

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- MÉSZÖLY MIKLÓS: Adamecz (*Egyszer-regény*) 1
THOMKA BEÁTA: Kései Mészöly-töredék (*jegyzet*) 12
TÜSKÉS TIBOR: Az ablakmosó története (*Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése tükrében*) 14
MÉSZÖLY MIKLÓS és TÜSKÉS TIBOR levelezéséből 15

*

- TAKÁCS ZSUZSA versei 36
TAKÁCS ZSUZSA: Ha láttál, tudod, hogyan élek (*Ménesi Gábor beszélgetése*) 38
SÁNDOR IVÁN: A tetthely megközelítése (*Egy nyomozás krónikája*) 45
FALCSIK MARI versei 64
VILLÁNYI LÁSZLÓ versei 67
ACZÉL GÉZA verse 69
GYÖRE BALÁZS: Apám levele (*regényrészlet*) 70
GYÖRE BALÁZS: Kérdések és válaszok (*Scherter Judit beszélgetése*) 72
GYÖRFFY ÁKOS versei 76
BODA MAGDOLNA versei 78
MESTYÁN ÁDÁM verse 79
CSEHY ZOLTÁN versei 80
MÁRTON LÁSZLÓ: A regény tere (*Laudáció Dragomán Györgyről*) 82

*

- KÖRÖSI ZOLTÁN: A kék ruha (*Oravecz Imre: A megfelelő nap*) 84
FORGÁCH ANDRÁS: 469 (*Györe Balázs: Halottak apja*) 89
WERNITZER JULIANNA: „látja-e a tekintet, amit néz... van-e egyáltalán, aki néz...” (*Sándor Iván: Drága Liv*) 95
MIKOLA GYÖNGYI: A poétika szögmérői (*Thomka Beáta: Glosszárium*) 98
M. NAGY MIKLÓS: Repülések és zuhanások (*Federico Andahazi-Kasnya: A fejedelem*) 105
PÁLFALVI LAJOS: A varsói Robinson (*Wladyslaw Szpilman: A zongorista*) 108

*

- GYÖRFFY MIKLÓS: A kánon és „Az igazi” (*Hozzászólás Karátson Endre Kinek írunk? című esszéjéhez*) 111
GÖMÖRI GYÖRGY: Kinek írunk, illetve fordítunk? 116

2004

JANUÁR

*Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat,
a PVV Rt. és a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.*

A Jelenkor az újságosnavilokon kívül a következő boltokban és elárusítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTÉ Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléd:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt, Piac u. 26.** – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A** – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. –

Mosonmagyaróvárott: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Óskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtár – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2.** – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Kárász u. 5.** – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt, Király u. 1.** – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttősy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – **ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23.** – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – **Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7.** – **Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar** – **Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.**

www.jelenkor.net

400,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLVII. ÉVFOLYAM

1. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHA ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett
válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központja.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,
Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 2400,- Ft, a II. félévre 2000,- Ft,
egy évre belföldre: 4400,- Ft, külföldre: 11200,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A ROMBOID című szlovák folyóirat *Jelenkor*-számát, illetve a *Jelenkor* 2003. novemberi *Romboid*-számát mutatta be 2003. november 26-án Pozsonyban, a Knihy Pistek könyvesboltban Ivan Štrpka, a *Romboid* főszerkesztője, Ágoston Zoltán, a *Jelenkor* főszerkesztője, Gács Anna kritikus és Keresztesi József, a *Jelenkor* szerkesztője. Az estet Dado Nagy újságíró vezette.

VÉGEL LÁSZLÓ író, esszéista és Csaplár Vilmos író kapták az idei Füst Milán-díjakat december 2-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A díjat, melylyel évente felváltva két költőt, illetve két író jutalmaznak, Sándor Iván, a Füst Milán-díj prózai kuratóriumának elnöke, illetve Földényi F. László és Budai Katalin kuratóriumi tagok adták át.

SÁNDOR IVÁN író vette át december 10-én Budapesten, a Károlyi Palota Bártfay-termében a Magyar PEN

Club és a Komlós Aladár Baráti Társaság Komlós Aladár-díját.

ÁLDOZAT ÉS SZENVEDÉLY – *Tudósportrék* címmel mutatták be a Pro Pannónia Kiadó tizenöt dél-dunántúli tudós portréját tartalmazó kötetét december 11-én a pécsi Művészetek Házában. A kötet megjelenése alkalmából Horn Péter, Kosztolányi György és Méhes Károly akademikusokkal Szirtes Gábor, a kiadó igazgatója beszélgetett.

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. November 20-án a Hattyúházban nyílt meg a Közéleti Művészeti Egyesület *after dreams* című kortárs képzőművészeti kiállítása. – November 28-án a Múzeum Galériában Mezei Gábor nyitotta meg a Makarius-Müller gyűjteményből rendezett, *Elveszett lapok a XX. századi magyar művészet történetéből* című tárlatot, mely év végéig volt látogatható.

Szerzőink

Mészöly Miklós (1921–2001) – író.

Thomka Beáta (1949) – irodalomtörténész, Pécssett él.

Tüskés Tibor (1930) – író, irodalomtörténész, a *Jelenkor* egykori főszerkesztője, Pécssett él.

Takács Zsuzsa (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.

Ménesi Gábor (1977) – könyvtáros, Hódmezővásárhelyen él.

Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapesten él.

Falcsik Mari (1956) – költő, Budapesten él.

Villányi László (1953) – költő, a győri *Műhely* főszerkesztője, Győrben él.

Aczél Géza (1947) – költő, az *Alföld* főszerkesztője, Debrecenben él.

Györe Balázs (1951) – költő, író, Budapesten él.

Scherter Judit (1945) – újságíró, Budapesten és Tiszaugon él.

Győrffy Ákos (1976) – költő, Nagymaroson él.

Boda Magdolna (1956) – költő, író, Szegeden él.

Mestyán Ádám (1979) – költő, Budapesten él.

Csehy Zoltán (1973) – költő, műfordító, irodalomtörténész, a pozsonyi *Kalligram* szerkesztője, Dunaszerdahelyen él.

Márton László (1959) – író, műfordító, Budapesten él.

Kőrösi Zoltán (1962) – író, szerkesztő, Budapesten él.

Forgách András (1952) – író, dramaturg, műfordító, Budapesten él.

Wernitzer Julianna (1959) – irodalomtörténész, Budapesten él.

Mikola Gyöngyi (1966) – kritikus, Szegeden él.

M. Nagy Miklós (1963) – szerkesztő, műfordító, esszéíró, Budapesten él.

Pálfalvi Lajos (1959) – kritikus, műfordító, a PPKE BTK oktatója, Diósdon él.

Győrffy Miklós (1942) – író, műfordító, irodalomtörténész, Budapesten él.

Gömöri György (1934) – irodalomtörténész, költő, műfordító, Cambridge-ben él.

MÉSZÖLY MIKLÓS

Adamecz

(Egyszer-regény)

I.

N. vármegye határában nagy port vert fel egy piros Alfa Romeo. Régi makadám-út, aztán épült helyette új, nem is olyan messze, majdnem párhuzamosan kanyarog. A változtatáson kívül ez az út nem talált ki semmi újat, nem árulkodik nagyobb fantáziáról, se mélyebb táj- és talajismeretről – mindegyik Sz.-be vezet. Viszont mit lehet csinálni egy régi úttal? Árokpartját fölverheti a gyom, de mitévők legyünk a makadámmal? Kő, bevetni nem lehet, kiszedni fáradságos, költséges, és végre is nem zavar senkit, mint számtalan elmúlt dolog. A romok talán zavarnak valakit? Olyan hangulatosan emlékeztetnek az elmúlásra, és arra, ami még következik. Ismerünk olyanokat, akik faramuci módon épp a romokból lopják ki a bátorságot, hogy csakazértis. A szabadság azt is megteheti, hogy a csődjét higgye újra szabadságnak. A piros Alfa Romeo is a régi úton kavarta a port, holott büszkén vadonatúj volt, és aki utazott benne egyedül, az is meglehetősen fiatal – Sz. pedig alig egy ugrásra már.

A táj? – távlat, dombok, erdőcskék, emlékek. Közel a Duna, az ártér, s ezen egy pillanatra el kell tűnődni, mert az alkony kitart, a napnak sehogy sem akarózik lemenni – az ilyesmi pedig ingyen beavatás, bár nem kell mindjárt csodát emlegetni. Elszédülni, az más. Ahogy Prill találta el valamikor, hogy egy kidőlt ártéri nyárfa vaskos ágvégeire üljön, égbék bugyiban; jelezve, hogy megállt a nap, amit az obszervatóriumok nem észlelnek. Sajnos, a borkombinát kéményét mégis megépítették, bele az égbe, akkorát, mint egy gyáré. Természetesen rom az is, csak még nem tudják. Pillanatnyilag hasonlíthatatlanul ronda. Boronkainé, az özvegy Ica is tiltakozott már ellene a polgármesteri hivatalnál, és az újság közölte a helyi bizalmas rovatban. A tiltakozást Ica unokafivére, Lexi fogalmazta,

Az itt olvasható töredéket a Mészöly Miklós Alapítvány kuratóriumának hozzájárulásával közöljük.
(A szerk.)

aki egyébként folyton ott lábatlankodik náluk a szobákban, majd váratlanul a heverésző lugasban, s fogalma sincs tapintatról, időről, amit hasznosabban is eltölthetne. Legszívesebben előttük dörzsölte a lakkcsizmáját néha órákig, melyet szívességből őriztek egy utazókosárban, míg rendesebb lakáshoz jut – annyira féltette. Igazában még hordani se nagyon hordta, csak kivételes alkalmakkor húzta fel – például október hatodikán. A lovaktól ugyanakkor félt; helyette a csizmáját szerette perverzül. Egyébként kint dolgozott a jéggyárban, ahonnan éppen át lehetett látni Izsákpusztára, ahol huszonhat éve a csizmát csináltatta; s azóta várta az októbereket.

Dorzsai a már félig ledőlt huszonhetes kilométerkőnél állt meg, kicsit csodálkozva, és fölvette a csomagot.

Néhány napja névtelen levél értesítette, hogy a csomag ott lesz, és vegye fel. Csak annyi írás volt a ráragasztott vignettán, hogy *ADAMECZ*. Amúgy csak egy kopott és egyszerű hivatalnok-bőrtáska, benne hat elég vaskos irat, melyeket évekkel ezelőtt sehol nem talált, ráírva valami közeli határidő piros felkiáltójellel – ahogy az iratok általában kinézni szoktak. *Sürgős* – mintha az elévülés nem lehetne sürgős. Most mégis meghökkent és nyelt egyet, mint a színész, akinek illik jelezni, mi történik éppen. Az Adamecz nevet még soha életében nem hallotta – igaz, a telefonkönyvben sem kereste soha, de tudjuk, hogy az sem éppen Biblia. Tele van sajtóhibával, s elég egy elírás, amit szentnek hiszünk, és máris az örökkévalóságig rosszul tudunk ezt vagy azt, s egyszerűen másutt keressük. Tulajdonképpen nehéz és nevetséges dolog ez. Mint ahogy az is meglepte, hogy a táskában Prill valamilyen utazási igazolványa is benne volt, besárgult celluloid tokban – csak éppen nem volt aláírva. És csakugyan – végül is milyen volt Prill írása? Persze, ha tudná... Prill egyébként már régen meghalt, agytumor vitte el korán. *A kék Úristenit!* – mondta akkor a temetése után; és csak éppen az esett ki, hogy hol volt a temető.

Aztán bedobta a táskát az oldalülésre, és továbbindult Sz.-be.

A Sió-hídnál kanyarodott az új útra, mely már minőségi aszfaltos, kétsávos volt, s meg se kell álljon rajta hazáig, sőt szabály szerint nem is lehet, akármilyen csomag vagy táska esik is valahonnan – megállni csak a parkoló-kitérőnél szabad. Később mégis felötlött benne a gondolat, vajon mit szólnának az autóstársak, ha váratlanul megállna valahol, kiszállna, mint akinek nincs semmi dolga, csak éppen nyújtózna egy nagyot – bár ahogy a városhoz közeledett, a szabályból amúgy se lett semmi. A lovasfogatok olyan torlódást okoztak az aszfalton a kiálló rudakkal, nyelekkel, hánccsal összefogott különböző ki-tudja-mikkel, hogy tényleg elpárolgott a könnyed kedve, bosszankodásából tehetetlen letargiába esett – s ha még csak hirtelen állapotról lett volna szó! Semmi biztosíték, hogy az ilyesmi ne ismétlődjék, az ember ki van szolgáltatva, egyszerűen ki van szolgáltatva az ilyen esteli lovasfogatoknak. Csak ülnek a bakon és köpnek. Ez ember akár félhetne, szoronghatna is tőlük, hogy mi jut az eszükbe egyszer – s akkor kész a felfordulás, hiába az aszfalt, a kétsávos útjelző tábla, hogy nem erre, hanem arra van Sz.

A kék Úristenit! – kiáltott fel hirtelen, és túlkölt.

Aztán beesteledett.

Sz.-ben minden este beesteledik, fölgújtják a lámpákat, égnek egész éjszaka, mint a nyugdíj nélküli örökégők. Világítanak. A villanytelepen csak egyvalaki

felügyel a karokra meg gombokra, s már halálosan unja a mesterségét – de azért kitart, nincs mit tenni. Hiszen az üres, kivilágítatlan utcákon történik a legnagyobb baj! Lánya, a szépnévű Starkasits Boriska, aki pártában maradt, és a fájdalmas szűzek bánata lerí az arcáról, egyszer így törte el keresztbe a lábát. Zavagyil plébános tudta értékelni ezt a fájdalmas malőrt.

Az özvegy rég aludt már közben; akkora volt a torlódás.

II.

Tizenegyre járt, mikor hazakeveredett. Egy jó meleg órára azért még fölébresztette Icát, de csak annyira, hogy *ma* tényleg igazi legyen az álma; és nem beszélt neki a torlódásról, sem az esti lovasfogatokról. Már második éve érezte magát otthon ebben a lakásban. Az ablakból kinézve a holdfény behavazta a Kálvária-dombot, átellenben a Marth-féle vaskereskedésben megcsörrentek a föllógatott lószerszámláncok. Sokáig furcsállta, hogy az ilyen apróságon mindig múlik valami, de olyasmiről például, hogy összeházasodjanak, még célozgatva sem esett szó, egyszerűen azt fogadták el természetesnek, ami kialakult köztük. Másfajta apróság, és utólag lehet már csodálkozni rajta, hogy az első hetekben Ica mindig újra nevetni kezdett, mikor a férfi csak szeretkezéshez vetette le a zokniját s utána felhúzta megint – később azonban már éppen ő nem feledkezett meg róla, segített visszahúzni, mielőtt hirtelen-gyors álomba zuhantak. És még játék is lett belőle, meglepően sok variációval. A játék most sem maradt el, csupán elaludni nem tudott. Kis idő múlva kimászott az ágyból, hogy megegye a kihűlt vacsoramaradékot, amitől rettentő szomjas lett, de nem volt otthon semmi elfogadható. Végül átment a Kis Pipába. Tolnai Rác Franci elemében volt, ki tudja, hányadszor *ment végig az ormódi temetőn*, míg a sűrű füstben izzadt az olajos padló, a nagybőgőben állapotosra dagadt a folytonos gé hang. Megcsókolta Francit, és leült a vécé melletti üres asztalhoz. Egy pillantással összegezte, hogy Siron Feri, az ügyész a legrészegebb a jelenlevők közül – közismert helybeli a dombháti református negyedből, ahol több maligánnal jobb a vörösbor. A millenniumi ezredév kiállításán dadogni kezdett tőle a luxemburgi belügyminiszter, s majdnem kiesett a Parlament ablakán, miközben odalent hullámozott a tömeg, a hiúzprémek és sastollak, és nem volt feltűnő, hogy a nagy napra még a meztelenlábúak is cipőt húztak. Mikor az ügyészt öt éve diszkrét alkoholelvonóra vitték – utána csendesen leköltözött az újvárosi katolikus svábnegyedbe, ahol senki nem beszélt már németül, de őrizték a Fingelhut, Inzlistecker és más ősi neveket. Franci meg éppen a *Rákóczit* próbálta bedobni, jelezve, hogy szeretnének tartani egy kis szünetet, Siron azonban nem engedte. Leültette maga mellé, és olyan szordínóval kezdte a fülébe húzatni a *Régi mániámat*, hogy egy fölébresztett öngyilkos se rendelhetne volna másképp. Aztán elküldte, hogy most már kérhetnek kancsó bort a bandának.

Ő meg átimbolygott Dorzsai asztalához.

– Húsz nap, öregem, és ilyen nem volt még! Szépen hordják a trágyát egy vadirathoz – ebből még akasztás is lehet, in nomine Dei – mondta pincemély hangon, mint egy megbízott isten.

– Várjunk csak azért... Tehát annyira világos már minden? Annyira bizonyított?

Siron szeme szeretett olyan kicsire összehúzódni, mint egy sertésé.

– Nem... de a túlbizonyítottságnak már szaga van.

– És ennek a szagnak ki örülhet, kit bánt? Mármint szerinted?

– Jópofa vagy... ez nem jogi megközelítés!

– Nem is vagyok jogász... néhány régi emlék csak. Római jog, hasonlók – hiszen emlékszel.

– Akkor tudod, hogy mit mondott Celsus. Nem az ismeri a törvényt, aki a betűjét betartja, hanem aki a lényegét érti. Csudás, mi?

– Értem... Ha ráfekszel az asszonyra, tessék, találj ki, hogy mi az, ami csakugyan ő, az asszony... Akármit csinálunk, erről van szó, nem kevesebbről. Találjuk ki.

– Pontosan, öregem... találjuk ki! Ez az én gondom. És ez a felelősség! – melesztette a szemét a füstbe.

– Hallod, akkor elég jól elköltöztél a kálomista negyedből...

– Már hogy érted ezt?

– Lehet, hogy sehogy. De valami nem stimmel itt a predestináció meg a te törvényed között. Nem gondolod?

A szobaasszony *Sanyika* – mintegy végszóra – most indult terepszemlére az asztalok között, hogy ki és mi várható éjszakára, milyen forgalom. Nagy piros strasszkő csillogott hátul az övé, a kétrészes feneke fölött. Pillantását odavillantotta Dorzsaira és Sironra is, de azok nem jeleztek vissza, csak a szájszélük maradt úgy, ahogy a beszélgetésük egy pillanatra elakadt.

– Mit szólsz a torlódáshoz? – kérdezte Dorzsai.

– Hát volt? – rezzent meg Siron, s látszott, hogy másra gondol.

– Az mindig van. Ezekre az esteli lovasfogatokra aztán csakugyan nincs paragrafusotok! – nevetett föl, s ahogy a székén előre ült, lába belebotlott az aktatáskába az asztal alatt – úgy látszik, szórakozottan azt is magával hozta.

– Hülye... – motyogta magának, s kis üres merevséggel utána bámult Sanyikának, aki épp akkor lépett ki az udvari ajtón.

– Nincs szag, nem lesz szag – legyintett az ügyész, s feje lebukott az asztalra. Ilyenkor nem kellett ébresztetni – megvolt hozzá a belső órája.

Dorzsait nem zavarta a kis asztali csönd. A többi ügyis szabvány és ismerős láрма csak, aktuális felhangokkal, amire inkább a hivatalos besúgóknak kifizetendő odafigyelné. De igazában ez sem érdekelte. Újabban volt benne valami erősödő kevélység, hogy módja van kívül maradni a dolgokon, még ha hall is mindent, és a szálatat legalább olyan jól tudja nyomon követni, mint ahogy Siron képzele magáról. Vagy sokkal jobban. Bár a büntudatok és lelkifurdalások térképét legalább annyi lépték szerint lehet vizsgálni, ahányan és ahogy akarják – és ez mindig gyenge pont marad. Ahová majd mindig vissza lehet térni – csak hát mikor és milyen ítélettel...? Mert ez a gubanc! – és ez nagyon más kötél meg hurok, mint amit Siron egyáltalán meg tud rendelni. Mindenestre a biztosító társaság, amelyiknek Dorzsai dolgozott, annyira kikezdhetetlen külföldi érdekeltség volt (a piros autó is az övé), hogy ez neki is valamilyen „területenkívüliséget” biztosít, ha akarja, ha nem. Különös dolog ez. Névjegye bal sarkában ott volt a társaság svájci címe, az

ő neve is franciásan – Jean Dorzsai. Szerette kérés nélkül odaadni ezt a névjegyet – egy „nem fontos, de azért itt hagyom” megjegyzéssel –, s kívánni, míg kis hökkenéssel megnézik azt a bal sarkot. S ahogy romlott megyei tájszólással fonetikusán elkezdik betűzni, hogy *rue sainte... denise...* „Hát szép”, szokták mondani az ügyfelei, „csak hogy az öregség meg halál is sikerüljön úgy, ahogy most ígéri nekünk”. Volt hát szép sikere a szakmában, mégis mind gyakrabban kapta magát azon, hogy a halálra, öregségre gondol, a kék úristenit. Olyasmikre, hogy hol is volt az az ártér tizenkilenc éve? És ők meg tizenöt vagy tizennégy? A fűre terített kék szoknya, akár egy harangos lepke... Giccs; aztán mégis. Zavarba hozza az embert, elgyengít minden indok nélkül, s végül már azt se lehet eldönteni pontosan, mikor vagy te magad, és mikor egy manipulált átköltés. Az árnyjátékban az a ravasz, hogy amíg te nézed s neked játszik a játék, valójában csak találgathatod, mi és hogyan mozgatja az árnyképet – és csak találgathatod, hogy mi van ott hátul? Ki van ez találva. És hogy te magad hogyan füstesz, aki éppen nézed a játékot, ugyanazon a hártabőrön keresztül?

Ezen úgy horgonyzott le a gondolata, mint eltévedt kalózhajó a szélcsend-övezetben. Segített ebben az átható füst is, a fáradt olajjal agyonitatott padló alkoholos matrózsza – pedig Sanyika nyitva hagyta az udvari ajtót. Asztalától éppen kilátott az egysorba nyíló négy függönyös ablakra (négy puritán kabinszoba), ahol meg is lehetett hálni, így a regula szerint nehéz lett volna jogilag kuplerájnak minősíteni a Kis Pipát. Az ajtórésbe ékelődött látvány hirtelen érzelmessé tette. Kint az udvaron is füst volt, csak egészen más, a hold ott is behavazott mindent, legalábbis Dorzsai pillantása hátterében. Szinte úgy, ahogy a quattrocento képein két közeli arcél között távolba mosódik egy garancia nélküli táj, piniák, bozótosok, és szerény hangsúllyal egy romkápola.

Az ügyész diszkrétan hortyogott.

Végre is a múlt az, ami folyton mozgásban van, és jobb híján csinál valami jelelt, hogy múlt maradjon. Dorzsai szülőháza is ilyen elsodródott múlt volt – mely még a húszas évek végén ment fuccsba egy romantikusan idióta vállalkozás miatt. A családi elképzelés az volt, hogy a nagy múltú borvidékhez illően hordó- és akonakészítő üzemet létesítsenek, de nem akármilyet, hanem olyan műhelyt, ahol igazi faragványos akonákat, hordókat gyártanak majd – a ványadt Nyugat bukik a népművészetre. Az eredmény kötegni adósságlevél, rendezetlen váltó lett – így a megkeseredett szülők korai halála után nem maradhattott más hátra, mint a házat és üzemet mielőbb elárverezni. Csak hogy Zsan (Ica hívta így, mióta összeköltöztek) – félt meg idegenkedett a tárgyi emlékektől. Hamarosan még a legszemélyesebb ingóságain és bútorain is túlادott, bár azért mégis úgy, hogy ne sz.-i illetőségű legyen a vevő. Hirdetéseit is a szomszéd megye lapjaiban jelentette meg. Az ilyen rögeszmékre többnyire nincs magyarázat, vagy ha találunk is rá, az is inkább találékonyan hamis és gyerekes. Elvagyunk vele, mint az ügyetlen kis fátumokkal – és vagy megszeretünk érte valakit, vagy... Tulajdonképpen a zokni-ügy is ilyen volt, csak hogy abból finom kis játék lett – ebből viszont gond és másfajta súlytalanság. Fogságba esett szabadság vagy mi? Lehetne keresni hozzá a szót. Tény viszont, hogy a biztosítás bevált. Providencia. Ha nagyon akarná, lehetne olyan filozófiája is hozzá, hogy tessék – szégyelljék magukat a megyeházán vagy a kaszinóban! –, és ez szinte zsigeri ön-

tudattal töltötte el. Nyeregben érezte magát, nincs oka aggódni, ügyézi indokot őellene nem lehet kitalálni, előkaparni... – bár azért itt megzökkent a belső fortyogása. Valóban ilyen egyszerű volna a dolog? És csöppet remegett a keze, mikor a rumos sört fölemelte. Sosem állta ezt a kotyvalékot, és csak a Pipában cselengő fiatalok kedvéért tett néha engedményt. Igen – a bizalom sincs ingyenbe, a gyanútlanlágnak is edény kell, amit kézbe lehet venni. A zsigeri nyugtalanság és önérzet ott bújkált benne – talán mert túlságosan is hamar engedte visszaaludni Icát? Még maradt benne tartalék.

Kis gondolkodás után – inkább megszokásból, mint meghatározott céllal – hátrament Sanyikához.

III.

Olyan volt ez a kabinszoba, ahol nem lehetett különösebb rangja a névjegyének. Sanyika a harmincas évek elején két felejthetetlen évet szolgált Párizsban, és egész másképp tudta kiejteni a *Jeant*, mint Ica. Jóval idősebb is volt Dorzsainál. Ismeretségük nem volt friss, inkább megbízhatóan állott, és bármikor gyűlékony. Amikor a Pipában feltűnt, a strasszkövet még mélyen a mellkivágás legalás szűkületében hordta, s tulajdonképpen ez az erősen csillogó fénypont fogta össze a telivér szűkületet. Sanyika az első pillanattól kezdve lélekzetelállítóan természetes volt, és el tudta hitetni, hogy mindig *éppen akkor* lép le valamilyen Olympos lépcsőjéről, s máris otthonosabb, mint akik ott könyökölnek előtte a rézlapos pultnál. A haja éjfeketén csillogott, s bár kezdett már hízni, bőre mégis kemény maradt, mint a rozsdás szilváé. És a legendás bozótja se változott meg – a mesék vadonához lehetett hasonlítani, ahol csak a málé királyfi fizet rá. (Kaloicsai, a helybeli praemodern költő és erdőfőtanácsos fogalmazott egyszer így.)

– Hallod, az ügyészetek is éppen jókor mászik bele újra a hínárba, nem gondolod? – kérdezte Dorzsaitól, mikor az benyitott hozzá.

Ahogy ledobta magáról a slafrokot s majdnem háziasszonyos mozdulattal megigazította a dívány fölött lógó fakeresztet (valószínűleg valamelyik furdalásos vendég hagyta ott a kabinszobában) – a melle még tényszerűbb frissességgel ömlött előre. Dorzsaiiban volt annyi önfeledt mozdulat, hogy az egyik bimbóra báván ráérintse a tenyerét, pedig nagyon másfelé járt az esze – éppen csak ott volt.

– Mért gondolod, hogy kellene gondolnom?

– Tegnap Csatári járt itt, valahogy gyanús nekem ez a figura. Mintha kimosta volna magát klórral, úgy ropog rajta a fehér ing. És semmi konyak, csak félkancsó bor vízzel... Ismerem én ezt már, chéri.

Aztán elnyúlt a díványon, magára spriccelt egy pohárnyi szódát, csak úgy mindenhova, ahol eltikkadt.

Trópusi volt a hőség a szobában, hiába tartotta nyitva az ablakot.

– Gyere, ülj ide, és mesélj... – vagy nem azért jöttél?

Dorzsai érezte, hogy pillantása elkeveredik a szobában, pedig minden szögletét ismerte – ezt az örök útközbenre berendezett véglegességet. Hámozott banán pillanata? – mikor még rajta lóg a héj? Talán valami ilyesmi, Kalocsainak való definiálgatás.

– Azt mondtad előbb, hogy *trópus*...? – mormolta, és félkarra rádólt a meztelen lábakra, följebb húzódtott...

– Mondtam ilyet?! Nem emlékszem. Igaz, hogy eszembe juthatott volna, tényleg olyan ez a mai éjszaka... trópus! Sajnos, még sose voltam ott. Kimaradt, mint a gyerek. Hanem te! Hol a fenébe kódorogsz, hogy ilyesmiket hallasz? Csak nincs valami sűgöd, aki rakja össze a történeteket, de a szereplőknek meg a szájába se dugja? – Nevetett. – Vagy éppen hogy oda dugja? – és anyásan odahúzta melle közé Zsan fütyijét, s rövidlátósan, közlelről vizsgálgatni kezdte. – Idefigyelj... lassan mindenkinek olyan fantáziája lesz itt, mint a Sorbonne-os csemetéknek a Pigalle-on. Mesélj inkább, három előtt ma úgyse zárunk. Szavamra, ha kurva volnék, tényleg azt hihetném, hogy ez az egész város mást se csinál, csak nyomoz, följelent, szimatol. Meg persze, fél is, mégse tudja senki, kicsoda van otthon milyen ügyben, milyen ágyban. Na, mesélj.

Dorzsai hallgatott, majd ő is poccintett egyet a fakesztem, zavarta, hogy még mindig ferdén lóg.

– Majd inkább utána, jó?

Trópusi lassúsággal szeretkeztek.

Ahogy a dzsungelbe hatol le a fénykaró? – biztos lehetne így is mondani. Siron szótárában ez úgy hangzik, hogy a humusz mindig *lent* van, derék alatt – anélkül nincs *bizonyíték*. Az pedig olyan, hogy bele kell harapni, forgatni kell a nyelvünkkel, nedveket fölserkenteni, bármilyen ügy vagy szeméremdomb takarja el... Kérdés persze, hogy képes-e erre egy olyan ügyész, aki fontosnak tartja, hogy már előre gondoskodjon egy Pécsről kölcsönzött ítéletvégrehajtoról – mikor még legfeljebb minden sejtés csak. Vajon melyik ajtón megy be ilyenkor a törvényszékre? Vagy ott van, például, Csatári... – tipikus határeset. Ő csakugyan nyomon követhetetlen Sz.-ben, egyáltalán nem bennszülött, mint Siron vagy, mondjuk, ő, Zsan Dorzsai. Csatári még a Hóman-boyok idején került a városba, mikor a hólapátolók között is akadt kémikus, tanár vagy adjunktus valamelyik prosecturáról. Ha viszont gyanúsítani kell, tudjuk jól, hogy mindig akad valaki idegen – valaki *más* –, aki ellen mindjárt látványosan odaódaloghatnak a bizonyítékok, mintha a természet rendezné így az egészet. Mindemellett Csatári elég régóta szórakoztatója (közös megegyezéssel) Siron fáradhatatlanul romantikus feleségének – s ebben tényleg van valami kétséget kizáróan igazi őszinteség. Akik így tudnak állni a pulpitus két oldalán, ott már muszáj lennie olyan igazságnak, amit semmilyen paragrafus nem ér utol. Dorzsai magánvéleménye azonban, hogy itt *két mocsok keringőzik a pályán* – valószínűleg szintén kívül esik már a joghatáron.

– Ma tényleg jó volt veled, akárhol kódorogtál közben – mondta Sanyika, és bágyadtan megmosakodott, utána befújta magát 4711-gyel. Közben a felhők keskenyebbre fogták a holdfényt a díványon, az árnyékokat újrarendezték a bőrükön. Most tényleg olyan volt, mint egy fénycsíkokkal szabdalt, szép nőstényállat a dzsungelben.

Hibátlan trópus, hibátlan dzsungel.

– No, mesélsz?

Dorzsai váratlan idegességgel legyintett.

– Ugyan... mit tudsz te egy hóhérról? Egyáltalán láttál te már meztelen hóhért?

Sanyikának elmeredt a pillantása.

– Azt hiszem, hülye vagy, chéri. Egyáltalán, mikor vagytok ti meztelenek?!
Hát még én...

Aztán belebújt a ruhájába és kedvetlenül visszament a füstbe.

Rác Franci éppen újra próbálkozott a Rákóczi-indulóval.

IV.

Siron másfél hónapja járt utoljára Zavagyil plébánosnál, hogy egy régóta húzódó ügyet megbeszéljen. Még az alkoholelvonó idejére nyúltak vissza a szálak. A plébános a tizenhetedik századi francia abbék aranykorának példás utolsó mohikánja volt, kik oly zavartalansággal tudták úgy levonni VII. Gergely egyházi reformjának csábítóan ésszerű világi következményeit, hogy a szentség palástja formálisan makulátlan maradt. Ez minden esetben a személyes adottságok kivételes jámborságán vagy ellenkezést nem tűrő természetességén múltott. Zavagyil mindkettőt közmegegyezésre képviselte Sz.-ben. Fiatalon megjárta Rómát, ígéretes fiatalelként mutatkozott be, szép jövőt jósoltak neki a vatikáni bürokrácia rituális szentélyében, ahol valamennyiünk lelki üdve és tisztasága érdekében gondolkodnak, intézkednek, imádkoznak – és a birtokon belüliek türelmével várják a lélek nagy fordulatát; mint a zsidók is. Noha tanulmányainak befejezése után erős kísértése volt, hogy Rómában maradjon (eszkatológiai diplomamunkája komoly feltűnést keltett), alázatos szívvel s indoklással mégis hazatérése engedélyezését kérte. Huszadik éve szolgált már itt. Észrevétlenül úgy épült be a kisváros lelki és közéletébe, hogy még a legkevésbé sem vallásosak számára is hitelenek tudtak maradni a templomból kieregetett filippikái. A plébánia kandalós nagyebédlője s az udvar az olümposzi hársfájával egészen más volt. A finomabb titkok itt hangozhattak el a spalétos ablakok között vagy a csillagok alatt. „A megszentelt titok a látható világosságában lakik” – szölt a filippikák szentenciája; mivel szerette a palást makulátlanságát úgy megőrizni, hogy más logikáknak is udvariasan esélyt adjon. Ez volt az ő missziója a sz.-i benszülöttek között. A hajnalig tartó intim tarokkcsaták egyikén – kint az udvaron, az asztal négy sarka fölé lógatott lampionok alatt – egy megindult pillanatban még azt is el tudta képzelni, hogy egy megjósolhatatlan kegyelmi jövőben boldoggá fogják avatni. „Zavagyil S. Pelbárt, aki Rómából tért haza a puszták és gálicos szőlődombok pannon földjére...” Egyébként száztíz kilót nyomott, és borotválta a fejét.

Az alkoholelvonás időszaka Siron életében döntő fordulat volt. Valószínűleg akkor ismerkedett meg először a mérték pikantériájával, a várakozás eddig nem becsült izgató részességével; a magának engedélyezett bűn megválasztásának teljesen új lehetőségeivel, a *jus intimus* jogrendeken felülemelkedő élvezkedéseivel. Azóta szigorúan engedélyezett napokon engedte csak magához a mámort, és ez ideálisan egészítette ki az ügyésszi munka egészséges ingadozását szigorúság és elnézés között. (Dorzsai inkább az utóbbit fogta ki a Pipában; Zavagyil megbízhatóbb volt az ingadozásaiban.) Laza időbeosztása könnyen azt a látszatot keltette, hogy ő egy kivételesen szabad ember, aki úgy tud a nap minden pillanatában otthon lenni, mintha épp az volna mind közül a legfontosabb, a vallo-

mások és az elmélyült meghallgatások fókusza. Akár egy természetes és örökmozgó gyóntatófülke, aki bármikor megállítható az utcán vagy plébánián, s mindig lehet számítani rá, hogy a rezzenetlenül mosolygó Buddha-arcával, zsírpárnák mögé befészkelte szemével mindent átélt és megért. Siron persze átlátott e mutatkozás meggyőző, sokszor önkéntelen alakításain – végre is ezt gyakorolta hivatásszerűen közel harminc éve; a plébános mégis nagyon erősen hatott rá. Úgy érezte, hogy a saját purifikátori szenvedélye az övéhez képest erőltetett, mint amikor vonalzóval próbálunk kört rajzolni. „A BTK ez és ez – ennyiedik paragrafus...”; mennyivel egyszerűbb ennél a filippikák legkeményebb büntetésének égi pátosza! Az *eleve bizonytalan időkre* felfüggesztett ítéletek végrehajtása...! A maga felelősségét igazságtalanul súlyosabbnak érezte. A plébános csak azzal számol, amiről de facto maga sem tudhat semmi bizonyosat, ám így minden csúszik egy végtelenül véres és zavaros folyó ijesztően megnyugtató fényes lapályára, ahol a legviharosabb fodrozódások is képesek korrekten elsimulni. És akkor minden csak lebeg, fényes és csuszamlós, mint a kielégített anyaöl. Az ellentmondásos rejtély mégis csak itt lehet valahol. Honnét lopja erejét Zavagyil a maga Buddha-mosolyához, a szigorúság és elnéző megértés ártatlan egyensúlyához? S az egyensúly mégis hol hibádzik?! Siron nem volt boldog, ingázott a *jus* és az *intimus* erotikája között.

Itt van példának a Schönherr Nina-ügy. Igazában nem ügy, csak eset, köznapipenészvirág, mégis képes beindítani azt a képzeletbeli tartományt, mely Siron élénk, mégis beszűkült képzelődéseit több évre beárnyékolja már: az ösztönös kopóhoz illő napsötét reménykedés, hogy előbb vagy utóbb... egyszer... akkor majd igen! És végre is kiderül. Ez a tartomány formára, méretre, fekvésre meglehetősen emlékeztetett Sz. lágy domborzati viszonyaira, melyet keresztül-kasul szelnek mélyutak, szurdikok, az indokolatlan hirtelen emelkedők, ahonnan látszólag sehová nem vezetnek utak, míg aztán kiderült, hogy mégis. Ez pedig akár reménykedéssel is eltölthette Siron, hogy a szívós kitartás nem hiábavaló. Van feltámadás, még ha nem is pontosan úgy, ahogy Zavagyil plébános képzele. Ez bonyolultabb per, rétegebb és ragacosabb. S ha egyszer...! Akkor itt nincs már mód időtlen határidőket kilátásba helyezni az ítéletvégrehajtásra. Az akasztófa forgását nem lehet nyomtalanná tenni; tüzet kér, hogy annak rendje-módja szerint melegítse a kiháló emberiségét,* s ne hagyjon maga után méltatlanul elintézetlen aktákat.

Mikor effélékre gondolt az ügyész, megsejtett valamit a hasítóan kék ég romantikusan ködösíteni próbált magaslati levegőjéből.

A plébánossal tervezett találkozás aztán váratlanul elmaradt. A Schönherr-ügy úgy fakadt föl nyilvánosan, mint egy kollektív békacomb-kísérlettől összerándult gennyes tenyészet. A sok addigi halaszthatatlan, mindennapos lávafortyogás egyszerre kihűlt, elaludt, mások meg hirtelen sürgősséggel feltámadtak.

V.

A Schönherr Nina névnek hierarchiája volt a különböző piaci, utcai, kaszinói berkekben. Kurva, vérfertőző, megyei Mata Hari, Madame Recamier, idő előtt született feminista, hermafrodita, akinek eltitkolt és hiteles születési bizonyítványába

* [Feltehetően: „emberségét”. A szerk.]

egy Sz.-ben soha nem hallott név volt bejegyezve: Saruba Jakab. Persze, mindez csak hézagosan volt igaz, inkább idéltlen háttér-suttogásnak lehetett venni, voltak azonban emelkedettebb értesülések is, melyeknek szálai a hajdani orthodox-neológ viták idejére nyúltak vissza, mikor megesett Pest-Budán, hogy a budai és pesti rabbi egy napsütött téli délelőtt a Krisztina téren összetalálkozott, egyikük az akkor még hársfákkal szegélyezett tér egyik oldalán, másikuk a szemközti oldalon emelgette botját; tényvaló, hogy a gyér forgalom jóvoltából szükséztől, ám kardinális teológiai vitába keveredtek; közelebbről arról, hogy valaki igazi *nabiá*-e, vagy sem. Nem sejtve, hogy ez egyikükben (a mendemonda nem teszi világossá, melyikükben) megérlelte a gondolatot, hogy szakít a félreérthető nevével, és monarchiás logikával pragmatikusan Schönherre „magyarosít”. Azonkívül kései leszármazottként Nina és Lóránd édes első unokatestvérek voltak (szelídebb vérfertőzés), amit csak az enyhített, hogy kerülték a gyermekáldást; sőt, éppen Lóránd tette az első megyei alapítványt az elhagyott gyermekek felkarolására, de ez sem akadályozhatta meg, hogy a válóperes bírói posztját ne tegye kissé sikamlóssá. Mégis, tekintélyes volt az a köztes rang, amit a városban betöltöttek. Lehetett, sőt kellett gondolni rá, hogy akaratlan elhivatottságuk van oldani azt az ellentmondást, ami egy lenyugvó nap hamis békéjét szembesíti a még korántsem eldöntött éjszakával. Nem volt véletlen, hogy az igazságtevés görcsébe gabalyodott Siron oly lelkesen tetszelgett a magának kialakított szerepben. Különös módon éppen Dorzsaival nem tudott mit kezdeni, a majdnem hivalkodó „területenkívüliségével”, akkor már sokkal inkább a plébános Zavagyil, akinél mégis csak volt valami „kodifikált ne tovább!”. A Siron feleségét szórakoztató Csatári más eset volt, nála még nem érezte szükségét, hogy beépítse abba az elképzelt vádbeszédbe, melynek a részleteit olyan villanó élességgel tudta hetenként megfogalmazni a Kis Pipában, mielőtt a kék abroszra ejtette a fejét. A Schönherr-est más távlatokkal kecsegtetett, s ez bizonyára lassúbb érlelődést igényelt. De most már volt *idő* rá, most már kezdett bontakozni egy minden eddiginél átfogóbb per koncepciója.

Az események sosem megnyugtatóan áttekinthetők, s ez nem kedvez a hiteles előadásnak, sem az elmúltról, sem a jelenről. Az árulkodó szál úgy gombolyodik ki a lappangó gubancból, mintha a véletlen meglepedkezett volna magáról. De még így is szükséges, hogy hozzásegítsük az el-beszélést a gondosabb kronológiához: történetesen *nem nyár volt akkor* (mint e pillanatban), hanem vérpezsdítő télvége, mikor a borok már átestek az első mutáláson, kezdtek felnőtté válni, nem csupán karcosan ivarérett itallá, hanem behízsgővé. Az érettségnek ez a legkihívóbb édeni időszaka. Ilyen körülmények között teljesen más fordulatot kellett vegen a lehetséges történés és nyomozás, mint amilyenbe minden beszámoló és híradás olyan ígéretes félhomályba andalít bennünket, mintha valóban titkot árulna el.* Mintha egy „comme il faut” meztelenség csakugyan *meztelen* lehetne s meg lehetne elégedni vele! Schönherr Nina ezen a napsütött télvégi délelőttön egy épp csak térd alá érő, hivalkodóan fényes és lenyalt szőrméjű csikóbundában lejtett végig a templomtéren (aznap éppen nem volt piacnap), jobbján Scharmer Bandival,

* [Feltehetően: „Ilyen körülmények között teljesen más fordulatot kellett vegen a lehetséges történés és nyomozás, mint amilyen ígéretes félhomályba andalít bennünket minden beszámoló és híradás, mintha valóban titkot árulna el.” (A szerk.)]

a gimnázium VII. a tanulóival, a Schönherrek egyik oldalági rokonával. Laza sietéssel vágtak át a majdnem üres téren, elmélyült beszélgetésbe merülve, s magának Sironnak is csak szórakozottan akadt meg rajtuk a szeme a törvényszék ablakából; csupán átfutott rajta egy halvány gondolat, hogy ezek jól kiegészítenék egymást egy okkal gyanús, de nem eléggé felderített sz.-i monstre perben. Siron épp szemből kapta a téren közeledő Ninát és az unokaöccs diákot, nem messze a Szentháromság-szobortól. Az ilyen rövid (gomb nélküli) szőrmekabátok elegáns viseléséhez hozzátartozik a nők egyezményesen kokett mozdulata, mellyel összefognak magukon valamit, holott csak azt emelik ki, amit sietnek eltakarni. Az ilyen foszlány gondolatok erősítették meg, hogy jó úton jár, jó nyomvonalon van, csupán az volt ellenőrizhetetlen, hogy miről beszélgettek közben. Nyilván valami váratlan és mulatságos dolgon, mert még a zárt ablak mögött is hallotta teljesen önfeledt nevetésüket a napsütéses fagyban, a diák meglepett sarokdobbantását, Nina féktelenül felcsattanó nevetését, s ahogy maga elé kapta a két tenyerét! Ám a következő pillanatban rejtett ikonosztázként csapódott szét a csikóbőr kabát (és ezt nem lehetett félrelátni) – Nina asszony anyaszült meztelenül tárult ki a kabát alatt. Csupán egy sebtében combig felhúzott selyemharisnya csillogott rajta, meg egy fodrosan ómódi, rózsaszín harisnyatartó gumi.

Siron döbbsen meredt rá az ablakból.

„Mondja ki” – volt a száján a szállóigévé lett felszólítás, amivel a vádbeszédek szokta befejezni; de mindez annyi volt csak, mint egy hangtompított villanás a vad éjszakájában.

Az asszony utána nyomban újra összefogta magán az árulkodó csikószőrmét. Siron okkal érezte úgy, hogy kivételes szerencse révén fontos és perdöntő bepillantáshoz jutott.

Nina és Scharmer Bandi önfeledt nevetéssel lejtettek tovább a városi bank-székház felé, ahová éppen a plébános készült bevonulni. Az viszont meglepte Siron, ahogy teljesen váratlanul Zavagyil került bele a képbe, sőt messziről egy laza félkarlendítéssel ő üdvözölte előre Ninát, mielőtt bepréselte magát a bank forgóajtáján.

– Különös... – mormogta elhűlve az ablak mögött, és tétova elégedettséggel ült vissza az íróasztala mellé.

A tárgyalásokon Siron ilyenkor szokott rövid szünetet kérni.

VI.

Lehetne mindezt komolytalannak, a szerves összefüggéstelenségek mindent elsodró játékanak venni, vagy éppen egy mélyebb és rejtőzőbb térkép *hamisítványának*. A tárgyalás azonban folyik. Miközben zajlik, aminek zajlania kell, a szalak összecsomózódnak, még egy isten se tudná kibogozni, vagy egyszerűen rá kell hagyni, hogy bajlódjon vele. Méltó és magasságos pályabér. A történetes szelleme azonban makacs alattvaló, végéig akarja követni még azt is, aminek nincs vége, csak ismétlődése. És ott... mintha pirkadna valami az alagút végén...

Zavagyil a világosság sokkjára*

* A kéziratnak itt vége szakad.

KÉSEI MÉSZÖLY-TÖREDÉK

Az *Adamecz* (*Egyszer-regény*) című szöveg Mészöly Miklós kéziratos hagyatékának részét képezi. A befejezetlen regénytöredéket a szerző számítógépének azonos című fájlja tartalmazza. Az íráson csak a legnyilvánvalóbb elütési, illetve helyesírási hibákat javítottam. A kilencvenes évek második fele Mészöly utolsó alkotói korszaka. A hátrahagyott írások között terjedelmét tekintve a most megjelenő töredék a szerző leghosszabb integrális szövege. A filológiai szempontokon túl egyéb vonatkozásokban is figyelmet érdemel. A szerzőt betegsége megakadályozta abban, hogy véglegesítse az *Adamecz* szövegét. E tény ismeretében több olvasási mód kínálkozik, több összefüggés tekintetbe vétele lehetséges:

- Az említett filológiai adat a Mészöly-életmű két tömbje (a publikált és a közöletlen munkák) közül az utóbbiban jelöli ki az *Adamecz* helyét.

- A keletkezés időpontja és körülményei közvetlenül a *Családáradással* (Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995.) való kapcsolatát erősítik meg. Mészöly Miklós a regény megjelenése idején, illetve azt követően, 1996-ban beszélt barátainak, szerkesztőinek a tervezett és készülő munkáról.

- A töredék narratív anyaga, motivikus elemei, a történet virtuális helyszíne, a fiktív helyrajz és a szereplők közötti viszonyok szorosan a Mészöly-prózának ahhoz a vonulathoz kötődnek, amelynek jelölésére ő maga a *pannon prózák* kifejezést kínálta fel.

E három vonatkoztatási sík tovább bővíthető, külön-külön viszonyrendszerek árnyalását teszi lehetővé. Az utóbb említett szemponthoz tartozik az, hogy a nyolcvanas évek második felével, megközelítőleg a *Megbocsátással* (1984) kezdődő, utolsó évek az életmű korábbi évtizedeiben megszokott erős váltások, váratlan mozgások helyett inkább egy olyan folyamatos építkezés jeleit mutatják, amelyet a szerző kötetkompozíciós szerkesztési elvei is alátámasztanak. Az értelmezések nem tekinthetnek el attól, hogy Mészöly a prózai elbeszélések nagyobb (*Volt egyszer egy Közép-Európa*, 1989), illetve egy-egy kisebb gyűjteményét (*Wimbledoni jácint*, 1990; *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról*, 1991) is igen következetesen komponálta meg.

Az *Adamecz* közlésével kapcsolatban felmerülhet a gondolat, vajon indokolható-e a szerző akaratával ellentétes posztumusz közreadás. Néhány mozzanatra hivatkoznék, amelyek részben külső megfontolásra, részben magára a Mészöly-féle irodalomfogalomra támaszkodnak. Az irodalomtörténet és a szövegkritika az írói életművek egészének megismerését és hozzáférhetővé tételének álláspontját képviseli. E tekintetben a jelentős életművek nem publikált *irodalmi* anyaga, a hátrahagyott írások szellemi hagyatéka is az opus szerves részét képezi.

Az elbeszélés ebben az állapotában nem felelt meg a Mészöly Miklós által önmaga számára megszabott igényesség és kidolgozottság mércéjének. Ars poeticaí érveit és elveit egyéb műveivel is szembeállította. Nemcsak hogy nem volt elégedett azokkal, hanem akkor sem tekintette véglegesnek szövegeit, ha az újabb kiadásokban már semmit sem változtatott rajtuk. A kételyek, a *befejezhetetlenség* tudata és ténye tartósan kíséri eszmél-

kedését, szemlélődéseit és befolyásolja alkotói magatartását. *Nem lesz ez már megírva soha*, olvassuk írásaiban, kései naplófeljegyzéseiben, több helyen.

Gyakran emlegette azt is, hogy az írások addig módosíthatók, amíg élünk. Ahogyan az előbbi eljárásra, úgy az utóbbi meggyőződésre is akad példa: az *Esti térkép. Kiemelések* (1981) verseinek első és második kiadása (*Elégia*, 1997) között észlelhető módosításokat hajtott végre.

Nemcsak a feldolgozás alatt álló műhelynaplóiban, hanem megjelent köteteiben is külön sorozatokban tette közzé fragmentumait. Mészöly Miklós tehát becsülte és művelte ezt a nagy hagyományú irodalmi és filozófiai műfajformát. Ha az életműről alkotott átfogóbb kép birtokában válik majdan körvonalazhatóvá a Mészöly-féle prózapoétika, a fragmentum a jelek szerint kitüntetett helyre fog kerülni benne.

A fentiekhez tartozik még az a kritikusi, olvasói meggyőződés is, hogy az *Adamecz* című kései Mészöly-töredék így, ebben a ránk maradt változatában a szerzőhöz, írói hagyatékához és a jelenkori magyar elbeszélő irodalomhoz is méltó prózai szöveg. Befejezetlenségével együtt vagy talán éppen *befejezetlensége* okán is.

AZ ABLAKMOSÓ „TÖRTÉNETE”

*Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése tükrében**

„A jelenkori magyar irodalom egyik legkülönösebb, rétegezett prózavilágának, fiktív univerzumának megalkotója Mészöly Miklós” – kezdi Thomka Beáta Mészöly Miklós írói munkásságát bemutató monográfiáját. (Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995.) A megál-
lapítást jelentős, művekben gazdag, műfajilag változatos, hangban sokszólamú életmű iga-
zolja. Első novellája, a *Bridge és a nyúl* (még Molnár Miklós névvel) a Várkonyi Nándor
szerkesztette pécsi folyóiratban, a *Sorsunk* egyik 1943. évi számában jelent meg. Ezt a folyó-
irat fennállásáig, 1948-ig számos további publikáció, novella és kritikai írás követte. Mé-
szöly Miklós a *Sorsunk* örökébe lépő újabb pécsi irodalmi folyóiratoknak, a Katkó István
szerkesztette „első” és a Szántó Tibor szerkesztette „második” *Dunántúlnak* is megbecsült
szerzője maradt. Amikor bekapcsolódtam az akkor induló új pécsi lap, a *Jelenkor* szerkesz-
tésébe, majd amikor 1959-ben átvettem a folyóirat szerkesztését, magától értetődő volt szá-
momra, hogy a lap munkatársának megnyerjem a Pécsről és a Dunántúlról elszármazott,
illetve itt élő írók közül – Fodor András, Illyés Gyula, Kalász Márton, Keresztury Dezső,
Kodolányi János, Németh László, Tatay Sándor, Weöres Sándor és mások mellett – Mészöly
Miklóst is. Fodor Andráson keresztül eljuttatott üzenetemre 1960 nyarán így válaszolt:
„Szívesen küldök írást, ha Nektek is jó lesz, amit küldök... – Első írásom is épp nálatok – a
régii *Sorsunkban* – jelent meg.” Mészöly Miklós akkor harminckilenc, én harmincéves vol-
tam. Az írás, amit küldött, az akkor még készülő regénye, *Az atléta halála* részlete volt. Ké-
sőbb személyesen is találkoztunk Pécsen is, Pesten is. Kapcsolatunk Mészöly Miklós
haláláig tartott. Ennek a kapcsolatnak 111 levéldokumentuma született. Levelezésünk ab-
ban az időben volt a legintenzívebb, amikor a *Jelenkort* szerkesztettem. A folyóirat kezdet-
ben kéthavonta látott napvilágot, 1963-tól valósult meg a havonkénti megjelenés. 1964
nyarán távolítottak el a folyóirattól, többek között Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című drá-
májának közlése miatt. Öt év alatt Mészöly Miklós tíz publikációja (regényrészlet, novellák,
naplójegyzetek, *Az ablakmosó* című dráma) látott napvilágot a *Jelenkorban*.

A teljes levelezés képet ad a korszak irodalmi életéről és irodalompolitikai viszonyai-
ról, irodalom és hatalom kapcsolatáról, valamint betekintést nyújt az író műhelyébe, szá-
mos alkotásának (*Az atléta halála*, *Az ablakmosó*, *Bunker*, naplójegyzetek, prózaversek,
Saulus stb.) keletkezéstörténetébe, megszületésébe és formálódásába.

Itt a teljes levelezésből azokat a leveleket – szám szerint huszonnyolcat – adom közre,
amelyek Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című burleszk-tragédiájának „történetével” kapcsola-
tosak. A levelekben szó van a darab miskolci bemutatójáról, a *Jelenkorban* történő közléséről,
a mű értelmezéséről, „utószaváról”, kritikai és irodalompolitikai fogadtatásáról, a közlést
követő retorziókról. Természetesen a levélválogatásban másról is szó esik, de nem vagyok
híve a levelek megcsonkított, kipontozással történő kiadásának. Csupán arra ügyeltem,
hogy az oda-vissza váltott levelek között a tartalmi kapcsolódás lehetőleg megmaradjon.

* Tüskés Tibor Mészöly Miklósnak írt levelei a Petőfi Irodalmi Múzeumban vannak letétben, Mé-
szöly Miklós Tüskés Tibornak írt levelei egyelőre a címzettnél vannak, később azok is a múze-
umba fognak kerülni. Mészöly Miklós leveleit az író özvegye, Polcz Alaine hozzájárulásával kö-
zzöljük. (A szerk.)

Ezt hivatottak segíteni a jegyzetek is. Inkább több, mint kevesebb szöveghez fűztem magyarázatot. Az idő múlása miatt sok utalás, hivatkozás, célzás homályossá válik. A leveleket betűhíven közlöm, az egyéni stiláris sajátosságokat, rövidítéseket, fordulatokat megőriztem, csupán a nyilvánvaló elírásokat, gépelési hibákat, melléüteseket javítottam. A levél keletkezését (ennek hiányában a postabélyegző keltét) mindig a levél elején adom meg, s a keletkezésben szereplő adatokat kiegészítettem és egységesítettem. A levelek sorszáma a levelek jelen közlési sorrendjét tükrözi. A teljes levelezés kiadásra vár.

MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS TÜSKÉS TIBOR LEVELEZÉSÉBŐL

1.

[Postabélyegző: Szekszárd, 1960. aug. 26.]

Kedves Barátom,

megkaptam Fodor Bandin keresztül kedves üzenetedet.

Szívesen küldök írást, ha Nektek is jó lesz, amit küldök... – Első írásom is épp nálatok – a régi Sorsunkban – jelent meg.

Folyóirat-terjedelmű írással ugyan e pillanatban nem állok valami jól. De – az És-nél van bent két írásom. Az egyik – 20 oldalas – valószínűleg hosszú lesz nekik. A másik rövid – 6 oldalas –, de arról meg azt gondolom, hogy kicsit elvontnak fogják találni. Viszont még nem válaszoltak. Most írok Szabolcsinak, s ha nem reflektálnak rá, elküldöm megolvasásra.

Mi az a terjedelem, amit még el tudtok fogadni?

Volna egy ajánlatom. Van egy hosszabb, egyfelvonásos burleszk-tragédiám. Úgy volt, a kísérleti színpadon (Ódry) bemutatásra kerül, aztán valahogy elmaradt; mindenesetre kaptam a minisztériumtól engedélyt rá, hogy nyugatra kiküldjem; Párisba ment ki a napokban. Ennyit a „priuszáról”, megnyugtatóan. (Az egész 70 oldal.) (Spórolósabb tördeléssel 60.) Szóval: két részletben leközzölnének-e; volna teretek s kedvetek hozzá? Legszívesebben ezt adnám. Ha érdekel, elküldöm. De nem azonnal, mert e pillanatban itt Szekszárd mellett remetéskedem egy isten háta mögötti présházban; de hamarosan úgyis fel kell utazzak pár napra Pestre.

Mindenesetre várom a válaszodat.

Címem: özv. Molnár Sándorné címén, Szekszárd, Béri Balogh Ádám u. 60.

Sok barátsággal köszönt
Mészöly Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[Fodor Bandi: Fodor András (1929–1997) költő, író, műfordító. – *első írásom*: Molnár Miklós névvel: „Bridge és a nyúl”, *Sorsunk*, 1943. 4. sz. – *És*: az *Élet és Irodalom* című irodalmi hetilap. – *két írásom*: az *Élet és Irodalom* 1960-ban nem közölte Mészöly Miklós írását. – Szabolcsi: Szabolcsi Miklós (1921–2000) irodalomtörténész, kritikus, 1959–60-ban az *Élet és Irodalom* felelős szerkesztője. – *burleszk-tragédiám*: Az *ablakmosó*. – *egy isten háta mögötti présház*: Porkoláb-völgy, Villax tanya.]

Pécs, 1960. aug. 31.

Kedves Barátom,

engedd meg, hogy ismeretlenül is erre a közvetlenebb, igazabb hangra fordítsam a szót. Igen hálás vagyok, köszönöm leveledet. Valóban én szoltam Fodor Bandinak s kértem meg, hogy közvetítsen közöttünk. Ami szíves ajánlataid közül nekünk a legmegfelelőbb, az az elbeszélés. Itt a húsz kéziratoldal sem sok, most közlünk egy Bernáth Aurél-regényrészletet, 25-30 oldal is megvan kéziratban. Színdarabbal nehezebb lenne megjeleníteni, azért is, mert ezt még nem közöltünk, a 70 oldal megosztva is talán kicsit sok, s itt afféle nézet uralg, hogy egyszerűbb, vidéki együttesek által is előadható darabot közöljünk, ha már egyszer darabot közöl a lap.

Nem tudom, az És-nél hogy dőlt el az elbeszélések sorsa, örülnék, ha a – javunkra történne. Bár kérésem későbbi időre is áll, s nekünk szánt, alkalmas írásodat később is szívesen olvasom és közöljük.

Tisztelettel és szeretettel köszönt:
Tüskés Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, borítékban.]

[Fodor Bandi: Fodor András. – *Bernáth Aurél-regényrészlet*: Bernáth Aurél (1895–1982) festőművész, író. „Az út és megérkezés Bécsbe”, *Jelenkor*, 1960. 4. sz.]

[Postabélyegző: Budapest, 1963. febr. 19.]

Kedves Tibor,

Andris felhívott s mondta, amit úgyis sejtettem, – hogy Kodolányitól nem tudsz szabadulni időre. De hát – első a szerkesztés. Örülök azért, hogy este még egy kicsit darvadozhattunk, bár fáradt voltam, mint a kutya.

Mellékelek egy paksamétát, meg ne ijedj, inkább olvasd el őket... A darabhoz még egy utószó is tartozna, azt majd hamarosan küldöm (ugyanazt az utószót, amit a Magvetőnek írtam, együtt a két darabhoz. Inkább ábrázolásbeli „dolgokat” pengetek benne, nem darabértelmezést – így külön az egyik darabhoz is jól elmegy; s talán érdekes is – remélem. Nem hosszú, 2 flekk.) A naplóval gazdálkodj úgy, ahogy jónak látod, mindenestre keverd a kevésbé érdekeset az „érdekessel” – a második eresztés (falusi mozaik) önmagában nem hatott elég „erősen” – nem gondolod?

Ha a Valóságnak nem írom meg a tanulmányt (vagynek ott, náluk, nehézségek is) – akkor a modernizmusról befejezem nektek a jegyzet-füzért. Rendben?

Most egyelőre nem küldök mást – elárasztottalak... De ha valami kívánság van, írd.

Beszéltem Nemes Nagy Ágnessel, küld egy rövid eszme-futtatást a modern vers problémájáról. Lengyel Balázs Áprily-ról (de kértem, küldjön valami rövidebb esszét is). Értesítettem Mátyást, Ottlikot, Gera francia anyagot (beszámolóféjét) készít. Persze... szeretné, ha a novelláját is hoznátok. Próbáld meg.

Röptiben ennyi. Még ha elsüllyedtél is, belátható időn belül eressz meg egy lapot!

Ölel
Miklós

Németh Antaltól kérd el a Bunkert –

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[Andris: Fodor András. Lásd az 1. sz. levelet. – Kodolányi: 1963. februárjában egy pesti utam alkalmával személyesen kerestem föl Kodolányi János író (1899–1969), hogy kéziratot kérjek tőle a *Jelenkor* számára. Kodolányi János írása megjelent a folyóiratban: „A koronatanú: Móricz Zsigmond”, *Jelenkor*, 1963. 10. sz., „Találkozások és búcsúzások”, *Jelenkor*, 1963. 11. sz., „Levele és üzenete”, *Jelenkor*, 1963. 12. sz. – *A darab*: Mészöly Miklós: *Az ablakmosó. – a két darab: Bunker. Az ablakmosó*. Könyv alakban kiadva: Magvető, Bp., 1979. – *a második eresztés*: Mészöly Miklós: „Naplójegyzetek”, *Jelenkor*, 1963. 1. sz. – Nemes Nagy Ágnes: (1922–1991) költő, műfordító, esszéíró. Ebben az időben nem publikált a *Jelenkorban*. – Lengyel Balázs: (1918) kritikus, író, szerkesztő. Több írása megjelent a *Jelenkorban*. – Mándy: Mándy Iván (1918–1995) író. Novellái megjelentek a *Jelenkorban*. – Ottlik: Ottlik Géza (1912–1990) író, műfordító. Ebben az időben nem publikált a *Jelenkorban*. – Gera: Gera György (1922–1977) író, műfordító. Tanulmányai már 1961-ben, 1962-ben megjelentek a *Jelenkorban*. „Páris 1963” című írását is közölte a folyóirat. *Jelenkor*, 1963. 6. sz. – Németh Antal: (1903–1968) rendező, színigazgató, színházelméleti író, 1959 és 1965 között a Pécsi Nemzeti Színház főrendezője.]

4.

[Postabélyegző: Budapest, 1963. febr. 22.]

Tiborkám,

menesztem az Utószót is a darabhoz. Ez a Magvetőnél megjelenő két darab (Ablakmosó, Bunker) közös utószava. Már nem változtattam a szövegen, ami erre utal; talán csillaggal lehetne lábjegyzetben közölni aényt, hogy milyen célra készült (– s talán ez még szelet is fogna a vitorlából, ami esetleg a városi tanács felől fújna feléd). Na, persze, – ha végül is tudod hozni.

Még egy szó a naplójegyzetekhez. Van még, ugye, múltkorról is kiszedett jegyzetanyag? Megkérlek, ha összeállítod a következő eresztést, küldd el úgy egységesen a közlendőnek a korrektúráját – a régít, újat vegyest – esetleg a régebbiekből húznék, hogy ne hígítsuk az anyagot; – a régebbiek közt, az az érzésem, akad kihagyható is. S ha együtt látom az egészet, könnyebb gyomlálni. – Rajnai Lacinak írtam épp tegnap – szegény várt ránk akkor vasárnap délben – említettem neki levélben, hogy van egy darabom nálad; ha érdekli, add oda elolvasásra. S valahogy – kérlek – kacsárd vissza Németh Tónitól a másik darabot, ha nincs szüksége rá; biztosabb, ha nálad van – szóval, hogy el ne vesszen.

Úszunk a latyakban, hol havazik, hol a nap süt, semmi ideológiai következetesség nincs a Természetben. De ugyan kitől tanulja? Hm? Meditációs téma.

Öllelek – írj
Miklós

Március 15, este $1\frac{1}{2}$ 7, Miskolc!

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[az Utószó: a *Jelenkor* nem ezt közölte *Az ablakmosó* után. – *naplójegyzetek*: a két megjelenés után a továbbiakban nem közölt belőlük a *Jelenkor*. – Rajnai Laci: Rajnai László (1924–2001) irodalomtörténész, kritikus, műfordító. – *egy darabom*: *Az ablakmosó*. – *kacsárd*: nyelvjárási szó: szerezd, kaparintsd, csend. – Németh Tóni: Németh Antal. – *a másik darab*: Mészöly Miklós: *Bunker*. – Március 15, este $1\frac{1}{2}$ 7, Miskolc!: Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című burleszk-tragédiáját a Miskolci Nemzeti Színház kísérleti színpadán mutatták be a jelzett időben. A darab két előadást ért meg ekkor, azután betiltották.]

[Postabélyegző: Miskolc, 1963. márc. 14.]

Kedves Tibor,

a miskolci Polonia szállóból, bodor füstök mellől írok, némi fröccsök után, viszont Thalia oltárával szemközt (az utca túloldalán a bolthajtásos bejáró, hol színésznőcskék mennek, de jönnek is) – íme, ez a szintér, Krúdynam is tetszenék (honnan, nem tudom, zongoraszó hallatszik, Chopin) – de én mindezek ellenére az Ablakmosó írója vagyogatok – ami haj, de más világ!

Hát jössz-e? Gyere!

A program egyelőre: 15-én este 7-kor, 16-án este 11-kor. Úgy fest a dolog, hogy a televízió s a rádió is átveszi. Most keddtől én is bent ülök a próbákban – nagy a bizakodás, hogy sikerünk lesz. Még a Film, Színház, Muzsikának is nyilatkoztam... Amúgy: mind közönségesen, konvencionálisan drukkolok. Nem is olyan rossz.

Szeretnék itt látni; ha van rá mód, ne kíméld magad.

Viszlátig ölel
Miklós

U. i. Ruttkay Ottó, a rendező üzeni-kéri: ha csakugyan lehoznátok a darabot, szeretne a rendezés munkájáról, tapasztalatairól, az össz-működésünkről röviden beszámolni, eszmét futtatni. Hogy menne-e?

– S még egy, egészen más: utólag jöttem rá a baklövésre; az egyik naplójegyzet: – „Nem állítom, csak kérdezem: Félkezű – ravaszknak kell lennie?” – Győzött nem szúrta meg? Ha nem olvasta még, töröld ki, olvashatatlaná. Nem értem, hogy nem gondoltam rá. Butaság, tapintatlanság. –

Üdv.
M.

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Expressz.]

[A Film, Színház, Muzsikának is nyilatkoztam: „Mészöly Miklós – burleszk-tragédiájáról”, Film, Színház, Muzsika, 1963. 11. sz. – Ruttkay Ottó: Ruttkay Ottó (1921–1988) ebben az időben a Miskolci Nemzeti Színház igazgatója, rendezője és színésze. Az eszmevuttatást nem írta meg a Jelenkornak. – Győző: Csorba Győző (1916–1995) költő, műfordító.]

Pécs, 1963. márc. 17.

Kedves Miklós,

nem is tudom, hol kezdjem. Először is őszinte örömmel gratulálok a film-pályázaton szerzett díjhoz. A rádióban hallottuk hangodat, s aztán Örsi Feri beszámolt a dolgokról részletesen is. Mikor láthatjuk a filmet? – ezt kérdezte Gábor, mert hát ő a legkíváncsibb rá. – Köszönöm a miskolci invitálást, sajnos mégsem sikerült eljutnom. Szerdára voltam hivatalos Pesten, a Magvetőnél, a pécsi könyvkiadás ügyében, s nem tudtam volna az időt kihúzni péntekig, hanem csütörtökön visszajöttem a Balaton felé, hogy megnézzem a fenyvesi házat, vajh nem öntötte-e el a víz. Így is négy átvirrasztott éjszakát csak vasárnap tudtam kialudni. Azóta aztán bizonyára sikerrel lezajlott a miskolci bemutató, amiről köz-

ben Telegdi Polgár jelezte, hogy szívesen írna kritikát. Mivel azonban mi a darabot szeretnénk közölni, s mint jelezted, a rendező is szívesen írna valamit, hát nem nagyon biztattam. Mert hát ezután mi maradna Pistának? Hogy X. vagy Y. színész hogy játszott? A darab teljes terjedelemben való közlésével komolyan foglalkozunk. Győző is elolvasta már, most Bulcsunál van. A közös utószó föltétlen érdekes esztétikai elmélkedés a szimbólumról és a sűrítésről, de érzésünk szerint nemhogy közelebb vinne a darab megértéséhez, inkább összegabalyít. Őszintén szólva az ember az ilyen utószavakat először szokta elolvasni, s én is kerestem hozzá a „példázatot”. S most, hogy elolvastam-ismerem a művet, gyanakodva merem kimondani azt, amit jelentett a számomra, mert ott van az az „utószó”. Arra gondoltunk, hogy szívesen adnánk helyet egy olyanféle szerzői jegyzetnek, amely kulcs lenne a mű megfejtéséhez, az írói szándék megértéséhez vinne közelebb, általában az alkotás, a megírás folyamatába engedne bepillantást. Ha valami ilyesmit kapnánk, akkor a most indított „műhely” c. rovatunkban sokkal hamarabb sort tudnánk rá keríteni, Ruttkay írásának is itt lenne helye, s természetesen igen szívesen közölnénk.

A Naplójegyzetek-ből kihúztam azt a sort, Győző még nem látta. – Németh Antal átadta a Bunkert, mindkét darabot most Rajnai Laci kérte el. – Ha a Naplójegyzetek közlésére sor kerül, természetes korrektúrát küldünk, az újonnan küldött és a régebben kiszedett anyagról is. Igaz, hogy a másodszor közölt rész talán nem volt olyan „erős”, de mi éppen ezzel szerettük volna megvédeni a decemberi számban közölteket, s főként lehetővé tenni egy újabb publikációt. Ugyanakkor érzésünk szerint a januári számnak mégis ez volt az egyik erőssége, ami oltalmazott s ugyanakkor a folytonosságot is jelentette. – Köszönöm, hogy szóltál érdekünkben, Lengyel Balázs jelentkezett, amit küldött, rövidesen közöljük, Mátyás novellája is jön májusban, s talán Gera novellájára is sor kerülhet... Kedves Miklós, örülnék, ha az Ablakmosó dolgában azzal az „előszóval” könnyítenél a közlésen. De ha nem csinálnád meg, kérlek, akkor is dobj föl egy lapot majd.

Baráti szeretettel ölel:
T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírási levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[A film-pályázat: Mészöly Miklós 1956 nyarán Ohat-pusztán, egy kísérleti solymásztelepen vendégeskedik. Az itt szerzett élmények alapján születik a *Magasiskola* című hosszabb elbeszélése. Az elbeszélés alapján forgatókönyv, majd 1970-ben Gaál István rendezésében film készül. – Őrsi Feri: Őrsi Ferenc (1927–1994) író, drámaíró, újságíró. – Gábor: Tüskés Tibor fia (1955). – Telegdi Polgár: Telegdi Polgár István (1918–1987) műfordító, szerkesztő. Az *ablakmosóról* nem írt kritikát a *Jelenkor*-ba. – Győző: Csorba Győző. – Bulcsu: Bertha Bulcsu (1935–1997) író. Első novellái a *Jelenkor*-ban láttak napvilágot. – Ruttkay: Ruttkay Ottó. – Lengyel Balázs: *Áprily Lajos, a műfordító* című tanulmánya megjelent: *Jelenkor*, 1963. 4. sz. – Mátyás Iván *Borika vendégei* című novellája megjelent: *Jelenkor*, 1963. 5. sz. – Gera: Gera György. *Costa Brava* című novellája megjelent: *Jelenkor*, 1963. 11. sz.]

7.

[Postabélyegző: Budapest, 1963. ápr. 5.]

Kedves Tibor,

ne haragudj a késedelmes válaszáért. Most jöttünk haza a Mátrából (Ali révén én is SZOT-üdültem – ahol különben összeakadtam egy volt iskolatársaddal, jelenleg Hévizen körorvos, együtt jártatok valami egyletbe – kongregációba? – nagyon kedvesen emlékezett rólad, bőszen olvasója a Jelenkornak is – a nevére nem emlékszem pontosan – Prókai? – valami hasonló p-betűs.)

Node, a tárgyra – mivel elmaradtam, a jegyzet a darabhoz. Elkezdtem írni, de egyelőre nem olyanra sikeredett, amilyenre Te gondolsz – gondolom én. De azért küldöm pár nap múlva. Igazad van, a darabhoz a múltkor küldött utószó nem „kulcs” – csakugyan kell hozzá kulcs? – hanem inkább olyan ars poetica, vallomásféle az ábrázolás módjáról, indokairól. Megértem azonban, hogy nem ilyesféle kellene; sőt, magam is gondoltam rá, hogy a rövidség kedvéért kicsit túlságosan is sűrűre vettem. Talán a kötetbe is mást teszlek helyette.

A kritikák – azt hiszem – azóta már a kezébe kerültek (az És; a Film, Színház, Muzsika; a Magyar Nemzet; a Napjaink hozott eddig kritikát – jellemző különben, hogy éppen a polgáriaskodó Nemzet-é olyan, amelyik faramucin csiklandozni is akar. De hát azzal is meg lehetek elégedve – végül is. A Napjaink belőlem is kiszorított egy kis cikket – hát, amennyire tudtam, igyekeztem ellensúlyozni Hruscsov apánk vélekedését a modernizmusról...

Nagy kár, hogy nem tudtál feljönni Miskolcra, a helyed fent volt tartva. Hogy mi volt – hogyan volt? Azt hiszem, nem vagyok elfogult – siker volt. Még akiknek idegenül csengett ez a formanyelv, azokat is elkapta a szele – azt mondják. Különben Meruk is lejött az előadásra. Vele ugyan nem beszéltem az előadás után – mindjárt ülték is autóba, én meg éppen elvesztem az öltözőkben – de ahogy Osváth mondja, végül is pozitív volt a „hozzáállása”. Annyi mindenestre történt már, hogy behívtak a Nemzetibe, darab-ügyben. Hát – majd „meglássuk”.

Ruttkainak különben írtam a rendezői jegyzet ügyében; hogy egyenesen hozzád küldje a cikket – megkaptad már? Most írok neki is és megsüregtem.

Kb. mikorra számíthod, hogy közölni tudod a darabot? (– ha nem változott közben az elhatározásod) – bár azt hiszem, a bemutató s a kritikák után (és a Magvető) – könnyen kivédhetőek az esetleges támadások.

Gerával beszéltem tegnap, rövidesen küldi a franciaországi cikket, már írja nagyban. S majd szólok még másoknak is, kollégáknak, hogy menessenek anyagot.

Mi újság a Balatonon? A ház még áll? A tél nem bántotta?

Nem tudom, hol találkozunk előbb, Pécsen-e vagy itt; tavasszal szeretnék megint leuccanni; de ha Te előbb jársz fent, eressz meg egy telefont. Addig is, üdv. a családnak.

Kézcsókkal – sokszor ölel

Miklós

U. i. Ha a Bunker-ra már nem volna szükségetek, megkérlek, tedd postára, mert szűkében vagyok példánynak.

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[Ali: Polcz Alaine, az író felesége. – Prókai?: Dr. Plótár Imre. – *A kritikák*: Mágori Erzsébet: „Kísérleti bemutató a Miskolci Nemzeti Színházban. Mészöly Miklós burleszk-tragédiája: Az ablakmosó”, *Élet és Irodalom*, 1963. 12. sz. Sándor Iván: „Miskolci színházi levél”, *Film, Színház, Muzsika*, 1963. 13. sz. Gábor István: „Mészöly Miklós drámája, Az ablakmosó a Miskolci Nemzeti Színházban”, *Magyar Nemzet*, 1963. ápr. 2. Oltyán Béla: „Levél drámaügyben Mészöly Miklósnak”, *Napjaink*, 1963. 6. sz. A felsoroltakon kívül még: Doromby Károly: „Színházi krónika”, *Vigília*, 1963. 5. sz. – A Napjaink belőlem is kiszorított egy kis cikket: Mészöly Miklós: „Modernizmus és technika”, *Napjaink*, 1963. 4. sz. – Hruscsov: N. Sz. Hruscsov, a szovjet kommunista párt főtitkára ebben az időben mondott kritikát a művészeti modernizmusról. – Meruk: Meruk Vilmos (1925) ebben az időben a Nemzeti Színház igazgatója. – Osváth: Osváth Béla (1926–1965) irodalomtörténész, kritikus, dramaturg. Ebben az időben a Nemzeti Színház fődramaturgja. – Ruttkai: Ruttkay Ottó.

[Postabélyegző: Cece, 1963. ápr. 16.]

Kedves Tibor,

dilemmák közé ültettél – s ültettem magamat – ezzel a darabhoz írandó „kalauzzal”... Az egészből végül is egy hosszabb lélegzetű meditálás kerekedett ki – a darab ürügyén – a groteszk, az abszurd, a burleszk modernkori jelentkezésének a gyökereiről; no meg a határozatlan tér-idejű játék s ábrázolás természetrajzáról, vitathatóságáról és vitathatatlanságáról... Szóval, az őszinte meditálás közben olyan vágányra futottam, hogy a mozdonyom mintegy választ pöfög a kritikák egy részének – amelyek különben még a fenntartásaik mellett is hízelgően méltányosak és jóindulatúak voltak. S nem tudom, hogy most – éppen most – helyes volna-e olyan kérdéseket tovább feszegetnem, szoros kapcsolatban az én darabommal, amiket a kritikák végül is már a maguk módján a helyükre raktak; anélkül, hogy a darabot lényegében kétségbe vonták volna. Szóval, amit írtam, medítáltam, talán inkább a napló-jegyzetekben volna taktikusabb – egy alkalommal – elhelyezni; s nem odaragasztva a darab végéhez. Amolyan iskolásabb darab-értelmezést meg – őszintén szólva – nem tudtam összerittyenteni. Amit próbáltam e téren, olyannak sikeredett, mintha én magam is azt hinném, hogy a darabot nem lehet megérteni. Amit mégse hiszek; s hát nem is tapasztaltam. És a kritikák után – bízván, hogy mégiscsak olvasták az olvasók egyiket vagy másikat – talán nem is volna szükség különösebb magyarázgatásra. – Vagy másképp látod, érzed?

A másik dilemmám, hogy vajon az Ablakmosót kéne-e épp most megjelentetni? Az előadást és a visszhangot várakozáson felül jól „megúsztam” – nem kéne most egy kicsit „békén hagynom” őket? Ne érts félre, nincs semmi zűr a darab körül – csak én hezitálok, hogy mi lenne jobb. A Magvető mindenképp hozza a negyedik negyedben, így hát „hitelesítve” van az írásbeli közlés is. Viszont arra gondoltam – ha neked is megfelel –, hogy most, előbb a Bunker közlésével segítenél rajtam; ill. megtámogatnád vele a pesti bemutatóját, amire – úgy nézem – volna lehetőség. S ha vállalkoznál rá – az Ablakmosót valamikorra őszre halasztanánk. Írd meg őszintén, hogy s mint vélekedsz taktikai töprengéseimről – s hogy tudod-e vállalni. (A két darab hossza majdnem egyforma; s a Bunkerhez kalauz se kellene, azt hiszem.) Őszig aztán Ruttkai rendezői jegyzete is elkészülne – mert most épp Londonba utazik, aztán bemutatóra készül – így időre nem is tudná megcsinálni. (Telegdi kritikáját ez esetben lehoznád? – én persze megköszönném...)

Hát így. Napok óta kérődzöm ezen a levélen (meg a „kalauzon”...) – most végre megvan – rajtad a sor, hogy dobj fel egy lapot: hogyan legyen?

Gera Gyurka leküldte már a cikket? Nemes Nagy Ágnesből is kiszorítom húsvét után; kicsit lusta. Remenyikné szeretne a férje hagyatékából valamit küldeni; oda is húsvét után megyek el, s átnézegetem szegény Zsiga ládáját, és választok novellát.

Amúgy? – jól. Készülvén egy aszketikus, munkás nyárra. A Paulust szeretném tető alá hozni s egy darabot, a Nemzetinek – ha igaz. De szülöm a naplójegyzeteket is, hogy ki ne fogyjanak...

Különben volt egy nagy – elkésett – könyvélményem: Melville Moby Dick-je. Páratlan remekmű. Ismered? Feltétlenül olvasd el. Még írni is volna kedvem róla. Majd egyszer.

Láthatunk Pesten? Bandi mondja, nagyon elnyűtt voltál legutóbb. Húsvétolj jól – s írd hamarosan.

Sok szeretettel ölel
Miklós

Ha döntöttél, megkérlek, küldd vissza a másik darabot.

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[Postabélyegző: Cece: Mészöly Miklós: *Pontos történetek, útközben* (Magvető, Bp., 1970.) című regényének egyik részlete fölismerhetően Cecén játszódik (a település a regényben Szilas néven szerepel), ahol a Csók István Emlékház is megtalálható. – egy hosszabb lélegzetű medítálás... az *Ablakmosó* valamikor ősze halasztanánk: Az *ablakmosó* megjelent: *Jelenkor*, 1963. 9. és 10. sz. *Jegyzet a darab ürügyén* című utószó megjelent: *Jelenkor*, 1963. 10. sz. – Ruttkai: Ruttkay Ottó. – Telegdi: Telegdi Polgár István. Az *ablakmosó* miskolci előadásáról nem jelent meg kritikája a *Jelenkorban*. – Remenyikné: Remenyik Zsigmond (1900–1962) író özvegye. Lásd Remenyik Zsigmond: „Két szonett” (Az író kéziratot hagyatékából.) *Jelenkor*, 1963. 3. sz. Nádass József: „Csendes szavak Remenyik Zsigmondról”, *Jelenkor*, 1963. 3. sz. – Paulus: Mészöly Miklós *Saulus* című regénye. – Melville: Herman Melville (1819–1891): amerikai regényíró. Műve: *Moby Dick, or the Whale*. (Moby Dick, a fehér bálna.) – Bandi: Fodor András.

9.

Pécs, 1963. jún. 10.

Kedves Miklós,

bizonyára Bandi beszámolt azokról a lehetőségekről, amelyek az *Ablakmosó* előtt álltak, június első napjaiban. Azóta – a napokban – konzultáltunk ismét fölötte. Eddig azért hallgattam, mert biztosat nem tudtam volna írni. Sajnos a bizonytalannál alig valamivel több és jobb az, amiről most beszámolhatok. Mivel a júliusi számunk ún. balatoni szám lesz, előnyben kellett részesíteni az olyan írásokat, amelyeknek valami közük van a Tó és környéke világához, emberi, történeti, természeti életéhez. Ezért úgy döntött a szerkesztőbizottság, hogy két részletben Keresztury Batsányiról szóló hangjátékát közöljük, s ez ismét eltolta az *Ablakmosó* közlését. Ugyanakkor viszont sikerült abban megállapodnunk, hogy a darabot valamelyik őszi számunkban, szintén két részletben közöljük. A közlést az is megnehezíti, hogy a több részes, csak folytatásokban közölhető művek igen sok gondot okoznak a szerkesztésben; a folytatásos művek közlése, a korábbi elkötelezettség miatt időszerű írásokról kell lemondanunk, s a lap folyóirat-jellege szenved csorbát. Ha a múlt év végén – látva a kezdeti nehézségeket – a havonkénti megjelenést a folytatásos művek közlésével kötöttük össze, most arra kellett rájönnünk, hogy a nagyobb terjedelmű művek publikálására csak a legkritikább esetben vállalkozhatunk. Ez pusztán formai-technikai probléma, s – ismétlem – nem csak a Te írásoddal összefüggő. Ami speciálisan is arra int, hogy csak valamelyik őszi számban hozzuk a darabot, az az, hogy „elmulasztottuk” a naplójegyzetek kritikai kommentálását, s ezt többen és több helyütt szóvá tették. Őszig szeretnénk olyan „érdemeket” szerezni, hogy minden megrovás nélkül jöjhessen ki a *Jelenkorban* az *Ablakmosó*. Kérlek, légy belátással, a közlés előtt még jelentkezem, hogy a formát (utószavakat stb.) még megbeszélhessük. – A Bunker-t még olvasák itt a ház körül.

Baráti szeretettel ölel, s munkás nyarat kíván:

T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a *Jelenkor* cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[Bandi: Fodor András. – *Keresztury Batsányiról szóló hangjátéka*: Keresztury Dezső (1904–1996) író, költő, irodalomtörténész, kritikus, műfordító. „A harag és a szeretet bilincseiben” (Hangjáték Batsányi János életéről és műveiről), *Jelenkor*, 1963. 7. sz. – az *Ablakmosó* közlése: Lásd a 8. sz. levelet.]

Pécs, 1963. aug. 1.

Kedves Miklós,

gondolom, amiben már magad is kételkedtél: igaz – szeptember-októberben, két részletben közöljük az Ablakmosót, sürgős választ kérek, hogy kívánsz-e írni hozzá valamiféle *utószót*, újat, vagy maradjon a régi, esetleg az sem?

Szeretettel ölel:

T. Tibor

[Kézzel, tollal írt levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, boríték nélkül. Expressz.]

[Két részletben közöljük az Ablakmosót: Lásd a 8. sz. levelet.]

[Postabélyegző: Budapest, 1963. aug. 3.]

Kedves Tibor,

nagyon megörültem a soraidnak! Persze, azért szeretném tudni, hogy mennyi din-kalóriába került az eredmény... Vagy mégse? Utolsó leveled nyomta kissé a lelkem – hát ennyire rossz ómen vagyok nektek? S a Te hátad se bír ki mindent. De némi megnyugtató – a kötet már a műszakon van (az Atléta s a két darab), decemberben megjelenik.

„Utószót” írsz – s én is azt hiszem, hogy a végéhez kellene csapni azt a jegyzetfelét s nem az elejére. Vagyis a jegyzet az októberi számban jönne. Azt a két flekket, amit múltkor küldtem, dobd el; bedolgozódott egy hosszabb jegyzetbe. 8-10 oldal. Hosszú? (Egészen apró betűs szedéssel is?) Az „értelmezgetésen” kívül néhány „elvi” kérdésre is kitértem ebben a hosszabb jegyzetben, a groteszkről, a képtelenről, az inkonkrétról. – A gondom e pillanatban az, hogy ez az anyag egy hete az És-nél van (Jovanovics nagyon akarta, de Nemesnek – úgy tudom – az a véleménye, hogy inkább folyóiratba való). Türelmedet kérem hát, míg döntenek; s akkor meglátom, hogy az És számára kiveszek-e belőle egy részletet; vagy az egészet elküldöm Neked. Esetleg eressz meg egy levlapot, hogy a jegyzetnek legkésőbb mikor kellene befutnia hozzátok. –

Amúgy: munka és hóguta közt telnek a napok. A Nemzetinek kéne sürgősen befejeznem egy darabot. Meg a Magvetőnek leadni egy nov. kötetet. Valami mégiscsak olvadozik körülöttem. – Pár nap múlva utazom le Porkoládba, hó végéig – aztán szept. elején megyek Lengyelhonba, 4-5 hétre, autón visznek – még a himlőjárvány se tud lebeszélni... Nagy izgalommal várom; még nem jártam kint.

S Te? A légkör tisztult? Vagy gondjaid változatlanul a régiek? (A kíváncsi ugyanaz: mért nincs ismertető plakát az új számotok tartalmáról; s kevés a Pestre kerülő példány!)

Tiborkám – még egyszer kösz a jó hírt – nyaralj, dolgozz jól – mindannyiótoknak sok üdv.

szeretettel ölel

Miklós

U. i. Mielőtt elfelejteném:

a korrektúrát légy szíves küldd anyám címére: özv. Molnár Sándorné, Szekszárd, Béri Balogh Á. u. 60. Ő azonnal továbbítja nekem. Nem tudom: egyszerre kiszedi a nyomda az egész darabot? Ez volna a jó, mert akkor magam korrigálhatnám az októberben megjelenő részt is; ugyanis szeptemberben már nem leszek itthon. A jegyzet korrigálására – ha

annak a szedésére ebben a hónapban nem kerülhet sor – szeretnélek Téged megkérni. Előre is köszönöm.

Hát, üdv. – ha bármilyen programváltozás van, azonnal írok,
Miklós

[Kézzel, ceruzával írt levél, borítékban.]

[*A kötet már a műszakon van: Az atléta halálát három év múlva, 1966-ban – a párizsi kiadást követő évben – jelentette meg a Magvető. – „Utószó”: a darab és az „utószó” közléséről Lásd a 8. sz. levelet. – Jovanovics: Jovanovics Miklós (1932) kritikus, szerkesztő, ekkor az Élet és Irodalom munkatársa. – Nemes: Nemes György (1910–1998) író, újságíró, ekkor az Élet és Irodalom főszerkesztője. – Nemzeti: Nemzeti Színház (Bp.) – Porkoláb: a Szekszárd melletti Porkoláb-völgy.]*

12.

Pécs, 1963. aug. 6.

Kedves Miklós,

köszönöm leveledet. Amit barátaimért, érted teszek, általában indulataimat nem lehet dinkalóriákban mérni. Egyszerűen az van, hogy nyomdába került az Ablakmosó. Mégpedig az egész, magam is arra gondoltam, hogy a korrektúra így egyszerűbb lesz. Persze ha lesz helyünk, akkor a szeptemberi számban az egészet közöljük is. Ez csak a tördeléskor, aug. 31. körül derül ki. Abban egyetértünk, hogy a korábbi utószót ne közöljük, de ha bármiféle más „megjegyzésre” gondolsz, annak kéziratát legkésőbb aug. 20-ig meg kell kapnunk, mert mint mondom, lehet, hogy az egész darabot egyszerre tudjuk hozni, s akkor már a szeptemberi számban jönne az „értelmezés”. Telegdi Polgárnak is ebben az értelemben írok: úgy dolgozza át – ő maga kérte – kis cikkét, hogy afféle színházi kaleidoszkóp-rovatunkban októberben föltétlen hozhassuk. – Őszintén örülök a könyv megjelenésének s egyéb sikereknek. Jó külföldi utat. Én csak maradok Pécsen, meg a Balaton mellett, nem gondolnak rám azok, akik az ilyesmit lehetővé tennék. No, hát szerbusz.

Ölel:
Tüskés Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, boríték nélkül.]

[*Nyomdába került az Ablakmosó: Az ablakmosó és az „utószó” közléséről a Jelenkorban Lásd a 8. sz. levelet. – a könyv: Mészöly Miklós: Az atléta halála.*]

13.

[Budapest, 1963. aug. 4. és aug. 8. között.]

Kedves Tibor,

most röptiben – fél óra múlva utazom le Porkoládba.

Küldöm az anyagot – az És-nek kissé tanulmányyszerű, zsurnalisztikusabbat szeretnének e tárgyban. Talán jobb is így.

Szedesd olyan kicsi betűvel, amilyenvel csak lehet.

A szekszárdi címemre írd, ill. küldd a levonatot, ha 27-ig odaér. Akkor utazom vissza, s Pesten leszek 1-ig.

Sok szeretettel ölel
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Expressz.]

[*az anyag: Az ablakmosó „utószava”, címe: Jegyzet a darab ürügyén.*]

Pécs, 1963. aug. 9.

Kedves Miklós,

köszönöm, megkaptam a kéziratot. Örülök, hogy megcsináltad ezt a dolgot. Eredetileg is ilyesmire gondoltam. Ami nem szájbarágó magyarázat, öngazolás, hanem önálló, tanulmány-értékű írás, ugyanakkor kitapintható szálakon a darabhoz tapad. Arra is gondoltam, hogy nem közvetlenül a darab után, hanem a következő számban közölnék, önállóan, tisztességes, olvasható betűtípussal. A darab korrektúráját valószínű szekszárdi címedre tudjuk küldeni. Jó pihenést.

Baráti szeretettel ölel:
T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél a Jelenkor cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[A kézirat: Az ablakmosó „utószava”. A Jelenkor a színpadi mű második része után közvetlenül közölte.]

[Postabélyegző: Szekszárd, 1963. aug. 22.]

Kedves Tibor,

küldöm expressz (kicsit késve) – de olyan esők voltak, hogy alig tudtam kimozdulni a völgyből.

A korrektúra utolsó oldala kicsit tetovált lett – bizonyos változtatásokat csináltam, (a miskolci színpadi kontroll tanulságaként) – de azért, remélem, eligazodik rajta a nyomdász.

Ruttkai Ottó tudtommal valamerre halászik a Tisza környékén – nem tudom már ilyen hamar utolérni és cikkírára rábírní. Kár.

Közben úgy fordult, hogy bármelyik nap jöhet a drót, hogy utazzam vissza Pestre... Így – sajnos – jó lelkiismerettel mégse hívhatlak most... Azaz hogy, ha 27-én ide tudnál érni, az még menne. S esetleg együtt hagynánk ott a völgyet. Gondolom, 29-30-ra mindeképp Pesten kell lennem. Ha tudsz jönni – így – várlak örömmel.

Viszlátig sok üdv.

Ölel
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Expressz.]

[Küldöm expressz: Az ablakmosó első részének korrektúráját. – a völgy: a Szekszárd melletti Porkoláb-völgy.]

[Postabélyegző: Budapest, 1963. szept. 10.]

Kedves Tibor,

elmaradt mégis a leruccanásod. Pedig vártalak nagyon. Igaz, hogy olyan esős évad köszöntött be azóta...

Nálam a helyzet különben tovább bonyolódott. Pár nap múlva nekem is fel kellett

utaznom, Ali megkapta a szanatóriumi beutalóját (sajna, megint rossz bőrben van, lefogott, holnap viszem ki a visegrádi Gizella szaniba). De ugyanakkor a határzárát is feloldották, s ismét úgy fest a dolog, hogy mégis elmegyek Lengyelbe, úgyis csak itthon szalmáskodnék. Valószínűleg 18-án indulunk.

Nagyon várom az új számotokat. Remélem, megérkezik addig, míg itthon vagyok.

Egy nagy kérdés: a darabhoz írt tanulmány korrektúrája idején valószínűleg már nem leszek itthon – megtennéd-e, hogy korrigálnád helyettem...? Rábízni se tudom itt senkire, mert nálam csak egy saláta példány maradt, amin nem igazodik el más, csak én. Nagyon hálás volnék, ha kiséítenél a bajból.

A másik: ha két részletben jön a darab (tehát még van mód erre a kiegészítésre): biggyeszd oda a darab végére az 1957-es dátumot, szeretném, ha évszámmal jöjjön.

S végül: 10 számra volna szükségem, nagyon kérek, küldess ennyit a címemre (az árát persze megküldöm vagy ti vonjátok le a honoráriumból) – itt Pesten nehéz összeadni ennyit, s hát nem is akarom éppen én összevásárolni a készletet.

Ha 18. előtt befutna a honorárium – kézcsók. Amolyan utazás előtti injekció lenne.

Lengyelből biztos hozok magammal cikk-napló-élményanyagot; küldök belőle, lehetőleg aktuálisat.

Okt. végén érkeznek haza a tervek szerint. Attól kezdve, Pesten, bármikor, ha fent jársz – egyszer már csak szinkronba jövünk, nem?

Ne haragudj a sok kérésért, köszönöm a fáradságodat.

R. Gyurka elismerő szavai nagyon jólestek; persze, te hallhattál más véleményt is... Egy hosszabb tanulmánnyal szeretnék alkalmasint megismertetni (A tágasság iskolája – címet adtam neki, a tágasság, a végesség s végtelenség modern közérzetéről szól, különböző – így művészeti – szempontokra is kitérve –) Talán, egyszer mehet majd? Szeretném, ha elolvasnád. (Különben tetszett nagyon a modernizmusról szóló cikked, sok szempontunk azonos – jó fejtágító cikk volt.)

Tiborkám, még egyszer kösz. mindent, viszlátig sok szeretettel

ölel
Miklós

[Géppel írt, kézi aláírású levél, borítékban.]

[Ali: Polcz Alaine. – szani: szanatórium. – biggyeszd oda: Az ablakmosó második része közlésének végén ott szerepel az évszám: (1957) – Lengyelből biztos hozok magammal cikk-napló-élményanyagot: (Régi noteszlapok) és (Útközben Lengyelország felé) című Naplójegyzetek Mészöly Miklós Érintések című esszé-kötetében olvashatók. (Szépirodalmi, Bp., 1980.) Továbbá: Anziksz, Polónia, 1964. című jegyzetek Mészöly Miklós Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról című kötetében. (Szépirodalmi, Bp., 1991.) – R. Gyurka: Rónay György (1913–1978) költő, író, műfordító, esszéista, szerkesztő. – A tágasság iskolája: Mészöly Miklós ilyen című esszéje megjelent: Híd, 1964. 9. sz. Mészöly Miklós A tágasság iskolája című esszékötete 1977-ben látott napvilágot. – a modernizmusról szóló cikked: Tüskés Tibor: „A korszerű művészet felé”, Jelenkor, 1963. 6. sz.]

17.

Pécs, 1963. dec. 1.

Kedves Miklós,

egy levél aligha lehet alkalmas, hogy *mindent* megmagyarázzak. A jelekből következtetni tudsz Te is. A körkérdésre adott válaszra térek vissza újból. A jelzések mutatják a problematikusság helyeket. A további beszélgetés során aztán az is kiderült, hogy az egész írás közlése is meggondolandó. Bizonyára megérted, hogy mennyire nehéz ezt nekem kö-

zolni. Legegyszerűbb talán az lenne, ha egyszerűen lemondanánk az írásról, én azonban szeretném még megmenteni az ügyet. Ez persze azt jelentené, hogy a kérdéseket újból elő kellene venni, s valami újat és egészen mást, a kérdésekhez tapadót írni. Abban a formában és hangvételben, mint a mostani utolsó bekezdés. De hát ennyit közölnünk nem lehetne. Ismétlem, nem szeretném nélkülözni részvételedet, s ezért térek vissza a dologra. Tehát nem ellenkezőjét kérem a mostaninak, hanem mást, közölhetőt, ami nem adna támadási lehetőséget. Kérlek, Miklós, ha teheted, ebben a nehéz helyzetben kísérelj meg ezt a megoldást. A válaszok egy részét egyébként is februári számunkban közöljük, s dec. 20-ig tudnánk várni a kéziratra.

Állítólag Pándi írt az Ablakmosóról a Népszabadság számára, szerdán mondta nekem itt Pécsen, de még nem láttam a lapban.

E hét végén, pénteken vagy szombaton megyünk beszélgetésre Pestre, a minisztériumba.

Meleg szeretettel köszöntlek:

T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, boríték nélkül.]

[A jelekből: Például I. L. jelzésű glossza [szerzője Pándi Pál] a *Népszabadság* 1963. nov. 26-i számában *Káprázik az entber szeme...* címmel, mely Szij Rezső *Dunántúli cipruság Gulyás Pál sírjára* című írását támadja, mely a *Jelenkor* 1963. 11. számában jelent meg. – *A jelzések*: Mészöly írásával kapcsolatban elsősorban Csorba Győzőnek voltak fenntartásai. – *Állítólag Pándi írt az Ablakmosóról*: Pándi Pál (1926–1987) (kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő) két újságoldal terjedelmű tanulmánya, mely Mészöly Miklóst támadja a *Jelenkor*ban két részletben megjelent *Az ablakmosó* című drámáért, valamint a drámához írt esszéjéért, *A tagadás tagadása* címmel, *Vita egy írói állásfoglalással* alcímmel az *Élet és Irodalom* 1963. dec. 6-i számában látott napvilágot. – *beszélgetésre Pestre*: a *Jelenkor* szerkesztőit Aczél György 1963. dec. 12-re rendelte a Művelődésügyi Minisztériumba. – 1963. dec. 13-i keltezéssel *Feljegyzések a Jelenkorról* címmel terjedelmes irat született az MSZMP KB kulturális osztályán a folyóiratnál jelentkező ideológiai és kultúrpolitikai „hibákról”. Ebben – többek között – a következők olvashatók: „Nem veszik észre [ti. a *Jelenkor* szerkesztői], hogy miközben állandóan azt hangoztatják, hogy a provincializmus ellen harcolnak, a legprovinciálisabbak, büszkéik, hogy a magyar »Ionescót«, Mészöly Miklóst közlik. (Ionesco biztosan nem ambicionálja, hogy a francia Mészöly legyen.)” A dokumentumot – rövidítve – közölte: Huszár Tibor: *Mit ér a szellem, ha...* (Szabad Tér Kiadó, Bp., 1990.)]

18.

Pécs, 1963. dec. 17.

Kedves Miklós,

sajnos Debrecenből jövet már nem tudtalak fölkeresni. Változatlanul tovább szerkesztünk, ezért ismételten kérem, hogy azzal válaszolj a dologra, hogy írsz 3-4 flekket a körkérésünkre – amit közölhetünk. *Csak erre van lehetőség, de erre van lehetőség.* Kár lenne elmulasztani. Dec. 25-ig tudunk rá várni. Boldog ünnepeket kívánunk. Talán közelesen, jan. elején Pestre tudok menni.

Szeretettel ölel:

T. Tibor

[Kézzel, tollal írt levél a Jelenkor cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[*Debrecenből jövet*: a levél előzménye: korábbi tervek szerint a Debrecenben szerkesztett *Alföld* folyóirat munkatársai – a *Jelenkor* vendégeként – 1963. dec. 8-án vettek részt Pécsen irodalmi esten. Ugyanaznap jelent meg a *Népszabadság* egész oldalas szerkesztőségi cikke *Tévedések és torzítások* cím-

mel, mely az ún. „ideológiai offenzíva” jegyében a debreceni *Alföldet* és a pécsi *Jelenkort* bírálta. A *Jelenkor* szerkesztőinek dec. 12-én kellett Budapesten Aczél György színe előtt megjelenni. Aczél György akkor a művelődésügyi miniszter első helyettese és az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt. Ugyanaz nap a *Jelenkor* szerkesztői tovább utaztak Debrecenbe, hogy a korábbi megbeszélés szerint viszonyozzák az *Alföld* látogatását, és részt vegyenek a Debrecenben tartandó irodalmi esten. – a körkérdésünkre: a *Jelenkor* szerkesztősége kérdéssel fordult a valaha Pécsen élt, innét elszármazott írókhoz: valljanak a városhoz fűződő emlékeikről. A beérkezett válaszokat két részletben, az 1964. 1. és az 1964. 2. számban közölte a folyóirat. Mészöly Miklósnak a körkérésre adott első válasza aggályokat keltett a szerkesztőségben. Lásd a 17. sz. levelet.]

19.

[Postabélyegző: Budapest, 1963. dec. 24.]

Tiborkám,

remélem, még időben odaér. S remélem, nincs benne semmi patron... Ha mégis úgy találok, hogy van, húzzál. Vagy a korrektúrában húzok.

Röviden, a „helyzetről” – vártam nagyon, hogy felhívsz. De közben megtudtam, hogy nem fenyegeti veszély a pozíciódat. (Mocsárt is visszahelyezte állásába az Írószövetség.)

Összbenyomásom: erősödik a kritika, de nem jár vele együtt adminisztratív intézkedés. Kardos azonnal felhívott telefonon – közölte, hogy semmi változás nem állt be a kapcsolatunkban; a könyv jön, sőt, a novella-kötet is, utána. Az És azonnal cikket kért, bármiről. Komlós (!) üzent, hogy adjak tárcát a Népszabadságnak...

Fura világ.

Nagyon szeretném tudni, hogyan zajlott le a találkozás a bajuszossal. Kaptatok direktívákat? Leveledből úgy veszem ki, hogy személyemre vonatkozóan igen. Rosszul sejtem? De mindenképpen, talán jobb, ha most mellőzöl, csakugyan. Aztán meglátod, hogy később mit lehet. Talán a Kortárrsal tudok majd egyezkedni. Általában nem győznek nyugtatni, hogy csak kritikát kaptam – s nincs következménye. (Apróság: Pándi levelet írt Aczélnak, hogy úgy hallja, a cikke nyomán adm. intézkedéseket, letiltást stb. akarnak tenni ellenem; s ez ellen tiltakozik, mert ez megsértése a szocialista kritika komolyságának...) Egyem a lelkét. Még a morálra is rászorítjuk őket...?

Írj, ha van időd – érdekelnének a részletek. S ha alkalmasint – később – hozni akarsz a lent lévő anyagból, kérlek, akkor is írd előbb; mert amit lehet, megpróbálok idefent elsűtni. S majd újat küldök helyettük, ha aktuális lesz.

Tiborkám, nagyon boldog ünnepeket, újévet valamennyiőtöknek,

sok szeretettel ölel
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Expressz.]

[Még időben odaér: a körkérésre adott újabb válasz, mely a *Jelenkor* 1964. 2. számában látott napvilágot. Az írást Mészöly Miklós bevette *Érintések* című (Szépirodalmi, Bp., 1980.) kötetébe *Mit jelent nekem Pécs?* címmel, *Válasz a Jelenkor szerkesztőségének körkérdésére* alcímmel. – Mocsár: Mocsár Gábor (1921–1988) író, újságíró, a debreceni *Alföld* főszerkesztője. 1964-ben őt is eltávolították a folyóirattól. – Kardos: Kardos György (1918–1985), 1961-től a Magvető Kiadó igazgatója. – a könyv jön: *Az atléta halála* csak 1966-ban jelent meg a Magvetőnél. – a novella-kötet is: *A Jelentés öt egzerről* című novella-kötet 1967-ben látott napvilágot. – Komlós: Komlós János (1922–1980) újságíró, 1960-tól a *Népszabadság* kulturális rovatát vezeti. – bajuszos: Aczél György (1917–1991) politikus. Lásd a 18. sz. levelet. – Pándi: Pándi Pál. Lásd a 17. sz. levelet.]

[Postabélyegző: Budapest, 1964. jan. 13.]

Tiborkám,

leveled megjött – értem is a székszavúságát, írni kár erről olyan sokat, majd Bandi és Te személyesen beszámoltok. Mert hát érdekelnek nagyon a részletek.

De jelentkezz, ha fent vagy – mindenképpen!

Kérés: légy szíves hozd magaddal a nálad lévő regény-részletet (Paulus) – az úgysem időszerű most. Ha lehet valamiről szó, majd novellát adok. Gondoltam, odaadom a Paulust a Vigiliának, Rónay úgyis régóta nyúz. A naplójegyzetekből És-nél, itt-ott próbállok elszórni – az És már hozott is valamit. Gondolod, hogy nálatok még sor kerülhet rá? Ha nem, hozd azt is magaddal, légy szíves (az orvosi készenlétről szóló rész már csak nálad van meg! az eredetét elvesztettem).

Novellát fejeztem be – most jön a darabírás öröme... S talán valami félig-kötött állásfele is akad (szociális ellenőrködés) – de ez még csak remény.

Amúgy jól – nagyon várom, hogy eszmét cseréljünk.

Vizslátig sok üdv.

ölelés
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[*Leveled megjött*: az említett levél hiányzik a hagyatékából. – Bandi: Fodor András. – Paulus: Mészöly Miklós regénye. – *a Vigília*: a folyóirat 1968. 4. sz. *A kútnál* címmel közölt részletet „a szerzőnek a Magvető Kiadónál a közeljövőben megjelenő Saul című regényéből”. A regény *Saulus* címmel 1968-ban látott napvilágot. – Rónay: Rónay György. – *félig-kötött állás-fele*: ebben valószínűleg Konrád György (1933) író példája vonzotta, aki 1959 és 1965 között ifjúságvédelmi felügyelő a fővárosban.]

[Postabélyegző: Szigliget, 1964. jan. 31.]

Tiborkám,

Szigligetre utaztunk közben, ezért kések a korrektúrával, ide küldték utánam.

Hát 24-én nem volt vita a Szövetségben?! Kerestelek a Royalban, nem tudtak rólad. Elmaradt? Tatay, aki itt van, azt mondja, kapott meghívót, de nem utazott fel.

Mi 8-ig vagyunk itt; ha van időd s van valami érdemleges újság, eressz meg egy lapot.

Recept megérkezett?

Kézcsók – üdv. sokszor ölel
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Expressz.]

[*Korrektúra*: Mészöly Miklós írása a *Jelenkor Táj és történelem* című körkérdéséhez. – *vita a Szövetségben*: az Írószövetség kibővített választmányi ülése Budapesten 1964. jan. 24-én zajlott. Az ülés témája: vita a Jelenkorról. Előadó: Szabolcsi Miklós. Mint utóbb fény derült: ő volt a szerzője a *Népszabadság* 1963. dec. 8-i számában megjelent *Tévedések és torzítások* című szerkesztőségi cikknek. – Tatay: Tatay Sándor (1910–1991) író, a *Jelenkor* munkatársa. – *Recept*: ismeretlen tartalmú orvosi recept.]

[Postabélyegző: Budapest, 1964. febr. 24.]

Kedves Tibor,

pénz, példány, recept – minden megérkezett. Köszönet. Akartam már írni előbb is, de családi gondok, temetés (nagyanyám), sok minden összejött.

Az Írószövetség vitájáról nem sokat tudok – jó lett volna beszélgetni.

Itt olyanféle hírek is voltak (vannak), hogy a bajuszossal való régebbi tárgyaláson konkrétan felmerült, hogy néhányunkat egyáltalán ne közölj. Csakugyan? Te múltkor ott a Royalban szelídebben adtad elő a dolgokat. Tapintatból?...

No, nem is annyira lényeges – fő, hogy vagytok.

Velem? – Kis betekintés az „érzékenységükbe”: Kardostól kezdve néhány marxista, párttag barátomig azon a véleményen voltak, hogy a Pándi-cikkre inkább ne válaszoljak (én – ösztönösen – akartam). A Látóhatárnál jön most két novellám (febr. és ápr.), Simó-Köpeczi a legfelső góré ott. Harciasan tiltakoztak ellenem. Fodor harciasan megvédett. Közöl. Kibukott közben a „kifogásuk” egyike: hogy „még arra se méltatom őket, hogy válaszoljak egy támadásra s eloszlassak különböző vélekedéseket”. Nos? Ilyen érzékenyek. Gyönyörű. Nem? –

A pályázati tanulmány sok szempontból nagyon érintett. Szívesen írnék is a kislánynak – lehet? vagy nem „legális”, hogy hozzám került a tanulmánya? – jó kis fejnek látszik; néhol remekebbül sűrít, fogalmaz, mint sok „nagy”. Az apja? Valahogy mégsem hiszem. De ezt a feleséged jobban tudja.

Benkő „válaszán” jót derültem. Sok ilyen „kötelező” anyagod lesz...? Bár sikerülne olyan egyensúlyt tartanod, amit jó szívvel vállalhatsz még. Most talán felhősebb az ég – mindenütt – mégse hiszem, hogy nagyon tartós lenne.

Bodnárt újra noszogattam. De Basch beszélni fog Klaniczayval. Nem látok tisztán az ügyben – buli-szaga van – de Basch nagyon melletted van (joggal) – szerintem ő tisztázni fogja a helyzetet. Különben őszintén „haragszik” rám, hogy zúrt okoztam a Jelenkor körül...

Hát ennyi. Csend különben. A tonális – atonális zenéről építgetek egy tanulmányt (Bartók organikus szintézisének az aspektusából) a Tágasság iskolájának a gondolatköréből kiindulva. Vigasztalóan más téma, mint az irodalom. Újra tanulom a fizikát, a relativitáselméletet. Ez jó. Ehhez Pándi s a többi nem ért. (Majd ért valaki más...)

Talán tavasszal leruccanak.

Ha nincs csakugyan silentium, küldenék is valamit. Mit?

Nálatok? Család? Munka (saját?) Kollegák?

Viszlátig sok üdv. – kézsók
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban.]

[Recept: Lásd a 21. sz. levelet. – Az Írószövetség vitája: Lásd a 21. sz. levelet. Az Írószövetség választmányi ülésén lezajlott vita visszhangja. *Élet és Irodalom*, 1964. febr. 15. és 1964. febr. 29. – a bajuszos: Aczél György. – Royal: Royal Szálloda (Bp.) – Kardos: Kardos György. Lásd a 19. sz. levelet. – Pándi-cikk: Lásd a 17. sz. levelet. – Látóhatár: eredetileg a nyugati magyar emigrációs irodalom folyóirata. 1962-ben két szerkesztője Münchenből Magyarországra „telepítette” és a következő évben Budapesten újraindította. – Simó: Simó Jenő (1925) irodalomtörténész, kritikus, 1964 és 1967 között a Kiadói Főigazgatóság vezetője. – Köpeczi: Köpeczi Béla (1921) történész, irodalomtörténész, 1955 és 1964 között a Kiadói Főigazgatóság vezetője, később az MSZMP KB kulturális osztályának vezetője. – Fodor: Fodor József (1898–1973) költő, író, újságíró, műfordító, a Budapestre települő Látóhatár egyik

szerkesztője. – A pályázati tanulmány: az ötéves *Jelenkor* országos irodalmi pályázatot hirdetett középiskolás diákok számára. (Pályázati felhívás. *Jelenkor*, 1963. 10. sz.) A pályázat értékelése: A *Jelenkor* pályázatának eredménye. *Jelenkor*, 1964. 1. sz. A pályázat részletes értékelése: Szederkényi Ervin: „Egy pályázat tanulságai”, *Jelenkor*, 1964. 2. sz. A pályázaton részt vett a pécsi Leöwey Klára Gimnázium egyik leánytanulója is, aki dolgozatában Mészöly Miklósnak a *Jelenkorban* megjelent munkájával foglalkozott. – Benkő „válasza”: Benkő László: „Egységes művészetszemlélet vagy marxista esztétika” (Hozzászólás Major Máté vitacikkéhez, mely a *Jelenkor* 1963. 10. számában jelent meg.) – Bodnár: Bodnár György (1927) irodalomtörténész, kritikus, ekkor az MTA Irodalomtudományi Intézete munkatársa. – Basch: Basch Lóránt (1885–1966) ügyvéd, a Baumgarten Alapítvány jogász kurátora. „Indulás az öregkorba». Emlékezés Babits Mihály utolsó életszakaszára” című írását a *Jelenkor* 1960. 5. számában jelent meg. Ő is a Városmajor u. 48. számú házban lakott, Mészöly Miklósék az emeleten, Basch a ház földszintjén. – Klaniczay: Klaniczay Tibor (1923–1992) irodalomtörténész, ekkor az MTA Irodalomtudományi Intézete igazgatóhelyettese. – *Nem látok tisztán az ügyben*: Babits Mihály pécsi kapcsolatainak feldolgozását ajánlottam föl akkoriban az MTA Irodalomtudományi Intézete kiadásában megjelenő *Irodalomtörténeti Füzetek* című sorozat számára. Vö. Tüskés Tibor: „Babits Mihály Pécsen”, *Jelenkor*, 1959. 6. sz., továbbá „Babits és Pécs. Vallomások, dokumentumok, emlékek”. Válogatta és összeállította Tüskés Tibor. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1984. Hasonmás kiadás 1998.]

23.

Pécs, 1964. márc. 6.

Kedves Miklós,

az elmúlt napok nagy pécsi eseménye Németh László itt tartózkodása volt. Három hetet töltöttek a Mecsekben, az Üdülő szállóban, s egy kicsit magam is segítettem körülöttnök a testőrködésben. Néhány szép órát beszélgettünk végig. Ahogy Bandinak is írtam, egészen meglepett Németh fiatalos, derűs kedve, sokat nevetett, beszélt – csak tervei nem voltak. Legalábbis ezúttal a *Jelenkort* nem áltatta kéziratokkal, persze nem is adott. Tegnapelőtt utaztak vissza, egy beszélgető-füzet (egy alkalommal Várkonyi Nándor bácsival voltam nála), néhány fénykép, egy magnetofon-szalag maradt itt tőle. S meg persze az az élmény, amit nehéz lenne reprodukálni. Rólad is elismeréssel, szeretettel beszélt, kérdezgetett. Bajunkkal együtt érzett, s azt is megértette, hogy végleg elment a kedvem a szerkesztéstől.

Ősztől föltétlen ismét tanítani szeretnék. S addig...? Amire lehetőségem van. Az áprilisi számban például egy „optimista kicsengésű” és a „múlt osztályelnyomását leleplező, kritikai tendenciájú” Mándy-novellát közlünk. Ha valami ebbe a vonalba illőt tudnál küldeni, természetesen bennem semmi fenntartás nem lenne. Még abban is hiszek, hogy szerkesztőtársaimban [sem]. Ami pedig különösen használna az ügynek, az valami, a júniusi-júliusi ún. balatoni számba tervezett, illő írás lehetne. Butaság talán így megkötni az író kezét, de ismétlem, az idén is szeretnék csinálni egy szép búcsúszámot, s a balatoni talán ezt megengedné. (Mikor is volt az a szép idő, amikor Illyést, Némethet, Pilinszkyt, Weörest stb. együtt közöltük...!) Azért írom ezt, mert az ilyesmi kétségtelen megkönnyítené a közlést számodra. (A pécsi számnak egyébként még idehaza is elég tisztességes visszhangja volt.) – A pályázati anyag természetesen „nem titok”, néhány kedves sor talán jól is esne a lánynak.

Munka (feleség), betegség (gyerekek), rossz kedv (ez én vagyok) közepette telnek a napok-hetek. Nehezen várjuk a tavaszt, s főként a nyarat, amikor végre búcsút mondhatok a Jelen-kornak, s kezdhetek élni a jövőnek...

Meleg szeretettel köszönt:

T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, boríték nélkül.]

[Németh László itt tartózkodása: Lásd erről bővebben Tüskés Tibor: *Pannóniai változások*. (Szépirodalmi, Bp., 1977. 305–316. p.) – Bandi: Fodor András. – Várkonyi Nándor (1896–1975) író, szerkesztő, irodalom- és tudománytörténész. – *Mándy-novella*: Mándy Iván: „Tizenegy dressz. (Legenda az Árusok téről)”, *Jelenkor*, 1964. 4. sz. – ún. balatoni szám: a *Jelenkor* „balatoni különszáma” 1964. júliusában jelent meg. – *Mikor is volt az a szép idő, amikor*: a *Jelenkor* 1963. júliusi számában szerepeltek együtt az említett írók. – *A pécsi szám*: *Jelenkor*, 1964. 1. sz. – *A pályázati anyag*: Lásd a 22. sz. levelet.]

24.

[Postabélyegző: Budapest, 1964. márc. 29.]

Kedves Tibor,

nem a magam ügyében ezúttal, – atyai jó barátom volt Sándor, most meghalt, tudsz róla biztos. A „Dunántúli legendáskönyv” idejéből való meséje ez. Nagyon örülnék, ha megemlékezésül – a nyári balatoni számban – közölhetnéd. Az özvegytől kaptam a részletekre – megkérnélek, hogy a döntésekről őneki válaszolj. (Különben súlyos beteg. Amúgyis rászorulnának a közlésre-segítésre.)

Címük: özv. Dallos Sándorné, Bp. V. Árpád u. 7.

Múltkori leveled nem volt éppen szívderítő... Hallom, valakit már odarendeltek melléd. Az ég tudja, mit terveznek ebben az irodalmi krecliben. Valahogy változatlanul úgy érzem, hogy ami történik, nincs összhangban azzal, ami nagyobb távlatokban mutatkozik s várható. De a kullancs csuda egy féreg – addig szív, ameddig lehet. – Humor: (de csak *magánhasználatra* – vagy derülésre inkább: Boldizsárék az angol nyelvű folyóiratuk részére lekötötték az Ablakmosót; nagy részét közlik, a vita-anyaggal együtt, hogy íme: nálunk ilyen szabad légkörben születnek s kritizáltatnak a művek... (Persze, egy lábjegyzet nem ártana, hogy gyakorlatilag mi lett a következménye az efféle közléseknek – és nemcsak az enyémnek) – Rövidebb írásom nincs, sajnós; megpróbálok szülni valamit – csak veszek el pillanatnyilag a napi pénzszerző munkákban. Hát így. Én is állás után szimatolok, (szociális ellenőrködés) de még nincs üresedés. Amúgy: új dráma, Paulus, – egy szokatlan kis „Filozófia” (csupa egymásra sorjázó kérdésből kerekedne ki) – effélékkel lassítom az időt. – S hát, jön a tavasz! Nem utolsó szempont. (Az Atléta ősszel.)

Viszlátig sok szeretettel ölel

Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban. Ajánlott.]

[Sándor: Dallos Sándor (1901–1964) író. Jelentős műve a *Dunántúli legendás könyv* (1937) című elbeszéléskötet. A *fehér ménes* című novellája megjelent: *Jelenkor*, 1964. 7. sz. – *valakit már odatettek melléd*: a *Jelenkor* 1964. 3. sz.-tól Lázár Ervin kikerült a szerkesztőségéből, és a kritikai rovat vezetésével Pintér Zoltánt bízták meg. – *Boldizsárék az angol nyelvű folyóiratuk...*: Boldizsár Iván (1912–1988) író, újságíró, 1960-tól a *New Hungarian Quarterly* című folyóirat főszerkesztője. – *állás után szimatolok*: Lásd a 20. sz. levelet. – (Az *Atléta* ősszel.): Az *atléta halála* című regény megjelenésére még két évet kellett várni. Tóth Gyula, a Kiadói Főigazgatóság főszerkesztője 1964. jún. 4-i keltezéssel, *Az élő magyar szépirodalom helyzete és fejlődésének néhány vonása az utóbbi években* címmel terjedelmes tájékoztatót készített. A tájékoztató 4. fejezetében (*Ideológiai problémákról, irodalompolitikáról és kiadáspolitikáról*) a következőket olvashatjuk: „Minden értékes mű megjelenik, az írók asztalfiókjában nem hevernek világrengető alkotások. (A köztudatban – nyugaton is esetleg – csak az alábbi visszatartásáról tudhatnak: Szász Imre: Gyertek este 9-kor, Hernádi Gyula: Az ég bútorai, Mészöly Miklós: Az atléta halála, Major Ottó: Szerelem és halál a Kapucinus utcában.)” *Irányított irodalom. Írók pórázon. A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961–1970*. Sajtó alá rendezte stb. Tóth Gyula. MTA Irodalomtudományi Intézete, Bp., 1992.]

Pécs, 1964. ápr. 22.

Kedves Miklós,

nem feledkeztem meg a Dallos-írásról, de most hosszabb időbe telik itt valami véleményt összehozni. Végül is sikerült megállapodnunk, hogy a balatoni számban hozzuk az írást, de még az nem dőlt el, hogy júliusban vagy augusztusban csináljuk meg. (A felhasználható és az ügyet szolgáló írások beérkezésétől függ.) Írásodat, a Történetet máris elolvas-tam, igen kitűnő elbeszélésnek tartom, igazi porkolábvölgyi hangulata van, amellet, hogy igen rafinált előadású, végső soron emberség és humanizmus (az emberbe vetett hit és tisztaság – hogy még nagyobb szavakat mondjak) süt belőle. Azt hiszem, másnak sem lesz kifogása közlése ellen, s a vízügyi (balatoni szám) döntéstől függően előbb vagy később közöljük. Ha valami probléma merülne föl, majd jelentkezem. Sajnos, jövőmről a saját elképzelésemen kívül mások is döntenek, mégpedig az itteni helyi legmagasabb fórumon egy napokban megtartandó vébé ülésen. Ezt megelőzően már megállapították, hogy a kritikák óta a Jelenkor „irányvonala” lényegében nem változott (dehogynem, tudom én!), s ebből a tanulságokat a magam számára is le kell vonni. A szekér persze megy tovább addig is, s most a legbutább dolog volna, ha magamtól látnám be a belátandókat. Törjék csak a fejüket a megoldáson. Ismétlem, a sorsom az égiesen kívül a leghelyibb helyi hatalmasságok kezében van immár. Persze a dolgokat a legfőbb bajszossal is megbeszéljük, ki immár egy hete választópolgárai között időz, kies városunkban. Április végén, mint Bandinak is írtam, két napot talán Pesten leszek, jó volna találkozni. Kedves feleségednek gyógyulást kívánok.

Téged szeretettel öllelek:

T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[A Dallos-írás: Lásd a 24. sz. levelet. – a Történet: Mészöly Miklós *Történet* című elbeszélése. Megjelent: *Jelenkor*, 1964. 8. sz. Kötetben először: *Jelentés öt évről*, Magvető, Bp., 1967. – *vébé ülésen*: az MSZMP Baranya Megyei Végrehajtó Bizottságának ülésén. – a *legfőbb bajszos*: Aczél György, Baranya megye országgyűlési képviselője. – Bandi: Fodor András. Lásd az 1. sz. levelet.]

Pécs, 1964. jún. 25.

Kedves Miklós,

ma került nyomdába az augusztusi számmal a novella kézírata. Remélem, a tördelés-kor sem lesznek terjedelmi gondjaink, bár az egy ívvel több júliusi, balatoni számból is ki-maradtak anyagok. Egyébként minden számot úgy állítok össze, na ez lesz az utolsó, amin még rajt lesz a nevem. A kósza híreken kívül érdemben azonban semmit nem hal-lok, semmi nem történik, senki nem beszél velem. Igyekszem kikapcsolni ezeket a gondo-kat s nem gondolni rájuk. Szép a nyár, a víz, a napfény – s ez megvigasztal. A család jún. 30-án utazik le Fenyvesre (Tavas u. 28.), én most egy hetet, aztán megint egy-egy rövi-debb időt tudok ott tölteni. Bizony jó lenne, ha arra járatokban megnéznétek bennünket.

A miskolci bemutató plakátja bikavadítónak ki van függesztve a szerkesztőségünk-ben. Ha az Ablakmosó angol nyelvű közlése megtörténik, kérlek, egy lapon értesíts, mert nem akarom kihagyni azt a lehetőséget, hogy a magunk olvasóinak is hírül adjuk. Amit a versekről írsz, egészen fölviillanyozott: mielőbb olvasni, látni szeretném őket.

Jó pihenést kívánok.

Meleg szeretettel köszönt:

T. Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[A novella: Mészöly Miklós *Történet* című elbeszélése. – Fenyves: Balatonfenyves. – Az ablakmosó angol nyelvű közlése: Lásd a 24. sz. levelet.]

27.

[Postabélyegző: Budapest, 1964. jún. 26.]

Kedves Tibor,

épp ma beszéltem Vajda Miklóssal. Mondja, hogy már megvannak a levonatok az Ablakmosóból, s a szeptemberi számukban jelenik meg (azaz aug. végére utcára kerül). Em-lítettem neki a dolgot; hogy hírt adnátok róla. Szerinte igen jó ötlet, mindenképpen. S ta-lán így a lépés is jól kijön: ha ők aug. végére hozzák, Ti – gondolom – a szept. szám fülén már „evidensen” hírt adhattok róla. Nem tudom, hogy a szám időben a kezdedbe jut-e majd – bár azt hiszem, nem fontos; úgy sejtem, hogy csak épp egy tényközlő híradásra gondolsz. Ami adat fontos hozzá: a darab első és utolsó jelenetét kivéve az egész szöveget közlik, mutatóba. Béládi írt hozzá egy ötflekkes tanulmányt, rólam, a darabról s a vitákról (a Pándiéről) – „Egy idealista forradalmár” címen. Ilyeneket ír benne, konklúzióként: „Az ablakmosó aligha lehet a nihilista tagadás műve... hőseinek groteszk tragédiája a kollek-tív felelősségérzés szükségessége felé mutat. Ugyanez a jelentése kiadatlan drámájának, az 1962-ben írt Bunker-nak is. A nihilista tagadó igazában nem tud az ember pártjára áll-ni. Az ablakmosó katharizálásban pedig az értelmes cselekvés igénye éppúgy benne van, mint ember és világ harmóniájának követelése.”

Azért írom ide, hogy ha mégis úgy látod, hogy a tényközlés mellett idézni se árt – le-gyen miből. –

És végül: egy nagy kérdés – kérdés – nem is tudom, minek nevezzem.

Miskolcon igen pozitív visszhangja volt a Bunker-nak. Kardos is ül a kéziraton, vala-mi sorozatba szeretné betenni. De mikor?

Van még annyi becsületem a Jelenkornál, hogy a Bunkerrel hozzam helyre az Ablak-mosó „hibáját”?...

Egyszóval – lehetne szó, hogy sorra vegyétek, alkalmasint? Mit szólnának a tagok?

Csupán Neked szegezett kérdés ez, csak akkor vesd föl, ha jónak látod. És írd meg őszintén, mit gondolsz ez ügyben. –

Nyarunk még mindig bizonytalan. Különbön jól – dolgozom. Új műfajban is végezge-tek felderítő utakat: prózaverseket írok (a naplójegyzetek után talán nem váratlan – az az anyag filtrálódik bennük; persze, továbbfejlesztve. A Kortársnak adtam belőlük, még nincs döntés. Érdekelne?)

S Ti? Lehet, hogy már a Balatonon ér ez a levelem? Tervek? Az ősz? Minden változat-lan? Adj életjelt, ha röviden is.

Sokszor ölel
Miklós

[Kézzel, tollal írt levél, borítékban]

[Vajda Miklós (1931): műfordító, kritikus, 1963-tól a *New Hungarian Quarterly* irodalmi szerkesztője. – Béládi: Béládi Miklós (1928–1983) irodalomtörténész, kritikus, ekkor az MTA Irodalomtudományi Intézete munkatársa. – Pándi: Pándi Pál. – Kardos: Kardos György. – a *Bunkerrel hozzam helyre*: 1964 júniusában már nem volt lehetőségem a dráma közlését vállalni. – *prózaversek*: Mészöly Miklós pró-zaversei *Esti térkép* című (Szépirodalmi, Bp., 1981.) kötetében látnak majd napvilágot.]

Pécs, 1964. júl. 9.

Kedves Miklós,

ha valami biztosat és véglegeset tudnál az Ablakmosó angol nyelvű közléséről (amit még az augusztusi szám fülén közölhetnék), akkor kérlek, azonnal írd meg, mert számomra ez az utolsó lehetőség, hogy segítségedre lehetek. Két napja közölték velem, hogy aug. 15-tel eltávolítottak a laptól. Amikor könnyű szívvel ezen az utolsó emblémás papíron ezt megírom Neked, egyúttal szeretném megköszönni a nekem és a lapnak nyújtott igaz, baráti segítségedet. Jó volna, ha emberileg nem kerülnénk távolabb akkor sem, amikor a közlésekkel nem lehetek segítségedre. A szolgálat ideje lejárt, eddig volt rám szükség. Visszanézni nem szabad. Hogy mondja Claudel? Az Úr görbe vonalakkal ír egyenest. Hát egy hurok, kitérő volt nekem is ez [a] négy-öt szerkesztésben eltöltött év. Örülök, hogy olyan emberekkel dolgozhattam együtt s lehettek a munkában társaim, mint Te.

Szeretettel ölel:

Tüskés Tibor

[Géppel írt, kézi aláírású levél, a Jelenkor cégjelzéses papírján, cégjelzéses borítékban.]

[Az *ablakmosó* angol nyelvű közléséről: Lásd a 24. sz. levelet. – Claudel: Paul Claudel (1868–1955): francia író. A *selyemcipő* című drámájának egyik mottója: „Isten egyenesen ír görbe vonalakon. Portugál közmondás.” (Semjén Gyula fordítása.)]

A távozás tere

*Karácsony szeles másodnapja volt.
A kandallóban égő fahasábok
mozgó árnyékkeresztet rajzoltak
a búcsúzóik homlokára, a falra,
végül a kabátok hátára is. Úgy
léptem ki az ajtón a jeges lépcsősorra,
mint aki repülni készül, és valóban:
hátamra, derekamra hatalmas ütést mért
egy bravúros husáng. Az elszörnyedt
vendégsereg körülállt, segíteni akartak
volna, de a jégpáncélra nem mert
rálépni senki. A mozdulatlan
térben, a meghívottak tekintetének
kereszttüzeiben egyedül én mozogtam:
kitartó lángnyelv ütlegelt és nyaldosott,
száguldottam előle lefelé a lépcsőn.
Végül súlyos testem utolsót
zökkent a kövön. Lassan azonban enyhült
a hideg. A téli szürkület éjszakává
változott, nem volt senki körülöttem;
fönlállhattam végre; álarcomat levettem.*

Terror

Anyámnak

*A rettenetes kozmikus tojás, a Nap,
amikor megreped az ég szegélyéhez
– mint egy tányérhoz – ütődve, és
sárgája jajgatva, véresen alászáll.
A borzalomtól a látványhoz szögezve
nézzük együtt, és tudom jól, tudod,
milyen szertartás ez: a megsemmisülése,*

*amely egy visszaszámlálás formájában
már el is kezdődött. Mindez a haláloz
előtt másfél évvel. Ennyi volt
tehát a terrorcselekmény ideje.*

Diktátorok vonulása

In memoriam Fujimori

*Diktátorok vonulása az életünkön át,
tíz, húsz vagy harmincöt év a fényes
ünnepségen, ahol honoris causa
átnyújtják nekik intézményünk babér-
levéllel ékesített diplomáját. Kis
halakként körülússzuk őket, és
nem kell belőlünk sok, e pocsolya
kínálatából elégük van. Ma még latin
mosoly a keleti arcon és különösen
ragadozó szemmozgás csupán, de
holnap már nemzetközi körözés. Szívünk
után kinyújtva még a vértől csöpögő,
hírhedt elnöki kéz, amelyet melegen
megszorítani most sorakozunk előtte.
Vízibolhához szoktatott gyomrunknak
jutalomból aztán pezsgő és kaviár.*

HA LÁTTÁL, TUDOD, HOGYAN ÉLEK

Ménesi Gábor beszélgetése

Takács Zsuzsa költő, műfordító, 1938 novemberében született Budapesten. Az ELTE spanyol-olasz szakán végzett 1963-ban, majd Havannában egyetemi lektorként dolgozott. 1964 és 2002 között a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen spanyol társadalomtudományi szaknyelvet tanított. Elsősorban spanyol, olasz, katalán, portugál és angol költőket fordít. 1984-ben Graves-díjat, 1988-ban József Attila-díjat, 1990-ben Déry-díjat, 1998-ban Weöres Sándor-díjat, valamint Radnóti-életműdíjat, 2003-ban a Magyar Köztársaság Babérkoszorús Költője kitiüntetését nyerte el. Kötetei: Némajáték (versek, 1970), A búcsúzás részletei (versek, 1976), Tükörfolyosó (versek, 1983), Sötét és fény kora (válogatott versek, 1989), Viszonyok könnye (versek, 1992), Tárgyak könnye (versek, 1994), Utószó (válogatott és új versek, 1996), A bűnök számbavétele (versek, prózák, 1998), A letakart óra (versek, 2001).

Ménesi Gábor: – Többször megfogalmazta, hogy két védőszentje van: Kafka és Pilinszky. Mikor találkozott először a művészetükkel? Miért éppen ők gyakoroltak önre ilyen nagy hatást?

Takács Zsuzsa: – Az időrendi sorrend úgy hangzik, hogy Pilinszky és Kafka. 1958-ban jelent meg a *Harmadnapon* című kötet, akkor én másodéves bölcsész voltam. Azt mondhattam, hogy ez a vékony kötet teljességgel elnémított, bár egy kívülálló számára ez teljesen értelmetlen, hiszen még egyetlen sorom sem jelent meg. Önmagamhoz képest némított el ez a kötet, elolvasása után másképp gondoltam a versekre, az életre, az előttem álló jövőre. Az írás lehetősége megváltoztatta körülményeimet, átformálta a szüleimhez fűződő szoros kötődést, befolyásolt abban, ahogyan az elszakadni vágyás készítésére házasságot kötöttem. Saját kezembe vettem a sorsom irányítását, már amennyire ezt az akkori időben nagyobb megalkuvások nélkül meg lehetett tenni. Másrészt a versírás valóságos mámore fogott el. Nem voltak nagyratörő, túlzott reményeim a lehetőségeinkkel kapcsolatosan, de annál megvesztegethetetlenebbé váltam a magam megfogalmazásaival szemben. Nem hittem többé, Pilinszkyt olvasva, hogy helytelen a világos látásra való törekvés, azaz nem akartam többé elkendőzni, megszépíteni érzéseimet, a többiekéről és a magamról alkotott képet.

Kafka ezt az elementáris hatást erősítette – jóval később és folyamatosan. Iróniája felszabadított. Azzal, hogy nem tesz engedményt olvasójának, hozzásegített ahhoz, hogy kiszolgáltatottságomat fölmérjem és – valamelyest – túllépjek rajta. Abban, hogy megőrizsem az írói készségeimen túli, legfőbb vagy egyetlen gazdagságomat, hogy világosan lássam a magam esendőségét és helyet találjak annak az általános emberi esendőségen belül, Pilinszky és Kafka segített. Életrajzának, naplójának és leveleinek tanúsága szerint Kafka az önmagára vonatkoztatott másság-érzetéből építette fel életművét. Ez a különbözéstudat, az azzal járó önkontroll és a versekbéli kontrollvesztés kamaszkorom óta élt bennem. Erről a kiszolgáltatottságról szóltak a verseim (és egyetlen kamaszvers-gyerekkönyvem kötetem, a *Rejtjeles tábori lap*). Benne is, mármint Kafkában, működött az eltávolítás – s ennek folyamánként: a túlélés mechanizmusa; amit megírt, azonnal távol is tartotta magától, hidegen és kétségbeesetten szemlélte, mint a tőle elszakadt, őt szemrehányásai-val elhalmozó gyerekekhez fűződő viszonyát. Szüntelen foglalkoztatta a kérdés, hogy vajon

nem ejti-e kétségbe olvasóit; azért is hagyta meg Max Brodnak, hogy égesse el írásait. Remélem mégis, hogy nem gondolta ezt egészen komolyan, hiszen tudnia kellett, hogy ez a méreg, a tisztánlátás kis adagban gyógyszer. Mondják, hogy amikor az *Átváltozást* felolvasta barátainak, csorgott a könnye a nevetéstől. Vigaszomra szolgál ez a történet. Legutóbbi kötetem, *A letakart óra* kapcsán bennem is fölmerült a kétely, hogy vajon nem félreérthető-e, mondjuk így: reményvesztettségem, szabad-e kiadnom a kezemből egy ilyen könyvet. A *Cáfolat* című kötetzáró vers ezért visszavon minden kétségbeesést, és átértelmezi, mintegy érvényteleníti az előzőket. A jövőre megjelenő *Üdvözlégy, utazás!* még egy ideig zengeti, kitartja ezt a vigasz-motívumot.

– A költők egymás közt című antológiában Pilinszky János mutatta be: „Takács Zsuzsa kétségtelenül egyik legfrissebb és legígéretesebb megtestesítője annak az 'új hullámnak', mely leváltja nemzedékemet...” – írta. Később így folytatta: „Két vonását emelném ki: hangjának tisztaságát és egyfajta tétovaságát, mely azonban végül sose hagyja eltéríteni magát, s épp bolyongó, kereső célba találásával, megérkezéscéljével tölti be sajátos feladatát, térképezi fel a számára rendelt tájakat, másokénál talán omlékonyabb külső és belső vidékeit.” Mit jelentettek ezek a szavak egy fiatal, pályakezdő költő számára?

– Egyrészt nagyon örültem, másrészt, világosan emlékszem rá, mennyire meglepett, hogy én ilyen volnék. Én azt hittem, hogy azt fogja kiemelni, ami az ő költészetének is jellemzője, a végletes fogalmazást, emlékezetes képeket, mondjuk, hangjának (esetemben a fiatalokra jellemző) élességét. De ha formálisabb választ adnék, azt mondanám, hogy nagy megtiszteltetés volt, hogy vállalta a bemutatásomat. Az antológiában tekintélyes költők mutattak be pályakezdőket, akiknek kötetei a megjelenés reménytelenségében hányódtak a Szépirodalmi Kiadóban. Nemes Nagy Ágnes vagy Kálnoky hiányzik a bemutatók közül, de ott van Kormos István például. Ott van Weöres Sándor, aki két költőt, Beney Zsuzsát és Oravecz Imrét, Vas István, aki Petrit, Nagy László, aki Kiss Annát mutatja be. Az antológia a kiadóban összegyűlt, de sokáig meg nem jelenő versanyagból készült, bár talán a megjelentetés a szerkesztők szívügye lett volna. A kötetben szereplő szerzők a *túrt* kategóriába tartoztak. Az antológiában történő megjelenés kritériuma az volt, gondolom, hogy az *Új Írás*ban megfogalmazott körkérdésekre a felkért, idősebb költők mit válaszolnak, kit említenek. Pilinszky verseim elé írott bevezetőjét ugyanakkor túl általánosnak éreztem akkor, és nem tudhattam, hogy igaza lesz, hogy mindvégig hiányzik majd verseimből a magabiztos válaszadás. Hogy a kételyeit megfogalmazó költészet szól hozzám, vagy azt művelem majd. „Szüntelen keresés... az omlékony külső és belső vidék.” Ma már megindít ez a jellemzés.

– *Első verseskötetében, az 1970-ben megjelent Némajátékban már erőteljesen előtérbe kerül a később is rendszeresen visszatérő időélmény, az elmúlás gondolata. Valahol azt olvastam, hogy egy költő-csótéta – miután elolvasta a kötet verseit – azt mondta, nagyon szomorúak ezek a költemények. Hogyan látja ezt ma? Miért voltak annyira szomorúak egy fiatal anya versei?*

– A legkézenfekvőbb válasz az, hogy ez egy első kötet volt. Akkor azt hittem, a jó irodalom ilyen. Ráadásul családi tapasztalatainkat a két jelentős történelmi dátum: '56 és '68 tapasztalata is felerősítette. Apám kiváló jogász létére könyvtárosként, olvasótermi szolgálatban dolgozott, szakmai elképzeléseit soha nem tudta megvalósítani, szülőföldjét, Kassát és környékét elvesztette, ottani családjától elszakadt, szegényen és fenyegetettségben élt velünk egy kiégett belvárosi lakásban, időnként depresszió gyötörte, aminek mi-benlétéről persze nem tudott, nem tudtunk. Tudom viszont, hogy mennyire szerették, mennyire közel került fiatal kollégáihoz vagy az akkori egyetemistákhoz, a mára már felnőtt tanárok, irodalomárok, kutatók szívéhez. De nem volt derűlátó az a külföldi irodalom sem, amit mohón olvastam akkoriban: T. S. Eliot vagy éppen Camus. De szó, ami szó, valóban melankolikus ez a kötet, inkább tükrözi a 19. század második felének és a század-előnek az irodalmi hagyományait, mint a későbbieket. Én, aki szorosan anyámmal kötőd-

tem, s akinek dickensi gyerekkoráról sok mindent tudtam, mondhatni az anyatejjel szívtam magamba a romantikát és az egyébként általam igencsak utált irodalmi szentimentalizmust. Szüleimet mérhetetlenül szerettem, életük részvételi tanúja voltam, nagyobb volt bennem az irántuk érzett elkötelezettség, mintsem hogy képes legyek ellenük lázadni. Bár szerintük rebellis voltam, úgy érzem, pusztán csak saját egérutat kerestem a szeretet rettenetes labirintusában. Úgy érzem, az utolsó pillanatban váltam szabaddá, mielőtt egy számomra idegen magatartásforma megsemmisítette volna azt, ami egyéni adottságom.

– Az elmúlás mellett a Némajáték végén megjelenik a szülés, az életadás, vagyis az anyaság fontossága. Második kötetében már egy külön ciklust is szentel ennek az élménynek. Lengyel Balázs írja A búcsúzás részleteiről megjelent kritikában a következőket: „A női emancipáció nehézkes szemléleti felszívódására jellemző, hogy líráinkban, Tóth Juditon kívüli tudtommal, senki más nem próbált e téma számára polgárjogot szerezni a költészet magasabb szintjén. Durva szavaink rendre versebe kerülnek, de az életadás kozmikus versvilága – tabu.”

– Nem tudatosság, csak kiszolgáltatottságom minden elképzelést meghaladó testi és lelki megtapasztalása volt ebben. Ami, ha nem párosul azzal az egyetlen, szavakkal nehezen kifejezhető, elemi örömmel, amit egy új élő, egy gyerek, az én gyerekem megszületése jelent, pusztán sötét, megalázó, halálközeli állapot lett volna. De így győzelemre fordult bennem minden. Gyerekeim születésével megkettőződtem egy hosszú időre, az ő szemükkel láttam vagy nem láttam, az ő bőrükben éltem; csak a szerelem heveny állapotához volt hasonlítható ez az alig múltó ajzottság. Egyébként sose hittem volna képesnek magamat ilyen feltétel nélküli odaadásra. Szinte visszaemlékeztem saját újszülöttilétemre, heves igenlés és tagadás vett erőt rajtam, vagyis a megszületés és a világ aprólékos megismerésének reménye, s egyúttal a visszaolvadás és megsemmisülés vágya. 1980-ban egy egész oldalas riportot írtam a szülésről, születésről az ÉS-be, és gondosan kihagytam saját megrázó élményeimet, mert úgy éreztem, hogy aki elolvassa a riportot, nem mer majd vállalkozni a szülésre.

– A kötet második részének központi témája a szakítás, az elválás, az utolsó találkozás. Hogyan kerül be ez a motívum a kötetbe?

– Két életrajzi adat magyarázza: egy házasság és egy új szerelem vége. Életmentő s egyúttal szakmai feladattá vált ennek a két egymást követő történetnek a leírása, a start-pont és az egész valónkat megrázó végpont kijelölése, a kettő között lejátszódó emberi történettel való szembenézésem. Azzal, hogy meg tudtam írni, könnyebbé vált a hiszékenységem, vakságom, elbizakodottságom miatt ért váratlan házassági kudarc, és így biztonságot jelenthettem továbbra is a mindennapokban a velem maradó két gyereknek. A másik történet pedig, a másik „utolsó találkozás” a házasságom felbomlásával egy időben jelentkező új, heves, meghatározó szerelem – hadd mondjam így – villámfényében játszódik le. A próza ilyen megvilágító pillanatokat ritkán iktat epikus folyamába, a versnek viszont ez a villámfény az anyaga, így éreztem akkoriban.

– Verseiben szembetűnő az álmok fontossága. Miért választja gyakran az álomszerű ábrázolást?

– Az álom utat mutat és ráébreszt arra, hogy nappal álruhát viselünk, pontosabban, hogy egyáltalán ruhát viselünk. Mindig voltak színes és néha sorsdöntő álmaim is. Kihasználásával, utalásaival, hangsúlyjaival, titokzatos összefüggéseivel az álom versként működik. '89 táján pedig, a rendszerváltás boldog idején, különösen sokat álmodtam. Álmaim lejegyzésére kialakult a munkamódszerem is, ágyam mellé készítettem a tollat és a papírt, hogy lejegyezsek mindent, hogy ne kelljen keresgélnem, megőrizsem a félig éber állapotot. „Melegen jöttek elő és vakon, mint szapora újszülöttek”, írtam a Viszonyok könnyec című, a szerelmes verseket tartalmazó kötet egyik darabjában a macskakölykökként egymást követő versek születésére utaló sort. Amikor elővettem reggel feljegyzéseimet, a

már sorokba tördelt szöveget, itt-ott még változtattam rajta, de lényegében kész is volt a vers. A kötet jelentős része így született. Reggelente ott találtam az ágyam mellett, mint valami ajándékot vagy plasztikbombát, a csaknem kész szöveget. A sorsdöntő álmokat illetően pedig csak annyit, hogy ebben az időben megálmodtam az utolsó ítéletet is. Sok komikus elem is volt a felemelő, nagyszabású vízióban, és álmomat, teljes egészében, azóta sem tudtam megírni. Talán épp ez a nehéz az álomleírásokban, hogy egyszerre jelen legyen benne minden látszólag össze nem illő utalás.

– Említi, hogy főként 1989 után kerültek előtérbe verseiben az álomszerű ábrázolások. A *Viszonyok könnye* című kötettel induló korszak formai megújulást is hoz költészetében: a hosszabb szabadversek mellett megjelennek a rövidebb, versszakokba tagolt költemények. Miért tartotta szükségesnek ezt a változtatást?

– Nem írok kötött formájú és rímelésű verset. Nem azért, mert nem szeretem a kötött formát, csak nem tudom elképzelni, hogy saját versként ilyet írjak. Úgy érzem, más anyagból dolgozom, kezem között szétszakadozna az, ha uniformist szabnék belőle, és idegenül fityegnének rajta a rímek, elvonnák az olvasó figyelmét arról, amit mondani akarok. Bár semmire sincs recept, de forma- vagy rímszomjamat kielégítem a műfordítással. Az említett időszakban, az álmok és a mohó életigenlés megjelenítéséhez mégis szükségem volt valamilyen formai kényszerre. A *Viszonyok könnye* első néhány verse egyszerre született a laza, de a sorok számát tekintve kötött formában, a kötet nagyobb részét kitevő négyszakaszos áltercinában, belső rímekkel. A kötet témája a szerelem és szenvedély, ezt a parttalan áradást mederbe kell terelnem, talán így éreztem, vagy éppenséggel ezt a sodrást akartam erősíteni. Így hát az erőtlen vagy túlbonyolított sorok kiestek, viszont – mintegy gúzsba kötve – megmaradt a versekben a feszültség. A legtöbb olvasói visszajelzés egyébként ezekkel a versekkel kapcsolatosan érkezett vissza hozzám, és ezek a könyvtárból kölcsönzött könyvek maradtak az olvasónál.

– Az 1996-ban megjelent *Utószó* című, válogatott és új verseket tartalmazó kötet az eddigi életmű összegezése. Egyik kritikusa, Tamás Ferenc írja a könyvről, hogy „a haláltudat átverzi, de legalábbis könnyekkel átítatja a kötetet”. Ugyanakkor megállapítja: „Az *Utószó* eredendően mégsem testamentum, mégsem a saját halál sejtelmében fogant búcsúkötet. Nem az, ám mégis az: azzá válik főként a kötet kompozíciója, belső tükkörrendszere által.” Milyen szándékkal született ez a kötet?

– Minden kötetem a túlélés szándékával születik. Anyám halálának pillanatával indul az *Utószó*, és válogatott kötetként magába foglalja a két „könnyes” kötet – hogy Ferencz Győző kifejezését idézzem – nagyobbik részének versanyagát. A *Viszonyok könnye* és a *Tárgyak könnye* (címében a *Sunt lacrimae rerum* analógiájára utalva) drámaian sűrű és egyidejű történéseket kopíroz egymásra. A ő halálát megelőző másfél év alatt, egy kimerevített, hosszú pillanatban a versalany, a költői én az iránta érzett szüntelen aggodalom, egy szerelem, kudarcok és sikerek szabdalta élete terhével jár-keel a városban. Egyszerre van jelen a zsúfolt villamoson, a haldokló ágyánál, a szerelem pillanataiban, egyszerre folytatja, kezdi el és adja föl újra meg újra az életét. Ekkoriban szinte kiestem az időből. Emlékszem, anyám lakását porszívóztam, míg ő nagy fájdalmak közepette feküdt a díványon. Hirtelen óriási pormacska került a porszívó csővének útjába, és ez olyan jelképessé, közelivé, felnagyítottá vált – mármint a minden pusztulást beszívó cső és az útjába akadt porgubanc –, hogy rémülten állítottam le a gépet. A váratlan csöndben eszembe jutott, hogy felvételi van az egyetemen, és én vagyok az egyik vizsgáztató. Vagy egy másik alkalom, a szüntelen betegség és halálközelség idején a 6-os villamoson ülve felnézek, és egy gyönyörű cigánylány fedetlen vállának látványától elered a könnyem.

A halálról egyébként más a véleményem, mint amit manapság hallhatunk, pontosabban tapasztalhatunk, ugyanis ma szégyenként hallgatják el. Ha nem volna halál, azt gondolom, elviselhetetlen lenne az életünk. Gondoljon Borges halhatatlansággal megvert hő-

sére, aki egy gödörbe zuhan és kétszáz évig sínylődik benne. Gondoljon a palackba zárt szellemre, az ifritre, aki először még úgy gondolja, hogy megjutalmazza azt, aki kiszabadítja palackbörtönéből, de később bosszút esküszik kiszabadítója ellen a hosszú várakoztatás miatt.

– A bűnök számbavétele című kötet a versek mellett novellákat és esszéket is tartalmaz. Ez utóbbiak egyikében a Ma meghalt anyám, vagy talán tegnap című versét helyezi boncasztalra. Sándor Iván állapítja meg ennek kapcsán: „Kevés olyan versteremtő pillantást ismerek mai költészetünkben, mint amellyel Takács Zsuzsa az anyja haláláról írt. És nem ismerek erősebb rövidprózát az elmúlt évek termésében, mint amelyben ezt a veszendőségre ítelt – mert verssé lett – élményt megőrizte »A verset megfosztják ruhájától« című írásában.” Miért Camus regényének első sorát választotta az édesanyja halálával szembenéző, az Utószó című kötetben is olvasható vers címéül? Miért érezte szükségesnek a költemény értelmezését, magyarázását?

– Ez a provokatív kezdőmondat a Közöny című regényből való. A főhősön végtelen depresszió vesz erőt, és tehetetlenül sodorja mindenhová. Ilyen volt az én lelkiállapotom is. Megöl egy férfit, és anyja halálának napján moziba megy a barátnőjével. Nem ütközöm meg többé semmin, ez volt az érzésem, kiszállt belőlem a lélek. Soronként írtam azt a szöveget, amiből később a vers lett. Amikor leírtam, majd hozzáírtam a véletlenül a kezembe akadt lapra, valamilyen hivatalos levél hátoldalára a szöveget, olyan erővel toltam be a fiókot, hogy mindig ugyanott fölsértettem a kézfejemet. Nem akartam látni, hogyan szaporodnak a verssorok, nem akartam beleolvasni a szövegbe, nem akartam, hogy fájjon. Ráadásul tudtam, hogy készen lesz előbb-utóbb, azaz felhasználom majd, azaz, ha tetszik: hasznomra lesz anyám halála. Ha meg nem írom le, amit gondolok, akkor csak gyávaságomról és gyengeségemről teszek tanúbizonyságot. Egyszóval csakis a rövidebbet húzhatom, akármilyen lesz. Végül vers lett belőle, a legtömörebb, amit addig valaha is írtam. ‘95-ben a Nappali ház, az azóta megszűnt folyóirat, babérlevéllel jutalmazta. Úgy éreztem, a fiatal szerkesztői osztoznak rettenetes tapasztalatomban. A vers keletkezését leíró próza pedig egy másik, a verssel egybenőtt történetet mond el. Mindaz a tudás, ami kimondatlanul benne volt ugyan a versben, a prózával kibővítve, kimondva így együvé került. A történet azonban sosem fog lezáródni bennem, nem múlik el a pillanat, amikor „a rettenetes tojás, a Nap az ég szegélyéhez ütdöve megreped, és sárgája véresen alászáll”. Fülemben ott van ma is a naplemente némaságában a koccanó, kis hang; éppúgy, mint amikor gyerekkoromban anyám süteményt készített nekünk, és föltörte a tojást.

– A könyv másik esszéjében a magyar költészet fontosabb halálverseit veszi szemügyre. Megrendítő lehet az olvasó számára, hogy valóban mennyi vers szól a halálról irodalmunkban.

– Ez engem is meglepett. Mondhatni, jótékonyan lepett meg, ugyanis, ahogyan az előzőkben mondtam, önváddal írom és olvasom gyakran saját verseimet, hiszen boldog verseket szeretnék írni elsősorban. Egyszerűen látni akartam, én vagyok-e annyira különc vagy deviáns, és kiderült, hogy a magyar költészetet magát is erősen, talán mindennél erősebben jellemzi a halálgondolat. Elég csak az első magyar nyelvemlékekre gondolni, vagy a Himnuszra. Sőt, úgy gondolom, hogy a világgöltészet is így áll ezzel. A költészet óriásai között egyetlen olyat ismerek, akit teljes bizalom és derű jellemez, s mégis szóvegeiben egyetlen hazug szó sem. Assisi Szent Ferencre gondolok. Biztos vagyok benne, hogy megismételhetetlen remekművet írt.

– A bűnök számbavétele első ciklusában rövid novellákat olvashatunk. Miért és hogyan keletkeztek ezek a lírához közel álló kisprózák?

– Nagyon fontossá vált számomra a történet elmondása. Van olyan történet azonban, amit nem lehet versben elmondani. Így is van műfaji határt súroló versem, sőt olyan írásom is, amit versben és rövidprózában egyaránt megírtam. A két írás címe ugyanaz: A megtévesztő külsejű vendég. Egy köznap történetről van szó, meghívunk valakit, akit nem ismerünk eléggé, egyre lidércnyomásosabbá válik a vendégség, s végül a meghívott le-

vetve álarcát igazi, ragadozó lényét mutatja meg. Történetemben vendégem keselyűvé alakul, és rátámad vendéglátójára. A kötetbe került írások közül nem egy ilyen kiegészítésként, magyarázatként született, nyugodtan mellé állíthatnék már előzőleg megjelent verseket. Lehet, hogy egyszer meg is teszem. A jobbára a *Holmiban* és a *Ligetben* megjelent prózáknak nagyon jó szóbeli és levélbeli visszhangja volt. A *bűnök számbavétele* című, már megjelent kötetről szóló kritikák azonban csak a versekről és az esszékről szóltak. Lator László azt írta köteteim kapcsán, hogy egyes szövegeim olyanok, mint a német kísértetlátóké, ez a megfogalmazás nekem nagyon tetszik, bár jellemzése az előző kötetekre utal. A *bűnök számbavétele* című kötet novelláiban és a *Kételyek* címen összefoglalt verseiben ér csúcspontjára a kísértetlátás. Ezek a sűrített, drámai pillanatok életem fontos, mulatságos vagy éppen hátborzongató dokumentumai.

– *Könyveit erős ciklusépítő szándék, kötetkompozíció megalkotására való törekvés jellemzi. Ez megfigyelhető legutóbbi könyve, A letakart óra esetében is, amelyben jelen, múlt és jövő elevenedik meg egy-egy ciklusban. Hogyan álltak össze egységes kompozícióvá az elkészült versek?*

– Nem tudom másképpen magyarázni, csak úgy, hogy eggyé áll össze az, amit egy adott életszakaszban átélek, érzek, aminek megfejtésén gondolkodom. Az előző ciklusba került verseket a következő felülírja. A *letakart óra* ciklusait egyébként úgy állítottam össze, ahogyan addig minden kötetemet. Magam elé kiraktam verseimet, mint a kártyalapokat, és a látásmódban egymáshoz közelállókát egybevettem. Később rájöttem, hogy nem – hogy is mondjam? – az érületi egység, hanem az időszemlélet szerint kell csoportosítanom, így áll meg a kötet, és így válik lehetővé, hogy a végén borulátásomat visszavonjam, egy *más* időből, aminek jellemzője épp az időn kívüliség vagy a posztumusz jelleg. De természetesen csak időlegesen tegyem ezt, úgy, hogy ami elhangzott, ha visszalapozunk, elhangozhasson újra. Tehettem volna azt is, hogy más szempontok alapján csoportosítom a verseket, mondjuk, a Vörös István szép elemzésében leírtak szerinti, verseimet jellemző *Én, Te, Ő* hármas leoszthatósága alapján. Ebben az esetben a harmadik személy hol a történetben szereplő harmadik lett volna, hol pedig a szótlán jelenlét, a *Figyelő Szem*, ahogyan az a *Sötét és fény kora* című, első válogatott kötetemben is szerepel.

– *Mit fejez ki A letakart óra többször visszatérő motívuma, a trójai faló?*

– Két trójai faló-vers is van a kötetben: A *trójai faló állhatatossága* és A *trójai faló szépsége*. Mindkettő ugyanarról a szorongató érzésről szól, amit Sylvia Plath is megír *Születésnap ajándék* című versében. A támadó görögök az ajándéknak álcázott faló hasából kiugrálva beveszik a várost. Az én versbeli két falóvam épp ily lenyűgözően szép, de éppúgy hamis ajándék. A két vers más-más történetet mond el ugyan, de mindkettő azt kérdezi, hogy vajon nem válik-e ártalmunkra, amit annyira akartunk, hogy szinte kierőszakoltuk a sors-tól. A görög gondolkodás sorsfogalma a kereszténység elrendelés – és nem érdem – szerinti kegyelem-fogalmához hasonlóan sorsunk elfogadását tanítja. Az *ember célja e küzdés maga* – mondja Madách, és én ezt a felszólítást gyakorlati jótanácsként fogadom el.

– *A másik fontos motívum a kötetben a vendég, a látogató.*

– A mindennapi életből vett, versindító tapasztalatom a vendégség. Így, különválasztva, motívumként kiemelve azonban kiderül, hogy ez a fogalom a társadalomtudományok fontos kulcsfogalma is. Az, hogy mindnyájan egymás vendégei vagyunk, egyszerre üldözöttek, befogadottak és befogadók. Kezdetből szerepel verseimben a vendégség és kizsátozottság ősidőktől létező, égető kérdése. Az újszülött például környezetének végsőkéig kiszolgáltatott befogadottja. A *letakart órában* szereplő, elviselhetetlen karácsonyi vendég pedig egyenesen áldozati bárány. „Az abszolút módon más – a Másik... A közös haza hiánya teszi a Mászt az itthon megzavaró Idegenné. De az idegen a szabadot is jelenti, aki fölött nincs hatalmam.” Lévinas fogalmaz így, nemrég húztam alá a *Teljesség és végtelen* című tanulmánykötetében ezt a néhány mondatot; az ő fogalmazása áll a verseimre is. A

vendég gesztusát pedig a *Vendég kalaplengetésében* a megkönnyebbülés és hálaérzet egyszerre jellemzi, köszöni, hogy vendég volt itt, de örül, hogy elmehet.

– *Mi a munkamódszere? Hogyan írja verseit? Könnyen, szinte maguktól születnek meg, vagy nehezen, sok küzdelem árán íródnak?*

– Többségükben talán könnyen születnek. Maga a szülés-születés könnyű, de a verset előhívó élmény feldolgozása gyötrő, felforgató, valósággal a véretem veszi. *A bűnök számbavételében* található *Kételyek* versciklus darabjai gyönyörben születtek, ahogyan rövid-prózám is. A versekkel többnyire mély érzelmi kapcsolatban vagyok, akár a szülő lázadó kamaszgyermekével. Ha önállósodott a vers, megáll a maga lábán, de sikere már nem az én érdemem. Munkamódszerem a napirenden nyugszik: délelőttönként írok vagy olvasok, verset, illetve elméleti irodalmat. Vagy műfordítok. Ebben az évben a jövőre megjelenő *Üdvözlég, utazás!* című kötet verseit írtam, és egy-egy kötetnyi Pessoa-t és Aldo Palazzeschi-t fordítottam; az első mintegy ezerháromszáz sornyi vers, a második nyolcszáz sor.

– *Hogyan fogalmazná meg ars poeticáját?*

– Nem tudom, hogy van-e ars poeticám. Ha van, az gyakorlati kérdés, és azon belül a tiltás felől közelíthető meg. A gyakorlati rész tehát, hogy nem szabad abbahagynom az írást vagy az íráson való gondolkodást; ezt nem volt nehéz betartanom, eddig fel sem merült bennem az abbahagyás gondolata. A másik, a tiltás felőli közelítés pedig a következő: az írónak nem szabad hazudnia, nem is az olvasók vagy a kritikusok miatt; önmagának – és gyakorlati okokból – nem.

A tetthely megközelítése

(Egy nyomozás krónikája)

„Mind jól tudjuk, egy holttest
történetet rejt magában.”

(Geoffrey Hartman)

„Hagyjon már békén ezekkel az
időre vonatkozó kérdésekkel!
Nincs semmi értelmük!”

(Beckett: *Godot-ra várva*)

Átjutunk a Téglagyár kitárt deszkakapuján.

Az egyik Árpád-sávós kísérő az égre irányítja a géppisztolyát, lead egy rövid sorozatot.

A téglaszáritók narancsszínű kockák.

A kémény fekete pont.

A Szent Margit Kórház zöld téglalap.

Az első térkép a Magyar Földtani Intézet Rt. (V. Rudolf tér) kiadása 1905-ből. A második a Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet (II. Olaszfásor 7-9.) kiadása 1943-ból. A harmadik ez évi, 2002-es.

Száz éve a Bécsi út mindkét oldalán álltak a téглаégetők, a Szépvölgyi úttól a Vörösvári útig. Hatvan éve már csak a Fényes Elek úttól kezdődtek, két centrumuk a Bécsi út jobb oldalán az Újlaki, bal oldalán a Bohn Téglagyár. A 2002-es térkép az új lakóházakkal beépített Remete-hegyet tünteti fel a helyükön.

Ahol a téглаégetők kéménye állt, ott van a Praktiker üzletház bejárata.

Az egykori deszkakapu helyén, ahol nem sokkal előttünk Karl Lutz gépkocsija is áthaladt, kötömb: „1944 telén több tízezer üldözött magyar zsidó polgártársunkat e helyről, a volt Óbudai Téglagyár területéről indították útnak a náci koncentrációs táborokba. Emléküket megőrizzük.”

Diákok jönnek ki a kötömbtől ötven méterre a Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Gimnázium kapuján.

Nem tudom letenni a hátizsákot. Nem tudom kicserélni az átázott harisnyáimat, kapaszkodnom kell, hogy ne sodorjanak el a ránk hajszoaltak, anyám fogja a kezemet balról, apám a karomat jobbról.

Egy tanárnő is kilép a gimnázium kapuján. Beszélget két diáklánnyal.

Anyám keze leszakad a kezemről a kavargásban. Apám közénk nyomul, szo-

rítja mindkettőnk karját, vonszol bennünket. A tömeg beszorít az egyik téglaszá-
rítóba. Testeken lépkedünk. Apám nevét kiáltják. A Lajosék, mondja anyám.
Zseblámpafény villan. A Róbert család. A hátizsákjaikon ülnek. Nekem is annyi
hely jut, amennyit a hátizsákom elfoglal.

A tanárnő elkészön a két diáklánytól. A Praktiker áruház felé megy. Esni
kezd az eső. A vékonytalpú cipőmben fázik a lábam.

Anyám pokrócot terít rám. A pokrócot apám hajtogatta össze indulás előtt, a
hurkát U-alakban szíjazta a hátizsákjára, olyan, mint a katonáké. Apám nem volt
soha katona.

Tegnap Herman Hessét olvastam, a *Demiant*. „Kevesen tudják ma, mi az em-
ber. De sokan érzik, ezért könnyebben halnak meg, mint ahogy én is könnyeb-
ben fogok meghalni, ha ezt a történetet megírtam.”

Meg tudom-e írni?

Konzervet bontunk, kenyeret törünk. Apám és Lajos bácsi vízért megy, oda-
kint van egy csap. Amikor visszajönnek, anyám elindul Bözsi nénival. Anyám
negyvenegy éves, Bözsi néni negyvennégy. Azt mondják: a nők is ugyanott, ahol
a férfiak. Elindulok a sötétben. Csillagos az ég. Fegyveresek veszik körül az álló,
guggoló embereket. A téglaszáritókon túl a hegyoldal kivájt félkaréja. Miközben
guggolok, a tégláégető kéményét még magasabbnak látom.

Elmúlik az első éjszaka. November 16.

Elmúlik a második éjszaka.

Karl Born, a Nemzetközi Vöröskereszt megbízottja november 17-én nem tá-
gít, amíg be nem engedik az Óbudai Téglagyárba – írja Theo Tsuy. Amikor
visszatér, elmondja, hogy „minden korú nőt és férfit látott az összezsúfolt tö-
megben, voltak tízéves gyerekek és nyolcvanéves aggastyánok. Egy-három nap
alatt kialakították a nyugatra indított menetoszlopokat.”

Karl Lutz Adler kocsija újra behajt a kapun.

El kell hagynunk a téglaszáritót.

Álldogálunk a sárban. Látjuk az autót.

Kisgyerekek játszadoznak a pocsolyákban.

Ezekben az órákban Edmund Veessenmayer német birodalmi megbízott
újabb táviratot küld Berlinbe: „A technikai nehézségek ellenére Szálasi hajlandó
a budapesti zsidók eltávolítását energikusan folytatni.” Ugyanezekben az órák-
ban kéri fel Karl Lutz és Raoul Wallenberg Angelo Rottát, a pápai nunciust, hogy
adja át Szálasinak a semleges hatalmak Budapestre akkreditált képviselőinek a
tiltakozó memorandumát.

„Az október 15-e utáni napon az új kormány és Szálasi őexcellenciája határo-
zott és ünnepélyes kijelentést tettek, hogy nem lesz deportálás, nem folytatódik
a zsidók megsemmisítése. Mindezek ellenére a semleges hatalmak képviselői
abszolút biztos forrásból megtudták, hogy valamennyi zsidó deportálását újból
elhatározták, és azt olyan kegyetlen szigorúsággal hajtják végre, hogy az egész
világ tanúja az embertelenségeknek, amelyek a végrehajtást kísérik (kisgyerme-
keket szakítanak el anyjuktól, öregeknek és betegeknek is egy téglagyár elégte-
len fedele alatt kell feküdniük, férfiak és nők napokon keresztül minden táplálék
nélkül maradnak, tízezrek bezsúfolása egyetlen téglagyárba, erőszak elkövetése
nőkkel szemben, agyonlövések semmiségükért).

Közben azt állítják, hogy nincs szó deportálásról, hanem csak külföldi munkaszolgálatról. De a semleges hatalmak képviselői nagyon jól ismerik azt a borzalmas valóságot, amit a szerencsétlenek legtöbbször számára e név rejt. A kegyetlenkedések, amelyekkel az elszállítást végrehajtották, előreláthatóvá teszik, mi lesz a vége a tragikus eseményeknek.”

Anyám osztja be az élelmet. Tegnap kétszer ettünk. Ma egyszer.

A völgykaréj fala meredek. Van, ahol húsz méter magas. Fent géppisztolyos nyilasok állnak tíz-tizenöt méterre egymástól. Elmerészkedem a kapu közelébe. A drótkerítésen túl bámészkodók. Beszélgetnek, ránk mutogatnak.

Az Adler kocsiából két férfi száll ki. Húszan-harmincan rohannak felénk. Egy nyilas a levegőbe lő. A drótkerítésen túl a nevemet kiáltják. Nagy, barna szempár. Homlokba húzott kendő. Kopott télikabát. Jolánka áll ott, apám papírfeldolgozó műhelyének hol három, hol öt alkalmazottja közül az egyik. Harmincéves. Kiugrott apáca. Zacsakóragasztó. Nagy deszkaasztalra kell kiteríteni a méretre vágott papíríveket. Sikárkefével kell felkenni a csirizt, utána lehet hajtogatni. Nem tudom, mióta áll Jolánka a drótkerítésnél. Két kiló almát hozott. Kérleli az őrségparancsnokot, hogy benyújthassa a zacskót. Megengedik. Egyél, amíg lehet, mondja egy szemüveges öregember. Ezek mindenkit megölnek.

A lakásunk melletti házból Kővári doktor felesége negyvenegy őszén Újvidékre utazik a hűgához. Együtt lövik őket a magyar katonák a Dunába. Kővári doktor főhadnagyként szerelt le az első világháború végén. Amikor megtudja, mi történt, felveszi a tiszti egyenruháját. Feltűzi a kitüntetéseit. Fekete lakkellenzős tiszti csákóban megy a betegeihez. A házparancsnok figyelmezteti, hogy törvényellenes az öltözéke, ha nem veszi le, jelenti. Amikor ezt mondja, ott áll mellette a felesége abban a bundában, amit őrmester öccse hozott az egyik Ukrajnában felégetett faluból.

Elveszítem a tizennégy éves fiú tekintetét. A hátát látom csak a tömegben. Próbálok követni.

Szorosabbra húzza a viharkabátja övét.

A kapunál újra fegyverropogás. Újra menleveleket tépnek szét a katonák. Halottakat cipelnek a téglaszáritók mögé. Apám és Lajos bácsi megbeszéli, hogy felszólításra sem mutatják be a svájci védleveleket. Nem szabad megköcskázni, hogy széttépjék. A trencskókabátos diplomata, akiről nem tudom, hogy ki, csak azt látom, hogy intézkedik, mintha bennünket figyelne. Mintha hálás lenne, hogy nem rohanunk oda hozzá, nem könyörgünk semmiért. Ötvennyolc évig tart, amíg a két tekintet elér egymáshoz. De akkor már csak én láthatom őt leírás közben.

Száraz a maradék kenyérünk. Anyám ad egy kocka csokoládét.

A harmadik reggel. Apám arca szürke. Bőr sildes sapkája van, fülre hajtható posztóbéllel. Ebben kocsizott, amikor utazó volt. Milyen jól jön, mondja anyámnak. Apám hat elemi járt Kiskunhalason. Nyolcan voltak testvérek. Ő volt a hetedik gyerek. Meséket talált ki esténként az ágyam szélén ülve. Az egyik mese Jerikóról szólt. Hosszú, fürgé néger legény, Afrika dzsungeljeiben kalandozott. A másik mese Rotkäpchenről szólt, a kis piros sapkás tudott kiterjesztett karral repülni, tudott felhőkön utazni.

Ezerkilencszáznegyvennégy április ötödikén először lép ki apám az utcára sárga csillaggal. A Francia út 41. alatti műhelybe megy. Elhagyja a Thököly úti sorompót. Balra fordul. Elmegy Rübner József fakereskedése előtt. Egyemeletes proletárházak. Szoba-konyhás lakások. Közös vécék a folyosók végén. A negyvenegyes számú ház az egyetlen emeletes, kertes épület. A műhely felett a félmeleti erkélyes lakásban lakik dr. Fogas Ernő ügyvéd a családjával. Ezen a reggelen főhadnagyi egyenruhában lép ki a kapun. Apám szeretne visszafordulni, hogy elkerülhessék egymást. Már nincs rá lehetőség. Húsz méter. Tíz... Messziről tisztelgett, mondja apám este anyámnak. Megállt. Ő köszönt előre. Elindult. Újra tisztelgett.

Német katonát sehol sem látok. Nem láttam a KISOK-pályán sem.

Újra indítanak egy menetoszlopot. Eltűnnek a Vörösvári útnál, a kanyarban. Kafka zsenialitása abban állt, írta Walter Benjamin Gerschom Scholemnek, hogy áldozatul hagyta az igazságot, így akarta a hagyományozhatóságot, az agádikus elemet megtartani. Scholem azt válaszolta, hogy tehát az igazság hagyományozhatóságának a kríziséről van szó. Levélváltásuk után hat évvel bennünket is sorakoztatnak. Felállnak a menetoszlopok. Újra a nyilaskarszalagos honvédek, a feketeruhás géppisztolyosok. Újra egy-egy tiszt a menetoszlopok élén. Újra csendőrök a hátvédek.

Felszámolom a hátizsákot. Körültekerem a nyakamon a sálát. Vezényszavak. Indul a bal oldali oszlop. Kanyarodik. Eltűnik a ködben. Indul a jobb oldali oszlop.

A Bécsi út és Vörösvári út találkozási pontját az 1-es villamossal közelítettem meg.

Jobbra két málló vakolatú, egyemeletes épület. Ezekre emlékszem. A múlt század első évtizedeiben épülhettek. Komfort nélküli, szoba-konyhás lakások. Az utcára néző üzletsorban Suzuki-robogó kereskedés, mosoda, festékdiszkont. A sarkon Piazza Italia Restaurant. A völgykaréj helyén, az emelkedőn a Remetehegy villasor. Hatalmas ablakok, erkélyek, mélygarázsok.

Balra indulok a Bécsi úton. Seat autósalon. Interspar. Eurocenter. Nagy földgyaluk dolgoznak. Kőhalmok. Az agyagos domboldal tetején aszfaltozott út vezet a villasorhoz. A Praktiker üzletház előtt autóparkoló.

Minél valószínűbb, hogy az egykori lábnymaimon állhatok, annál valószínűtlenebb.

A sorakoztatásunk előtti napon, november 17-én Szálasi Ferenc „Emlékiratot” bocsát ki a zsidókérdés végleges rendezéséről.

2. pont: A német kormány részére kölcsönadott zsidók, akiket a német kormány mint munkaképeseket a közös hadvezetés érdekében foglalkoztatni hajlandó. Ezek a zsidók a magyar nemzet javára munkakötelesek. Sorsukat a magyar állam az európai zsidókérdésnek általános rendezése során az európai szempontokkal összhangban dönti el.

Az európai szempontokat évekkel előbb a wannsee-i konferencián döntötték el.

3. pont: A Magyarországon egyelőre visszamaradó zsidók gettóba koncentrálandók. A gettónak négy kapuja van a négy világtáj felé. Zsidók a gettót csak abban az esetben hagyhatják el, ha mint munkára kötelezett kölcsönzsidók elszállításra kerülnek.

Karl Lutz Raoul Wallenberg társaságában november 18-án délután a bécsi országúton, a már Gönyű felé tartó csoportokban több száz svájci és svéd útlevéllal rendelkezőt talál.

Ugyanezen a napon a budapesti Wehrmacht főhadiszállásának vezénylő tábornoka jelenti Berlinbe az SS-Reichsführernek: a svájci követség a korábbiakhoz hasonlóan menlevelek szétosztásával zavarja a zsidóakciót. Tájékoztatást kérünk a tennivalókról.

Eichmann helytartó Szálasi „Emlékirat”-ának ahhoz a mondatához, amely szerint a bedeszkázott gettónak a nyilasok és a rendőrség által ellenőrzött négy kapuja van, hozzáfűzi: „A zsidókat ezeken a kapukon át kell bekísérni, de élve senki nem jöhet ki rajtuk.”

A Ferenciek terén a templom előtt két felkoncolt honvéd fekszik. Nyakukban felirat: katonaszökevények.

Ribbentrop külügyminiszter utasítására Veessenmayer budapesti nagykövet tiltakozást nyújt be amiatt, hogy „a svájciak szabotálják a német–magyar háborús erőfeszítéseket”. A magyar Külügyminisztérium azonnal intézkedik, újabb nyilasosztatok érkeznek az Óbudai Téglagyárba.

Anyám és apám között állok a menetoszlopban. Fogják a kezemet. Nincs rajtuk kesztyű. A trencskókabátos férfin sincs kesztyű. A mellette álló karján vöröskeresztes karszalag. Tárgyalnak egy alezredessel. Az alezredes magához rendeli a menetoszlopunk élén álló századost. A százados kiáltva közli, hogy a hatvan éven felüliek és a tizenhat éven aluliak kiállhatnak a sorból.

Nincs lökdösődés. Nincs roham. Mindenki a másikat nézi. Egy idős asszony elindul. Valaki azt kérdezi, mi lesz azokkal, akik kilépnek, mi lesz azokkal, akik a sorban maradnak.

Apám megigazítja a sapkáját. Anyám még egyszer körületekeri a sálát a nyakamon. A kesztyűdet vedd fel, mondja. Elsorolja, hogy milyen élelmet találok a hátizsákomban. Apám elsorolja, hogy milyen iratok vannak nálam. Papírpénzt dug a viharkabátom zsebébe.

Róberték is búcsúznak Madótól.

Csendőr altiszt sorakoztat bennünket.

Apám már csak kiáltani tud, neveket és címeket.

Anyám azt szeretné, ha a mosolya lenne az emlékem ezekről a pillanatokról.

Egymás kezét fogják, a szabad kezükkel integetnek.

Madó két konzervet kivesz a hátizsákjából. Odaszalad és átadja a szüleinek.

De erre nem emlékszem. Kávészás közben mondja el ötvennyolc évvel később. Semmilyen kétség nem volt a szülőkhöz, hogy nekünk maradni kell, mondja.

A menet eléri a deszkakaput. Balra kanyarodik. Eltűnik.

Bennünket is sorakoztatnak. Elöttem alacsony, cingár öregasszony. A szája ki van rúszozva. Az arcbőre sárga, de kétoldalt látok rajta rúzsnyomokat. Sűg valamit.

De hiszen ismerem.

Csendőraltest is irányítja a menetünket. Mellette a vöröskeresztes karszalagos férfi. Viszem Sonja kis kofferjét. Madónak hátizsákja van. Sonja augusztusban volt tizenkét éves. Sötétkék télikabát, sötétkék svájcisapka. Anyja a szüleinek me-

netében talán már a pilisi dombok között kanyargó országúton. Apja két éve munkaszolgálatos, nincs róla híre. Nyáron csókolóztunk először a csillagos ház mögötti udvaron.

Az udvar egyik része kert, a másik része építőanyag-telep. Meszeszsákok. Cementkupac. Létrák. Az egyik téglarakáson ülünk. Filmeken láttuk, hogy kell csókolózni, de nem fogom a kezét, nem karolom át, közelítem a számat a szájához, nem húzódik el, mintha rémült jajt hallanék, amikor szétrebbenünk. Fájhatott neki is a csók, én fájdalmat érzek az ágyékomban.

Egy másik téglaszáritóba érünk. Itt is annyi hely jut mindenkinek, amennyit a testünk kiszorít az emberhalomban. Sonja hívja Madót. Suttognak. Madó már túl van az első menstruáción, tanácsokat ad. Egy idő után Sonja meg meri fogni a kezemet, és szorítja, amikor a görcsök érkeznek.

Az ezerkilencszáznegyvenhármastérkép a Bécsi út bal oldalán a Bohn Téglagyárat jelzi. Jobbra az Újlaki Téglagyár szárítói. Keletről a Zápor utca, délről a Vályog és a Föld utca.

Ezt a három utcát a kétezkerettes térkép is jelzi. Beépített lakótömbök. Sok régi ház. Néhány nemrégiben épült üzletház.

A negyvenhármastérképen a Vörösvári út után bal oldalt az Óbudai régi temető és a Testvér-hegy. Jobbra az Óbudai mészégető, az Óbudai újtemető. A Bécsi út a solymári völgy felé hajlik, északnyugati irányba. Jobbra az Arany-hegy, az Öröm-hegy. Arra tűntek el a menetoszlopok.

Néha felállunk, visszaülünk. Ennyi helyünk van a mozgásra. Este a korlát nélküli falépcsőn terelnek le az udvarra. Sokan elesnek. Akik utánuk jönnek, rájuk taposnak.

Újra sorakozunk.

Ismét egy tiszt halad a menet élén. Most két vöröskeresztes karszalagos férfi is van velünk. A város felé tartunk a Bécsi úton. Néha futólépést vezényelnek. Az utcák néptelenek. Az elsötétítő papírok mögül nem szivárog ki az ablakokon fény. A fegyveresek is szótlanok.

Közeledünk a Dunához.

Elöl lassítanak, a mögöttünk lévőket ránk hajtják, egymásra torlódunk.

Neki a Margit hídnak.

De nincs híd.

A fegyveresek ordítva ismétlik az elöl felhangzó parancsot: Kettesével! Kettesével!

Nem látom a Dunát.

Látom.

Azért nem láttam, mert a lábammal egy magasságban még sohasem... A hullámok átcsapnak a deszkákon.

Ketten férünk el egymás mellett a pallókon. Fogom Sonja kezét. A vízből kiemelkedő bójához erősített, imbolygó kötélkorlátban nem lehet megkapaszkodni. Rohamcsónakokon épült az átkelő. Egy öregasszony elcsúszik. Taposunk rajta. Az egyik géppisztolyos berúgja a folyóba. A fegyveresek is közöttünk bukdácsolnak. A mögöttem lévő ordít: bal, jobb! bal, jobb! Meglep a tekintete. Nyilas arcán még nem láttam rémületet. Az altiszt rákiált: baromállat, ne lépjetek egyszerre, a kilengést kell akadályozni!

Talán utász volt. Ezt leírás közben gondolom.

Hold nem világít. Csillagokat nem látni. Erős a szél. Imbolyog a menet. Lehet, hogy úszni kell majd. Minden megtörténhet. A tudomásulvétel útján lépegetek, nem is a deszkapallón, aminek a végét félméteres úr választja el a hídroncsától. Van, aki átugorja. Az öregeket és a kisgyerekeket öregek és gyerekek segítik át. Újra mellém kerül a kirúszozott száju idős asszony. Könnyű, fekete szövetkabát. A karján nevetségesen fityegő bőrtáska.

Maga, Luca, nem volt ott a Téglagyárban, mondom harminckét évvel később. Ülünk a Mexikói út 30. alatti lakásában.

A lépcsőház alatti sufniba mentem le éppen tüzelőért azon a reggelen, amikor a nyilasok jöttek, mondja Wallesz Luca, ott bújtam el, de anyát elvitték a Téglagyárba, azt mondta, maga mentette meg az életét. Nem emlékszem ilyesmire, mondom. De, mondja Luca, maga szólt neki, hogy a hatvan éven felüliek kiállhatnak a menetoszlopból. Nem emlékszem, mondom újra harminckét évvel később, s most, újabb huszonhat évvel később is csak Gyenes Gitta kirúszozott szájára és a karján fityegő szatyorra emlékszem.

Arra se emlékszem, hogy miközben ezerkilencszázhetvenhatban Lucával beszélgetek, egy fiatal lány is ott ül a szobájában, ezért nem azonosíthatom, hogy huszonhat évvel később kijön a Kossuth Zsuzsa Gimnázium kapuján, beszélget a diákjaival, elindul a Praktiker áruház felé, s amikor elhalad mellettem, úgy néz rám, mint aki ismer.

Az épen maradt pesti hídfőnél három légvédelmi ágyú. Az egyiknek a csövét lassan ránk irányítják. A másik kettő csöve sem az ég felé néz, hanem a városra.

Az emlékezetem úrjében eltűnnek az utcák. A felidézhetetlenben botorkálok.

Miért nem az égre, miért a városra irányultak az ágyúcsövek? Magyar tűzerek voltak a kezelőállásban. Mintha ez akkor megnyugtatót volna. Mintha a már egy órája magunk mögött hagyott téglaszáritókat övező völgykaréj két szárnya megmozdult volna, hogy lassan körülölelje a sötét várost.

A Dohány utcai templom tömbje.

Nem a főbejárat felé terelik a menetet.

Megkerüljük az épületet. Egy kisebb ajtóhoz érünk. Ezen is kettesével lehet csak átjutni. Újra egymásra préselődünk. Fogom Sonja kezét. Húzom magam után. Lépcsők. Folyosó. Újra lépcsők. Nagyterem.

„A Színészkamarában szintén nagy tisztogatás kezdődik. Kiss Ferenc elnöki működése során ugyan mindent elkövetett, hogy Hebron rózsái a zsidó színészekkel együtt eltűnjenek a filmfelvevőgépek elől és a színpadokról egyaránt, de még az ő harca ellenére is számos zsidó maradt meg a kamara tagjai között. Hogy csak néhány nevet említsünk: Bartos Gyula, Básti Lajos, Beregi Oszkár, Ernster Dezső, Gombaszögi Ella, Gózon Gyula, Komor Vilmos, Lendvai Andor, Pártos Erzsi, Péchy Blanka, Relle Gabriella, Törzs Jenő. Most már végre nekik is befellegzik sok más izraelita kartársaikkal együtt.”

A *Magyarország* 1944. április 1-jei száma a könyvtár csendjében.

A nagyterem, a szétdúlt Goldmark-terem. A falak melletti székroncsok, a félhomály egybeolvad a régi újságlapokkal, a leírás közben újratöltött toll tapintásával, Ernster Dezső, Lendvai Andor 1943 telén hallott hangjával, miközben a színházterem nyolcadik sorában ülök. Komor Vilmos vezényli a kamarazenekart.

Amikor zsidó színészek már nem léphetnek színpadra, az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület a Dohány utcai templomhoz csatlakozó épület első emeletén színháztermet rendez be.

A nyolcadik sorra pontosan emlékszem. Sötétbarna hosszúnadrág. Halszálkás zakó. Öreg férfi énekel a kis színpadon. Az öreg férfi *akkor* negyvenkét éves.

Az 1994-es *Színészlexikon* szerint Lendvai Andor Vácott született 1901-ben. Bécsben, Milánóban, Münchenben tanult. 1934 és 1961 között az Operaház magánénekes. Nagy sikereket arat bécsi, luzerni, római, moszkvai vendégjátékokon. Főbb szerepeinek egyike Gounod *Faustjának* Mefisztója. A lexikon nem tünteti fel, hogy Mefisztót akkor éneкли, amikor éppen nem tagja az Operának.

Keménynek, karcosnak érzem a hangját. Ernster Dezső hangját is. Ő negyvenöt éves. 1923-ban Németországból indul a világkarrierje. Hitler hatalomra kerüléséig Berlinben énekel, utána az Anschlussig Grazban, majd „néhány évig Budapesten él”, írja a lexikon, negyvenötől lesz a New York-i Metropolitan tagja.

Az egymásra halmozott székek között bukdácsolunk. A színpadi függöny leszaggatva.

Az Idő átereszt magán a hangokat. Az Idő összehúzódik, tágul, térfogata van, torlaszokat emel, csatornákat épít, Lendvai karcos baritonjának, Ernster lágy basszusának, Beregi „lenni vagy nem lenni”-jének szabad utat készít, hagyjuk tehát az Időre vonatkozó kérdéseket, nincs semmi értelmük, az Idő mindig jelen idejű, a múlt idő múltbeli jelenében sok múltbeli jelen rétegeződik egymásra, a leírás jelenében együtt hallok ezeket a hangokat azzal a hangzással, amit Sonja kezét fogva a sötétben törtetve hallok. A sarokban feltornyozott, szétvert székdarabok között hajsoltan *éreztem* éneklhangokról majd mondok valamit Sonjának és Madónak, de egyelőre tájékozódni próbálok a templom hatalmas terében. Minden sötét, csak a frigyszekrénynél pislákol néhány gyertya.

Több százan vagyunk. Munkaszolgálatosok. Járóképtelen öregek is. Öt-hat éves gyerekek is. Mindenki keres valakit. Mindenki neveket kiált. A munkaszolgálatosokat reggel továbbindítják. Talán a Dunántúlra. Talán Németországba. Az orvosok felhúzhatják a vöröskeresztes karszalagot. A haldoklókat a fal mellé cipelik. A gyertyák leégnek a frigyszekrény előtt. A munkaszolgálatosoktól a bátyám, a nagybátyám után érdeklődöm. Néha elkiáltom a postafiókszámukat. Mindenki tud valamit. Mindenki hallott valamit. A nagybátyám századát Rákosrendezőn vagonírozták, de lehet, hogy már nem tudták őket elindítani, mert a szovjet katonák lezárták az utakat. A bátyám századát három hete elindították Bustyaházáról gyalog Németország felé, volt, aki Kassa körül meg tudott szökni. Sonja szeretne aludni. A frigyszekrénynél egy férfi csendet kér. Katonatiszt áll mellette. Pisztolyával a levegőbe lő, kitöltetlen védleveleket osztogat a munkaszolgálatosoknak.

Valaki azt mondja, hogy Karl Lutznak hívják.

Rabbi lép melléjük. Imaköpenyes alakjának árnyéka a frigyszekrényn.

Jobban látom most ezt az árnyékot, mint a sötétben a tizennégy éves fiút. Lehunyom a szemem, hogy őt is megkeressem, lehunyt szemmel persze nem lehet írni. Az ő helyzetét megkönnyíti, hogy el tud tűnni a tömegben. Nem terhelik a mozgásban az én ismereteim. Nem tudhatja, hogy azokban a napokban, nem kizárt, hogy ezen az éjszakán gázosítják el a zsidók utolsó csoportját Auschwitz-

ban. A német kommandó sietve takarítja el a nyomokat. Kivégzik a Sonderkommandó megmaradt kétszáznégy tagját, hogy ne maradjon hírmondó.

Karl Lutz azon az éjszakán nem állhatott a frigyszekrény előtt.

Mintha figyelne valaki.

Mintha nem csak én járnék felderítő úton, hanem más is.

Mintha, miközben a tizennégy éves fiú nyomait keresem, valaki az én lépteimet kísérné.

Hárman volnánk.

Ez új dimenziót ad, mondjuk így, a nyomozás krónikájának.

Gyalog jöttem a Praktiker áruháztól a Vörösvári útig. Az 1-es villamos végállomásán várakozom. Amióta elindultam az áruháztól, követ valaki.

Holott azért járok erre, mert én volnék a követő.

Képzeletben körülkerítettem azokat a helyeket, ahol emlékezetem szerint ötvennyolc éve sorakoztam, álldogáltam, a hátizsákomon ültem, képzeletben ráfestettem mésszel, mint a hulla fekvését rögzítő nyomozók, az aszfaltra, a gépkocsiparkoló köveire, hogy hol voltam jelen. Akár az egész várost körülkeríthetném, azoknak a lépteknek a nyomát is, amelyekkel most már kétségtelen, hogy követ valaki. Hátrapillantok, de nem fedezek fel senkit. Lehetünk tehát többen nyomozók, és van, aki óvatosabb nálam, nem ismerhetem fel. Ha történetet írnék le, megkockáztathatnám, hogy az a tizennégy éves fiú figyel, akinek a jelenlétét a tetthely különböző pontjain az imént képzeletben rögzítettem. Egy történetben erre is van lehetőség. Egymást teremtik meg, a leíró és a leírt, csak-hogy a bökkenő éppen az, hogy ki az egyik és ki a másik. A történetben akár fel is cserélhetők, de most nem történésről van szó, legfeljebb a felderítés történetéről, és ha a tizennégy éves fiú és az, aki az 1-es villamos végállomása felé halad, meg is egyezik egymással, a történés és a felderítése mégsem ugyanaz.

Talányosabb most ennél, hogy valaki valóban követ.

Miért érzem úgy, hogy engem követett a tanárnő, holott feltételezhetően a szokásos útvonalán haladt az iskolától az otthonáig?

Bár figyelemreméltó, hogy ő is gyalog jött a Praktikertől a Vörösvári útig. Én azért tettem meg gyalog az egy villamosmegállónyi utat, mert fel kívántam jelezni néhány adatot a Bécsi út két oldalán sorakozó házakról, üzletekről, de ő a tömött nyolcszattyorral a kezében miért nem szállt fel a 36-osra, hogy eljusson a Vörösvári útig?

Együtt szállunk fel az 1-es villamosra. A hátsó peron közelében találok egy szabad ülőhelyet. Ő távolabb előttem. Nem néz vissza.

Hátul szállok le a Thököly útnál, ő elől. Megáll, megvár.

Mintha mind a ketten megbízást kaptunk volna a másik követésére. Valóban egyszerre volnánk figyelők és megfigyeltek?

Negyven év körüli. Fehér blúz, simuló farmer. Szabad kezével elsimítja a homlokából a válláig érő, barna haját. Lehet, hogy mögöttem már ott közeledik a férje. Itt találkoznak, hogy átvegye tőle a teli szatyrot. Vagy egy ismerőst pillantotta meg, azért vár. Talán a szeretőjét. Itt futnak össze néhány percre. Nem nézek magam mögé. Megállok mellette. Nem néz mögém. Engem néz.

Ugye, nem emlékszik rám?

Tanács talan vagyok.

Mondja a keresztnevét, mondja, hogy azért csak a keresztnevét, mert amikor találkoztunk, akkor is így mutatkozott be.

A földszintes ház, ahol Lucát huszonhat éve megtaláltam, romos. Négy macska. Mintha évek óta nem takarították volna a szobát. Mintha Luca a lánykori sminkjére kent volna púdert és szájrúzszt. Mintha az anyja molyette kardigánját viselné.

A lányt barátnőjeként mutatja be. Luca hatvanöt éves, a lány tizennyolc. Frissen vasalt fehér blúz, virágmintás rakott szoknya. Úgy ül a díványon, mint aki fél felállni, mert nem talál vissza a kiálló rugók között ugyanabba a mélyedésbe, ha újra le akar ülni. Egy órája beszélgettünk Lucával, már nem arról, hogy mikor ismerkedett meg József Attilával, hol sétálgattak hárman, az anyjával, a festőasszonnyal, akinek én állítólag, akkor mondta el Luca, az Óbudai Téglagyárban megmondtam, hogy melyik sorba lépjen át. A tizennyolc éves, fehérblúzos leány végre feláll, a díványrugók pattannak, kimegy, talán a WC-re.

Luca mintha erre várt volna, gyorsan elmondja, hogy a lány nagyanyja a barátnője volt, az Amerikai úton a Szeretetkórházban dolgozott orvosként a gégeszten, tudja, az most az Idegsebészet, mondja Luca, igen, tudom, mondom, ó persze, maga még mindig ott lakik a kórházzal szemben, mondja Luca. 1976-ban, amikor Lucánál ülök, még ott laktam, akkor harmincöt éve, utána még huszonegy évig. Lucát azért ismertem, mert 1936-tól 1945-ig ő is ott lakott az Amerikai út 74-ben anyjával, a festőasszonnyal, apjával, a lapszerkesztővel, aki a háború alatt meghalt. A barátnőm ott dolgozott a gégeszeten, mondja Luca, amíg a fehér blúzos lány kint van a WC-n, ők a Gyarmat utcában laktak, őt is a KISOK-pályán sorakoztatták a lányával, várjon csak, a lánya akkor, negyvennégyben tizenhét éves lehetett, ezt onnan tudom, hogy Attila még járt nálunk, és még írt nekem verset akkor is, amikor a barátnőm lánya született, tehát úgy huszonhét körül, hát őket is a Téglagyárba vitték, a barátnőm még nem volt több negyvennél, a lánya pedig nem volt tizenhat év alatti, így aztán Buchenwaldba kerültek, az csak véletlen volt, hogy aznap a hatvan éven felüliek és a tizenhat éven aluliak kiállhattak a menetoszlopból, mondom, tudom, mondja Luca, az is véletlen volt, hogy én éppen a házunk fűszekrájában voltam, amikor reggel hatkor jöttek a nyilasok, és nem mertem kijönni, ők meg elfelejtettek oda benézni, így engem nem vittek magukkal, de az anyámat elvitték, persze véletlen volt, mondom, az is, hogy akkor én is meg a Gitta néni is kiállhattunk a sorból, ezt 1976-ban mondom Lucának, amikor még semmit nem tudok Karl Lutzról, arra viszont emlékszem, miközben megyünk át a Hungária körúton a tanárnővel, akinek tehát Györgyi a neve, és hogy találkozom vele, az ugyancsak véletlen, igen, emlékszem rá, hogy amíg pisilt, Luca azt mondja, hát a nagyanyját, az én barátnőmet a gázba vitték, a lánya, a Györgyike anyja látta, ahogy az anyját viszik, ő hazajutott, férjhez ment, megszülette a Györgyikét, elvált és öngyilkos lett, a Györgyikének soha nem mondta el, hogy mi történt vele meg az anyjával, azt mondta nekem, hogy ne tudja a gyerek, képtelen beszélni róla, de valakinek azért el kellett mondania, hát nekem elmondta, én voltam az anyja legjobb barátnője, megtiltotta, hogy bármit elmondjak a Györgyikének, nekem meg kicsúszott a számon, amikor a Györgyike a múlt héten

meglátogatott, hogy maga jön hozzám Attiláról beszélgetni, kicsúszott, hogy maga is ott volt a Téglagyárban, ezért jött, most lehet, hogy kérdezni próbálja magát, ne mondjon el semmit, az anyjának én megesküdttem, ugyan mit mondhatnék el, nem ismertem őket.

A lány visszajön a szobába.

Elhagyjuk a Hungária körutat. Nem szól semmit, csak jön mellettem.

Biztosan arra sem emlékszik, mondja a Mexikói út sarkán, hogy együtt jöttünk el Lucától, kértem, hogy legalább menjünk el együtt a kórházig, ahol a nagymama dolgozott.

A gégészeten...

A Pogány főorvos mellett.

Arra nem emlékszem, hogy együtt mentünk a kórházig, de a Pogány főorvos vette ki negyvenegyben vagy negyvenkettőben az orrmandulámat, mondom.

Pihennem kell.

Tollat cserélek.

A Mont Blanc-ot a *helyére* teszem. A Reformmal írok tovább.

Leírom, hogy tizenkét éves vagyok. Betolnak a műtőbe. Kék lámpák. Leszíjaznak. Arcok hajolnak fölém. Ovális, szemüveges férfiarc. Hosszúka női arc. Gézpamacs a kipeckelt számon. Kábító érzéstelenítőt spriccelnek rá. A nő felszólít, hogy számoljak tízig. Szike villog. Hatig tudok számolni. Mintha csengők szólnának, mint az iskolában a tízperces szünetnél, hová lett számolás közben a hangom, sok kék lámpát látok. A figyelmes arcú doktornő volt ennek a fiatalasszonynak a nagyanyja, gondolom a Mexikói út és a Thököly út sarkán. Éjszaka álmomban látom, amint állunk ketten a sarkon. Álmomban látom a fölém hajoló doktornő arcát is. Macskák sompolyognak Luca szobájában. A fehérblúzos lány álmomban nem tizenennyolc éves, negyven év körüli, leteszi Luca díványa mellé a teli nyilonszatyárt, kigombolja a blúzá, gombolja tovább, kilép a szoknyájából, a szemébe hulló haját, miközben a fejét kissé hátraveti, jobb kezének ujjával a füle mögé igazítja, a kézmozdulat, mintha egy filmszalagon lenne rögzítve, többször megismétlődik, de álmomban egy nagy, ovális asztal körül ülő társaság egyik tagja ismétli, éppen szemben ülök vele, a többiek arca homályban van, annak az arca is homályban van, aki a kézmozdulatot ismétli, az ujjakat, a hajszákat jól látom, a fehér blúzt is jól látom, csak azt nem, hogy kié, ki ismétli a haját hátrasi-mító kézmozdulatot. A szoba sarkában vörösen fénylik a tűzálló üvegkályha. Ez másik szoba, nem az, ahol az ovális asztalt ültük körül. A falakon szőttesek, parasztbútor-garnitúra, az egyik karosszékekben Luca ül, a magasban kék színű lámpa, olyan a fénye, mint a műtőben világító lámpaé, érzem a rausch kábító szagát is, semmit sem látok, csak egy kéz könnyű mozdulatát, ahogy egy fül mögé lendíti a hosszú hajszákat.

Arra sem emlékszik, kérdezi Györgyi, hogy amikor együtt eljöttünk Lucától, megkérdeztem, mit tud az anyámról és a nagyanyámról, de azt felelte, hogy nem tud semmit.

Nem ismertem őket, mondom, semmit sem tudtam volna mondani. Értem, mondja, de akkor nem értettem. Mit? Azt, hogy miért nem tudhatok meg róluk semmit. De lehet, hogy már akkor is értettem, csakhogy akkor még nem tudtam belenyugodni.

Mibe nem tudott belenyugodni? Nem válaszol. Megkérdezem, hogy véletlenül jött-e most utánam. Egyáltalán nem, mondja. Párszor meg akartam már keresni, de amióta elmúlt az, hogy nem tudok belenyugodni, leálltam, de most, amikor megláttam az iskola előtt, újra eszembe jutott...

Fényes és meleg a tekintete. Újra hátraveti a fejét, elsimítja a homlokába hulló haját.

Még mindig itt lakik a környéken?, kérdezem. Rám nem emlékezett, de arra emlékszik, hogy itt laktam a környéken? Némi várakozás után azt mondom, hogy erre magam sem tudnék magyarázatot találni, de így van, határozottan emlékszem rá, hogy itt lakott a környéken.

Most a Pannónia utcában lakik. Ismerős arra?, kérdezi. Nem tudom, mit válaszoljak. Ezt meg is mondom. Azt feleli, hát ezt nem érti.

Visszakísérem a villamosmegállóhoz. Vinném addig a szatyrát. Nem engedi.

Karl Lutz azon az éjszakán nem lehetett a templomban. Másvalaki osztotta a védleveleket.

Karl Lutz azon az éjszakán Fritz Born jelentését olvassa arról, hogy „az emberek halálosan kimerülten vonszolják magukat a régi bécsi országúton, kiéhezettek, ezres oszlopokban botorkálnak. Nyilas őrk hajszolják az útszélen imbolygó gyerekeket. A több mint kétszáz kilométeres útnak már az elején elhagyják a nehezebb csomagokat. Gyakran dördülnek el lövések. Negyvenezer fő gyalogol Németország felé halálmenetben”.

Követségi munkatársa további jelentéseket ad át: „A félelem attól, hogy ők is gázkamrába kerülnek, olyan állapotba taszítja a hajszoltakat, hogy már alig mondhatók emberi lényeknek. Teljes mértékben ki vannak szolgáltatva a brutális őrszemélyzetnek.”

Eloolvassa, olvasom, Batizfalvy rendőrkapitány beszámolójának jegyzőkönyvét is: „A Hegyeshalomba érkezőket szám szerint és nem név szerint adják át az SS meghatalmazottjának, Hauptsturmführer Wyslicenynek. Az átadást végző magyar bizottságot Bartha László vezeti. Az úton tízezren tűntek el. Nagyrészüket agyonlőtték. Gönyűben a többnapos gyaloglás, éhség, kínzás következtében több száz halálra váró ember fekszik az uszályokon. Visszafelé jövet százak holtteste hevertek az út szélén, elföldelésükre senki nem gondolt.”

Lutz azokban az órákban olvassa a jelentéseket, amikor a templomba beront egy nyilas raj, kihalász közülünk tíz férfit. Az udvarra hurcolják őket.

Hallom a sortűzet.

Tíz napja, amióta Jaeger nagykövet visszautazott Bernbe, és búcsúbeszélgetésükön rábízta, hogy Budapesten marad-e vagy ő is hazautazik, Karl Lutz és felesége mindennap felteszik maguknak a kérdést, menjenek vagy maradjanak. A bútorok elszállítását már hetekkel korábban előkészítették. Örült volna, olvasom, ha az ő neve is szerepel azon a távirati utasításon, amit a nagykövet kapott a berni külügyminisztériumból, válaszként arra a kérdésre, hogy fogadja-e el Szálasi kormányának felhívását, és tegye át a követség székhelyét Sopronba, ahova a kormányhivatalok menekülnek. „Kevéssé látjuk a lehetőségét annak, hogy a svájci követség kövesse a Szálasi-kormányt. Kérjük Önt, bízsa meg

Kilchmannt és a személyzetet a budapesti svájci kolónia védelmével, és jöjjön Fontana őrnaggyal együtt jelentéstételre Bernbe.”

Lutz asszony megkérdezi a férjétől: velünk mi lesz? Sem a nevünk, sem az osztályunk sorsa nem szerepel a táviratban, mondja Lutz, miután tárgyalt a nagykövettel. És mit mondott Jaeger? Azt mondta, feleli Lutz, hogy hallgassak a lelkiismeretemre.

Másnap a magyar Külügyminisztériumból felkérlik, hogy osztályát, az Idegen Érdekeket Képviselő Osztályt költöztesse Sopronba, ellenkező esetben minden diplomáciai jogát elveszíti. Egy órával később azt a hírt kapja a német követségtől, hogy küszöbön áll az ő elutazásuk is Sopronba. A hír küldője rejtjelesen hozzáteszi: olyan utasítást adtak a nyilasoknak, hogy amíg Lutz Budapesten van, ne támadják meg a külföldi követségek védelme alatt álló zsidó házakat.

Ki üzen neked rejtjelezetten a német követségről?, kérdezi Lutz asszony.

Lutz járkál a koloniál íróasztal előtt. Feine, mondja. Ki az a Feine? Az asszony újabb cigarettára gyújt. Konyakot tölt magának. A férjének nem tölt. Követségi titkár, mondja Lutz. Ő az, aki négy éve, amikor a németeket képviseltük Palesztinában, az angol kormánynál, mindig megköszönte a munkámat. Istenem, azok a partik, mondja az asszony, lehajtja a konyakot, a partik kellemesek voltak, csak a klíma volt elviselhetetlen.

Ugyanígy tölt magának, ugyanígy hajtja le a konyakot tizenkét nappal később, amikor Krausz Miklós, Lutz munkatársa az alkonzul asztalára teszi a jegyzőkönyvet arról a tanácskozásról, amelyen Lutz megbízásából a svájci követséget képviselte.

Az asszony pongyolában van. A dekoltázs mély, látható a kék selyemhálóing csipkéje. Éjfél múlt egy órával. A csillár remeg a közeli bombabecsapódásoktól.

Lutz elolvassa a jegyzőkönyvet, ami rögzíti, hogy Batizfalvy rendőrkapitány újabb útján mit tapasztalt Hegyeshalomnál a határon. Arra gondol, olvasom, hogy látta azokat elindulni az Óbudai Téglagyárból, akikről a jelentések beszámolnak. Batizfalvy szerint, mondja Krausz Miklós, az őrszemélyzet tagjai közül sokan nem bírják már a megkínzott emberek látványát, és vannak, akik azt mondják, hogy inkább kimennének a frontra, mint hogy továbbra is részt vegyenek a borzalmakban. Batizfalvy szerzett nyílt parancsot, és vállalta, hogy ha követségi kocsit indítunk, velünk jön Hegyeshalomig, mondja Krausz Miklós, ha biankó védleveleket vinnénk magunkkal, a határon kitölthetnénk a legrosszabb állapotban lévők számára, ezért vannak itt a tiszt urak.

A tiszt urak ketten vannak. Egy karcsú, szőke tüzérfőhadnagy és egy zömök gyalogoshadnagy. A tiszti ellenállócsoport tagjai. A főhadnagy mellett egy negyven év körüli, magas, szép szőke asszony. Belekarol a tisztbe. Lutz asszony érdeklődve figyeli. Megkérdezi tőle, milyen festéket használsz, drágám, mi az eredeti hajszíned. Barna, mondja az asszony, sötétbarna. Lutzné konyakot tölt neki is, a két tisztnek is. A szőke asszony úgy hajtja le, hogy nem karol ki közben a főhadnagyból.

Lutz először tanácstalannak látszott, de aztán gyorsan intézkedett, mondja el majd a szőke asszony anyámnak. Gizi nem tudta összefüggően elmondani, hogy mi történt, mondja majd anyám nekem, rám hagyják mind a ketten, hogy mint az Időben lebegő cédulákra írt mondattöredékeket, próbáljam összerakosgatni a

szavakat, helyreállítani a helyreállíthatatlant, azt, hogy Gizi nem nagyon figyelte ott az arcokat, s habár Lutz asszony szavait a hajszínéről megőrizte, és az sem merült számára feledésbe, hogy Henessy konyakot ittak, mégis inkább arra emlékezett vissza, hogy egy órával előbb Károlyt a tisztí szolgája ébresztette, parancs érkezett, indulni kell a svájci konzulátusra.

De öt perced csak van még, mondja Gizi az ágyban. Öt perceg szeretkeznek, Gizi ezt is elmondta, mondja el majd anyám, még azt is elmondta Gizi, hogy megmosdani sem volt idejük, a kapuban várta őket kocsival Károly tisztára, a gyalogoshadnagy.

Gizi anyám nagynénje. Mindössze két évvel idősebb nála. Ezerkilencszáznegyvennégyben negyvenhárom éves.

Károly máskor ügyelt a formaságokra, de akkor megengedte, hogy még Lutznál is belekaroljak. Az asszony gátlástalan volt, látszott rajta, hogy szívesen befeküdne Károly ágyába, mintha azért itatott volna engem is, hogy megszerezze a hozzájárulásomat.

Lutznak remegett a keze, de máris intézkedett. Tudtuk, hogy már régóta begyakorolta a konzulátusi munkát, dolgozott Amerikában, Palesztinában az angoloknak, automatikusan adta ki az utasításokat. Mi is automatikusan... mindent... Ha nem így csináltuk volna, az utcára sem mertünk volna kimenni. Azt sem felejttem el, hogy Lutz engem nagyon sokáig figyelt. Hogyan kerülök én oda? Talán spiclinek tartott.

Lutz utasítást ad, hogy a követség másik kocsija álljon elő. A gyalogoshadnagy jelenti, hogy az ő kocsija is rendelkezésre áll. A főhadnagy azt mondja, hogy ők ketten, valamint a velük lévő hölgy, akinek a vöröskeresztes karszalagjára Lutz csak most figyel fel, ugyancsak készek az útra. Azt mondja, hogy kapcsolatban vannak a mentésben részt vállaló halucokkal, ők rendelkeznek vöröskeresztes mentőkocsiknak álcázott autókkal. Lutzné Gizéhez fordul: nem lesz ez neked túl veszélyes, drágám? Gizi azt mondja, hogy egyszer már megtette ezt az utat, a hűgát keresi, aki valamelyik, a Téglagyárból indított menetben van.

Krausz Miklós súg valamit Lutznak. Lutz telefonál. Követeli, hogy a Dohány utcai templomban összegyűjtöttek közül a tizenhat éven aluliakat átvehesse a vöröskereszt.

Hajnaltól két autó indul el a Vadász utcából. Gizi a másodikban ül a hátsó ülésen, a két tiszt között.

Lutz nem tudja, hogy ezen a hajnalon a budapesti mentők eseménynaplójába feljegyzik az első Duna-partra hurcoltak csoportjára leadott sortűz utáni helyszínelést. Nem tudja, hogy délben Maróthy Károly képviselő parlamenti felszólalásában arra hívja fel a figyelmet, hogy a bécsi országúton heverő haldoklókkal is kell valamit csinálni, hogy ne hörögjenek naphosszat az árokban, inkább végezzék ki a zsidókat, mondja, de azt nem szabad megengedni, hogy részvét támadjon irántuk.

A frigyszekrényhez vezető lépcsőn öregember ül. Imakendőbe burkolja a fejét. A nagyapámra emlékeztet, amint ül az asztalfőn a Rákóczi úti lakásban. Szédereste van, de ő nem visel imakendőt, úgy hallok anyámtól, hogy csak szombatoként vette magára az istentiszteletet.

Tucatnyian ülünk a nagy, ovális asztalnál, én nagyapámmal szemben, anyám és apám között. A terített asztalon teli tálak a szertartás szerinti étkekkel.

Emlékszel, mondja majd anyámnak Gizi, mondja majd el anyám nekem, a húgocskám a jobb kezével félrecsapta az omló haját, a füle mögé, a vállára, úgy emelte fel a borospoharát, emlékszel, ha ivott egy korty bort, már csillogott a szeme, arcon csókolt, mint amikor anyám még élt, és az volt a legnagyobb öröme, ha a nagylánya meg a kicsike lánya, tizenhat év volt köztünk, összepuszkolt, emlékeztem rá, mondja majd anyám nekem, megkérdezi, hogy én vissza tudok-e emlékezni azokra a széderestékre, hat-hét éves voltam, igen, mondom majd anyámnak, emlékszem, a teli tálakra is, a nagy társaságra az asztal körül, Bözsike arcára nem, de a kézmozdulatára valahogy emlékszem. Mintha az önálló, a testétől független lett volna. Ezt nem mondom anyámnak, de mint egy többször újra vetített filmen, látom a haja hullámvázát, az ujjai játékát, a kissé hátravetett fej mozdulatát. Egyetlen korty bort ittam, attól is szédülök, anyám átvezet a nagyszülők hálósobájába, hogy lefektessen a két ágy előtt álló díványra, közben elhaladok Bözsike mellett, kapok én is egy csókot tőle az arcomra, érzem a kölnije illatát, ez később jut eszembe, elmondom később anyámnak, megnyugtatja őt, hogy van kivel beszélgetnie Giziről és Bözsikéről, megtudom tőle azt is, hogy Gizi apja, amikor megtudta, hogy a lányának ki a kérője, azt mondta, hogy katonatisztról szó sem lehet, főleg egy zsidó tisztről, az nem egy egzisztencia ilyen időkben, jelentette ki Gizi apja a könyvtársobában, megtudom, hogy a Józsi mégis felvette a kamgarn főhadnagyi egyenruhát, feltűzte a kisezüstöt és a Károly-csapatkeresztet, kisuvickoltatta a lakkcsizmáját, és mégis megjelent.

Mielőtt a szobalány beszólt volna apának, mesélte Gizi anyámnak még akkor, amikor a Gizi huszonkét éves volt, anyám pedig húsz, mielőtt beszólt volna, hogy itt van a főhadnagy úr, bementem apához, hogy kérleljem, de ő fel sem pillantott, olvasott a bőrhuzatú nagy karosszékében, a dohányyszínű selyem köntöse volt rajta, még csak zakót se húzott, így akarta a tudtomra adni, hogy Józsi a számára egy nulla, oszposz, egy nulla, nem tudom, ezt az oszposzt kitől tanulta a Gizi, vetette közbe anyám.

Nyílt az ajtó, belépett a Józsi és úgy állt apám elé, mintha tisztí kihallgatáson lett volna, mesélte Gizi anyámnak, a Józsi akkor harmincnégy éves volt, a Gizi alig tudta visszatartani a nevetését, ahogy a Józsi belépését elmesélte, mondja majd anyám, mert az apja, a Zsiga bácsi fel sem nézett a karosszékéből, aztán mégis felállt, a Józsi már azt hitte, hogy végre megszólalhat, de apa csak az íróasztalhoz ment és feljegyzett valamit, le sem ült, mesélte Gizi, apa csak írt olyan mondatokat, amiket más el sem tudott olvasni, de ő később felhasználta az egyetemi előadásain, jegyeztetett, oszposz, legalább két percig, a Józsi végig vigyázzban állt az íróasztal előtt, apa végre letette a ceruzát, a két tenyerét az asztal szélére helyezve, ahogy szokott, kissé előrehajolt, és képzeld, nem a Józsit nézte, hanem a két érdemrendjét, nem is köszönt a Józsinak, pedig a Józsi azt mondta, szerencsés jó napot, professzor úr, gyakorolta reggel, ezt később mondta el nekem, mesélte Gizi az anyámnak, anyám úgy kuncogott, amikor ezt nekem elmondta, mintha húszévesen hallgatná, amint Gizi meséli, hogy amikor az apja végre megszólalt, rábökött a Józsi zubbonyára és azt mondta, ez a Károly-csapatkereszt, ugye?, a Józsi meg rögtön ráfelelt, hogy mellette meg a kisezüst,

az apa közbevágtott, őt csak a Károly-csapatkereszt érdekelte, tudta, hogy aki azt megkapta, annak jó kis frontszolgálata volt.

Nézte sokáig a Józsit, már nem a Károly-csapatkeresztet, hanem ahogy állt előtte feszesen az imádnivaló kis bajuszkájával, a brillantinos hajával, azt mondta, nézze, főhadnagy úr, tudom, hogy a lányom szereti magát, nem örülök ennek a házasságnak, komoly aggályaim vannak az ön karrierjét illetően, de a lányom szereti magát, lemondóan legyintett, a bárszekrényhez lépett, elővette a francia konyakot, töltött, de nekem nem, csak a Józsinak és magának, koccintott a Józsi-val, a Józsi pedig azóta, hogy belépett és azt mondta, hogy szerencsés jó napot, professzor úr, meg kimondta, hogy és mellette a kisezüst, nem tudott egy szót sem szólni, csak állt apám előtt vigyázzban, oszposz, így történt a leánykérés, mesélte Gizi anyámnak.

És ekkor következett a köhögő roham. Józsi nem tudta visszatartani.

Gizi apja már hallott róla, hogy a Józsi a fronton tüdőlövést kapott, de teljesen kigyógyult minden orvos szerint, könyörgött az anyjának Gizi, könyörgött a Gizi anyja a Gizi apjának, mondta anyám.

Tíz esztendővel később, Hitler hatalomra jutásának évében Józsinak a vezérkarból azt ajánlják, hogy kérje a leszerelését, hivatkozzon a romló egészségi állapotára. Egy százados odaveti, tudod, öregem, a zsidókat amúgy sem kedvelik odafent.

Józsi párbajra hívta a tisztet, mesélte anyám, két fiatal kadétot kért fel párbajsegédnek. Megjelentek a kitűzött helyen, a kitűzött időben a Kamaraerdőben egy tisztáson. A Gizi semmiről nem tudott. A százados nem jött el. A legényével üzente, hogy zsidóval nem párbajozik. A Józsi később elmondta, hogy a baka megállt előtte, tisztelgett és azt mondta, főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, hogy ne tessék várakozni, mert a százados úr azt üzeni, hogy ha zsidónak tetszik lenni, akkor ő nem párbajozik.

Józsi köhögő rohamot kap, kórházba szállítják, amikor kijön, egészségi állapotára tekintettel kéri a nyugdíjazását.

Azon a széderestén látom őt utoljára. Már akkor tölt a poharába, amikor leül az asztalhoz. Amikor nagyapám a szertartás szerinti első kortyot issza, ő már a harmadik pohárnál tart, csókokat követel az asszonyoktól, a sógornőjétől, Bözsikétől is.

Sokáig őrzöm a gombcsapatom és az ólomkatonáim mellett a Károly-csapatkeresztet. Láttam, hogy tetszik neked, mondja Gizi a Józsi temetése után néhány héttel, legyen a tiéd.

Gizinek jól áll a fekete ruha, mondja anyám apámnak.

Ezerkilencszáznegyvennégy nyarán már Róbertéknál lakunk a csillaggal megjelölt házban, az Amerikai út 78-ban, amikor Gizi és Bözsike becsönget. Te jó isten, mondja anyám, mert nincs a ruhájukon sárga csillag, nem félték, hogy igazoltatnak? Eltűnünk, mondja Gizi, búcsúzni jöttünk, a Karcsi gondoskodik rólunk. A Karcsi tüzérfőhadnagy. Nem jön be velük a lakásba, sétál az utcán. Ő volt az egyik fiatal kadét, a Józsi párbajsegédje, mondja anyám, amikor Gizi és Bözsike elmennek. Jól állt nekik a szőke hajsza, ugye, mondja apámnak. Apám nem felel.

November tizenkettedikén Károly ott van Tartsay Vilmos tábornok lakásán,

a nemzeti felkelés bizottsága katonai szárnyának alakulásán. Egy héttel később óbudai otthonukban Gizi azzal várja, hogy Bözsikéről nincs híre, aggódik, kéri, hogy kísérje őt át Zuglóba. Meg kell keresni a gyereket. Így mondja, Gizi még mindig így beszél a huszonhat éves húgáról. A főhadnagy autót szerez egy tiszt-társától. A Gyarmat utcában nem találják Bözsit. Az ismerős, akinél hamis papírokkal lakott, elmondja, hogy a házmester feljelentette Bözsikét. Két nyilas jött érte, az Erzsébet királyné úti KISOK-pályára vitték, mondja Bözsi szállásadója, azt hallottam, hogy onnan mindenkit a Óbudai Téglagyárba.

Ezen a délutánon látja Gizi először Karl Lutzot a Téglagyárban. Megtudja, hogy azt a csoportot, ahová Bözsi került, már elindították Hegyeshalom felé.

Ezekről a menetoszlopokról olvassa három nappal később Karl Lutz Batizfalvy rendőrkapitány beszámolóját: „Az irány Dorog, Pilisvörösvár, Süttő, Szőny, Gönyű, Mosonmagyaróvár. Tízezer zsidót már átadtak a németeknek a határon, ez idő szerint mintegy tizenháromezren gyalognak az országúton. Mintegy tízezren tűntek el azok közül, akiket a Téglagyárból elindítottak, egy részük meghalt, mert nem bírta az utat, egy részüket agyonlőtték, néhány százan megszöktek. Gönyűben halálhajók horgonyoznak, vérhasban fekszenek rajtuk több százan, az uszályokat csendőrök őrzik.”

Veesenmayer nagykövet közli Berlinnel, hogy Eichmann jelentése szerint további negyvenezer fő átadására kell felkészülni.

Hans Jüttner SS-Obergruppenführer, a Waffen SS tábornoka ugyanazon a napon jelenti, hogy a Magyarország körzetében harcoló Waffen SS-hadosztályok megsemmisítésére indul, s ennek során találkozik Bécsben Kurt Becher Obersturmbannführerrel. Nem akarja elhinni Becher jelentését az országúton gyalogolók állapotáról, ezért segédtisztjével elindul Budapest felé. Félúton találkozik a menetoszlopokkal. Látja, hogy a kísérők magyar honvédek és nyilaskeresztesek. Látja az út mentén heverő halottakat. Visszatér Bécsbe és közli Kurt Becherrel, hogy most már elhiszi, amit tőle hallott, és ha Budapestre ér, azonnal tiltakozni fog Otto Winkelmannál, a budapesti SS-rendőrség parancsnokánál.

Hans Jüttner nem érkezik meg Budapestre, máshová vezénylik.

Ugyanezen a napon Szálasi hadügyminisztere, Beregfy vezérezredes kiadja az utasítást, amelyben az egységparancsnokokat felkoncoltatási, tizedeltetési joggal ruházza fel. „Az a parancsnok, aki nem képes a fegyelmet és a rendet a rendelkezésre álló eszközökkel fenntartani, parancsnoklásra nem alkalmas és ellene ennek megfelelően kell eljárni. Valamennyi szökevény hozzátartozóitól megvonandó a hadisegély.”

A budapesti svéd követség hivatalos jelentésben beszámol arról, hogy a Hegyeshalomba érkező életben maradottakat Péterfy százados veszi át, legközelebbi munkatársai Kalotay és Csepelka százados, az életben maradottakat a németeknek való szám szerinti átadás előtt pajtákban szállásolják el, ahol a szalma mocskos és fertőzött, vérhasjárvány van.

Az öreg Opel Kadett kigördül az országútra. Négyen ülnek a kocsiban. Egy őrmester vezet, mellette Károly egyenruhában, a hátsó ülésen Gizi és az őrmester fiatal felesége, mindketten fehér fityulában, vöröskeresztes karszalaggal.

Gönyű előtt eléri az első menetet.

Lassan halad el a gyaloglók mellett a kocsi. Gizi minden arcot megnéz. Kiszáll.

Megnézi az árokban heverő halottakat. Bözsikét nem találja sem az élők, sem a holtak között. Tizenöt-husz kilométer választja el egymástól a csoportokat. Amikor elérnek egy újabbat, Gizi mindig kiszáll, mindig belenéz az út szélén haldoklók szemébe, a halottak arcába. A harmadik csoport után Károly nem hagyja, hogy egyedül szálljon ki. Neki mindegyik menet parancsnoka előtt jelentkeznie kell. Felmutat egyet azokból a nyílt parancsokból, amelyeket Batizfalvy adott át kitöltetlenül Lutznak, írógéppel írták rá Károly nevét és rendfokozatát.

Abdánál német kocsi közeledik Bécs felől. A két autó nem fér el együtt a menet mellett. Meg kell állniuk. Hans Jüttner tábornok kiszáll. Károly is kiszáll. Tiszteleg, jelenti a tábornoknak, hogy ellenőrző úton van, Péterfy százados úrnak visz Hegyeshalomba utasítást. A tábornok bólint, a kocsihoz lép.

Hosszan nézett engem, mondja majd Gizi anyámnak.

A tábornok mosolyog, megkérdezi, hol van a hölgyek szállása. Többes számot használ, de csak az egyiket, a magas, szőke asszonyt nézi. Gizi visszamosolyog. Jobb kezével félrelebbenti a szemébe csúszó fityulát, elhelyezi a füle mögött.

Paprikafüzérek, fokhagymafüzérek lógnak az országút menti árusok üzletei előtt Abdánál. Mázas tányérok. Kancsók. Szóttesek. Bécs felől Fordok, Audik, Mazdák, Opelek érkeznek. A turisták kiszállnak. Vásárolgatnak. Sört isznak.

Ha csak egyetlen istállót megőriztek volna. Egyetlen raktárt. Vagy állna ott egy új épület plasztikfalakkal, hogy az elhaladó gépkocsik, a gépkocsikból meghökkenően kitekintő arcok tükröződhessenek benne, és látható legyen a belső tér is, a kellékek megkomponált kupacai, nem ám szakadt pokrócok, szétázott hátizsákok, levált talpú cipők, ruhafoszlányok, hanem farmerek, villámzárás dzsekik, színes pólók, diplomata táskák, Adidas bőrröndök, és közöttük néhány véres szalmacsomó, néhány műanyag emberi testrész szétdobálva, mint a Guernicán, amiről gyorsan elkapják a tekintetüket az elhaladó autókban odapillantók.

Az Opel Kadett a határállomáson berendezett parancsnoki iroda elé kanyarodik. Károly átnyújtja a nyílt parancsot Péterfy századosnak. Átnyújt egy huszonöt nevet tartalmazó listát azokról, akiket Budapestre kell szállítania. Péterfy százados megállapítja, hogy az aláírás és a pecsét hiteles.

Három vöröskeresztes kocsi érkezik, az Opel Kadett mögött parkolnak.

Gizi Károly mellett halad. Belépnek az első pajtába.

A három vöröskeresztes kocsiból fehérköpenyes fiatalemberek szállnak ki. A cionista haluc ellenálló csoportjához tartoznak.

A pajtában több százan hevernek. Gizi Bözsi nevét kiáltozza.

A halucok azt az utasítást kapták, hogy ne törődjenek a névsorral, a legrosszabb állapotban lévőket vigyék hordágyakon a mentőkocsikba.

Gizi már a második pajtában kiáltozza Bözsi nevét.

Átmegy a harmadik pajtába.

A nevét hallja.

Nem kiáltás, suttozás.

Úristen, Rózsika!

Gizi... Gizi... súgja anyám.

Mindjárt... azonnal... mindjárt... várjatok...

Gizi, Gizi... a Róberték is itt vannak...

Négy hordággal érkeznek a fehérköpenyes fiúk.

A mentőautók Budapest felé haladnak. Előttük az Opel Kadett. Gizi abban a mentőautóban ül, ahol anyám és apám fekszik tizedmagával a hat helyen. Fogja anyám kezét. Anyám szorítja apám kezét. Lehet, hogy Bözsikét már átadták a határon, de remélem, megszökött útközben, mondja Gizi, istenem, a haja már biztosan tetves. Apám nincs magánál. Egyszer felpillant, azt mondja, majd dolgozni fogunk, drágám, Németországban is.

Feküdtünk Gönyűben az uszályon, mondja majd anyám, egész közel a vízhez, egyszer csak érzem, hogy apád csúszik a nedves deszkán, utánakapok, de már nem érem el, de ezt már a mentőkocsiban álmodtam, mondja sokadszor anyám, a televízió előtt ülünk, Koncz Zsuzsa énekel, hátraveti a fejét, azzal a jól ismert mozdulattal kisimítja a haját a homlokából, istenem, mondja anyám, könnyes a szeme, de mintha nem azért, amire a mozdulat emlékezteti, inkább azért, hogy elfelejtette már, ami most a kézmozdulattól az eszébe jut.

Három nappal később letartóztatják a tiszti ellenállás parancsnokait. Másnap tudtam meg, mondja majd Gizi anyámnak, hogy amikor a tábornokokat a börtönbe kísérték, Károlyt egy nyilas az utcán tarkón lőtte, mert szökni próbált.

Reggel van.

Állunk a Dohány utcai templom udvarán. Sorakoztatnak. Egy nyilaskarszalagos őrmester adja ki a parancsokat. Két vöröskeresztes karszalagos férfi áll mögöttem.

Újra menetelünk.

Utóirat

az alkony viharba ütközzén ma este
dupla szivárványt szült az ütközés
pompáztak a parton óaranyra festve
színes házacsákák közt a jegenyék
teljes hétszín ív volt mint a szentély boltja
fényes padlatán aranylott a part
homorult az ónszín fél égboltnyi foltja
öblébe foszlányfelhőket kavart
a szél: ekképp órjas kápolnát csinálván
a bizzarr fény meg az ékes keret
a jelenés mi tán több volt mint szivárvány
hosszan tündöklött Ráckeve felett

menedék szigetem szép vermébe esve
hűtlenségemért végül ez fizet
egyre távolabbról nézek Budapestre
s kerülök hozzá egyre közelebb
míg a ringó csöndben töprengek hazámon
lassan fogy a fény kinn a képeken
hogy miféle tréfa Rodostó meg Zágon
megadathat még itt megértenem
lenn aludttej-sűrű lesz az éji béke
fenn a háztetők: órjáró hajók
piros-fehér sávok dagadnak az égre:
szárnyuk csapkodó árpádlobogók

Jogos

Misinek

adódik a kérdés fényképedre nézve
aztán elenyészik az ember személye
vagy megmarad?

lezser nyári pózba befagyasztva állasz
hunyorító szemedből visszaszúr a válasz:
„Tudd meg magad.”

Humble Pie

*hátrább önérzet földre büszke kard
forgatom számban a kiskanálka szart
amit nap mint nap adagol a kényszer
vissza nem hányom szét sem prüszkölöm
hogy le ne nyeljem csak azzal küszködöm
látszik nem gyakoroltam még elégszer
de van remény hogy megjön az eszem
ha élém tolják már önként beveszem
bár undorít még kezdek belejőnni
már nemcsak lelkem: gyomrom is kitart
forgatom számban a kiskanálka szart
s lesem sunyin hogy hol tudom kiköpni*

Sanzon nehéz időkben

– Nagy Miklós barátomnak –

*elvesztetted őt? vagy el vagy veszve?
büszke arcéled füstbe metszve
számold csak újra sebtiben
ó hogy felhígult minden eszme!
mint olcsó fröccs e restiben
a torkodon még ezt is ereszd le
aztán csak menj menj menj ne less
se magad köré se hátra
s ha majd egy percre mégis megállnál
ne nézz tovább a cipőd orránál
úgy gyűjts egy újabb cigarettára

őrült nyár jött veszett tavaszra
gyorsít az élet gyorsvonatja
bele a ködbe egyenest
hallod? most ért a nagy kanyarba
hosszan sikít a pályatest
s hol még az ős, tél? – vigyázz magadra
azért most szállj csak fel ne nézz
se magad köré se hátra
s ha állsz majd a fülkéd ablakánál
ne láss tovább az útmenti fáknál
úgy gyűjts egy újabb cigarettára*

Latin

F-nek

kihalt a főtér elbújt minden ember
ölel a nap egyforma szerelemmel
virágot házat tornyos bádogot
kerek szem dermed végső pillanatba
ma éjjel itt járt a halászó macska
bámul a halfej amit felhozott
vakít a bádog elviselhetetlen
felforr a vér a megfeszült ereken
a déli szellem! ő az itt oson
ütik a deket fönnt a kába órák
ülök szelíden mint a veszett rókák
míg meg nem ölsz én déli városom
selyem homályban ruhák szanaszerte
csúszkossa ágyam félig leeresztve
hanyag redőnyléc fáradt pillarács
álomban tudtam láttam mit hozol rám
napfényben álltál árnyatlan napórán
szádon piros folt friss kígyómarás

A Jelenkor szerkesztői
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát január 29-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.) teázójában.

Fantázia

*Mindent csak azért tanultam eddig, hogy téged
tudjalak, ilyen romantikus mondat jut eszembe,
ha a nélküled telt, távoli időkre gondolok;
a Múzsza, akinek kimondom, s aki kimondja
a legfontosabb szót, kacag: te buta költő,
és van mersze üzenni: csókollak a fantáziádon.*

Hernyó

*Szegény hernyónak fogalma se lehetett arról,
észrevétlenül hová is araszol, menekülve
a madárház csőreitől, az irodalomba téved;
nem tudhatta, majd felfedezi és versbe kéri
a Múzsza, figyeljük hosszan, ahogy lekúszik
cipőmről, miután odébb vittem egy világgal.*

Jelzők

*Rendkívül – aláhúzva – kellemes a természeted,
állapította meg a szigorú költő, s hogy bűbájos
vagy, mások Botticelli Vénuszához hasonlítanak;
vajon Kormos, Parancs, Baránszky milyen jelzőkkel
illetne, vörös hajad, nevetős szemed lelkesítenék-e
őket, vagy inkább szeplőid, gesztusaid, kedves hangod?*

Könnyű

*Könnyű nekem, egyetlen mozdulattal
elhallgattatod az acsarkodó kutyákat,
s ha akarod, még a szűnyogok se csípnek;
én, aki énekelni se tudtam, szerelmi
áriákat rögtönzök, és tétova kérdések
nélkül is kimondom a pontos válaszokat.*

Mosoly

*Képtelenség elmondani boldog-boldogtalannak
a szerelem természetrajzát, vagy elbűvöljük őket,
vagy marad a kíváncsiságában is keserű ábrázat;
az meg végképp fölfoghatatlan lenne számukra,
hogy valóságos Múzsát láthatnak, aki fittyet hány
zavarukra, s nekik adja ártatlan, félédes mosolyát.*

Kormos

80. születésnapjára

*Háromharminc-négykilencvenhét, minduntalan
eszembe jut telefonszáma, s hallom korholását:
hat hónapja szerelmes vagy és fel sem hívsz;
azért megenyhül: megérdemelted, hogy odaadó
Múzsád legyen, látom, arcához illik tenyered,
ujjad görbülete is, egyebekről most szó se essék.*

futbólia

hogy is kezdődött – az eleje mint létünk valami gomolygó ködbe vész
 rémlik egy hosszú gazos udvar néhány alutáplált csenevész gyerek
 valamilyen nyersgumiszagú töppedt labda melyet mindig spiccel rúgtunk
 hol az ablaknak hol a padra néhány ócska táska ledobva kapufának
 iszonyú veszekedések megértő fonalakat sodorva a durva mának
 majd a pajtásmeccsek melyeken föltünedeztek pattanásos lányok
 aztán a lumpen fiúk veszélyben nagy vagányok kik zsigerből taroltak
 nem méltázva mit hoz a holnap keményen odavágták bakancsos lábuk
 tört a labda tört a csontunk óvatos fiúk lassan gombfocistává váltunk
 lettünk kabátgombos honvédek ejtős emelésre megcsiszolt milánók
 kicentizett asztalokon élvezve mit lelkünkben e furcsa gömb kiváltott
 majd igazi meccsre jártunk felnőttekkel apuka a kapun mi kerítésen át
 szotyolázás közben létfilozófiai kérdéssé gerjesztve a megyei csatát
 s később ha maszatos újságokban is olvasható sztárvendégek jöttek
 az volt a mákony futbóliában borgőzös hangokkal tűzdelt karácsony
 hagytam ott tornavizsgát minden iskolai rendet könnyem még most is ott
 a bizonyítványon mert a solymosi-perecsi középpályával megfeneklett
 a kötelességtudó kisdíák ki mint a későbbi sláger – került az iskolát
 mivel akkor még a meccsnek volt bukéja ott tanultuk az összetartást
 és az etikát egy különös nyájban összepréselődve majd félszázada fáj
 ahogy szuszka mellégurítja a tizenegyest luftot rúg az apró pál cini
 vagy ahogy a fölfelé örvénylő képzeletet engedte méltósággal játszani
 kasi grandiózus csukafejese a kecskemét ellen s már rég haza kellett
 mennem mikor a pályának háttal pompeji hősként feszülve jelezte
 a motorkerékpárral érkező kancsal bírónak a tétlen lest harcsa tanár úr
 innen már nincs tovább statisztikákba gyűródik a drukkerszülte elme
 ráút mérkőzésenként a józan esélylatolgatás szürke s tétova fegyelme
 az egykori kisfiú rövidnadrágos álma a zöld gyepről végleg kikopott
 megint egy veszteség dédelgetett góljainkra jegesen sütnék a csillagok

Apám levele

Hálás köszönettel juttatom vissza a könyvet. Szinte egy szuszra olvastam végig. Ébren tartotta érdeklődésemet, helyenként lebilincsel, mert megrendült szeretettel, sőt szerelemmel írta szerzője. Ismerem ezt a szerelmet. Tíz évvel ezelőtt, 1957-ben, rövid kis esszét írtam *A csodálatos mandarinról*. Arról a műről, amely talán a legmélyebben hatott rám, s bűvöletétől sokáig nem tudtam szabadulni. Ezt írtam: „minden szerelem között a legmélyebb szerelem a géniusz mellé szegődni, sorsunkat az ő sorsával párhuzamosan élni. Beszél-e már valaki ennek a szerelemnek gyönyöreiről, szomorúságáról?” Az *Isten Szörnyetege* sokat mond erről, ha nem is tudatosan, ha nem is fenntartás nélkül.

Megvan nekem V. L. Dosztojevszkijről írt könyve. 1953-ban készítettem magamnak egy (annotált) katalógust arról a száz könyvről, amely tíz év alatt (1943-tól 1952-ig) a legnagyobb hatást tette rám. „A vallomás néhány baráti szellemnek szól, olyanoknak, akik önmagukat keresik. Elsősorban azonban mégsem nekik szól, hanem annak, aki most kicsiny gyermek még, s egyszer talán kíváncsi lesz a Nagy Mese jelképeinek megfejtésére” – írtam a katalógus előszavában.

Mit mondjak Adyról? „Az Ember egyik legszebb és legkülönösebb példányáról”? Hadd idézzek megint az említett katalógusból. Így vélekedtem: „Ady költészetéből teljesen hiányzik az orphikus varázs. Ha akármelyik nagy orpheuszi énekeshez (például Keatshez vagy Rilkéhez) hasonlítjuk, ez azonnal kiderül. Ady sajátosan vívódó lélek volt, s a nagy vívódások embere sohasem válhat Orpheusszá, akinek lénye egyértelmű, harmonikus. Orpheus istenhez röppenő fénysugár, Ady »Istenhez hanyatló árnyék«... Nem tudta kiszabadítani »jobbik« énjét, az isteni létbe vágyódó ént a kimérák öleléséből. Az Úr érkezése csak egy villanás volt, semmi több. Nem maradt Isten gyermeke. Ezért lett költészete sötét, ezért nem mondhatta ki Orpheus szent, bűvös igéit.”

Látszik, hogy amikor ezt írtam, Adyt nem tartottam (a szó vallási értelmében) eléggé pogánynak. Én magam pedig nem voltam eléggé keresztyén. (Véleményem kialakulásához sokban hozzájárult Hamvas Béla elhamarkodott „Ady-revíziója”, amit akkoriban olvastam.) Most, hogy V. könyvének kalauzolásával vagy kétszáz költeményt újraolvastam, szinte belém vágtak a versek, majdnem olyan intenzitással, ahogyan csak Bartók művei szoktak. Ennek oka persze elsősorban egzisztenciális helyzetemben kereshető. Érthető, hogy a hosszú betegség lelkileg-szellemileg is megrázott, felforgatott. Nem mertem még világosan végiggondolni, hogy mi történt, mi az, ami összetört, mi az, aminek ki kell halnia belőlem, és mi az, aminek újjá kell épülnie.

Visszatérve Vatai könyvére, hadd mondjak róla még egy-két gondolatot. Mo-

Részlet az *Apám barátja* című, készülő könyvből.

numentális esszé, de mégsem nagy mű. Elsősorban a bőbeszédűsége s a nem eléggé kikristályosodott felépítése miatt. A szöveg sokszor olyan benyomást tesz, mint a rengeteg, amelyben alig van tisztás; mint a sivatag, amelyben alig van oázis. Főleg az idézetek a tisztások és az oázisok. Az ember alig várja, hogy a versek közelébe kerüljön. Nincsenek kiemelkedő, felejtethetetlen részletei, amelyekre okvetlenül vissza kell lapoznunk. Ismétlései fárasztóak, a „makacs” osztinátók nem erősítik, inkább gyengítik a hatást.

Engem zavart a filológiai, bibliográfiai apparátus teljes mellőzése is. Elővettem Babits 1920-ban írt tanulmányát is. Bizony, van ebben sok minden, ami érdekes lett volna a polémiára vagy az elismerésre. Sok tekintetben Vataira is áll, amit Babits Földessyről írt: „korlátolt kritikus: csak egy-egy szellemet tud látni és szeretni egyszerre; de erre az egyre annál elevenebb fényt vet a lámpája, mert mások, körül, homályban maradnak.” Ez persze abból adódik, hogy a kritikus „szerelmes” abba, akiről ír. De V. L. esetében még ez a fájdalmas-büszke szerelem sem volt elég, hogy (ismét Babitsot idézve) „tudatossá váljon bennünk mindaz a Kincses Mélység és Szigorú Rend, ami a versek soraiban sűrítve van”.

Eszembe jutott Csontváry. Meglepődve vettem észre, hogy a Cédrus-képek ugyanabban az évben készültek, mint a *Vér és arany* költeményei. Ady költészetének tájai, úgy érzem, sok mindenben hasonlítanak Csontváry álom-tájaihoz. Valamiképpen tündéri tájak ezek, éppen úgy, mint Bartók néhány nagy művének tájai. Márai a *Füveskönyv* egyik elmélkedésében azt írja, hogy a „remekműben van valamilyen tündéri elem is, amely csodálatos fényével átsugárzik az egészen... Tündér nélkül csak »nagy« vagy »tökéletes« művek vannak”. Elgondolkoztam ezen. Azt hiszem, a zenében Mozart, a költészetben Keats van legközelebb a tündérihez. De a két legtündéribb mű mégis a *Hetedik szimfónia* és a *Zene húros hangszerekre, ütőkre és celestára*.

Bár Vatai megemlíti Vörösmartyt, kitér az elől, hogy megvilágítsa – többek között – Vörösmarty és Ady költészetében a tündéri elemek különbségét. Juhász Gyula is eszembe jut erről. Bartókról szóló költeményében beszél a régi-régi Édenről. A *Mikrokozmosz* egyik darabjának pedig az a címe: *Bali szigetén*. Ady költészete is tele van ilyen szigetekkel.

Nem folytatom tovább a rapszodikus, töredékes gondolatok, párhuzamok felvetését. Az elmúlt napokban a sebem nagyon sokat gyógyult. Ha ez a tendencia megmarad, akkor talán hamarosan lehet a teljes gyógyulásra is számítani. Most már nagyon szeretnék dolgozni, emberek közé menni. Mert az a veszély is fenyeget, hogy legmélyebb hajlamaimnak idejük lesz arra, hogy teljesen elvarázsoljanak, és a varázslat valami kifejezés, alkotás nélkül igen ártalmas. A *Varázshegyben* van szó a betegség szabadságáról, s arról, hogy a betegség és a halál tulajdonképpen lógás, s hogy a hosszú betegség már szegény. Akárhogyan van is, a hosszabb betegség valamiképpen csakugyan elvarázsolja az embert.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Scherter Judit beszélgetése

„Az ember szakadék, aki belenéz, szédül.”

Georg Büchner

Scherter Judit: – A Halottak apja című könyvében Ön így ír: „A kérdés a legbiztosabb. Mindig van. A válasz a legbizonytalanabb. A válaszok előbb-utóbb összeomlanak. Újabb válaszok lépnek a helyükbe. A kérdések (nem viccesen mondom) soha nem kérdőjelezhetők meg.” Nem nehéz észrevenni, hogy írásaiban igen gyakran tesz fel kérdéseket.

Györe Balázs: – Valóban nem tudok mást tenni a könyveimben, mint kérdezni. És soha nem jön válasz, mindig csak kérdezek, kérdezek. Válasz nincs. Ezért furcsa, monológ-könyvek a könyveim, amelyekben kérdések ezrei hangzanak el, válasz nélkül. Csak a kérdések ismétlődnek, minden könyvem tulajdonképpen újabb kérdések csokra. A kérdezésen kívül, ha mondhatom így, affinitásom vagy tehetségem – bár lehet, hogy kérdezni sem tudok jól – a megfigyeléshez van. Nem is annyira kérdező vagyok tehát, mint inkább figyelő.

– Ezt be is vallja: „Nem vagyok több, mint egyszerű megfigyelő.”

– Mészöly Miklós azt mondta magáról: nyomozó vagyok. Én nyomozó sem vagyok, csak figyelek.

– „Csak ülsz és figyelsz” – a költővel szólva. Én viszont kérdezek – ebből élek, hogy kérdezek –, és most az Ön könyvbéli kérdéseit teszem fel, amelyek nyilvánvalóan költői kérdések, mégis szeretném, ha válaszolna rájuk. Tehát: „Mire használok a barátaimat? Szabad-e kikölcsonőzni őket?”

– Valóban kérdés, hogy szabad-e megírnom, szabad-e felhasználnom őket, mégis használok a barátaimat, a szerelmeimet, apámat, sőt semmi mást nem csinálok, mint őket írni. De az igazság az, hogy nem tudtam és nem tudok másokról, másképpen írni. Az írásnál magától értetődően merül fel a fikció kérdése, de én nem voltam képes soha semmit kitalálni. Még amikor neveket próbáltam adni a szereplőknek, az sem ment. Nekem kellett, kellenek a valódi nevek. Jóllehet úgy tűnhet, hogy az én neveim kitaláltak, hiszen Kikilai Dorottya, Hatolkay Szaniszló vagy Misák Mercedes nem hihető. Pedig így hívták őket, szerencsémre. Egyáltalán, az írásaim nagyon szorosan összefüggnek az életemmel. Az életemben történt események határozzák meg az írásaimat is. Soha nem döntöm el, mi lesz egy könyvnek a témája, hanem ami velem történik, azt írom meg. Tolsztoj jut eszembe, aki, ugye, meglehetősen nagy regényíró volt, és számára, élete vége felé fordítva merült fel ez a probléma. Ő azt kérdezi: szabad-e kitalálnom történeteket, szabad-e kitalálnom és elneveznem embereket. Egyébként így is bármi, amit leírok, azonnal fikcióvá válik. Tehát az már mű, az nem a valóság. Azt hiszem magamról, hogy a valósághoz hű, realista író vagyok, de nyilván ez is egy illúzió csak, mert a valósághoz nem lehet hozzányúlni, nem lehet reprodukálni, még megérinteni sem lehet.

– Úgy tűnik, nem csak azért igyekszik pontosan leírni valamit, hogy az olvasó előtt megjelenjen, aminek meg kell jelennie, hanem azért is, nehogy „ne az igazat” írja. A Halottak apjában ennek érdekében sokszor elég mélyre nyúl titkos fiókokba, ám mégis van önben valamiféle szemérmes tartózkodás.

– Ez így van! Egyszerűen, alkatomnál fogva nem hazudok, vagy legalábbis nem akarok hazudni, és valóban megküzdök a szavakkal a pontosságért és az igazmondásért. Ami a szemérmert illeti, azt hiszem, nem gázolok bele senkinek a lelkébe, nem bántok meg senkit. Lehet, hogy anyám feljajdul, mások pedig felszisszennek a *Halottak apja* bizonyos részleteinek olvastán, de elhallgatni éppúgy nem tudok valamit, mint ahogyan kitalálni sem.

– Azt kérdezi: „Mi volt a fontos, a múlt idő? ... Milyen mintát használjak most a múlt időhöz?” Gondolhatunk itt Ottlikra mint mintára?

– Persze. Ottlik a minta. Volt egy édesapám, akinek a történetét megírtam ebben a könyvben, és volt egy szellemi értelemben vett apám, akit én aránylag fiatalon fedeztem fel magamnak, ő volt Ottlik Géza. Tehát ő volt a Mester, akit én követni próbáltam. Eleinte verseket írtam, de mivel Ottlik prózaíró volt, nagyon akartam prózát írni. És nagyon nem ment. Hosszú ideig rettenetesen küszködtem, azután sikerült valahogy beletanulnom. Ottlik nekem sokat segített, amíg élt, az életművével, a létezésével. De '90-ben meghalt, azóta inkább a hiányával van jelen. Nem mondhatom, hogy neki írok vagy gondolok rá mint olvasóra. Nem is tudom, hogy kinek írok, és miért írom le, amit írok... Nekem az írás nehezen megy. Az írás nehézség. Nekem nem öröm az írás, nem mondhatom azt, hogy szabadság. Inkább fájdalom, szomorúság. Én nagyon elfáradok. Nehezen megy. Ahhoz is nagyon sok időre van szükségem, amíg eljutok az írásig. Tehát nem is tudom, hol jelentkezik egyáltalán az öröm, aminek nyilván jelentkeznie kell. A nevemet látni sem öröm egy írás alatt. Az apa-könyvben le is írom, hogy már az baj volt, hogy nem akartam a világ legnagyobb írója lenni. Mert az ember, ha író, akkor igenis akarjon az első lenni, a legjobb lenni. Ez soha nem volt bennem. A publikálással se rohantam soha. Ennek a könyvnek az első részletével is tíz hónapot mozdulatlanul vártam, mert úgy éreztem, hogy nem kell rohanni, nem kell sietni a megjelentetésével.

– Miben leli akkor örömét? És érvényes-e Önre nézve is Ingeborg Bachmann Descartes-parafázisa, miszerint „csak akkor vagyok, ha írok, és nem vagyok, ha nem írok”?

– Ha őszinte akarok lenni, akkor csak azt tudom mondani, hogy nincs öröm. Nincs öröm... Elkerülnek az örömök, nincs örömerzlet. Nincs. Szomorúság van, és fájdalom van. Ha származom valahonnan, ha az életem vagy az írásaim származnak valahonnan, akkor nem az örömtől, hanem inkább a szomorúságtól származnak, mondhatni genetika-ilag. Az én törekvéseim tulajdonképpen az apám törekvései, mert ő szeretett volna író lenni, de neki nem sikerült. Tehát az ő vágya plántálódott át belém. Amit ő nem mert megcsinálni, azt én valahogy mégis meg mertem. Szóval egyértelmű a válasz, hogy nincs öröm. De mostanában talán a reggelek meg az esték... Szeretek nagyon korán fölkelni és megnézni, hogy jön föl a nap, vagy azt, hogy megy le este. Tehát a reggelek, az esték, a séta, és egyre inkább az egyedüllét, a magány, amit kedvelek. De az örömet nem tudom nyakon csípni. Nincs öröm. Hogy csak akkor élek, amikor írok? Ez így van, mert ha nem írok, akkor tulajdonképpen nem történik semmi, nem csinálok semmit, nem vagyok, senki vagyok. Ha írok, akkor mégis vagyok valaki, mert valamit létrehozok. És ugye az embernek, ha már idevetődött a földre, van valami dolga. És én ezen kívül, az íráson kívül semmi máshoz nem értek. Nagy szerencsém van, mert ha nem írnék, akkor nem tudnék arra a kérdésre válaszolni, hogy mi a foglalkozásom. Szerencsém, hogy elfogad írónak a világ, mondta Ottlik. Óriási szerencse, hogy megjelennek a könyveim, most már a kilencedik. Ha ez nem lenne, akkor valóban senki, semmi nem lennék. De őszintén mondom, hogy nem érzem azt, hogy az írás az élet. Tehát akkor sem érzem, hogy élek, amikor írok. Bennem akkor is mozdulatlanság van, nem érzem cselekvésnek, nem érzem tettnek. Az írás passzivitás. Aki ír, az nem él. Azért is nehéz úgy nekem az írás, mert amikor leülök írni, akkor a saját életemhez ülök le, saját magamhoz ülök le, a saját gondjaimhoz, a saját életem szereplőjéhez. És ez rettentően nehéz. Tehát nem az van, hogy leülök és írok egy

krimit, vagy kitalálok egy szép szerelmes történetet és megírom. Én magamhoz ülök le. Ezért olyan fárasztó, ezért merít ki annyira. És azt vettem észre, ahogy haladunk az időben is előre, meg a könyveimben is, egyre kimerítőbb. Ez a legutóbbi, a *Halottak apja* volt a legkimerítőbb, a legkíméletlenebb. Egészen kiszípolyzott. Számomra nincs az írásban rutin. De ha van is esetleg, és talán apró trükköket is alkalmazok anélkül, hogy ez szándékos lenne, mégis egyre nehezedik a dolog.

– Az apró trükköt úgy említi, mint aki nem akar élni a tudásával. Talán azért, mert hiszen az megkönnyítené a dolgát, inkább legyen minden jó nehéz.

– Igen, igen, lehet! De az írás megtanulhatatlan.

– Következő kérdésem, illetve az Ön kérdése: „Hogyan tudjuk az érzést alkalmazhatóvá tenni az élet számára?”

– Hát igen, érzéseim azért vannak. Vagy csak azok vannak. Azokból születnek az írások, végül is. De az érzésből, hogy lesz szó, hogy lesz írás, hogy lesz kisregény, hogy van ez? Sokszor úgy érzem, lehetetlen áttenni az érzéseket szavakba. Mivel az érzések nem egyneműek, hanem összetettek, bonyolultak, tulajdonképpen csak úgy lehetne leírni őket, ahogyan kottát ír az ember, a különböző hangszerszólamokat egymás alá. A másik kérdés, hogy mire tudjuk egyáltalán felhasználni az érzéseket. Mire jók? És mire tudom az életemet felhasználni? Mire tudom használni magamat? Mire vagyok jó?

– Örömmel látom, hogy a kérdés újabb kérdéseket szült. De nem csapok le most rájuk, hanem felteszem az apjával kapcsolatos kérdését: „Mit hagy itt nekem? Felejthetek?”

– Nézze, arról van szó, hogy terheket hagyott itt nekem. Iszonyatos terheket. Nem a könnyűséget. Nem könnyítették meg az életemet, se anyám, se apám. Nyilván nagyon sokat köszönhetek nekik, de a választ rögtön rávághatom: terheket, nehézségeket hagyott rám. És a szenvedését. Nyolcvan év szenvedését. Nyolcvan évig szenvedett itt, a Földön ez az ember. Ez biztos. Életében elrejtette, de miután meghalt, a naplóból megtudtam. Hogy ezt el tudom-e felejtani? El tudok-e ettől szabadulni? Iszonyatos teher a szenvedés. Apámnak nem a halála, hanem az élete rázott meg.

– Szabad-e más naplóját elolvasni? Szabad-e egy halott naplóját elolvasni?

– Fel sem merült bennem, hogy szabad-e elolvasni, idézni... Apám végül is titkos szándékkal azért írta a naplóit, sőt az első kötetet kimondottan nekem ajánlotta, hogy többet tudjunk meg az életéről, többet tudjunk meg róla. Hogy megismerjük egyáltalán, mert kiderült, hogy életében nem ismertük. És ez valószínűleg naplókkal együtt vagy naplók nélkül is mindannyiunkkal így van. Mások vagyunk. „Mert ÉN – az mindig valaki más”, ahogy Rimbaud írja. Miután elolvastuk a naplókat, akkor mondta anyám, hogy talán el kellene égetni. De nem tettük meg. Anyámnak különösen nehéz volt, mert apám halála után kellett megismerkednie azzal az emberrel, aki mellett ötven évet leélt. És anyám most hadakozik apám első szerelmével, egy tizenhét éves lánnyal, aki már rég nem él. De mégis él, ott van a füzetekben. Hihetetlen hatalma van a leírt szónak.

– A könyve olvastán Kafka apjához írt levele jutott eszembe.

– Az én apám, szemben Kafka apjával, nem követelt tőlem semmit. Békén hagyott. Udvarias távolságtartás volt közöttünk. Ő idegen volt. Egy idegen volt, aki...

– ...csak ült és olvasott.

– Így van. Egy köszívű idegen volt. A kizökkenhetetlensége, a közönye mögött hihetetlen magabiztosságot éreztem. A naplóból azután kiderült, hogy ennek a nagyon fegyelmezett, nagyon magabiztos apának, akire én mint olyan emberre néztem, aki tökéletesen tisztában van azzal, hogy mi az élet, mi a világ, kik vagyunk és miért vagyunk itt, tehát a mindentudás birtokában van, bizonytalanság és káosz uralta az életét. A bizonytalanság, a káosz, a testi és lelki betegségek, nyomorúságok, a szenvedés derült ki ezekből a naplóból. Nyugodt, kiegyensúlyozott időszak nagyon kevés volt az életében. A vallás, ugyanakkor a szexualitás, az iszonyatos szenvedélyek hihetetlen vonzásában élt. Hol ez

kerekedett felül, hol az, és mind a kettő pokol volt. Röviden: a pokol derült ki a naplók-ból. És az, hogy nem volt menekvés, nem volt segítség, sem a szexualitás, sem a vallás, semmi nem segítette, nem kapott választ. Így maradt a szenvedés, az iszonyatos szenvedés, a gyógyíthatatlan testi és lelki betegségek. Csoda volt, hogy a betegségek ellenére ragaszkodott az élethez, élni akart. És mennél inkább szenvedett, annál inkább akart élni, és reménykedett abban, hogy meg tud gyógyulni. Ez is a naplóból derült ki. De ő engem életében nem nyomasztott. Mióta meghalt, azóta nyomaszt az élete.

– *A megszólíthatóság, pontosabban a megszólíthatatlanság témáját Ön gyakran boncolgatja, és úgy véli, vannak „nem megszólítható” emberek. Ilyen lehetett az édesapja is. De nem gondolja, hogy a „megszólítón” is múlik a dolog?*

– A legnehezebbet kérdezi... Valóban, nekem ez nagy problémám, és rögtön kijelenthetem azt is: lehet, hogy életemben senkit nem tudtam igazán megszólítani. Azt hiszem, erre nem voltam, nem vagyok képes. Amikor elkezdte fogalmazni a kérdését, Karinthynek egy írása jutott eszembe, amiben azt mondja, kell lenni valakinek, aki jobban érti az embert az embernél. Nem mondja ki, hogy az Isten, csak azt mondja, nem lehet, hogy csak ennyire értse meg az egyik ember a másikat. Nem lehet.

– *A halottakat nehéz megszólítani. Nehéz nekik kérdéseket feltenni. De vannak olyan pillanatok, amikor mégis lehet. Képes megszólítani most már az édesapját?*

– Nem. Nem tudom most sem. Hiába szólítom meg a könyvben is. Hozzá beszélek, de magamat szólítom meg. Nem ment az életében, nem megy a halálában sem. Nem megy szóban, nem megy írásban sem. Valamennyire megnyugodtam, hogy megírtam a könyvet, de ezt soha nem lehet lezárni. Bele is kezdtem egy következőbe, *Apám barátja* címmel. Azt hiszem, az ember semmit sem tud lezárni. Semmit nem lehet lezárni. És nem lehet úgy írni egy könyvet, hogy jó, most megírtam, kerek történet, megvan. Nem, nincs kerek történet, nem lehet soha semmit rendesen megírni, nem lehet soha semmit rendesen befejezni. Az irodalom természetéből adódóan soha nem lehet. És ezért én mindig egy kicsit fenntartással nézem a tökéletesnek kikiáltott dolgokat, mert mindenben kell lennie egy kis hibának, egy kis bénultságnak, egy kis ügyetlenségnek. Nincs tökéletes, lezárt dolog.

– *A Szépművészeti Múzeumban van egy Jacopo Sellaio-festmény, Eszter Ahasvérus előtt, és ezen a képen van egy kis aranykorlát, aminek az egyik íve hiányzik. A festő elfelejtette odafesteni. Gyakran megnézem ezt a képet, hogy lássam ezt a kis hibát, a hiányzó cirádát.*

– Pontosan erre gondolok.

– *„Vajon mit szólna apám ahhoz, amit írok?” – kérdezi a Halottak apjában.*

– Apám számára a könyv – ezen belül a filozófia, a szépirodalom, az esszéirodalom – volt a legbecsesebb érték a világon. Azzal, hogy megírtam ezt a könyvet róla, maga is könyvvé vált. Könyvet csináltam belőle, aminek a címlapján is ő van, fejen áll egy balatoni strandon, valamikor az ötvenes években. Ha valaminek, lehet, hogy ennek örülne. Hogy könyv lett a polcon. Elő lehet venni. Meg lehet nézni. Ott van rajta. Aztán az, ahogyan ő a könyvben megjelenik, tetszene neki vagy nem, nem tudom. Soha nem tudtam, és a naplóból sem derült ki, mit tart az írásaimról.

Teknős alakja volt

„Lassanként kihúzom azokat a szavakat. Minden olyan szót, ami nem az égiekre vonatkozik.” (Kukorelly Endre)

Minden Attól függ, kezdett bele bő két hónappal első találkozásunk után az erdei ház fél szemére vak gondnoka, a patak nemrég újjáépített hídján állva, erőteljesen megnyomva az attól-t, mer' rájöttem, kezdte, vagy nem is, inkább egyszer csak tudtam valahogy, hogy ezt az attól-t eredetileg biztos, hogy nagybetűvel mondták, vagyis hogy így értették, Minden Attól függ, hogy ez a szófordulat, vagy micsoda, semminek se tudom a pontos nevét, ne haragudjon, tehát hogy ez a szófordulat, maradjunk ennél, amit mindenfelé hall az ember, buszon, boltba', kocsmába', mindenhol, hogy ez igazából milyen fontos, hogy mit jelent ez valójában, ez egy ima énszerintem, fiatalember, semmi más, és ha elkezdené sorra venni a szavakat, kiderülne, hogy mindegyik szó ima, mondom, eredetileg, csak valahogy elsüllyedt, kihalt, kirohadt belőlük az, amitől ima lehetne még máma is mindegyik, mint az az üres teknősbékapáncél, az jutott még eszembe erről, amit egyszer nagyon régen találtam az Ipoly mellett, valahogy úgy történhetett a szavakkal is, hogy ami mozgatta őket régen, éppen az hagyta el őket, formára persze olyanok maradtak, mint annak előtte, teknős alakja volt annak is, annak a páncélnek is, amit találtam, csak hát az már mégse teknős, nem igaz, ha nem haragszik, felém fordult, addig mintha az olvadékvizektől megduzzadt pataknak beszélt volna, kínáljon már meg valami rendes cigarettával, borzasztóan kívánnák egy normális tűz cigarettát, a sok, asszem hogy ilyen ukrán mocsadék után.

Apollón

„Apollón tehát több, mint Hélios”
(Trencsényi-Waldapfel Imre: Mitológia)

Én csak azt tudom, kiabálta a lány abban a rettenetes hangzavarban, pedig közvetlenül mellette ültem a lépcsőn, a pulttal szemben, a szomszédos teremből hullámokban csapott ki a zene, ahogy folyamatosan

nyitogatták az ajtót a frissen érkezők, elektronikus zene, szaggatott ritmusok és hihetetlenül mély basszus, én csak azt tudom, kiabálta tehát a lány, hogy azon a vitorlásán, amire Saint Tropez-ban szálltam fel tavaly júliusban, hogy azon a vitorlásán történt minden, minden, ami eddig történt velem, és félek, hogy többé már nem fog történni velem semmi, azután nem tudom, hogy mi történhet még egyáltalán velem, délután volt, kiabálta, feküdtem a fedélzeten, meztelenül, ott nem számított, a tulaj is úgy járt, meg az a lány is, akivel voltam, úgy hallgattunk Bachot esténként, meztelenül, feküdtem egy gyékényszőnyegen, és akkor, akkor a fény, iszonyúan tud ott sütni a nap különben, de ez mégsem olyan volt, nem kívülről jött, szóval nem olyan, hogy égeti a bőrdet, kortyolt egyet a langyos konyakból, ez a fény belém hatolt, ha pontosan akarnék fogalmazni, úgy mondanám, hogy szeretkeztem a fénnel, de talán pontosabb úgy, ha azt mondom, megerőszakolt a fény, mert először fájt, fájt, ahogy betört a testembe, és pont ott tört be, ott éreztem, és kiégetett belőlem mindent, kiégette belőlem önmagam, és ő lettem, később mondták, hogy sikítottam, mert nem emlékszem utána semmire, napszúrásom lehetett, azt mondták, mikor a kabinomban, ahová úgy vittek be, magamhoz tértem, nem meséltem el nekik, hogy mi volt ez valójában, minek, minek és kinek és hogyan, és azóta van ez, hogy mintha halott lennék, hogy üres vagyok, teljesen üres, mert kiégetett belőlem mindent, és elég gyakran sírok, csak úgy sírok, hirtelen, minden ok nélkül, akármit csinálok is éppen, rám jön, és kész, szóval ennyi nagyjából, táncoljunk, kiabálta a végén, megfogta a kezem, húzott magával, be, a sötét terembe, a kékeszöld lézersugarak közé, aztán néhány órával később, nála, az albérletében, ahogy az összegyűrt selyempaplanok között egyszerre ébredtünk fel, mert épp az arcunkra sütött a szemközti ház mögül előbukkanó nap, akkor láttam először az arcát természetes fényben, a nappali arcát először, Apollón, mondta bele a csöndbe, halkan, talán ébren sem volt még igazán, és mást nem, csak hogy Apollón, kapkodva öltöttem, ő visszaaludt, a villamoson már nem emlékeztem az arcára, csak hunyorogni tudtam, a szemem a fényt nem viselte el.

(szép új világ)

*Azt mondták, verset
írni gyerekes,
de legalábbis olyan,
mint nyállal maszatolni
az üvegre.
Hiábavalóság a
pultra tenni apró
műtűröket a
lélek szatócsboltjában.
Légy, fiam, hajóskapitány,
vagy pilóta,
építs hidakat és házakat,
tervezz új gépeket, űrhajót.
A lámpa ég.
Olaj van.
Élünk.
Tűz is van.
Isten is van.
Tisztítsd meg
a lámpaüveget.*

(gyorsfénykép a repülőből)

*a föld szaga a folyó színe a levegő íze illata az arcokon sápadt
mosoly vagy bánat vagy semmi csak üres kép az arc helyén
amelyet megfesthetsz ez itt már nem a tieid földje és a vonások
idegenek ott édes itt keserű a szél és forró a nap és hidegebb a
föld más a világ és a szó se édes hogy kihull a száj melegéből és
emlékszel hogy a tanfolyamon órákig kínlódtál egy hang helyes
kiejtésével WITH és WITHOUT megmosolygód egykori
magadat good afternoon anyway majd megszeretlek érzéseim
ellenére*

Ellened

*Igyál keserűfüvet, a filozófia ma sem segített.
Bújj a falakba, lüktess a szomszéd szívével.
Gyolcsba csavard a tested, a szemedet takard el.
„Szép vagyok, erős vagyok!” Ismételd,
ismételd naponta százszor. Harapd össze a szád.*

*Keress sugárutakat. Sétálj, mint aki menekül.
Rázkódj dübörgő zenére, lopj nedves érintéseket.
Ha ismeretlen nyelveken prófétálsz: ne remegj.
Tükrökbe beszélj, arcod viaszként úgyis elolvad.
Üresen zeng a tévé, vírus bénítja laptopod.*

*Igyál keserűfüvet, a filozófia ma sem segített.
Haldokló asszonyok áldják majd a neved:
„Engem a csúcsig izgatott, és kétszer telefonált.”
Mit számít. Csak egyszer lett volna béke.
Simulj a növényekhez, érezd a sejtnedvet.*

*Vigyázz magadra, építs tűzbiztos szkafandereket.
A fogadat ne piszkáld, az inged legyen kivasalva.
Birodalmad bomladozik. Indíts rablóhadjáratokat.
Asztalon táncolj, ki a fene lát? Mulass, ölj, rabolj.
Aki egyedül van, mindig a senkiföldjén vándorol.*

Pacificus Maximus *Hecatelegiumából*

Cosmushoz, az alkimistához

„Testámentumom ez: szobrom sose lássa a város,
utca se hordja nevem, tér se, se híd, se falu!
Képmásom sose fessék freskók szent hüvösébe!
Oly nemes arcélem, érmeverőre ne várj!
Könyvtárban sose álljon mellszobrom tülekedve
annyi dicső nagyság gipsz pofamása előtt.
És sose hímezzon szűzlány keze ritka damasztra,
ostyasütő formán képemet ott ne találj!
Hamvaimat szórják szét tengerihab-zokogásba,
böffentő Aetnánk nyelje el egy negyedét.
Hitvesi gyász őrizze megint negyedét meg a polcon,
és maradékával hintse be kertjeimet.
Víz, tűz, föld, levegő érzékeli így a halálom,
s őselemek titkos bűvöletében időz.”
Bánom is én, hogy hol rothadsz meg, Cosmos, a végén,
és hány égtájon hordja a szél a porod!
Szobrod hogyha akad névként ezt véssük alája:
„Márványtékozlás”, „Senki”, „Akárki”, „Hamu”.
Rólad mintáznák az irigységet meg a gőgöt,
nagy reliéf-falon egy árny se lehetne pofád.
Ósdi ezüstkarddal poraid négy részre ki ossza?
Hullaszagú ujjam túrja talán a ganajt?
Elrothadsz, mint más, szép lassan rágnak a nyűvek,
s olykor a hamvaidon dugnak a kóbor ebek.

Egy Pón túli mandulafához

Mandulabokrom, jaj, lombod ruhagönce letépve,
csontváz gallyaidon ráncosodóban a bőr,
összeaszott tested, mint Tithonus fityegője,

Pacifico Massimo, latin nevén Pacificus Maximus, a quattrocento priapikus költészeti vonulatát képviseli, mint például Antonio Beccadelli. Életrajzi adatai szinte kinyomozhatatlanok. Kötetét, mely a *Hecatelegium* címet viseli, többek közt Mátyás király és a török szultán kegyeibe ajánlotta, ám egyikük pártfogását vagy tetszését sem nyerte el. Verseit féktelen erotizmus, pornográfiába hajló leírások, durva invektivikus hangnem, kedélyes szószátyárság jellemzik.

s véred harmat a nap vérvörös ajka fölött.
 Démophoónja ki volt szíved zöldes viharának?
 Öngyilkos kebeled mily szerelembe esett?
 Ó, hányszor fogdosta sovány derekad buja Phyllis,
 míg térdelve eléd hányta-vetette farát.
 Ó, hányszor csókolt, hányszor font át megölelve,
 s tűrte nyüszögve, amíg játszadozott a gyönyör.
 Láttad a vén pásztort: itt dugta a lágyhusu kondást,
 majd – felelőtlen ökör – zsenge tövedre pisált.
 Volt, aki trottyantott gömbbé zsugorodva alattad,
 volt, aki hányni szokott bő lakodalmak után,
 ám te, szerelmi berek, szeretők ágyának örültél,
 árnyjátékaidat néztem a lány csecsein.
 Mandulafám, Phyllis, száz titkom lenge tudója,
 íme, letört a halál, s most tüzifám te leszel.
 Annyi szukácska tüzelt tealattad, most te hevülhetsz,
 míg ropogós tested körbebozsongja a tűz.
 Könnyes szemmel néz le Venus bíbor magasából,
 és szíveket rajzol húlt poraidba Amor.

Múzsapangás

Ebben a versben nincs és nem lesz semmi, ne is várd,
 nincs nő, nincs szerelem, bor se, fiú sem akad,
 nincs angyal, sátán, nem csúszom-mászom a porban,
 rékmányos nyelvem seggbe ma nem dugom én,
 talpat sem nyalizok, nyálas nőmnek se nyavalygok,
 nincs nyefegő nyifogás, sem nyüfögő nyefegés.
 Hogy baszhatnékem van, s már-már szétvet a kangörcs,
 locska virágnyelven versbe aligha szedem.
 Nincs ámorlás, nincs nyalizósdi, se meghalokérted,
 Venus berkének nem hazudok fapinát,
 nem lesz mézelgés, szirmok közt illatelömlés,
 és a fiúcska szaros segge se lesz telihold.
 Büszke hasonlathoz nem bújom béna Homerust,
 csak röhögök Marón, megbetegít Cicero.
 Múzsám sem lesz több pocadt, tág trónykirálynő,
 s nem Ganymedesnek mondom a pék inasát.
 Hogyha okádik a nő, nem köp szét tarka virágot,
 hercegnőm ha fosik, vers-orrom befogom.
 Bort böfögő káplánt szentnek nem mond ma a tollam,
 vátesz-költőnek sem hazudom magamat.
 Verset sem faragok, sose izgat már föl ilyesmi,
 egy könyvet sem irok, sőt, te sem olvasod ezt!

A REGÉNY TERE

A pusztítás könyve című regény főhősének, egy Fábián nevű huszonhat éves férfinak a századik oldal alján eszébe jut a gyermekkorában evett lekváros kenyér íze. Ám aki ennek alapján azt hiszi, hogy Dragomán György regényében Proust-féle *eltűntidőnyomozás* folyik, az téved. Ebben a könyvben az idő annyira eltűnt, hogy a főhős, akinek szemszögéből látjuk a terepet és az eseményeket, kísérletet sem tesz az idő – a saját idő – nyomainak feltárására. A gyermekkori lekváros kenyér emlékfoszlányán kívül mindössze annyi tudható előéletéről, életéről a cselekmény előtti időben, hogy valamiféle parancsmegtagadás miatt került számkivetésbe, vagyis a cselekmény helyszínére, vagyis a másik főszereplő, a kormányzó fennhatósága alá. Leszáll a vonatról egy városban, egy elpusztított történelmi táj székhelyén, ahol a történelem jól látható nyomai – golyónyomok, átfestett feliratok, felrobbantott híd, erdei tömegsír – éppúgy nem olvashatók vagy nem olvashatók összefüggő történetként, ahogy a szereplők élettörténete sem – és attól kezdve visszaemlékezésének, visszagondolásainak (melyek igen számosak) időbeli korlátot szab egy ismeretlen hatalom. Fábián egyetlen gondolata sem nyúlik vissza a megérkezés előtti időkbé, és nem jut eszébe egyetlen olyan személy sem, aki nincs jelen a regény színhelyén.

Talán ezzel is magyarázható, hogy az időbeli korlátnál, ha nem is éppen szigorúbb, mindenesetre szembeötlőbb a térbeli behatároltság. Akkor is így van ez, ha a regénybeli sorompó nem tartóztatja fel a gépkocsit, ha a felrobbantott híd roncsain alacsony vízállás-kor át lehet jutni a túlpartra, ha a főhős úgy tudja, hogy az erdőben bármerre bármедdig elmehet – úgysem jut messzire, és éppoly közel van a láthatár, amilyen alacsony a borús, üres égbolt. És még akkor is így van ez, ha a történet végén Fábián gépkocsiba ül egy fiatal nővel, hogy ketten együtt elhagyják a helyszínt, ahogyan Dragomán művének távoli előképe, a *G. A. úr X-ben* végén *G. A. úr* hagyja el X-et. Igaz, *G. A. úr* elveszíti azt a fiatal nőt, aki az ő történetében szerepel, viszont egyetlen horzsolás nélkül túlra jut, olyan helyre, ami nem X. és nem itt van. Ez, a zárójelenetből következően, nem biztos, hogy Dragomán hőseinek is megadatik. Nem biztos, hogy élve kijutnak a terepről; sőt, ha komolyan vesszük Fábián utolsó mondatát – „Már nem élünk (...), halottak vagyunk mind a ketten” –, akkor talán holtan sem.

Dragomán művének alapelgondolása, ha jól szemügyre vesszük, a *Don Quijote* alapképletének fordítottja. Ott a cselekmény azzal kezdődik, hogy a főhős, egy belső parancsnak engedelmessé, nekivág a nagyvilágnak; itt azzal, hogy a főhős megtagadott egy külső parancsot, és a szűkös világ összezárlul körülötte. Ott a fegyverhordozóból lesz kormányzó a történet vége felé; itt a kormányzó, a főhős előjárója, már a történet elején átad egy fegyvert Fábiánnak, aki a történet végén ezzel oltja ki a kormányzó életét.

Ám a fordított alapképlet mindjárt el is távolítja Cervantes könyvétől *A pusztítás könyvét*. Ez utóbbi műben nem a szereplők az igazán fontosak, hanem a tér, mely közrezárja őket. Ez a mű egy térregény, egy szoros értelemben vett negatív utópia, melyben a tér által meghatározott rend zsarnoki módon működik. Ezt a zsarnokságot szolgálja a szereplők élete is, halála is. Mi több: a térbeli rend még a mű nyelvezetére is erősen rányomja bélyegét. A tragikus történethez (mert ez bizony tragikus történet, még a szó antik

Elhangzott a Bródy Sándor-díj átadásakor, 2003. október 10-én a Múcsarnokban.

értelmében is) méltó módon társul a nyelvi megszerkesztettség komor precizitása. Ezen belül két (igen következetesen és tudatosan használt) írói eszközre hívnám fel a figyelmet. Az egyik a tulajdonnevekkel való játék. A szereplők hierarchiájában jelentősége van annak, ki van említve vezetékneven, ki keresztnéven; a két főhős közül az egyiknél ez a kérdés nem dönthető el, a másik mindvégig névtelen marad. A vezetéknevek szinte kivétel nélkül magyar nevek, noha a táj nyilvánvalóan nincs Magyarországon, sem a szomszédos államokban. Földrajzi nevek, fogódzókat nyújtók és hangulatot festők, egyáltalán nem fordulnak elő a szövegben; ugyanakkor a tereptárgyakból, eseményekből, beszédfordulatokból mégiscsak jól ismert vidék rajzolódik ki. A másik a balladai homály ellensúlyozása a különböző cselekvéssorok – túlnyomórészt verekedések, dulakodások – ballett-koreográfiába illően részletes leírása révén. Tájj és gesztus mögül megannyi kopár nyelvi tény búvik elő.

Mindez persze nem növeli az író szabadságát, a szöveg szabadságfokát. Ellenkezőleg, Dragomán rendkívüli önfegyelemről és önkorlátozásról tesz tanúbizonyságot. Nemcsak az időperspektíváról mond le, hanem vele együtt a kauzális összefüggések bemutatásáról is. Nemcsak az emlékezéstől tartóztatja meg hőseit, hanem ezáltal az anekdotát is igen szigorúan letisztítja a narrációról, sőt az anekdota mellett a lélektani motivációt is, végső soron lemond a személyiség plasztikus ábrázolásáról. A legtöbb olyan író, aki közléseivel nem a nyelv destruálását vagy dekonstruálását tűzi ki célul, ingadozik mimézis és diegézis között; Dragomán azonban bátran és határozottan letette a diegézis mellett a garast.

Egy laudáció nem arra való, hogy benne kritikai észrevételeket tegyen az ember. Ezért csak nagyon röviden mondom: nem biztos, hogy ez a bátor döntés – ha Dragomán kitart mellette – hosszú távon íróilag termékeny lenne. Ám ebben a könyvben – úgy is, mint első kötetben, úgy is, mint ettől független írói teljesítményben – mindenképpen imponáló. A *Sátántangót* közrebocsátó Krasznahorkai László óta nem láttam még Magyarországon olyan debütáns író, aki oly mértékben és mélységben tisztában lett volna vele, hogy a stílus mindenekelőtt élet- és világszemlélet, mint Dragomán György.

Mindez nagyfokú érettségről tanúskodik. A könyv értékei közül, melyek egyszerűsmind a szerző erényei, elsőként ezt említeném, az érettséget. A két másik legfőbb érték, a fantázia és a műgond, szorosan kapcsolódik hozzá. Ennek kapcsán persze nem ártana ismét végiggondolni azt a kérdést, melyet T. S. Eliot és Ernst Robert Curtius óta már sokan felvetettek: milyen viszonyban áll egy alkotói személyiség – jelen esetben egy éve és művei számára nézve egyaránt fiatal író – érettsége egy adott irodalmi korszak érettségével, emez pedig elébe vág-e a civilizáció érettségének vagy elmarad mögötte? Nekem személy szerint, ha a magyar viszonyokat nézem, gyakran jutnak eszembe a még éretlen, de már fonnyadó gyümölcsök, ám Dragomán könyve azon művek közé tartozik, melyek – akár olvassuk, akár újraolvassuk, akár gondolatban felidézzük őket – erősen háttérbe szorítják ezt a képzetársítást.

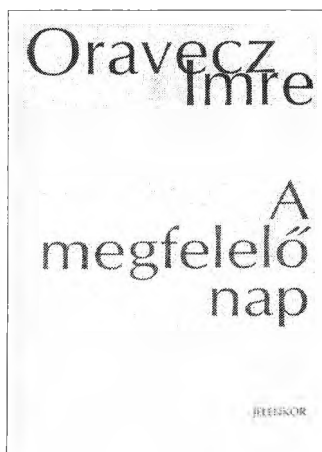
A KÉK RUHA

Oravecz Imre: *A megfelelő nap*

Úgy hiszem, a *Halászóember* „zajos” sikere, egyöntetűen elismerő fogadtatása után végre megteremtődött a megfelelő csend Oravecz Imre feljegyzéseinek olvasásához. S ezzel azt akarom mondani, hogy irodalmi-kritikai életünk minden visszássága ellenére is nagy öröm, hogy Oravecz költészete méltó recepcióra lelt, s azt is, hogy az ezzel járó felfokozott figyelem, empátia nyilván többeket vezethet el Oravecz feljegyzéseinek értéséhez és érzéséhez, mintha a korábbi siker elkerülte volna őt.

Kétszer is feljegyzést írtam; s ezzel máris szerettem volna megragadni e könyv, illetve az e könyvben olvasható versek, szövegek lényegét. Az a fajta szikárság, folytonos csupaszítás, amivel Oravecz megalkotta a *Halászóember* külső és belső „tájleírásait”, az a fajta szűkszavúság, amellyel rettenetes erőfeszítéssel mintegy három évtized alatt eljutott a dokumentálásnak ehhez a látszólag egyszerű és eszköztelen, valójában viszont a költői eszközöket magáról már lerúgó kifejezési, megszólalási formájáig, különösebb belemagyarázás nélkül is egy nyelvfilozófiai munka eredményének tekinthető. Nem kétséges, hogy Oravecz költészete legalábbis a hetvenes évek elejétől folyamatosnak, mi több, példátlanul tudatosnak (és megnyerően mértéktartónak) hat, s hozzátehetjük, hogy e folyamat egyik eredménye, a maga szikárságában, karcosságában, komorságában felállított, a közlést, a rögzítést hangsúlyozó versek nyelve főként a *Halászóember* megjelenése óta már a recepcióban is bővebb értelmezést nyert. A jelen kötet, *A megfelelő nap* feljegyzései, illetve e feljegyzések lecsupaszítotttsága, szikársága bizonyos vonatkozásban e megszólalás végpontjának tekinthető; ám ez a megállapítás természetesen nem a folytathatóságra vonatkozik. Oravecz feljegyzései félresodorják a műfajiság kérdéseit, s egy megtisztított-visszatalált nyelv pontosságával minden egyes darabban képesek magát a közlést, a közlés metódusát is a vers keletkezésének indokává, tárgyává és céljává tenni, ráadásul oly módon, hogy annak bármifajta nárcisztikusságához réges-rég nem lehet már semmiféle köze. Nem véletlen,

hogy ezek a legtöbbször három-négysoros feljegyzések sok olvasóban a haikukat idézik fel; nem a ritmusképlet okán, helyesebben nem a szótagszámok és sorhosszúságok miatt, hanem a *megfigyelés-kontempláció-rögzítés* lényegibb, belső ritmusára ráismerve. (Oravecz maga azzal is utal erre – s korábbi műfordítási munkájára is –, hogy két versében megidézi a 18. századi japán versíró szerzetest: *Ryokan beköltözik a faluba, Ryokan öregkorában.*) S ahogy a haikukban feszülő asszociációk egy-egy történetvillanást képesek felidézni, úgy Oravecz feljegyzései is történetek: a csupán a legszükségesebb eszközökre csupaszított nyelv s az e nyelvben létező öregedő férfi történetei; a tárgyak, a táj, a

Jelenkor Kiadó

Pécs, 2003

248 oldal, 1500 Ft

megfogható világ és az azonosító szavak története; a gyerekkori nyelv és a jelenkori nyelv története; a folyamatos megmunkálás, az odafigyelés létezés technikájának története.

Oravecz költészetének, feljegyzéseinek nyelvfilozófiája és létezéselmélete szerint a világ értelme a szerkezet bármely kis részleténél megragadható, a részben mindig benne rejlik az egész. Azaz: a világnak szerkezete és értelme van, s ráadásul mindkettő, ha nem is felfogható, de a ráció és az érzelmek segédletével legalábbis megsejthető. A helyes megfigyelés természete éppen az, hogy a részletet nem részletként, hanem a lét működését megmutató szerkezetként, készként és egészként nézi.

Oravecz költészete szemérmes (s már ezért is meghatározható) transzcendens költészet. Olyan transzcendens költészet, amiben hallatlan finomsággal vegyül a keresés és a bizonyosság, az elkeseredés és a megnyugvás. Olyan munka, amiben a létezés egyes dokumentumai – a versek, feljegyzések – együttesen, szövegszövetként nem csupán magát a létezést, a dokumentáló létezését mutatják meg pontosabban, de egymásra hatva erősítik az egyes verseket is, és az összerakódás, maga a munka, maga a feljegyzés ismétlődő metódusa segítségével vallanak a transzcendenciába vetett hitről. Nem azt állítom tehát ezzel, hogy Oravecz feljegyzései istenes versek volnának. Az időről szól ez a könyv, az időben sodródó férfiről, a férfiasságáról és a sodródásáról. Ám a férfiasság és a sodródás, e kontempláció evidens része az a megnyugvás, az a természeti bátorság, ami csakis e transzcendenciára vezethető vissza.

Oravecz realizmusa *babonás-transzcendens realizmus*, és ezt a meghatározást legalább annyira érvényesnek tartom az egyes megtalált, felemelt, letisztogatott szavakra, a fel-felmerülő nyelvemlékekre, a nyelv szövetének létezésére, mint magára a megfigyelői életmód kialakítására, az emlékek–természet–test hármasságának hol nagyon is földszagú, hol misztikumba forduló, de mindig is nagyon anyagszerűen működő s ezen anyagszerűséget csodáló/elfogadó hitére.

E babonás realizmus különleges példái a kötet „álomversei”, azok a feljegyzések, ahol Oravecz az álmait rögzíti szüksézával pontosan. Ismétlem: önmagukban is gyönyörű versek ezek. Ám az, ahogy a természet és a test működését regisztráló feljegyzések között jelennek meg, s magát az álmot, az emlékek és a tudatalatti világát a már belakott, ezer részletből megfogható világra terítik, tulajdonképpen pontosan azt képezi le, hogy a megfigyelő a mindennapi séták, a feljegyzések kövecskéi révén ismerős horizontális világot egy a transzcendens létezésben is meglévő szerkezet részének fogja fel. Egy olyan világnak, ahol régi gyalogutak és ösvények vezetnek, s a bejárás révén a kicsi részek, s bennük az egész szerkezet is megélhető. Ha van univerzum, akkor annak a kavicsaiban is univerzumok vannak, a kérdés csupán az, hogy e kavicsok fizikai létét s e kavicsokról alkotott álmainkat képesek vagyunk-e pontosan rögzíteni.

Nos, Oravecz Imre e pontosság révén lett nagy költő.

A feljegyzések szövege révén. S úgy hiszem, éppen azokban a feljegyzéseiben a leginkább mesteri, ahol a megfigyelt tárgy regisztrálására a megfigyelt tárgyról alkotott benyomás pontos feljegyzése szolgál. (Újra csak a távol-keleti festészetnél vagyunk.) Hadd illusztráljam a fentebb elmondottakat három példával! A kötet második ciklusában (*Madárnapló*) szerepel két „álomvers”: a „*Látogató*” (55.o.), az „*Üzenet*” (75.o.), illetve a negyedik ciklusban az „*Anyám Arizonában*” (131. o.) című versek. Íme, az első:

Látogató

*Tegnap éjjel madár alakjában
hazalátogatott anyám lelke,
nem láttam a szememmel az ágyból,
de egyből tudtam,*

*hogy ő az,
az ablak alatti udvari telefoncsengőre szállt,
és megütögette a csőrével,
hogy az aprókat csendült tőle,
mint mikor hívok valakit,
és nyomogatom a gombokat.*

A második:

Üzenet

*Ma a madáretetőre szállt egy madár,
de nem evett.
A madaraskönyv csonttollúinak tudta,
de szerintem anyám lelke volt.
És most azért jött nappal,
hogy lássam tarka, szép tollazatát,
mellyel azt jelenti:
jó érzi magát odaát.*

A két rövid verset húsz oldal választja el a kötetben, aligha van azonban olyan olvasó, aki a második feljegyzés olvastán ne lapozna vissza az elsőhöz is. Nem azért, mert e két mű csak egymás mellett, egymást értelmezve válna érthetővé, hanem mert a bennük lepárolt „babonás-tarnszcendens realizmus” a kettő egymásra hatása révén még erősebb. Oravecz úgy tudja egymásra vonatkoztatni a kézzel tapintható, evidens környezet apró részleteit s az álmvilág sejtelmeit, hogy a transzcendencia és a fizikai környezet megnyugtatóan egyenrangúvá, evidensen összetartozóvá válik. S ami talán a legfontosabb: éppen ezekben a művekben (és persze még nagyon sok másokban is a kötetben belül) hallatlan asszociatív erővel, mit ne mondjak, bátorsággal teszi ezt. Vagyis azáltal lesz a legpontosabb rögzítővé, hogy radikálisan költői. Íme, például ez a sor: „nem láttam a szememmel az ágyból”; aminek a már-már roncsolt egyszerűségére a háttorzongatóan egyszerű „fizikai” leírás következik: csengő, csőr, ütögetés. S akkor egyszerre létezik az udvar, az udvari telefoncsengő, létezik az ágy, létezik a lélekmadár, létezik az emlék és a hívás, és létezik mindenekelőtt a vers, mindezek feljegyzése, a tökéletesen lesimított kavics. Így hat a második vers is: a megfigyelő a látomásként, túlvilági üzenetként értett madarat a „madaraskönyvben” keresi, onnan azonosítja, hiszen létezik, van. Ami van, az megnevezhető, meghatározható, leírható. Addig kell leírni, amíg van. S ami van, az többet jelent, mint ami megnevezhető, meghatározható. Íme, a példaként kiválasztott harmadik álmvers:

Anyám Arizonában

*Álmomban megint a Sonora-sivatagban jártam,
tűzrevalót gyűjtögetve haladtam a sátrunk felé,
mikor a hátam mögül valaki a nevemet kiáltotta,*

*megfordultam,
és távol, a kreosztót-bokrokon túl
egy kékruhás, fejkendős nőalakot pillantottam meg a vakító lapályon,
egy oda nem illő, felesleges fahídon állt, arccal felénk,*

*mondtam a fiamnak,
hogy nézze meg, halott anyám-e az,
elment, és azzal jött vissza,
hogy mire odaért, már nem volt ott,
és ebbe különös módon minden további nélkül belenyugodtam.*

Természetesen fontos és gazdag jelentése van Oravecz Amerika-fogalmának, hosszan elemezhetnénk ottani élményeit a hopik nyelvétől a természetélményig, s az emlékezés-től az elvándorlásig. Itt és most azonban a legfontosabbnak a fejkendő, a kék ruha s az „oda nem illő, felesleges fahíd” motívumait, nyelvi pontosságát tartom. Aki egy arizonai sivatag-álomba két ilyen hihetetlenül érzékeny nyelvi leleménnyel helyet talál egy elpusztuló magyar falunak, egy anyaképnek, beleértve ebbe a hajdanvolt gyerekkor és a felnőtt férfi látni tudásának fotográfiaszerű pontosságát, a falu tárgyiságát, annak nincsen szüksége már hosszú leírásokra, etnográfiai fejtegetésekre, vallomásokra és hasonlatokra. Az megteheti, hogy végtelenül egyszerűnek *ható* módon tömör és rövid legyen, az megteheti, hogy eszköztelennek *tűnjön*. (Vagy hát olvassa el mindenki, sokszor olvassa el a *Furgon* című alkotást!) Ugyanis éppen itt, ezekben az Ottlik-féle meszes-karcos ízű, valószínűs, tapintható részletekben válik a legemelkedettebbé, itt működik a leggazdagabban az az asszociációs szöveg, az az univerzum, amit ma már Szajla faluként azonosítunk, s amit nevezhetnénk létezésnek, várakozásnak, figyelemnek is.

Természetesen e feljegyzések, amint azt már említettem is, ha már megteheti az olvasó, hogy könyvként olvassa őket, így együtt még erősebben mutatják meg magukat. Haladni előre a könyvben, s az olvasással egyre sűrűsödik az anyag. Haladni a könyvben, az annyit tesz, mint megkérdezni, mi az előre, és mi az anyag. Megkérdezni és érezni. Látni a szerkezetet és szeretni a szépségét. Maga a kötet szerkezet is ilyen egyébként: ha észrevesszük, jó, ha nem, az se baj. Ha észrevesszük, akkor érzékelhetjük a benne rejlő finomszerkezeteket. Oravecz hat ciklusba sorolta a feljegyzéseket, s a kötet-szövegből e ciklusos elrendezéshez képest, a mellett legalább két egyenrangú szerkezeti összetartó rendszer érzékelhető. Az első rész évszaka a tél, fő jelképe a hó. Erre következik a nyár, az ősz, az a belső kronológia, ami megítélésem szerint talán nem is kell, hogy tudatos legyen, s nem tudom, szándékos elrendezés hozta-e így (persze azt hiszem, hogy igen), ám ez teljességgel mindegy: a Lak és Drégoly közti mikrokozmoszban akkor is történik az év, akkor is vándorol a napkorong, ha tudjuk, megfigyeljük, s akkor is, ha nem.

Tematikus értelemben nyilván „elkülöníthető” a madaras versek, a szemérmes-félelk szerelmi líra, a *Töredékpótlás* (*Halászóember*) és az apaversek szorosabban összetartozó csoportja. Meg kell, hogy mondjam, az effajta megközelítés bizonyosan sok érdekes vonást adhat e költészet értelmezéséhez, ám nem hiszem, hogy igazán eljuthatna a Szajla-univerzum érzékeléséhez. Éppen a *Halászóember*re hangsúlyosan utaló ciklus *nem-különbözősége* mutatja meg, hogy mennyire szoros kötésű szövedék Oravecz költészete, és hogy az ilyen tematikus besorolás mennyire csak a felszíni jegyek alapján csoportosít. A kötetnek az a sajátossága viszont, hogy az egyes feljegyzések felrakódása nem csupán valami kölcsönös értelmezést hoz elő, de egyértelműen egy újabb, egy magasabb szintű asszociációs mezőt is teremt, éppen az apaverseknél mutatkozik meg. Ezek a talán legkarcosabban, a legtöbb belső vívódást megőrizve, legszaggatottabban megszólaló versek (például: *Szónyegek*, *Halottak napja*, *Alap*, *Hideg*) megítélésem szerint a kötet olvastán egyre erősebben éreztetik magukat, egyre fontosabbá válnak. Nagyszabású, remek alkotások.

A kötet utolsó ciklusa (*Hátramaradó kedveshez*) tulajdonképpen kettős természetet mutat: egyfelől forgácsosabb, apróbb részekből összeálló, mint a kötet előző részei, és ebben az értelemben nagyon okos felismerés, hogy a szerkesztés a kötet végére sorolta őket. (Ha úgy tetszik, ilyen szerkezetben a kötet felépítése a következő: első rész: határozott rend,

kronologikus játék; második rész: a pótlás; harmadik rész: forgácsok és súlyok.) Másfelől itt vannak, ebben a forgácsos „közegben” azok a „halálversek”, amelyek nyilvánvalóan visszafelé is értelmezik a korábbi versszöveget. Ahogy egy itteni opusz mondja: „Int majd egy kéz, / hogy kövessem. / Minden egyszerűbb lesz, mint gondolom, / és minden bonyolultabb.” (*A utolsó perc*). Sőt, nyilván nem véletlenül, a kötetet nyitó ars poetikus *Ötvenötödik tél* című feljegyzésre a kötetet záró *A halott tájékoztatja az élőket* című dokumentum felel. A kettő közt eltelt, mondjuk, öt év vagy egy falunyi élet, egy mikrokozmosz vagy egy kötetnyi feljegyzés, vers. Ami ugyanaz.

Úgy érzem egyébként, hogy a dalformával játszó versek állnak talán kevésbé Oravecz kezére. Mintha itt (például egy-egy szerelmi versben) elvesztené azt a jólesően hideg forrásízt, ami pedig annyira az övé. Persze az is lehet, hogy ezt csak én olvasom így.

A rövid szövegek sajátja, hogy sajátágosan megemelődik, fontosabbá válik a cím. Oravecz tudja ezt, és okosan él a cím és a feljegyzés teste közti *szünett*el. Nagyon kevés olyan példát mondhatok a kötetnyi feljegyzésben, ahol úgy éreztem, nem a lehetőségek határáig csiszoltak a részletek. Nem tudom, hogy az ilyen „bicsaklások” (például az *Az a nap* című vers, ami, megítélésem szerint, az utolsó sorának szókimondásával túllendül a szikárság-feljegyzés-lecsupaszítás addig csodálatosan működő metódusán, és kissé túlmagyarazza azt, ami már minden egyes szóban úgyis ott van), amelyekből alig néhányat észleltem, vajon nem úgy működnek-e, mint a kiálló kődarabok a mezőn. Szabálytalanok, más anyagúak, de csak hogy még pontosabban lássuk a mező egyszerűségét, szépségét.

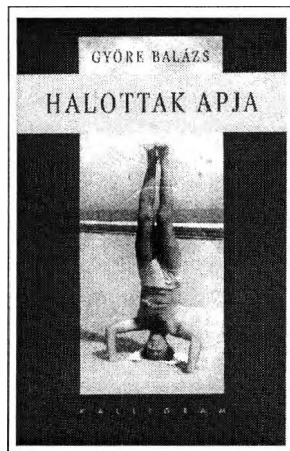
Györe Balázs: Halottak apja

Pontosan félúton, mondhatni a könyv mértani közepén, a 73. oldalon, annak is a legalján, egy külön bekezdésben az író fölteszi a kérdést – a pontosság kedvéért: a könyv 149 oldalas, de nem, tévedek 152 oldalas, de nem a Györe-regény, vigyázzunk!, hanem a Kalligram-könyv, amint azt az impresszumban precízen közli a kiadó a figyelmes olvasóval, viszont az a „könyv”, amit én elolvastam, az a 7. oldalon kezdődik és a 149-en ér véget. Tehát van egyrészt a könyv mint objektum, illetve a könyv alapjául szolgáló Györe Balázs-kézirat. 149-ből 7-et kivonva 142-t kapunk, ennyi oldalra van tehát kinyomtatva a tényleges szöveg, abból kivonva 73-at, az egyenlő 69-cel, tehát nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy a könyv közepén járunk, amikor az író fölteszi a kérdést – „Könyvet írni apámról?”, és rögtön válaszol is rá egy másik kérdéssel: „Hiábavaló vállalkozás?”

Van annyira óvatos (de inkább azt mondanám, hogy minden hangsúlyozott szomorúság, kétségbeesés, könyörtelen önvizsgálat és az igazmondásra való törekvés ellenére van annyira pozitív és pragmatikus beállítottságú, sőt rafinált), hogy nem jelenti ki a könyvről, amit éppen ír, hogy hiábavaló vállalkozás, éppencsak meglebegteti ezt a lehetőséget is (szüksége van a hiábavalóságra ehhez a könyvhöz, mint szakácsnak egy bizonyos fűszerre, hogy a hús megpuhuljon). A könyv egyáltalán nem hiábavaló, de csak a hiábavalóság lehetőségének megpendítése révén nem az, mondja a szerző ezzel a szubtilis gesztussal.

Innentől, a 73. oldaltól szaporodnak el a könyvben azok a leíró mozzanatok, amelyek a leírás *mikéntjéről* szólnak, mármint fizikai mikéntjéről: arról, hogy az író pontosan milyen füzetbe és hogyan ír (mikor kapta, kitől, milyen vastag, egyebek), és, mondjuk, hogyan teszi egymás mellé az apja füzetait és a sajátját. A könyv részben az ilyen parallelizmusokra épít: Bartók és az apja – Györe apja ugyanis Bartók Bélát tekintette szellemi apjának –; Karinthy és az apja – agydaganatuk és műtétük teszi őket rokonokká –; ő maga és az apja – könyvet ír az apjáról, aki ráhagyta könyvvé válni nem tudó feljegyzéseit; vonaton utazik Szigligetre, mint ahogyan apja utazott hajdan Szepezdre, és leírta naplójában, de számos más ponton kerül „hasonló” helyzetbe, és ez maga a hasonlat –; az apja apja és az apja – nagyapja felakasztotta magát, bohém volt, ezzel szemben az ő apja, igazi aszkéta, aki világleletében remete szeretett volna lenni. Ezeknek az egymás mellé rendeléseknek abszolút mestere Györe: mert úgy tud párhuzamot vonni, magyarul egy hasonlat metaforikus terébe emelni külön-különféle létezőket, hogy nem sérti meg különvalóságukat. Ez az egyik írói trükkje, amivel a tárgyilagosság abszolút nulla fokán szenvedélyessé tudja hevíteni a szöveget. A tárgyak leírásának és illetéknéppen az objektív írásmódnak a mestere, miközben

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2003
152 oldal, 1990 Ft

beengedi a szövegekbe a legteljesebb szubjektivitást. Elkerüli a hamis metaforákat mint profi prózaíró, és aztán egy váratlan gesztussal a lehető legbátrabban (költőként) odalöki: szemantikailag hibátlanul aknázva ki a leíró mondatban rejlő parallelizmus vagy fokozás lehetőségét. Két példa az utóbbira: „Nem szerette már a levegőt. A légáramlástól félt... (Ezután jön az elemelés...) Életét is bezárta réges-rég. Sohasem nyitotta ki nekünk. (46. o.) „Hiába fogyott le 36 kilóra, nehezen vitték ki testét a szobából a hullaszállítók, mintha nem 36, hanem 136 vagy még annál is több kilogramm lenne. Mintha ólomból lenne csont és hús és bél és bőr. (És megint az ugrás:) Legalább ekkora súly nyom most engem. A saját apám nyom agyon? Hányféle súlyunk van? (És még egy ugrás:) És vajon hány kilót nyomott az apám apja, Győző, miután felakasztotta magát 60 éves korában? Ki vágta el a kötelet? Hány mázsa nehezedett apám vállára? (És még egy ugrás egy idézetig:) »Az ember lényegében nem más, mint kérdés.«” (46–47. o.) Így lép túl a tárgyleírás önmagán. Így születik a regényre szabott metafora.

Megtudjuk, hogy mit tart az asztalán, hogy miként hull a fény egy fényképre, amely az apját ábrázolja, hogyan vándorol a fény azon a fényképen és így tovább. „Kezd besütni a nap ebbe a szobába, ahol most írok. Téli nap. Elmúlt dél. Madár köröz a magasban. Figyelem, hogyan közelíti meg, majd hogyan éri el lassan a nap a két fényképet kinyitott füzetem mellett. Egyre fényesebbek, apámat és barátját kétszeresen süti az égtest. A legapróbb porszem is látszik a fényképen már. A gyűrődés vonalai élesebbek, finomabb a homok... (most kezdődik az elkalandozás a metafora felé: de az egy teljesen „logikus” fizikai ráhatásból bontakozik ki) ... magabiztosabb az ugrás, erősebben áramlik a vér az agyba, és talán szebb s nyugodtabb most a fényképeken látható emberek élete, mindnyájan megnyugodhatunk néhány percre a Balaton-parton... (És ezek után a tárgy és szemlélője közötti azonosulás a napfény segítségével:) ...Nem csak apám hátát, hanem ebben a pillanatban az én hátamat is süti már a nap az íróasztalnál.” (144–145. o.) A könyv vége felé, az egész könyvre vonatkoztatva, így teljesedik ki ez a konkrét metafora: „Amikor ezeket a sorokat írom, éppen a Balaton mellett, tél van... Végignéztam a szobából az alkonyatot is... Ez a könyv nem a Balaton mellett játszódik... Amit írok, annak a nagy részét a Balaton mellett írom. Egyedül. Ezért mondhatom talán, hogy valamennyire a Balaton határozza meg ezt a készülő könyvet. Bizonyos szempontból összetartja... Van egy titka ennek a könyvnek (vagy minden könyvnek?), amiről csak néhány ember, de lehet, hogy senki sem tud. Titkos tanú a Balaton.” (135. o.)

Mielőtt belemennénk abba, hogy miért központi kérdés a „könyvírás” egy olyan könyvben, amely többek között éppen arról szól, hogy miféle szellemi-fizikai létező egy könyv, miképpen keletkezik, miféle élete van, netán, hogy miféle objektum egy füzet, amibe kézzel írnak, vagy füzetek egész csoportja, avagy egy napló, amiből majdan kinyomtatott könyv lesz, avagy éppenséggel más könyvek kisajtolása (kijegyzetelése) révén keletkezik, vagy részletesen taglalnánk azt, miként a szerző, hogy milyen is az, egy kétezer könyvből álló házikönyvtárat a tulajdonos halála után leporolni (71. o.), nem elégedkezve arról, hogy egy tiszteletbeli könyvtárosról szóló könyv ez, nem pusztán egy apáról. Ráadásul egy olyan könyvtárosról, aki a könyvtárak rendszerének teóriájával is foglalkozott (ld. 61.-62.o), aki a könyvtárosok között nagy tiszteletnek örvendett, és akinek egyik kedvenc foglalatossága a katalógus-készítés volt, szavak rendszerezése (lásd a 83. oldalt: „Tíz szót írt fel apám, megszámozva, egy kartonlapra, még az 50-es években. A számára legfontosabb szavakat jegyezte fel”, amelyekhez szerzőnk konkrétan ugyan nem mutat sok affinitást, de a 137. és 146. oldalon maga is kísérletet tesz az apjával kapcsolatos fontos szavak felsorolására), és így aztán nyilvánvalóan idepasszol a következő idézet is: „Én akarlak megírni? Könyvet csinálók belőled? Tárgyat, amit elő lehet venni a polcról?” (112. o.)

De mielőtt még belefognánk annak taglalásába, hogy ebben a könyvben miért kell

kérdéssel válaszolni a kérdésre (persze minek húzzam az időt: hopp, ugrás a 144. oldalra, ahol a szerző azt írja – itt már legszemélyesebb filozófiáját láthatjuk teljes pompájában kibontakozni, csupán öt oldallal járunk a könyv vége előtt: „Lassanként minden kérdést fölteszek. A kérdés a legbiztosabb. Mindig van. A válasz a legbizonytalanabb. Alig van. A válaszok előbb-utóbb összeomlanak. Újabb válaszok lépnek a helyükre. A kérdések (nem viccesen mondom) sohasem kérdőjelezhetők meg”, tehát mielőtt kifejtlenénk, hogy mit jelentenek a kérdések ebben a könyvben, szeretnék ideírni egy véletlenül nyolcvannégy számból álló számsort, amely legalább olyan fontos ennek a könyvnek a szerkezetét illetően, mint az a nem elhanyagolható tény, hogy éppen XI fejezetből áll (és nem IX fejezetből, mint azt az írója eredetileg tervezte – a *Nagy Gatsby* szerkezetét imitálандó ezt kérdésemre árulta el –: a vékony könyv sajtósági módon kinőtte vagy lelökte magáról ezt a prekoncepciót, de jöjjön végre a számsor):

2, 4, 9, 5, 10, 11, 7, 8, 16, 2, 9, 5, 4, 4, 1, 5, 2, 1, 1, 11, 1, 7, 15, 16, 1, 7, 1, 1, 10, 3, 1, 4, 4, 3, 3, 10, 2, 1, 11, 6, 7, 2, 3, 10, 2, 9, 11, 3, 8, 2, 10, 17, 2, 6, 3, 3, 1, 10, 2, 1, 12, 13, 2, 9, 2, 11, 1, 2, 2, 9, 10, 12, 9, 3, 1, 11, 1, 3, 5, 2, 1, 7, 1, 4.

Figyeljük meg ennek a számsornak a szinte természeti erejű ritmusát! Apály és dagály, csökkenés, növekedés, szinte előre kiszámíthatóan követik benne egymást, és az aranymetés táján jelenik meg a klimax, a legnagyobb szám, a tizenhetes. Nos, nem húzom tovább az időt, ezek a számok azt mutatják, hogy mennyi kérdést tesz föl Györe Balázs vagy inkább a *Halottak apja* címet viselő kézirat (mert néhány kérdés az apja által írt naplóból vett idézetekben található, tehát voltaképp az apja kérdése): a számjegyek az egyes oldalakra eső kérdőjelek számát jelzik. A könyv nyolcvannégy lapján van egy vagy több kérdés: a VII. fejezet – amely a tehetetlenséget hangsúlyozó „Mit tehetnék érted, apám?” kérdéssel indít – elején, a 88. oldalon tizenhét kérdés szerepel. A regény száraz leíró tónusát váratlanul szakítja meg az apához való közvetlen odafordulás, az apához intézett beszéd (igaz, a könyv vége felé egyre gyakrabban találkozunk efféle gesztussal), amit a kérdések közé ékelt kilenc (!) felkiáltójeles, gyakran egyszavas mondattal fokoz még tovább, de ha a pontosság kedvéért a fejezet második bekezdésének a 89. oldalra átcsergő néhány mondatát is idevesszük, akkor a VII. fejezetnek az elején összesen 19 kérdésünk és 10 felkiáltásunk van: „Sohasem tudlak utolérni? Halálszőkevény!” – ezzel a sikoltásszerű kiáltással ér véget a fejezet nyitánya. Hol szinte egymás sarkát tapossák a kérdések, hol magányosan áll egy-egy óvatos kérdőjel itt-ott (pendant-jukat, a felkiáltójeleket, amelyekből, mint fenti példánkban is kitetszik, szintén van bőven, nem számoltam össze, ezt más recenzensekre bízom: az eredmény nyilván szintén jellegzetes lesz): összesen tehát 469 kérdés van a könyvben, amiből az következik, hogy a szerző oldalanként átlag 3 kérdést tesz fel.

Szokatlan dolog ez egy regényben? (Egyáltalán: regény ez? Regény, igen, de erre még visszatérek.) Egy olyan szövegben, amely alapvetően egyes szám első személyben íródott, amelyben minden felbukkanó tény, adat, érzés elsősorban az azt leíró személyre vonatkozik, a kérdések ilyen mértékű proliferációja voltaképpen nem természetellenes, ha figyelembe vesszük a szerző nem titkolt világnézetét is, ami a könyv olvasása során kibontakozik. „Az ember lényegében nem más, mint kérdés” – idézi talán apja naplójából az apja mondatát, de ez nem biztos, mármint az idézet eredete, mert Györe szándékosan nem minden idézetének adja meg a pontos forrását (Pilinszkyre például rájöttem a 125. oldalon, de más helyen is szerepelnek szállóige-szerű citátumok, mivel ugyan nincs szerző, de van idézőjel, ezzel Györe finoman jelzi az Esterházy-idézőtechnikától való eltérést), és mert azt is tudjuk, magából a regényből, hogy Györe apja folyamatosan rengeteg idézetet gyűjtött ki az általa elolvasott könyvekből, sőt egy idézetgyűjteményből álló „eredeti” mű megírását is tervezte, vagy elgondolta már 1966-ban (61. old.), amit Györe most voltaképp, párhuzamosan apja élettényeinek csigavonalban tekeredő elbeszélésével, jelzésszerűen meg is valósít, az apai programot végrehajtandó, az apai kudarcot kor-

rigálandó. Külön könyv ez a könyvben, az idézetek világa. Van persze, ahol megadja a forrást: a regény legutolsó fejezetében Edward Stachurát idézi hosszabban, igaz, nem tudni, honnan, egy olyan szöveggel, amelyik részben visszafelé az egész könyv zenei előjegyzésének bizonyul. Másutt Györe Jabést idézi, őt viszont névvel, a könyv-könyv írók titkos fejedelmét, szentjét, de szándékosan nem mindenütt közli velünk, hogy honnan van valamely idézet, az idézőjelek finom vibrálást jeleznek a felszínen, feloldásuk nem mindig található meg közvetlen közelükben, az idézőjelek tehát ebben a könyvben a kérdőjelek társául szegődnek. A Stachura-idézet belső ritmusa, gondolatísága megjelenik már korábban, utalok itt elsősorban a *nem*-monológokra a 37-38., és a 117. oldalon, ahol minden mondat nemmel kezdődik. A *nem* a könyv szellemiségének megfelelően a negáció és megfosztás grammatikáját jeleníti meg. Az apa élete, ami a lemondások sorozata, de végső soron a három ember, apa, anya, gyermek egymástól való idegenségének tulajdonképpeni kezdőszava is: hogy mik *nem* egymásnak. De láthatjuk ugyanennek az ismétléses technikának a variációit a *nők*-kel (115. o.), vagy *láttam*-mal (32-33. o.), az *azt írtam*-mal (123. o) kezdődő mondatokból álló leltárszerű (foháskodáshoz és imához is hasonlító) bekezdésekben. (Az író-listáról most nem is beszélek. 57. o.) Maga a Stachura-idézet egy Hamlet-monológyszerű repetitív fohással kezdődik: „Apámat szólítom. Azokat szólítom...” (142. o.) A foháskodás és ima formai sugallata talán az élete végén egyre vallásosabbá váló haldokló apa titkos hagyatéka: a katalógus, a leltár, az imádság, a litánia mint formaelvek, hasonlóak abban, hogy sok belső ismétlést tartalmaznak, és nem a radikális fokozás, hanem sokkal inkább a mellérendelés a jellemző rájuk. A felsorolás ennek a könyvnek az egyik inherens formaelve: apafiú-elve, hogy így mondjam.

A fiú viszont nem imádkozik, és kis „i”-vel írja az Istent. „Ember és isten kapcsolatáról, az istenhitről van szó. Erről én szinte semmit sem tudok. Kisbetűvel írtam le az istent. Apám ezt soha nem tette volna. Ki kellene javítanom nagybetűre az i-t, apám iránti tiszteletből, de nem javítom ki.” (17. o.) A korrekció, a korrigálás vágya ott lüktet az egész szövegben, és néha kibuggyan, mint a fenti szöveg előtt is: „Mint ahogy megőrződött a nyugalom és (félve írom le, mert nem tudom, pontosan mint jelent) a hit. Most meg kellene állni, de nem lehet. Feloldom a zárójelet.” (u. o.) A korrekció nem csupán a stiláris pontosságra, az őszinteségre való törekvés jegyében történik, hanem egyfajta sorskorrekció is akar lenni (a fiú sorsával korrigálja az apát, maga a könyv elégtétel, igazságtétel – miközben nem akar az lenni, és azt állítja, hogy nem lehet az: mert meg akarja őrizni apját a maga teljesen egyedi mivoltában, egyszerűségében, ugyanolyan tárgyként, mint amilyennek az apjáról rámaradt (de még a haldokló életében megszerzett) bicskát ábrázolja a könyv legelején. Az apa bukásában dicsőülhet meg csupán. Ezek a tárgyleírások alapvetően fontos pillérei a könyvnek: a szinte mérnöki precizitás (apja könyvelte ilyen precízen a könyveit és idézeteit), amellyel az egyes tárgyakat beméri, a bicskát, az öltönyt, a bérletet, a bérletben levő fényképet, az irattárcát, a zsebnaptárat, a ruhákat, a felmondólevelet, a betegszoba ablakát, a nyugdíjas igazolványt. A pontosságra törekvés közepén egyszer csak leleplezi önmagát. Már a könyv második felében, a titkoknál vagyunk, természetesen az erotikus titkoknál, az apa titkos életénél, amikor Györe szándékosan nem pontosan idézi az apját, de később meggondolja magát, és mégis benne hagyja a korrekciót a szövegben. „Amikor kimásoltam a fenti idézetet apám szövegéből, kicsit csaltam. Apám nem használta a feleség szót. Ha anyámról ír, csak keresztnevének kezdőbetűjét írja le. Így: I. Rövidít, bár nem siet írás közben. A mondat tehát pontosan. »Így voltunk mi is I.-vel.«” (97. o) Hogy is van a korrigált idézet? „...Később olvastam, hogy az emberek akkor keresnek, kötnek gyors kapcsolatokat, ha előzőleg mély lelki sérülés érte őket. Így voltunk mi is a feleségemmel. Ezért kell, hogy egymáshoz tartozzunk. A sebek miatt.” (96. o.)

A fiú, mint az apa korrekciója. Hozzuk helyre a helyrehozhatatlant: hozzuk helyre nemzőink, anyáink és apáink kapcsolatát.

Hogy a korrekciók és parallelizmusok milyen különleges kombinálásával operál Györe, azt egy újabb példán szeretném megvilágítani. Említettem már, hogy Bartók volt apja szellemi apja, mestere (soha személyes kapcsolatban nem álltak). A 28. oldalon a következőt írja: „Újpestről a rózsadombi Kavics utcába költöztünk 1963 őszén. Ugyan- ebben az utcában, néhány házzal lejjebb, lakott egy ideig Bartók Béla is, évtizedekkel ezelőtt, majd elköltözött, mert zavarta a Margitszigetről esténként felhallatszó zene. Nem tudott nyugodtan komponálni. Zeneszó még a 60-as években is felhallatszott a sziget- ről, a Casinóból, nyilván másfajta zene, mint amit Bartók hallott, a város dübörgése nem nyomta el az éneket, nyári estéken a nyitott erkélyajtón át beszüremlett a szobába, hallgattuk Bartók helyett, aki már réges-rég meghalt, sírja Amerikában, de én természet- esen egyáltalán nem gondoltam rá, csak most, amikor már nem lakom a Kavics utcá- ban, hanem, kisebbfajta kitérőkkel, éppen abba az utcába költöztem, amit Bartókról neveztek el.” Látjuk, hogyan működik Györénél a hasonlat: véletlenszerű élettények, amelyeket nem álcáz szükségyszerűnek, mégis sorsszerűvé változnak a nyelvi szerkezet miatt: és Bartók csupán az áttét, amivel apja és maga között megpróbál újabb paralele- ket felvázolni, és eközben egy utcanévtől a másikig jut el. Hogy ez mennyire tudatos stíluseszköz, arra a folytatás, tizenöt oldallal később, a 43. oldalról származó idézet szolgáltat bizonyítékot: „Magamat néztem. Én feküdtem az ágyon” – kezdődik a 42. ol- dalon a gondolatmenet (a mozdulatlanul és lehunyt szemmel fekvő apjáról beszél). Majd így folytatja: „Sohasem öleltük meg egymást...” Aztán ezt mondja: „Haláloed után két héttel váratlanul megnyugodtam. Úgy éreztem, megadod a segítséget. Hirtelen erő- sebb lettem.” Majd új bekezdésben: „Életem» – ez már egy idézet –, »amelyet min- dent egybevéve már tizenkét éve az ágyban töltök, túlságosan szomorú, semhogy elvesztésén sajnálkoznék...» Nem. Apám ezt sohasem mondta, de még csak nem is gon- dolta.” (Akkor ki mondja, írja, gondolja?) Majd így folytatja, megint idézőjellel: „Az ember úgy érezte, hogy egyszerre egy gyermekkel s egy igen öreg mandarinnal áll szemben.» Nem. Én ezt sohasem mondtam, de nem is gondoltam.” Itt most átmegyünk a 43. oldalra: „Hát akkor honnan veszem ezeket a mondatokat? Mi kényszerít arra, hogy írjak? Miért írok?” Itt nyilvánvalóan egyszerre állít és cáfol valamit (akárcsak a kérdés, melyben mindig van állítás is). És most jön a fent említett „belső korrekciós me- chanizmus”: „Bartókék 1928 júniusától 1932 áprilisáig laktak a Kavics utcában. Fia visszaemlékezése szerint nem a Margitszigetről felszűrődő zene... (figyeljünk erre a „nem”-re, olvasóm!) ...hanem a »másik lakásban lakók lármája miatt« költöztek el. Mi 1963 októberében költöztünk a Kavics utcába. Bartók is, apám is itt lakott, amikor betöl- tötték 50. életévüket. Születésnapot sohasem ünnepeltünk. Nem emlékszem. Nem aján- dékoztuk meg egymást, nem terítettük meg az asztalt, nem készült ünnepi ebéd vagy vacsora. Nem álltunk meg néhány pillanatra, nem rendültünk meg, nem ücsörögtünk együtt félórát. Nem fényképeztünk. Bartókról maradt fenn egy-két tréfás felvétel, család- di körben. Félreértés ne essék: nem erőltetem, hogy összehozzam Bartókot és apámat ezeken a lapokon, de meg kell tennem, mert összetartoznak, hangsúlyozom. Apám már túlvolt az agyműtéten ötvenévesen. Bartók megöszült, haja megritkult. Egyszerrel meg- öregedett. Sokat cigarettázott. Ezekről az ötvenéves férfiakról én alig tudok valamit. Hamarosan ötvenéves leszek.”

Hogy ez egy „apafiú” könyv, amelyikben apa írja a fiút, aki az apát írja, egymást nem- zik és szülik folytonos körforgásban, az a következő idézetből is nyilvánvaló: „Apám vá- gya (különösen fiatalkori vágya) az írásra lökdös engem előre. Genetika, ó! Miért nem sikerült neki írónak lenni? Újra és újra föl kell tenni a kérdést és meg kell próbálni vála- szolni rá.” (121. o.)

Könnyű lenne most Wittgensteint idehozni vagy a Wittgensteint parafrázáló Petrit: „A végső kérdés. Amire felelet nincs, csak megoldás”, ám Györe valami egészen mást csi-

nál ezekkel a kérdésekkel. Eddigi néhány idézetünkből már kitűnhetett, hogy mennyire tudatos a kérdőjelek használata, részben mint zenei jeleké. A kérdőjel voltaképpen a szöveg sima vízfelületének felkorbácsolása (nem is beszélve a felkiáltójelekről), és ez a lesimítotttság, ez a kiegyenlítettség az igen fekete, melankolikus, olykor flegmatikusan lakonikus szerző lecsupaszított, ökonomikus mondatkultúrájára jellemző.

Mert lázadni tud, hallatlan önfegyelemmel.

Könyörtelen objektivitással tud zokogni.

Váratlanul törnek föl a kérdések a szövegmélyből, gyakran mint valami vulkáni kitörés.

És: a kérdések óvják meg a tárgyat attól, hogy mondatainkkal összefogdossuk: a kérdések levegőt, fénylő teret varázsolnak a tárgy köré. Itt van, megragadhatnád, a szemedbe szúr, kinyújtánád érte a kezéd, de a kérdések, amelyek ebben a regényben, a *Halottak apjában* (a cím tökéletesen funkcionális, olvasóm, olvasd el a könyvet, és megtudod, miért) gyakran úgy tolonganak, burjánzanak a szövegben, mint az Utolsó Ítélet halottjai, ezek a kérdések, illetve ezek a kérdőjelek magukban álló metaforák, átvitt értelmet hordozó jelek voltaképpen, a *regény*, a *szerkezet*, a *regénytest* legérzékenyebb szervei: mint valami láthatatlan üvegfal vagy a pára az üvegfalon, megjelennek, megállítanak.

Az, ahogyan megállunk és szemlélni tudjuk ennek a könyvnek a születését, mind a két irányból, a tárgy (az apa) és az azt ábrázoló ember (fiú) irányából, éppen az maga a regény. A világ és írója között, a világ és olvasója között a kérdőjelek üvegfala.

Mestermű. Nem kérdés. Remekmű. Felkiáltójel.

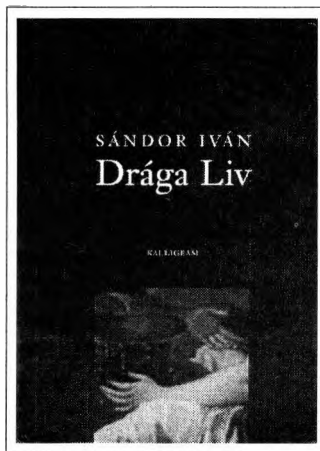
„LÁTJA-E A TEKINTET, AMIT NÉZ... VAN-E EGYÁLTALÁN, AKI NÉZ...”

Sándor Iván: *Drága Liv*

„Az '56-os forradalom egyszerűen nincs jelen a magyar irodalomban” – írta Pályi András 1996-ban, *A forradalom és az irodalom* című esszéjében. A szerző maga is belátja, hogy e ki-jelentés „provokatívan hangzik, némileg túlzó, elnagyolt, ha úgy tetszik, felszínes is, de lényege szerint igaz”. Majd így folytatja: „Néhány kispróza és írói vallomás ugyan meg-született azon melegében – a forradalom emlékezetes tizenkét napja alatt –, de az elbeszélő műfaj eredendő sajátosságából következik, hogy az igazán jelentős alkotásoknak később kellett volna létrejönniök. A regényírás éve helyett azonban a megtorlás és az elnémulás következett, az amnézia és a rossz lelkiismeret...” Ezután az *Emlékiratok köny-vét* hozza szóba, amelyben véleménye szerint kulcsszerepe van a forradalomnak, s így a forradalom irodalmában kulcsszerepe van e regénynek. Nádas könyve ugyanis sajátos poétikai kódot alkalmaz, amely szerint nem csak a regényén dolgozó főhős írja „emlék-iratait” egyes szám első személyben, hanem a születő regény hőse, a századfordulón élt német író is, sőt a könyv végén feltűnik egy harmadik „emlékiró”, ettől mindhárom „én” valamiképpen reflektálttá válik, azaz e három belső monológ valójában harmadik szemé-lyű elbeszélést alkot. Sándor Iván a *Rocinante nyomában* című esszékötetben, melynek egyik központi témája az „én”-vesztés és konzekvenciái a mai regényben, Nádas könyve kapcsán említi meg: e hármas rétegezethez, a történelmi alárétegződés és a „belső én” kapcsolódásai egymást felerősítő kombinatorikában jelennek meg az *Emlékiratok*...-ban.

Sándor Iván e kötet címadó esszéjében azt is megállapítja, hogy a ma regényében mintha maga Dulcinea ülne Rocinante nyergében. „Miért?” – teszi fel a kérdést a szer-ző. „Mert ő az, akiről nem tudjuk, ki is, azt sem tudjuk, hogy van-e valójában, vagy nincs, álmodjuk-e vagy elgondoljuk. (...) Nem is az a fontos, hogy meg tudjuk határoz-ni, hanem az, hogy megtestesül benne a korszak változó »lényé«, a személyiség átláthatatlansága, mint veszen-dőségének »időszerű« stációja, s mindaz, amit erről ér-zünk, gondolunk, álmodunk, őrzünk, elveszítünk, visszakövetelünk.”

A *Drága Liv* lényegében e tematika és problematika folytatásának tekinthető, e kérdésfeltevések kibontása és továbbírása, „színrevitele”. A regény az elmúlt fél évszá-zad magyar történelmének eseményei mellett 1956 októ-berét állítja fókuszba, ez kerül a tudat belső színpadának középpontjába. Három „én” történetéből adódik össze maga az elbeszélés: a történetmondó Zoltán, egy '56-os

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2002
336 oldal, 2400 Ft

emigráns, Gábor (akinek naplóját Zoltán olvassa), valamint a fiatal, nyugat és kelet között ingázó, anyja emlékeit rekonstruáló, saját identitását is kereső nő, Liv szólamaiból. Rocinante nyergében mégis Liv ül: én-kereső „lénye” a szereplőket és az emlékezőst összekötő kapocs.

A *Drága Liv* olvasható szerelmi történetként, '56-ot tematizáló műként, mely „prousti” emlékképekben dolgoz fel egy fél évszázadot, s miután „hőseinek” története a színház, zene, a művészetek világába is elvezeti olvasóját, művészregényként is értelmezhető. Főlöszleges lenne azzal kísérletezni, hogy eldöntsük, mi is valójában, hiszen a hangsúly végső soron az olvasatok összességén és az olvasatok közti átjárhatóságon van, vagyis azon a tudati szintéren, amely ezek lehetséges találkahelye. A szerző e művében egy olyan, az emberi érzékszervekre apelláló (a látás-hallás-tapintás dimenzióit egyaránt megszólító), „közvetlen érzékelési, megismerési és tapasztalati kódot” alkalmaz, amely arra hivatott, hogy a „megfoghatatlan nyomába” szegődjön. A *Drága Liv*ben így válik a látvány, a hang és a mozdulat (mint az emlékképek kiváltói) központi jelentőségű poétikai szervezőerővé. Liv tekintete, a tükörképek és egymásra vetülések, a lépések nyoma, a ráírások, a mozdulatok, a másik után nyúló kéz mozdulata, a kihúzott komód hangja, a cselló hangja avagy maga a csend is a felidézés, az emlékezés eszköze. A hang, a mozdulat megjelenítéséből természetesen fakad a dramatizáltság, az eljátszás, az ábrázolás, a megformáltság. Sándor Iván hőseinek élettörténetét e történetek egymásba fonódásának-tükröződésének találkozáspontján viszi színre: az elvesztettnek tűnő „én” identitáskeresésének, majd megfogalmazódó identitásigényének és veszendőségének stációiban. Liv, a történet címszereplője Évaként áll az Ádámok, a két férfi, Zoltán és Gábor mellett-között, vezetve-kísérve őket a helyszínek (Párizs, Budapest, Salzburg vagy Algír) és az idősíkok (a múlt, a világháború, 1956 és a jelen) között. Liv hangjából hangtest lesz, a hangtestből formálódik alakja. Tekintete világok és szereplők közti összekötő kapocs, az emlékezés lehetősége, az emlékek közti kapcsolatteremtő erő, a felidézés eszköze: „Lehet, hogy mindent, ami akkor történt, Liv azóta is változtatlan tekintete segített megőrizni.” (30.)

Sándor Iván a vizualitáson és a narratív mozzanaton keresztül teremti meg történelem és „én”, emlékezés és amnézia, látvány és szó viszonyát. A regénynyelv így nem rögzíthető egyetlen „sémába”, nem enged egyértelmű szintaxist. Mindezt nemcsak Gábor – az egyik önmagát-vesztett „én” – regénybe beidézett naplója látszik erősíteni, hanem a számtalan levél, Zoltán apjának jegyzetei, Gábor (Gábor Miklós alakját idéző) feljegyzései, valamint Iván, a regényíró reménykedése is, hogy cetlijeinek valahol helyet talál, beragaszthatja őket a helyükre, hogy tehát „helyére lehet tenni a dolgokat”. Liv története sem az azonosulás, hanem az azonosulás kudarcának története. A fejezetekbe beleírt hang- és vizuális effektek (színházi előadások, festmények, zeneművek megidézése, de a tekintetek, mozdulatok felidézése is) arra szolgálnak, hogy az olvasó – látszólag belefeledkezve az őt körül folyó történetekbe – „megdolgozza az anyagot”, maga is Liv-teltekintettel rakja össze, „restaurálja” a történetet, hogy megtalálja „cetlijei helyét”, létrehozva önmagát saját olvasata révén. Így alakul át a regény a befogadó számára belső színházi előadássá. Nemhiába fogalmazódik meg Zoltánban a Piazza Duomo láttán: „Úgy éreztem magam, mintha egy rafináltan megkonstruált színpaddal szemben állnék egy több száz éve tartó játék nézőjeként. Már a belépés előtt a homlokzat is mintha előfüggöny lett volna, a belső tér minden oldalról ugyanilyen előfüggönyre emlékeztető bejáratokkal volt megközelíthető, az öt oszlopsor, az oltársorok mint az osztott játékhelyek, és az egész tárgult felfelé újabb emeleti terekkel.” (248–249.)

A *Drága Liv* több művészetpoétikai eszközrendszer együttes használatának lehetőségét sugallva, többféle médium együttes alkalmazásának kísérletét vállalja a nyelviségbe zárt regényen belül. Alapdilemmája, hogy létezik-e emlékezés felejtés nélkül, van-e törté-

nelem vagy csak történetek, miféle ország ez, létezik-e még az „én”, megtalálhatjuk-e identitásunkat e világban. Van-e átjárhatóság e kérdések között, s van-e egyáltalán válasz? „...éppen arról van szó, hogy ezekre a kérdésekre nem válasz nincs, hanem nyelv nincs, erre csak a mű nyelvén lehetne felelni...” (242.)

Így születik meg tér és látvány, a történelmi színterek és helyszínek, a szereplők történeteinek (poétikai értelemben vett) átjárás-élménye. Az átjárás-élmény színpada a történelem, az identitásigény megfogalmazásának színtere pedig maga a regénytér és -idő. A szereplők egymás tükrői, egymásra-vetítődésük és -vetíthetőségük látszólag az átjárhatóság érzetét erősíti. Sándor Iván könyve ugyanakkor felveti a kérdést, vajon látják-e, felismerik-e önmagukat egymás tekintetében, tudatában vannak-e egyáltalán a szereplői (és az olvasói) e lehetőségnek. A regénybe „beleírt” festmények – Caravaggio *Nárcisz*, Poussin *Nárcisz és Echója* – kopírozódnak egymásra itt, az elsőben az önmagát élvező Nárcisz, a második képen az elmulasztott pillanat, ahol Nárcisz nem veszi észre, hogy valójában csak Echo tekintetében ismerhetné fel magát. A három szereplő egymás mellett, olykor egymásba futó történetében, az amnézia színpadán az emlékezésre való alkalmatlanság, az emlékek veszendősége is reflektálódik. A paradoxon ugyanis éppen az, hogy egyrészt „a történetek semmivé lettek, ha maradt valami belőlük, az legfeljebb annak a története, hogy miképpen csúsznak egymásra, vesznek el az összerakhatatlan részletek, s miközben utánuk kapsz, már nem a történetet a történet, hanem a marasztalás igyekezete és kudarca”. (20.) Másfelől persze csak az emlékezés révén kaphatunk vissza valamit a múltból, abból az elveszett világból, amely mai identitásunkhoz tartozik.

Sándor Iván *Séta a holdfényben* című esszéjében így ír Madách *Tragédiájáról*: „az Ember mint a történelemben vetett lény jelenik meg, mindvégig a história nyíló-csukó szerkezete zárja magába. (...) Egyfelől a nemzeti tematikán túl az általános emberi önmagára ébredést keresi, miközben a nemzeti szituáltságból következő kiszolgáltatott-függő Én-képet helyezi poétikai centrumába. A nyugatias-keleties alternatívák között ingázó »hasadt valóságot« az ellentétességek művészi egyesítési szándéka és annak lehetetlensége együtt »jelzi«. A *Drága Liv* e tekintetben Madách *Tragédiájának* modern parafrázisa, egy regényformába transzponált újabb szín, a falanszteren túl, az eszkimókon innen. E szín legtalálóbb címe talán a *Drága Liv* utolsó fejezetének, *A város alatti városnak* az átvétele lehetne, a kétértelműség és képzelgés, az érintőlegesség, az „én”-vesztés és -keresés jelzéseként. A *Drága Liv* – zenei hasonlattal élve – olyan kódja, melyben visszaidéződik az első tétel zenéje; minden, amiről azt hittük, hogy már soha nem térhet vissza. Ám a regény megpendít egy utolsó utáni lehetőséget, ami még sokáig elkíséri az olvasót.

A POÉTIKA SZÖGMÉRŐI

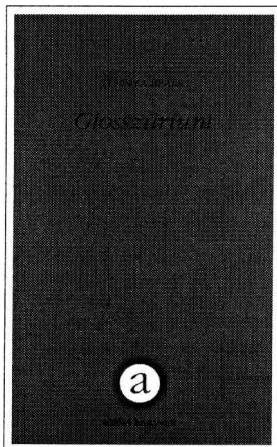
Thomka Beáta: Glosszárium

„A kritika nélkülözhetetlen; nélküle az író kisebb biztonsággal ismerhetné fel a függetlenségét, szabadságát. A kritikus általában nemcsak az íróból él – cellában is, falak közt, aminek támaszkodhat. Nem fenyegeti a kivételes halálnem, hogy szabadságba gebedjen bele. Ha mégis – már nem kritikus. Illetve az íróval együtt »áldozata« a műnek.”

„Ami modern, nem feltétlenül őszinte; de ami őszinte, feltétlenül korszerű. Túl nagy a mesterséges homály a »formabontás« fogalma körül. Pontosabb, ha ezzel helyettesítjük: *megfelelő* formát kereső. Valéry írja, hogy a remény szkeptikus, mert kételkedik a jelenben. A formabontás is csak ilyesformán hiteles: ha megvan benne a továbblépés reménye, a jövő.”

Mészöly Miklós: *Notesz (A tágasság iskolája)*

Thomka Beáta új könyve, a *Glosszárium* szerves folytatása, kiegészítése a *Beszél egy hang* című kitűnő narratológiának, de több is ennél: a mai irodalomelméleti gondolkodás legfontosabb problémáinak, legvitatottabb kérdéseinek centrumába viszi olvasóját. Maga a könyv azonban nem polemikus hangvételű, nem az a célja, hogy eldöntson, megoldjon bizonyos kérdéseket, és az sem, hogy kibékítse a rivális vélekedéseket. Másfajta szellemi attitűd hozta létre, melynek főbb jellemzői a problémaérzékenység, az új jelenségek iránti fogékonyság, hajlandóság és képesség a „rekapitulációra”, a korábbi eredmények, vélekedések, előfeltevések fölülírására, törekvés az irodalmi változások/változatok minél pontosabb regisztrálására. Ezek a tulajdonságok persze korábban is jellemezték Thomka Beáta munkáit, de itt az eddigieknél élesebb ellentmondásokkal, súlyosabb szakmai kérdésekkel szembesülünk, mint a korábbi könyvekben. A műfajválasztás is utal erre: nem tanulmánykötetet, narratológiai, poétikai kézikönyvet, hanem glosszáriumot tartunk a kezünkben. A kritikus, teoretikus saját írásmódját is hasonítja azokéhoz a szövegekéhez, melyeket vizsgál, a peremműfajokhoz, a fragmentális írás változataihoz, és jelzi: nem rendszert, nem egységes fogalmi keretet dolgozott ki

Alföld könyvek 12.

Csokonai Kiadó

Debrecen, 2003

145 oldal, á. n.

ezúttal, hanem olyan jelenségeket vizsgál, melyek számbavételéhez és értelmezéséhez nem elegendő a poétika mint tudomány jelenlegi eszköz- és módszertana.

A *Glossáriumban* tárgyalt főbb témák: az elmúlt évtizedek magyar prózairodalma (e próza virtuális idejét a Mészöly-művek tagolják), a történeti idő, történelem, történelmi emlékezet narratív megalkotásai, ezzel összefüggésben a narratív identitás kérdései, az énelbeszélések (napló, önéletírás, a különböző típusú feljegyzések, füzetek, noteszok) lehetséges katalógusai, az Ego-Scriptor irodalomelméleti meghatározása szoros összefüggésben a szerző problémájával, az újságírás irodalmi műfajai, a különböző típusú kivágatok, vignetták, betoldások, térközök, a szótárszerűségek számbavétele, a minimalizmusok, kisformák vizsgálata, a heterogenitás jelenségeinek feltérképezése az irodalomban és az értelmezésükre tett javaslatok.

A kötetben találunk nagyobb tematikai egységeket is, korábbi tanulmányok átdolgozott változatait, de az eredetileg hosszabb lélegzetű elemzésnek készült írások – a kötet kompozíciónak megfelelően – rövidebb részekre tagolódnak, melyeket zárójelbe tett és dőlt betűvel szedett címek vezetnek be. Az egységesség, homogenitás, rendszerszerűség, folyamatosság helyett kaleidoszkopszerű formával találkozunk, ahol jól megférnek egymás mellett a különben ellentmondásban álló, egymást ellentpontoszó, egymást tükröző töredékek, kérdések, vázlatok, kivágások, följegyzések, ötletek, javaslatok, észrevételek. A könyv formája Mészöly Miklós *Érintések* című kötetére, az ott publikált *Noteszokra* is emlékeztet.

Az a föltevéssem azonban, hogy Thomka Beáta könyvét más módon kell olvasnom, mint az előzőeket, leginkább akkor igazolódott számomra, amikor annak utolsó szegmentumához értem:

(*Utolsó gondolat*) „Il n’y a point de »dernier pensée«. Car il n’y a point d’ordre dans les pensées qui ne soit accidentel.” (Paul Valéry: *Cahiers*, VIII.18.)

Vagyis azért nem beszélhetünk utolsó gondolatról (*dernier pensée*), mert nincs olyan pont, nincs olyan hely a gondolatok sorában, amely ne lenne, ne lehetne véletlenszerű. Fontos esemény a véletlen princípiumának fölbukkanása a teoretikus értelmezői horizontján. A véletlen (*accidentel*) itt formaszervező elvként mutatkozik, annak elismeréseként, hogy a tárgyalt művekben is mutatkozhat akként. A véletlenszerű folyamatok, események (például az a rend avagy rendtelenség, ahogy az esőcseppek a járdára érkeznek) modellálása, generálása a matematikai kutatások egyik alapvető iránya is. Tudjuk, Valéryt szenvedélyesen foglalkoztatta a matematika. Somlyó György írja róla: „mindvégig titokban (...) tartotta a korszak néhány korszakalkotó tudományos vagy szellemi felfedezésének igen korai – legalábbis – megsejtését a *Füzetekben*. (...) 1899-ben – az első relativitáselmélet megjelenése előtt évekkel – ezt a kurta angol nyelvű (...) mondatot találjuk: Time’s geometry. (...) Matematikai töprengéseiben a legkorábbi *Füzetekben* (ugyancsak még 1905 előtt) feltűnően gyakori a Maxwell-egyenletekre való hivatkozás.” Mindemellett Valéry személyes kapcsolatban is állt kora jelentős matematikusaival, többek között Poincaréval, többször találkozott Einsteinnel. Módszere a *Füzetekben*, a mindennapok minden eseménye iránti enciklopédikus érdeklődése minden szisztéma tagadásához vezet. Somlyó szerint: „A *Füzetek* lebontják az írás köré emelt évszázados állványzatokat: minden »építményt« az épület körül, mint palánkot, amit az irodalom húzott fel, ledöntve eközben az írott dolog valóságos falait. Arra törekszenek, hogy a töredék valóságos teljességét tegyék a fiktív »teljességek« helyébe.”

Thomka Beáta műfajelméleti megközelítést alkalmaz a *Füzetek* (*Cahiers*) értelmezéséhez: „Valéry töredékműfaja az iránytű vonalkái által befogott, alig látható kis közőkbe, a *rhumbökb*be kíván beilleszkedni. Reggeli feljegyzéseit hozzájuk méretezi, be is ékeli ezek-

be.” Valéry másik interpretátora, Richard Sieburth nem közként értelmezi a *rhumb*-öt, amely az angolban is meglévő hajózási szakkifejezés, hanem vonalként, *rhumb-line*-ként, ami állandó irányvonalat jelent. Valéry ötven éven keresztül napi rendszerességgel a hajnali órákban vezetett feljegyzéseit a hajónaplóhoz (*logbook*) hasonlítja. A hajó menetiránya mindig egy bizonyos szöveget zár be az iránytű egy és ugyanazon pontjába mutató meridián irányvonalával, és az a szög sohasem állandó. A gondolkodás kalandja úgy jelenik meg, mint állandóan fenntartott, állandóan fennálló *‘écart par rapport a une constante essentielle’* (egyetlen állandó lényegiségtől való eltérés). (Valéry, a korzikai-olasz származású fiatalember a tenger mellett nőtt föl, tengerészeti iskolába jelentkezett, de – az akkor még – gyenge matematika-tudása miatt nem vették föl.)

Valéry „töredékműfaja” valójában óriási vállalkozás: miután nagyon fiatalon, egy szellemi válság következtében kivonult az irodalomból, e maga választotta szilenciumban feljegyzéseit kezdte írni, melyeket nem hagyott abba húsz év múlva sem, mikor sikerrel tért vissza a versíráshoz. A *Füzetek* bejegyzéseit a halál szakította meg. Saját csöndjében Valéry az emberi hatalom és az emberi képességek forrásairól is elmélkedett, legfőbb példaképe Leonardo volt, aki mind a tudomány, mind a művészet területén korszakalkotó műveket hozott létre. Valérynek más modelljei is voltak: a sakk- és a bridszjátékos, az akadályfutó, az atléta, az idomár, akikben az a közös, hogy megtanulták, hogyan használják ki lehetőségeiket, potenciális képességeiket a végsőig, de nem valamilyen praktikus cél érdekében, hanem kizárólag a tevékenység tiszta örömeért. (Eszünkbe jut a fentiek olvasán Ottlik hajónaplója, Mészöly atlétája, Domonkos István viszonya teniszhez vagy Tolnai Ottó hosszúversei, hatalmas, befejezetlen prózái...)

A Valéry-*Füzetekkel* a *Glosszárium* centrális problémájánál találjuk magunkat, a Somlyó-idézetben is megfigyelhető ellentmondásnál, paradoxonnál, nevezetesen az irodalmi fikció kérdésénél. Thomka Beáta könyvének az az *Előszó*ban is feltett alapkérdése: hogyan értelmezzük az általa fragmentálisnak nevezett írást, e jellegzetesen 20. századi jelenséget anélkül, hogy kihátrálnánk a poétikából. Más szóval, mit tegyen az irodalomelmélet akkor, ha azzal szembesül, hogy az olyan kiemelkedő formaművészek, mint például Valéry vagy Mészöly (és én ebbe a társaságba sorolom Tolnai Ottót is) olyan szövegeket is létrehoznak, melyek a formátlanság (avagy más elvek, például véletlen szerint generálódó forma) valós tapasztalatát rögzítik, mi van akkor, ha – ismét Somlyó megfogalmazását idézve – „az írói zsenialitás szakít az írói tevékenységgel”, ha az írás mint életfolyamat, élettevékenység ellenállni igyekszik a művé merevedésnek, nem kíván csak esztétikai művelet lenni, hanem egzisztenciális kihívásként is jelentkezik?

Úgy tapasztalom, hogy Magyarországon ma ez különösen nehéz kérdés. A kérdés nehezségét részben abban látom, hogy sok teoretikus, kritikus és az írók jelentős része is okkal, ok nélkül nagyon fél attól, hogy a marxista irodalomtudománynak nevezett irodalompolitikai gondolkodás és gyakorlat, a rosszemlékezetű, oktrojált realizmuselmélet lopakodik vissza a kertek alatt minden olyan megfogalmazásban, elméletben, olvasásmódban, amely egy irodalmi mű „valóságreferenciáira” figyel, azokat elemzi, azokról gondolkodik. A „valóságreferencia” lett a kompromittálódott realizmus elegánsabb fedőneve az elméletben. (Jóllehet a marxista irodalomelmélet legfőbb tévedését talán nem abban kellene keresnünk, hogy túlhangsúlyozta a miméziselt az irodalomban, hanem abban, hogy meg akarta határozni, elő akarta írni, milyen is legyen az a valóság, melyet a művésznak szerinte ábrázolnia kell, és milyen legyen az az értelmezés, melyhez az olvasás során szükségszerűen el kell jutnunk.)

Thomka Beáta könyvében többször is hivatkozik Barthes gondolatára: *„Il n'existe aucun discours qui ne soit une Fiction”*, vagyis a fikción kívül nincs mód a megszólalásra. Barthes mondata persze igazolható, ha figyelembe vesszük a természetes emberi nyelv metaforikus természetét vagy azt a jelenséget, hogy a különböző nyelvek egyúttal kü-

lönbező leképezései is az úgynevezett valóságnak. Ugyanakkor azonban hiba volna a nyelvnek e tulajdonságait abszolutizálni, vagy a környezetünkről való tudásunkat kizárólag azzal azonosítani, amit a természetes emberi nyelvvel ki tudunk fejezni róla. Az a tény, hogy el tudunk gondolni egy olyan elméleti nézőpontot, ahonnan minden nyelvi megnyilatkozás fikciónak látszik, még nem jelenti, hogy a gyakorlatban, a mindennapi életben ne tudnánk egész jól különbséget tenni a fiktív és a nem-fiktív nyelvhasználat között.

Barthes „nyelvfilozófiai belátása” más szempontból is problematikus. Ha nincsenek tények, ha a történelem fikció, amit a különböző hatalmak kényük-kedvük szerint írnak át, ahogy erre sok példát láttunk, akkor semmiféle elméleti alapunk nincs arra, hogy szembeszálljunk a Holokauszt vagy a kommunista diktatúra rémtetteinek relativizálóival, tagadóival szemben. Senki felelősségét nem lehet vitatni a háborús vagy más bűnökkel kapcsolatban, hiszen az egész jogi gyakorlat, és hát maga a bűn fogalma is: fikció.

Thomka Beáta oly módon korrigálja, ellenpontoszza Barthes tételét, hogy Kertész *Sorstalansága* és Esterházy *Javított kiadása* kapcsán is elismeri: az irodalomnak van olyan funkciója, amely a történelmi amnézia, a diktatúrák által kötelezővé tett hallgatás ellen irányul.

Ugyanakkor azonban a *Javított kiadással* kapcsolatban Thomka több olyan értelmezői műveletet igyekszik elvégezni, melyek révén ezt a művet is a fikció halmazába lehetne vonni. Hivatkozik többek között a tény kategóriájának problematikusságára a mai elméletekben, vagy arra, hogy a *Javított kiadás*-beli apa, mint ahogyan minden biografikus és önéletrajzi fikció szereplője, maga is konstruált. (Gyakori fogalmak a diktatúra fikciója, a tapasztalati fikció stb. is a Kertészről és Esterházyról szóló glosszáiban.)

A *Javított kiadás*ban többek között ez olvasható a kérdéssel kapcsolatban: „Nemcsak azért állok (vagyok) közel apámhoz, mert az apám, hanem mert a *Harmoniával* deklaráltam is ezt, nyilvánossá tettem. Ő én vagyok vagy szeretnék lenni (majdnem). Most tehát e közelség alapján beszélek, járulok hozzá a közös emlékezet restaurálásához.”

Azon civilizációs és kulturális érdekünkről, hogy a tény kategóriáját fönntartsuk, már tettem említést. A *Javított kiadás* „fikcionalizálásával” szemben azt az ellenvetést tenném, hogy attól, hogy valami „konstruált”, még nem jelenti azt automatikusan, hogy fiktív. Egy védőbeszéd a bíróságon is konstruált, ám nagy bajban van az a vádlott, akinek az ügyében mondott védőbeszédet a bíróság fiktívnek értékeli. A *Glosszárium* is konstruált szöveg, nem keresetlen nyelvi megnyilatkozás – következik-e ebből, hogy fiktív? Mert ebben az esetben el kellene fogadni a bölcsészkarokon doktori disszertáció gyanánt regényeket és poémákat is, sőt a hajnali kósza gondolatok följegyzéseit is, a vizsgákat pedig egyszer s mindenkorra el kellene törölni, hiszen milyen alapon döntjük el egy fiktív szöveg fiktív értelmezései, elméletei kapcsán, hogy melyik releváns és melyik nem.

(A ‘diktatúra fikciója’ terminus is félrevezető lehet megítélésem szerint, mert míg Orwell 1984-ét szívesen nevezem a diktatúra fikciójának, negatív utópiának, a *Sorstalanság* esetében a diktatúra fiktív reprezentációjáról beszélnek. Akkor is megteszem ezt a distinkciót, ha bebizonyosodott: Orwell meglévő tudása alapján a lényegét szinte „előre látta”, tökéletesen kikövetkeztette. Két különböző szellemi műveletről van ugyanis szó.)

Vagyis talán nem az visz közelebb bennünket a probléma megoldásához, ha kidolgozzuk az érvrendszert vagy módszertant, melynek segítségével minden nyelvi megnyilatkozásra kiterjeszthetjük a fikció fogalmát, vagy legalábbis az irodalomként értelmezni kívánt műveket hozzuk közös nevezőre ezen az alapon, hanem az, ha belátjuk: a fikcióképzés nem az irodalom monopóliuma, sokféle szituációban és sokféle céllal élünk vele és fordítva: az úgynevezett szépirodalmat is át-meg átszövik a nem-fiktív nyelvi megnyilatkozások, a valós tényekre való hivatkozások stb.

Ezen a ponton azonban fölmerül a kérdés: ha az irodalomnak nem egyetlen és nem is nélkülözhetetlen kritériuma a fikció, akkor mi volna az a megkülönböztető jegy, amellyel

a szövegek osztályai között különbséget tehetünk, hogyan határozhatjuk meg a poétika mint tudomány tárgyát.

Mészöly Miklós egyik noteszében olvasható az alábbi fragmentum, amely a *Valóság, látszat, fikció, illúzió* címet viseli. Ez a fragmentum rendkívüli pontossággal exponálja a Barthes tételében megmutatkozó problémát, és a fenti kérdéseket is:

„Minden folyamat, mely már belátható (vagyis teljes lefutásában látszik áttekinthetőnek), számunkra csak fikció, látszat, illúzió lehet. Egy ilyen áttekintés ugyanis egy-egy részlet *megállítása* is. Teljes folyamatot valójában nem tudunk átélni, csak tér, idő, történés stb. »kvantumokat«, egymást követő holtpontjaikban. És azok önigazoltsága szükségképpen teremt hiány-közérzetet; s megteremti a feltételességhez való gyakorlati alkalmazkodást is, az abban való berendezkedés szükségét. Mégis, annak a mindig újra felbukkanó közérzetnek, filozófiai gondolatnak gyökere – ti. hogy a valóság számunkra (végelemzésben) fikció, látszat, illúzió, illetve csak ilyen formában demonstrálódhat – ide nyúlik. Amennyiben valóságon lefutást, folyton »történő« összefüggés-rendszert értünk.

Van azonban olyan valóság-közérzet, melyet nem kísér illúzió-közérzet. De ez csak kiemelt ténnyel, mindent átfogó tárggyal szemben és kapcsolatban lehetséges. A meditáció és kontempláció így figyel; és találkozik a valósággal. Ezért részese a *kinyilatkoztatásszerű* közérzetnek: a kiemelt tényben, a mindent átfogó tárgyban az egész revelálódik. A *megállítási* itt nem kiszakított részletet érint, hanem maga a lefutás, a folyamat válik analóggá a *megállítással*. (...)

A valóság praktikus megélése számunkra azon az áron valósulhat meg, hogy közvetlenül az érzékeink vagy a legfejlettebb műszerek adataiból kiolvasható következtetéseknek elhisszük: a valóság olyan, amilyennek látszik, illetve igazolódik. Csupán ez a mi közmegegyezésünk. A valóság sem látszani, sem igazolódni nem tud, csupán mindkettőt meghaladó értelemben *lenni*. A mi közmegegyezésünk praktikus álláspont a dolgok állását és lefutását illetően; a statisztikailag megalapozott konvenció szintjén. Erre építünk házat, tervet, elgondolást, magyarázatot.

A művészet kísérletet tehet, hogy ezt a konvenciót kritikussá tegye – lévén éppen az a feladata (termékenyítő kockázata), hogy ne pragmatikus illúziókba, fikcióba, látszatba rendezkedjen be megtévesztő sikerrel, hanem megütközhesen a semmilyen pragmatikussal nem kecsegtető *valósággal*. Vagyis közelítsen egy olyan *objektív*hez, ami a látszatot, fikciót, illúziót leleplezi, anélkül, hogy kiiktatni vagy gyakorlatiasan helyettesíteni tudná.

A lehetőségeinkben adott »skizofrénia« tehát többszörös. (...)”

Mészöly a fenti idézet tanúsága szerint tehát egyértelműen ismeretelméleti, megismerő funkciót is tulajdonít a művészetnek, végső elemzésben a művészet minden kritika kritikája is, a reflexió reflexiója – szüntelen és szándékos eltérésben van a közmegegyezésektől, azoktól is, melyek vele kapcsolatban alakulnak ki.

Ezen a szálon jutunk el ahhoz a problémához is, mellyel több bejegyzés foglalkozik a *Glosszárium*ban: az Ego Scriptor, az önfikció, autofikció, tapasztalati fikció, az önéletírás – vagyis a szerző kérdéseire. A *Glosszárium* a „Magamat írom” jelenségcsoportnak is szinte kimeríthetetlen gazdagságú tárházát, lehetséges katalógusát vázolja föl, illetve javasol szempontokat a föltérképezésükhöz.

Tolnai, Georges Perec és Mészöly ilyen típusú szövegei kapcsán ez olvasható a *(Képzelt és metaforikus referenciák)* című glosszában: „Miért nem lesz mégsem soha önéletírás sem Tolnai, sem Perec, sem Mészöly autofikciójából? Talán mert a műfaj feltétele egy olyan én-kép, ön-kép, önmaga, olyan beszédmód, amely az önfikció elemi destruálása-

ként működik. Ebben nem a megalkotott én, a költői szubjektum módján konstituálódó én-fikció uralja a beszédszólamot, hanem az olvasásban megalkotott én-kép metaforikus referenciájaként lehet felidézni a szerzőhöz és biográfiájához közelítő személyt.” Itt a Mézőly által megállapított „többszörös skizofrénia” ellentétes pólusával, ellentétes előjelű elgondolásával szembesülünk, vagyis hogy az írásban való rögzítettség valóságához képest a rögzítő személye pusztán illékony és bizonytalan: metafora. Engem ez a helyzet a *Mátrix* című film alapszituációjára emlékeztet: minden, amit „látunk”, „érezkelünk”, „tapasztalunk”, nem más, mint agyunk projekciója, egy olyan tudaté, amelyet előre beprogramoztak, és nincs módja semmi olyat látni, ami eltér a program utasításaitól. Nem inkább arról van szó, hogy Valéry vagy Tolnai „ön-fikciója”, a semmibe nem kerülő kitalációk elutasítása, illetve a velük szemben megfogalmazott székszejs, az úgynevezett „tapasztalat-fikcióik” úgy is értékelhetők, mint kivonulás, szökési kísérlet a mátrix-szerűségekből, főleg egy önmagát Mátrixként fölépítő, tételező és elfogadó kultúrából?

Persze a *Mátrix* című film fikciója olyan tudatot tételez, amely el van választva a testtől. Nincs kizárva persze, hogy a tudósok létrehoznak majd mesterséges tudatokat, mesterséges intelligenciákat is. A természettudományos diskurzusokban is nagy vita folyik arról, lehetséges-e az olyan tudat, amelyet nem a mi szénmolekulákból fölépülő agyunk, hanem szilíciumalapú gép fog létrehozni, vagy pedig a tudat csakis élő anyag, emberi lény funkciója lehet...

Valéry több esszét is írt Descartes-ról, de nem a módszer érdekelte a filozófus munkásságában, hanem a *cogito*, az a fordulat, amikor az Én, a Magam hangja, szólama belép a filozófiába. A *Füzetek* elképesztő tematikai változatosságú fragmentjei, a hajnali órák, amikor éppen megszületik a fény, egy kivételes intellektus azon törekvésének formái és háttere, hogy saját magán figyelje meg, a saját elméjében szigetelje el, ragadja meg a gondolat születését, mielőtt az még a különböző diszciplínákban készen kapott sémákba rendeződne. Valéry számára a saját esze, a saját gondolkodásának tapasztalata, az ilyen irányú önmegfigyelés a legjobb lehetőség arra, hogy ellenőrizni tudja a készen kapott koncepciókat, mind az intellektuálisakat, mind az érzelmieket.

Most jelent meg angol fordításban a *Füzetek Cahiers/Notebooks* címmel Brian Stimpson, Paul Gifford és Robert Pickering szerkesztésében. A *Times Literary Supplement* november 14-i számának címlapján Valéryt ábrázoló fotó látható, vagyis éppen hogy nem látható, mert gondolkodás közben a homlokára szorított hosszú ujjai eltakarják, beárnyékolják az arcát. A fotó jelképes is lehet: a gondolkodó végső szubjektivitása, magárautaltsága, befelé figyelése eltakarja előlünk a személyt, s a végső szubjektivitás a végső objektivitással ér össze. Daniel Pinkas filozófus egy előadásában Santayana és Valéry gondolkodását elemelve kitér Valéry nyelvkritikájára is. Ennek lényege abban a paradoxonban foglalható össze, hogy sok mindenről hisszük azt, hogy létezik, pusztán azért, mert van neve a nyelvünkben, míg sok létező dolgot tökéletesen ignorálunk, mert nincsen rá szavunk. Valéry a filozófiát is irodalmi műfajnak tekintette, saját munkásságában, mint láttuk, nem is választotta szét ezeket a diszciplínákat (melyben egyébként követője annak a francia tradíciónak, a *poésie critique* hagyományának, amely az alkotás és reflexió kombinációja, s amelynek egyik legjelentősebb és legnagyobb hatású modern képviselője Marcel Proust). Azt mondta, a filozófia irodalmi műfaj, mégpedig olyan irodalmi műfaj, amelynek az a megkülönböztető jegye, hogy akik művelik, ezt soha nem ismernék be... Pinkas szerint kevesen tudják, hogy Valéry kivételes matematikai műveltségének köszönhetően tisztában volt vele, hogy létezik olyan nyelv, amely a gondolat tartalmától függetlenül annak jellemzőit, természetét képes kifejezni: épp a századelőn kezdett formálódni a matematikai logika, és szerinte Valéry tudta, hogy a matematikai nyelvek jól reprezentálják a mentális funkciók formális aspektusait. Vagyis az elme megismerő és kreatív funkcióinak vizsgálata a *Füzetek*ben nem pusztá spekuláció vagy gondolatkísérlet, hanem olyan újabb

matematikai területek irányába történő nyitás is, melyekről úgy vélte, segítségére lehetnek a gondolat formalizálásában.

Ha ez után a hosszú kitérő után újra föllapozzuk a *Glosszáriumot*, más fénytörésbe kerül a következő bejegyzés:

(„*Magamat írom*”) „Valéry *Füzetei* nem a személy és nem a mindennapok krónikái, hanem egy magatartás, diskurzus, poétikai alternatíva megalapozásai. Az írásmóddal együtt új olvasásmód keletkezik az olvasásról olvasásra módosuló kontextusteremtés egyedülálló lehetőségeként.”

Mindezzel egyet is értek, a kérdés csak az: létezik-e olyan magatartás, diskurzus, poétikai alternatíva, amely nem tartozik senkihez, amely elválasztható volna az egyetlen, egyedülálló, az éppen aktuális emberi lénytől? Thomka Beáta leggyakrabban hivatkozott íróin, Mészölyön, Tolnain, Esterházyon, Valéryn gondolkozva én arra a következtetésre jutottam, hogy nem. Csak az emberi lény képes kételkedni. „Csak az ember olvas.” Az a tény, hogy ennek az emberi lénynek a tudata nem emlékeztet semmiféle rendszerre, kaotikus, diffúz, labirintusszerű stb., nem jelenti azt, hogy nincs is benne semmiféle bonyolultabb rend, és ha kiderül, hogy ennek az emberi lénynek a saját „beszéde”, tudata nem a narratív logika szerint épül föl, akkor abból nem következik, hogy ez az emberi lény nincs is.

Ha igazat adunk Valéry anti-filozófiájának, és elfogadjuk, hogy a filozófia irodalmi műfaj, ebből az is következik, hogy az irodalom mint magasabb rendű reflexió foglalja magába a filozófiát. Az irodalom mint magasabb rendű reflexió, mint a megismerés és a kreativitás együttes módja, így foglalja magába, így írja fölül rendre a poétikát mint tudományt is. Ennélfogva a poétika sem maradhat tiszta, önálló diszciplína. Thomka Beáta is állandó párbeszédbe állítja más diskurzusokkal, történettudománnyal, esztétikával, képzőművészettel, nyelvészettel stb., más nyelvek tapasztalatával is szembesíti, ellenőrzi. A magyar irodalmat európai szemszögből, főként a francia kritika felől nézi. Nézőpontváltásai gyorsak, élesek, mint a penge. Az ő szövegét is sokszor újra kell olvasni, mint nagy Mestereiét, Valéryét vagy Mészölyét. Nyugtalanít és kíváncsivá tesz. Sokat kérdez. Képtelenek vagyunk szabadulni a rövid kis bejegyzésekben feszülő problémáktól. Sokféle kell figyelni egyszerre, kapkodjuk a fejünket, ide-oda lapozunk, lassan minden sort alá húzunk, összevissza nyilazunk, szaporodnak a kérdő- és felkiáltójelek a lapszéleken. Végképp eltévedünk, tehát megérkeztünk. Isten hozott a Labirintusban, Olvasó, engedd csak el a magaddal hozott fonalat!

Könyvének hátlapján színes fotó: a szerző mosolygós, napszemüveges arcképe. (Honnan is tudom, hogy ő az?) Mögötte kopár sziklák, romos kőfal, a sziklákon túl pedig egy darab „könnyű kékség”: a tenger.

Repülések és zuhanások

Federico Andahazi-Kasnya: A fejedelem

Távolról, egy másik regénytől kezdem: nemrégiben Harry Mulisch *Siegfried – Fckete idill* című regénye meghökkentően rossz kritikákat kapott a magyar irodalmi sajtóban – a Nobel-díj-várományosként is emlegetett holland író Hitlerrel szóló fantáziája bizonyára azért volt egyértelmű csalódás sokak számára (a leleményes cselekményszövs ellenére), mert egy diktátorregényt, gyanítom, elég pontosan körvonalazható elvárással vesz a kezébe az olvasó. Egy titok legalábbis részleges megfejtését várja: szeretnénk bepillantani a diktátor lelkébe vagy agytekervényeibe, szeretnénk tudni tetteinek mozgatórugóit, azt a folyamatot, amely egy akár egyszerű, akár gonoszságában zseniális embert képessé tesz a tömeges gyilkosságokra. Mulisch szimpla, kissé ezoterikus ízű és már-már rögeszmés válasza – hogy Hitlerben a „semmi”, a metafizikai nihil testesült meg – aligha világít meg bármi olyat, amin komolyan és termékenyen el lehetne gondolkodni. Mulisch regénye zárt, nem nyit teret az olvasói értelmezésnek: éppen a legfőbb titok – a „semmi” – leple alatt fosztja meg titkától a kérdést, sőt lényegében filozófiai zsákutcába vezet: a „Miért van inkább a valami, mint a semmi?” kérdésre lehet ugyan azt a választ adni, hogy a valami látszólagos, valójában semmi sincs, de innen nemigen vezet út sehová...

Mindezt csak annak érzékeltetésére

mondtam el előljáróban, hogy mennyire kockázatos vállalkozás volt Andahazi-Kasnyától, a magyar származású fiatal argentin szerzőtől, hogy harmadik regényében egy diktátor felemelkedésének történetét, a diktátorrá válás mechanizmusát próbálja megvilágítani (még ha a szerzői intenció nem is annyira a kérdés „megoldása”, mint pusztán a vele való esztétikai játék): kétszázharminchárom oldalon végigkísérni egy diktátor gyerekkorát, felemelkedését, a hatalom megragadását,

megőrzését, egy korrupt rendszer kiépítését s ugyanakkor – talán ennél még hangsúlyosabban – az emberek, a néptömegek viszonyát a diktátorhoz, az bizony már-már a lehetetlent súrolja még akkor is, ha jelen esetben nem egy konkrét történelmi személyiségről, hanem egy fiktív latin-amerikai ország elképzelt diktátoráról van szó. És bizonyos szempontból Andahazi-Kasnya regénye is kudarc: Wari Fia, a regénybeli diktátor a megtestesült gonosz (mintha vendégszereplő volna egy Stephen King-regényből) – gyerekkorának fantasyszerű leírásából megtudjuk, hogy Ördögasszony szüli, akinek a

székletével együtt jön a világra, már újszülöttként egy egész falut (és az anyját is) elpusztító vulkánkitörést okoz, majd egy mitikus barlangban nevelkedik, hangyamerget szív anyatej helyett, egy varangy és egy kígyó neveli (amíg meg nem öli mindannyiukat), s el nem indul a világba, hogy

Fordította Dobos Éva
Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2002
236 oldal, 1690 Ft

láthatatlan tanácsadójának sugallatait követve megszerezze a hatalmat. A szerző válasza tehát alig több, mint Mulisché: Hitler „semmi”, Wari Fia „maga a rossz”, az Ördög fattya, a világot elpusztító mitikus gonoszság.

A szerző már az első, rendkívüli stilisztikai intenzitással megírt oldalakon – amikor Wari Fia a minisztereivel együtt távozik a tönkretett és megfélemlített országból (egész pontosan elrepülnek valahová, hogy a nép aggódó szívvel várhassa visszatértüket) – olyan síkra helyezi a történetet, ahol az olvasói elvárás is megváltozik. A fantasyszag a történelmi-politikai-pszichológiai kérdések helyett arra irányítja a figyelmünket, hogy mi a csuda jöhet ki ebből esztétikailag – hogy van-e az íróban elég lelemény ahhoz, hogy izgalmasan és hitelesen végigjátsszon egy olyan játékot, amelyben nyilvánvalóan a legkülönfélébb műfajok és műfajparódiák kaleidoszkópjára számíthatunk, s ahol egyfolytában bizonytalan mind a narrátori nézőpont (az örökkön változó ugyanakkor mégis változatlan „mi”), mind az, hogy a történet – a fantasy – mikor villan össze bármilyen megélt valósággal oly módon, hogy éppen az esztétikum elsődlegessége folytán egy-egy pillanatra úgy villanjon fel a diktátorság metafizikai lényege, ahogy egy realista-pszichologizáló regény keretei között ez nemigen lehetséges. *A fejedelem* tehát már az első pillanataitól kezdve „ígéretes csalódás” – ha a diktátorrá válás vagy a zsarnoksághoz való társadalmi alkalmazkodás politikai-pszichológiai mechanizmusára vagyunk kíváncsiak, és egy új, a XX. század történelmi tapasztalatait mintegy szintetizáló művet akarunk olvasni a diktátorokról, akkor persze hasznosabb kézbe venni, mondjuk, Robert Service Lenin-életrajzát vagy Martin Amis nemrég megjelent könyvét, a *Koba The Dreadet*, vagy épp kutatásokat folytatni arról, hogy mi mindent írtak már az orosz szerzők – írók, filozófusok, társadalomkutatók és pszichológusok – Leninnél és Sztálinról. De kétségtől izgalmas, hogy mit tud kezdeni a témával egy szertelen, játékos, posztmodern szerző,

aki – mint előző két regényéből, a klitoriszfelfedezéséről szóló *Az anatómus*ból és a XIX. század elején játszódó *A harmadik nővérből* is kitűnt – olyan múzeumnak tekinti a kultúrát, amelyből kénye-kedve szerint és a történelmi hűséggel mit sem törődve emelheti ki és rendezheti izgalmas kollázssá a legkülönfélébb tárgyakat.

A fő kérdés az ilyen típusú művek esetében alighanem az, hogy van-e tétje a műveletnek – rezonál-e az így kialakított kollázs akár a történelmileg vagy egyénileg megélt fájdalmainkra, akár az esztétikai érzékenységünkre. Andahazi-Kasnya regénye az én olvasatomban időről időre mintha elveszítené ezt a tétjét (mintha a szerző olykor elfelejtené, hogy e téma esetében csak komoly lehet a játék: a pusztavicc éppúgy nem megbocsátható, ahogy nem lehet viccet mondani a holocaustról): a kollázs darabjai nem olvadnak, nem vegyülnek össze – mintha az író az a szándék vezérelné, hogy mindig újabb trükkal álljon elő, állandóan bizonyítsa kifogyhatatlan leleményét, újabb és újabb nyulat húz elő a kalapból, ami a cirkuszban sem túlságosan izgalmas –, de még nagyobb baj, hogy azokon a pontokon, amikor a kollázs-fantasy összeszikrázhatna a valósággal, lélektanilag hiteltelennek érzem a narrátori hangot. A kettős tudat, a *duplagondol* ábrázolásának temérdek szuggesztív példája van a világirodalomban Orwelltől Akszonovig, s ezekhez képest első olvasásra mehökkentően átélhetetlenek Andahazi-Kasnya többes szám első személyű narrátorának efféle mondatai: „Mivel még saját zsarnokokra sem futotta nekik [mármint Wari Fia külföldi bírálóinak], a mi gyilkosaink felett akartak ítélkezni, akik, ha gyilkosok is, mégiscsak a mieink.” Persze, ha jobban meggondolom, mégiscsak izgalmas ez a narrátori hang, mert egészen különös polifónia érzékelhető benne, s afféle hatást kelt, mint Pelevin *A rovarok élete* című regényének szereplői, amelyek – vagy akik – minden pillanatban, egy mondaton belül is egyszerre rovarok és emberek. Andahazi-Kasnya regényében a „mi” nem válik szét különálló

hangokra: egyszerre, akár egyetlen mondaton belül is benne van a diktátort istenítő elbutított lény éppúgy, mint a rendszertől állatiasan retteggő ember, sőt a szerző is a maga íródiktátori mindentudásával, aki nem stilizálja a közember beszédét, hanem a maga cizellált nyelvén mondja el gondolatait.

A regény egyik következetesen végigvezetett motívuma a Krisztus-történet páródíaja: a történet a mennybemenetellel kezdődik, az Elnök úgy néz le a tömegre az égből, „mint egy Krisztus”, tizenkét minisztere van, az ellenzék „úgy tette magáévá az Ő Doktrínáját, miként Róma a Megváltó szavát” stb. – vagyis az utalások és a párhuzamok olyannyira leplezetlenek, hogy az olvasó véletlenül sem élheti át a ráismerés örömét. És ugyanez mondható el a regény egyéb motívumairól is: Machiavelli „fejedelme” már a címben – majd a mottóban – is szerepel: a diktátor láthatatlan tanácsadójának szövegeihez rögtön megkapjuk a kulcsot – nincs mit keresni, nem kell próbálgatni a zárat, mert tárva-nyitva a kapu. Wari Fia mitikus, in-

dián legendákból szőtt születése ezekhez képest egzotikusabb és izgalmasabb alapanyag – a káprázatosan megírt oldalak után azonban egy unalmas és közhelyes történetbe csöppenünk: a diktátor tizenkét miniszterével a „mennybemenetel” után egy rég nem használt filmgyárban éldegél, ahol régi filmeket néznek, míg nem Wari Fia repülőgépen visszatér a főváros fölé, ledob rá két bombát, és... vége. „Még csak egy letarolt sivatag sem maradt.” (Vagyis: a szerző mintha nem tudna mit kezdeni a történettel, ezért lezárja az apokaliptikus vég röpke jelenetével.)

Vannak azonban a regényben olyan oldalak, amelyek Andahazi-Kasnya rendkívüli tehetségéről tanúskodnak: a kutyák, amelyek egyszer csak ellepik a várost, hatásosan jelenítik meg a kutyasorba kényszerített tömeget. A szerző ezeken a borzongató – és végre a zsarnokság rémálomszerű életvilágát is érzékeltető – oldalakon ragyogóan tematizálja a civilizáció, a kultúra, a humánus előtti ősállapotba való visszazuhanást, az emberiség – és minden egyes ember – örök rémálmát.

A varsói Robinson

Władysław Szpilman: A zongorista

Szpilman elbeszélése olyan különös túléléstörténet, amelyet Canettinél is hiába keresnénk, méltó arra, hogy megmaradjon a közös emlékezetben. A Lengyel Rádió zongoristájának karriertörténetét megszakítja a háború. Az ostromot még a lengyel társadalom részeként éli át. A család sorsa már ekkor, a kezdet kezdetén eldőlt, hiszen úgy döntöttek, nem menekülnek keletre.

A legfontosabb helyszín a varsói gettó. A családfenntartóvá előlépő kávéházi zongorista különös nézőpontból írja le ezt a halálra ítélt, tökéletesen kiszolgáltatott társadalmat, amely az utolsó pillanatig próbált úgy viselkedni, mint valami békebeli társadalom, amelynek vannak hősei, művészei, üzletemberei, aranyifjai, nyomorultjai, bandita-rendőrei, akiket „megfertőzött a Gestapo szelleme”, ennek ellenére „nagyszerű rendőr-jazz-bandet alakítanak”. Egy pillanatra még a gettó legendás költője, Władysław Szlengel is felbukkan, aki mindennap fel lép a németeket kifigurázó műsorban, *A kis élő naplóban*, „a gettó tréfás krónikájában”. Amúgy negyven verset hagyott ránk, kuplékat és balladákat, gyászdalokat és himnuszokat (a *Hagyjatok békén* magyarul is olvasható a *Múlt és jövő* 1995. 3. számában).

A társadalmi különbségek csak az Umschlagplatzon tűntek el, ahol bevagonírozták az összetereit tömeget. Szpilman is eljut idáig, az utolsó pillanatban penderíti ki a transzportból a zsidó rendőrség egyik

tagja. Nem tudjuk, miért: a népszerűség mentette meg, vagy a transzportokat összeállító kollaboránsok kerestek öngazolást abban, hogy megpróbálták kimenteni e társadalom különleges értékeit, így a művészeket is. Ezért kissé elképedve olvastam Wolf Biermann cseppet sem költői kérdését: „az a megvetésre méltó zsidó rendőr miért épp az annyira ellengyelesedett Władysław Szpilmant mentette ki az Umschlagplatzból?” Ezután arról ír, hogy a hagyományörző (nem ellengyelesedett) zsidók békésen imádkozva fogadták a halált.

Miután levegőt kaptunk, próbáljuk elképzelni ilyen hangsúllyal az elfranciasodott vagy elangolosodott kifejezést. Polański filmjében hallhattunk egy megjegyzést arról, hogy a Szpilman név igazán jól illik egy zongoristához. És a Władysław? Ez az „Ulászló” bizony azt mutatja, hogy Szpilman személyiségében és művészetében (lásd a lengyel kiadás CD-mellékletét) meghatározó szerepet játszott a lengyel identitás. Ha megnézzük a harmincas években készült családi képeket, modern európai nagyvárosban élő értelmiségieket

látunk, Varsó pedig nagyon kevésbé emlékeztet a száz évvel ezelőtti Vitebszre. Nem véletlenül találunk a könyvben ilyen mondatokat, hogy „Varsó mindig is hallatlanul elegáns város volt”. Különös jelentősége van annak, hogy a család a városban maradt. A végzetes döntésről a következő-

ket írja a szerző: „nem akarok nagy szavakat használni, de azt kell mondjam, elhatározásunkat legfőképpen Varsóhoz való kötődésünk motiválta”. Szóval Szpilman egyrészt nem kelet-galíciai haszsid, másrészt pedig az elmúlt évtizedek posztmodern terminológiájával sem írható le, hiszen aligha tekintette magát parvenünek vagy páriának, turistának vagy csavargónak. Egyéniségében pont a harmónia és a kiegyensúlyozottság a legdöbbenetesebb. Még hogy valamiféle asszimilációs paktumnak köszönhetne volna az életét... A gettóban? Őrületség.

Szpilman eztán már a család egyetlen túlélője. Történetében az hoz újabb fordulatot, hogy megszökik a gettóból, nem sokkal a felkelés kitörése előtt. Rejtékhe-lyen kívánni a háború végét – nem is olyan reménytelen vállalkozás, ha figyelembe vesszük, hogy Lengyelországban nem volt intézményes kollaboráció, csak a házmesterek és az egyéni fejedelmek működték együtt a Gestapóval (mindkettőre találhatunk példát).

Csakhogya 1943 áprilisában kitört a gettóban a felkelés, aztán Hitler bosszúból a földdel tette egyenlővé azt, ami megmaradt belőle. 1944 augusztusában kitört a varsói felkelés, s a bukás után ugyanaz volt a bosszú: most már az egész városnak el kellett pusztulnia (aligha túlzott Hosenfeld, amikor azt írta, „ez egyet jelent keleti politikánk csődjével”). A kiűrtetett városban csak a megszálló csapatok maradnak, Szpilman így elveszti a kapcsolatot azokkal a lengyelekkel, akik segítségével akár a háború végéig is bujkálhatott volna (ez persze nem volt olyan közel, mint 1944 nyarán gondolták). Ekkor következett be a történet legképtelenebb fordulata: Szpilman vizet és élelmet keres a romhalmazzá változott városban, amikor rátalál Wilm Hosenfeld, egy német tiszt, aki nem hóhérra, hanem a megmentője lesz. Aztán egy idő múlva a németek is visszavonulnak, így Szpilman magára marad, varsói Robinsonként várja a felszabadítót.

Ezért lehetett volna vagy lehetne még a város pusztulásának és feltámadásának

szimbóluma, emblematikus alakja, aki néhány napig egy személyben tartotta fenn a folytonosságát. 1946-ban, gondosan cenzúrázva kiadott könyvére azonnal felfigyeltek, Miłosz rögtön forgatókönyvet akart írni belőle. De a magányos hős története nem tükrözi a társadalom osztályszerkezetét, egyébként is, az új hős nem a tragikusan magára maradt túlélő, hanem a diadalittas felszabadító, aki nem próbálja menteni azt, ami még megmaradt a múltból, hanem új civilizációt akar teremteni. A könyv hamarosan kiadhatatlanná válik (Izraelben sem akarnak hallani róla), Szpilman közben leéli az életét (az ötvenes évek végén a San Remo-i táncdalfesztivál mintájára kitalálja a 2003-ban Ricky Martint vendégül látó sopoti dalfesztivált), Hosenfeldet kegyetlenül megkínózzák, majd öntudatlanul vegetál egy Sztálingrád környéki rabszolgatelepen. A mű jó fél évszázad múltán feltámad, és könyv, majd film formájában meghódítja a világot.

Ez a bizonyos új kiadás Németországban készült a kilencvenes évek végén, ezért Szpilman visszaemlékezéseit kiegészítettek két gyarló és elég érdektelen szöveggel, amiktől vésszen megváltoztak a könyv arányai. A Szpilmant (utoljára) megmentő Wehrmacht-kapitány, Hosenfeld fontos epizód szereplőből teljesen fölöslegesen kulcsfigurává lép elő, mintha legalábbis kettejük történetéről lenne szó (Polański szerencsére nem hallgatott Biermann sugallataira).

Hosenfeld háborús feljegyzéseinek kétségkívül vannak dokumentumértékei, de nem egészen értem, miért kell ezt szenzációként tálni. Némi rosszindulattal fogalmazva, Hosenfeld azért olyan különleges lény, mert felfigyelt arra, hogy a tömeggyilkosság nem egyeztethető össze a felebaráti szeretettel. Még azt a kijelentést is megkockáztatja, hogy a lengyeleket „nem volt szükségszerű” megfosztani átlamiságuktól. Mindebben a Führer is hibás. A nemzetiszocialisták nem tartják magukat az általuk hirdetett elvekhez stb.

A baj nem jár egyedül, Wolf Biermann mindezt megtoldja egy 33 részre tagolt, szerencsére csak pár oldalas rapszódíával, amelyben a brechti agitprop stílusában magasztalja Hosenfeldet (pedig elég lenne, ha csak megadná a fontosabb információkat). Szpilman ténszerű beszámolója után Biermann szövege fülsértő, amikor olyan kijelentéseken elmélkedik, hogy „Auschwitz Isten büntetése volt”. Hosenfeld pedig annyira katolikus volt, hogy még misére is járt lengyel barátaival: „Micsoda látvány! Egy germán a »gyilkosok köpönyegében« (B. Brecht), amint a

lengyel pap előtt térdepel – farkas a pásztor előtt –, és magához veszi az ostyát a »szláv Untermensch« kezéből!”

Ízlés dolga, de ilyen szavakat talán idézőjelben sem kellene leírni a morál új germán héroszáról (aki nemcsak hogy nem adta föl a bujkáló Szpilmant, hanem kenyeret és lekvárt is adott neki) – szembeállítva őt a lengyelekkel, akik „hagyományosan erősen fertőzöttek az antiszemitizmussal”. Szpilman visszaemlékezéseit kijátszani Lengyelország ellen, ahol „már jóval a német invázió előtt tombolt” az antiszemitizmus – talán mégse kellene.

A kánon és „Az igazi”

Márai Sándor németországi sikersorozatának legutóbbi állomása *Az igazi* című (németül: *Wandlungen einer Ehe*, kb.: „Egy házasság színváltozásai/hányattatásai”) regény kiadása volt. A *Die Zeit* című nagy tekintélyű, mértékadó hetilap kritikusa 2003 augusztusában *A szenvedély monológjai* („*Monologe der Passion*”) címmel közölt róla kritikát. Írásának alcíme így hangzik: „Márai Sándor mesteri regénye mindennemű szerelem kudarcáról”. Annak bejelentése után, hogy mint Márai számos más műve, ez a regénye is megjelent már egyszer német fordításban, mégpedig 1949-ben, minden visszhang nélkül, már az első bekezdésben ezt olvashatjuk: „A szerző nyolcadik és az *Egy polgár vallomásai* mellett talán a legjelentősebb regénye ez, amely most másodszor is utat talált hozzánk, Christina Viragh ihletett fordításában: az mindenestre bizonyos, hogy közülük ez a legszebb és a legművészebb.”

A kritikus Thomas Mannt és *A Buddenbrook ház*at emlegeti: „A polgáriasság és variációi: ez a férj és a feleség monológjának egyik főtémája: házasságuk fájdalmas hányattatásait és végérvényes kudarcát precíz, de mégsem könyörtelen pontossággal, sőt újra meg újra heves, szinte lélegzetvisszafojtott szenvedéllyel vallják meg; a másik téma a magány, az örökösök kései polgárságával szoros összefüggésben.” Judit, a cselédlány alakjával, ezzel a „proletár teremtménnyel” aztán a kritikus szerint Márai még túl is tesz Thomas Mannon: „Nem, Judit nem kerülhetett volna ki Thomas Mann tolla alól. Ő aligha bírta volna kimondani azt, amit a nagy Márai élethossziglani emigrációjának kezdeti keserves éveiben, regénye harmadik részében leírt, és az északi kolléga végképp nem adta volna ezt a felismerést egy közönséges-eszes nőszemély szájába – azt a meglepő mondatot, mely szerint a kultúráltság (*Kultiviertheit*) az, »ha egy ember vagy egy nép képes az örömré« (...) Az öröm nem tartozott Thomas Mann kompetenciájába. A két nő emésztő szenvedélye sem. És az elbeszélés elementáris lendülete, a közvetlensége, a szenvedélyessége, a szomorúsága, örömeinek naiv kifinomultsága sem. A *Wandlungen einer Ehe* nagy könyv.”

Nem tartozik a lényeghez, de azért jellemző: *Az igazi* nem Márai „élethossziglani emigrációjának kezdeti keserves éveiben” született, hanem 1941-ben, amikor Márai a leg-sikeresebb magyar írók egyike volt Magyarországon. A lényeg az, hogy *Az igazit* a hazai Márai-recepció egységesen a szerző gyenge művei között tartja számon, olyannyira, hogy a Helikon Kiadó hosszú évek óta tartó Márai-sorozatában csak mostanában, az összes fontosabbnak vélt mű után jelentette meg új kiadásban, nyilván a célba vett teljesség kedvéért. Én magam két éve itt, a *Jelenkor*ban^{*} azt írtam róla, hogy „*Az igazi* a monológikus szólam látványos kudarca (...) Az elbeszélőhelyzet szempontjából mindkét monológ mesterkéltséggel (...) az igazi: Áldozó Judit alakja csupán egy fikció, amely egyáltalán nem elevenedik meg, Péternek, a férjnek a végzetes vonzalma mondvacsinált (...)”

Karátson Endre a *Jelenkor* 2003. szeptemberi számában ankétára hívta fel az írókat, „nyelvünk alkotóművészeit” arról, „kinek írunk” a beinduló európai törekvések korában, mennyire tartják lehetségesnek és kívánatosnak irodalmunk külföldi méltánylását, „mennyire érzik magukat továbbra is az ország képviselőinek, mennyire tartják ezt a képviselést fordításban lehetségesnek”. Bár nem tartom magam hivatottnak arra, hogy a

Györfly Miklós és Gömöri György itt olvasható írásai hozzászólásként születtek Karátson Endre *Kinek írunk?* című vitaindítójához (*Jelenkor*, 2003/9.). (A szerk.)

^{*} „Györfly Miklós: A Márai-regényszólam (1928–1942)”, in: *Jelenkor*, 2001/4., 306–339. o.

megszólított „írók”, „nyelvünk alkotóművészei” nevében szóljak hozzá a kérdéshez, a kérdésfeltevő tudós személye és szakmája a kritikust, az irodalomtörténészt, a műfordítót arra bátorítja, hogy ő is elmondja a magáét. Mint feladvány itt van mindjárt ez a talányos Márai-jelenség, amelyről magát az érintettet már nem lehet megkérdezni – pedig nem sok híja volt, hogy megérje –, így helyette most az irodalmárok találgathatják, ugyan mi lehet a magyarázata. Lehetséges, hogy Az igazi fentebb idézett rajongó kritikájának mások ellentmondanak, és az is lehetséges, hogy a bestseller-listákra ez a könyv már nem fog fölkerülni, de ez mit sem változtat azon, hogy Márai újabb keletű külföldi recepciója és főleg olyan könyvek elsöprő sikere, mint *A gyertyák csonkig égnek*, teljesen váratlanul érte a magyar irodalmi életet. Vagy Márairól nem tud(t)unk valami fontosat, vagy az irodalmi fordításoknak a mindenkori műtől, célnyelvtől és fordítótól függő koordinátarendszeréről, vagy a magyar irodalomhoz tartozó szerzők külföldi befogadásának a mindenkori könyvpiactól és olvasóközönségtől függő esélyeiről.

Valószínű persze, hogy egyikről sem tudunk eleget. És gyanítom, hogy a németek, a franciák, a japánok vagy a brazilok sem tudnak sokat arról, hol ki és miért fordítja és olvassa vagy nem fordítja és nem olvassa irodalmuk műveit. Kérdéses az is, meg lehet-e tudni egyáltalán minderről valamit. Megtudhatja-e, meg kell-e tudnia, érdemes-e megtudnia az írónak, hogy kinek ír, mennyire óhajt, mennyire fogad el nem magyar (nem német, nem francia, nem japán stb.) olvasókat. Egy időben gyakran vádolták azzal a magyar művészfilmeket, hogy külföldi fesztiválokra készítik filmjeiket, és nem érdekli őket, hogy a magyar nézők mit szólnak hozzájuk. Ők vajon jobban tudták, mitől döglök odakinn a légy?

Ha közelebb akarunk kerülni a lehetséges válaszokhoz, akkor szerintem legalábbis kétfelé kellene választani a Karátson Endre által felvetett, máskor és máshol is gyakran felvetődő kérdéseket. Az egyik kérdéshalmaz a műltra vonatkoznék. Miért nem kellett a külföldnek a magyar irodalom korábban? Nagyjából a nemzeté válás korától a nyugatosodás hosszas késlekedéséig, mai nyelven szólva: a (nemcsak politikai értelemben vett) európai integráció érlelődéséig. A magyar irodalmi „fejlődésnek” addig a forduló-pontjáig, amely – ma már jól láthatóan – a 20. század hetvenes-nyolcvanas éveire esett. Ez ma már irodalomtörténeti–történelmi kérdés. Annak idején persze jelenidejűen is minduntalan fölmerült, és különféle válaszokkal magyarázták, illetve hiábavaló vagy szerény sikerű próbálkozásokkal igyekeztek változtatni a méltatlannak ítélt helyzeten. Karátson Endre számos példával illusztrálja ezt. Mintha némi ellenkezéssel idézné a nyugati irodalmak nagy fordítóinak, Kosztolányinak és Babitsnak a magyar irodalom fordíthatatlanságáról szóló nézeteit. Eszerint nyelvünk és kultúránk elszigeteltsége miatt irodalmunk művei „csupán nekünk tudnak szólni”, és minden eredetiségük és érdekük az „általánosabb hangulatoknak speciális nemzeti formákban, szavakban, hangokon való megjelenésében rejlik, s mihelyt ezek nem éreztetnek eléggé, mint fordításban, az egész mű közhellyé válik” (Babits).

A magyar nyelv tehát nem számíthat arra, hogy részt vegyen a világirodalmi nyelvkoncertben. Én úgy gondolom, hogy bár az ártalmas kisebbségi érzés és a gőgös elzárkózás mint ok vagy következmény egyaránt felróható ennek a felfogásnak, mint Karátson is utal rá, mégis sok igazság rejlik benne. Valóban nehéz elképzelni, hogy Petőfi, Arany, Ady, Mikszáth stb. úgy szólaljon meg bármilyen idegen nyelven, hogy ha nem keltik is – mert eleve nem kelthetik – a külföldi olvasóban ugyanazokat a képzeteket, mint a magyarban, a maguk újáteremtett módján mégis hasonlóan eredetiek és megragadók legyenek. Persze nagyjából nyilván ugyanez történt a Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc és mások által fordított külföldi művekkel is, csak épp ők maguk, valamint a magyar olvasók sokkal iskolázottabbak voltak az angol, francia, német, latin kultúrában, mint a külföldiek a magyarban, és így könnyebb volt áthidalni a térbeli és időbeli, a nyelvi és a kulturális távolságokat. Műfordítói munkásságukkal mindenesetre a *Nyugat* nagyjai maguk mutattak –

igaz, ma már sok vonatkozásban vitatható – példát arra, hogy az idegen kultúrát és nyelvhasználatot hogyan lehet átültetni hazai közegbe. Így elvben talán felvethető a kérdés, hogy ha lettek volna annak idején olyan külföldi író-műfordítók, akik hasonlóan jártasak a magyar nyelvben és kultúrában, mint Babitsék akár több nagy nyugati irodalomban is, akkor a klasszikus magyar irodalom vajon nagyobb elismerésre talált volna-e. Hogy miért nem akadtak ilyen magyarságtudományos felkészültségű író-fordítók, és mire mentek volna, ha lettek volna, ezen ma már fölösleges rágódni. Távol álljon tőlem, hogy politikai felhangú történelmi spekulációkba bocsátkozzam, mégis feltételezném, hogy egyik okként közrejátszhatott ebben a mindkét világháborúban a vesztes oldalon álló, előbb fél-feudális, „neobarokk”, majd szovjetizált Magyarország rossz nemzetközi presztízse, amely csak 1956-ban és 1989-ben javult látványosan, de máig nem véglegesen. Örökös nemzeti sirámaikkal, állítólagos nacionalizmusukkal, határon túli kisebbségeikkel, javíthatatlan pártoskodásukkal, egyszerűen a külföldiek magyarságképének hagyományos és szívósan továbbélő sztereotípiáival – és tegyük hozzá: gyenge és szétszórott nyugati emigrációjukkal – a magyarok éppenséggel nem voltak Nyugat-Európa kedvencei.

Ennél sokkal lényegesebb azonban, hogy az irodalomtudományok intézményes kialakulásától, tehát nagyjából a 19. század első harmadától-közepétől egészen a 20. század második harmadáig a nagy nyugati irodalmak határozták meg a világirodalmi kánont, és minden egyéb csupán a nagy világirodalom-történetek és kézikönyvek „futottak még” kategóriáiban kaphatott helyet, úgyszólván csak felsorolási említés erejéig. Mivel mindent ehhez a centrumhoz mérték, ami kívül esett rajta, az perifériának számított, és ismerete, művelése inkább volt hóbortos ritkaság, mint előmenetellel és hírnévvel kecsegtető szakma. Az egyetemeken modern filológiai tanszékei szintén a nagy nyugati nyelvek irodalmait szerint szerveződtek meg. Ha valamit mégis érdemesnek tartottak arra, hogy a perifériáról beemeljék a centrumba és lefordítsák a nagy nyugati nyelvekre, az mint a centrumnak egy-egy nyúlványa vagy elágazása bocsátatott be a kánonba. Így lett annak része a 19. századi orosz regény vagy például Ibsen és Strindberg. Jellemző mindenestre, hogy még ezek a szerzők is főleg német nyelvi közvetítéssel terjedtek. Ebbe a világirodalom-képbe, amelyet különben olyan magyar szerzők is magukévá tettek, mint éppen Babits vagy Szerb Antal, az állandó „fáziskésésben” lévő magyar irodalom természetesen nem férhetett bele, illetve folytonos bizonyítási kényszerben szenvedett, amelyet jóakarói erőltettek rá. Mivel a magyar műveltség és köztudat a magyar irodalmat a legfőbb nemzeti értéknek, a magyar nemzeti lét eminens reprezentánsának és kifejezésének tekintette, és szent meggyőződése volt, hogy ez az irodalom mindenképp európai színvonalú, különösen fájdalmas tapasztalatnak bizonyult, hogy nemzetközi elismertetése áthágathatlan akadályokba ütközött. Mint Karátson példatára tanúsítja, nem segítettek ezen olyan jószándékú, de fatális félreértéseken alapuló intézményes kísérletek sem, amelyek a magyar irodalmat mint olyat kampányfeladatként, állami-kulturpolitikai támogatással próbálták a nyugat-európai olvasóra rátukmálni. Az a képzet, hogy nem egyes magyar nyelvű irodalmi műveket, hanem magát a magyar irodalmat kell a külföldiekkel elismertetni, lényegében még a 1999-es frankfurti könyvvásár idején is élt, amikor Magyarország volt a díszvendég. Ez persze bizonyos fokig a díszvendégség intézményéből magából is következett, és ennyiben a nemzeti irodalom vagy könyvkiadás olyan illúzióját tükrözte, amelynek, úgy látszik, az egységesülő Európában is van még szerepe.

Valójában mióta a világirodalmi kánon érvényét veszítette, már csak szerzők, könyvek, kiadók és olvasók vannak. A kánon ugyanis valamikor a késő modernség és a posztmodern határán felbomlott, és néhány évtizede már nincs olyan mérce, amelyhez képest egy mű mérvadó és megfellebbezhetetlen remekműnek bizonyulhatna más művekkel szemben. Nincsenek többé világirodalom-történetek, különösképp nincsenek olyan összegzések, amelyek a közelmúlt vagy a jelenkor irodalmaiban tennének rendet. Míg

például a regény, a líra, a dráma modernségének kánonjára nézve még többé-kevésbé kialakult a tudományos konszenzus, a 20. század második felétől egyre nagyobb a bizonytalanság, hogy mi az etalon. Ennek csak részben oka az időbeli közelség, valójában inkább arról van szó, hogy az irodalom fogalma maga is elbizonytalanodott. Míg egyfelől határai egyre jobban elmosódnak, másfelől a médiával és a mozgóképpel szemben mind többet veszít régi szerepéből.

A világirodalom hagyományos nyugat-európai kánonját az is kikezdte, hogy néhány évtizede latin-amerikai, indiai, afrikai, ausztrál, illetve cseh, egyiptomi, albán és nem utolsósorban magyar szerzők is arathatnak sikereket a globális könyvpiacra, és kaphatnak Nobel-díjat, nemegyszer olyan jelöltekkel szemben, akik az euroamerikai kultúrfőlény továbbélő beidegződése szerint gyakran még mindig esélyesebbnek tűnnek.

És itt vagyunk akkor a másik kérdéskörnél: mik az esélyei ma a magyar irodalmi mű külföldi fogadtatásának, ír-e, írhat-e ma a magyar író külföldi olvasónak is, mi múlik a fordításon és a marketingen? Fel lehet-e fedeztetni utólag Krúdyt, Kosztolányit, Füst Milánt, Weöres Sándort vagy Mándy Ivánt? Netán még Illyés Gyulát vagy Németh Lászlót is? Az bizonyos, hogy ezt itthonról, központilag távirányítva nem lehet megtenni. Köz- és magánalapítványok kezdeményezései és támogatásai, így mindenekelőtt a magyar irodalmi művek fordítását, illetve magukat a fordítókat támogató projektek természetesen nagyon fontosak és hasznosak lehetnek, de semmi sem pótolhatja a személyes kapcsolatok hálózatát. Az elmúlt két évtizednek talán ez a legfontosabb tanulsága. Mivel csak szerzők, művek, kiadók és olvasók vannak (meg persze fordítók!), ezért a mindenkori kiadó nem nemzeti irodalmakra, kánonokra, irodalomtudományos garanciákra kíváncsi, hanem olyan könyvekre, amelyeket el tud vagy el szeretne adni az olvasóinak. Hogy melyek ezek, az olyan obskúrus nyelvterületre nézve, mint a magyar, a megbízhatónak tartott súgók mondják meg.

Hogy a kiadók mindenekelőtt nem az akadémikusok által jóváhagyott kánont, hanem az általuk favorizált szerzőket adják ki, többé-kevésbé már nálunk is így van. Az egyes kiadóknak mindinkább megvannak a maguk bejáratott szerzői, akik mellett néha nagy merészen újabbakkal is megpróbálkoznak. Ha nem jönnek be, ejtik őket. Az Európa Kiadó nevezetes állami korszakában például még más volt a helyzet; akkor még csakugyan olyan kultúrpolitikai és irodalomszakmai szempontok szabták meg, mit kell, illetve mit lehet kiadni, amilyeneket a magyar irodalmi és kulturális élet szokott számon kérni a külföldi kiadókon. Az éves „műszám” egy bizonyos hányadának a szovjet és a népi demokratikus irodalmakat kellett képviselnie, ugyanakkor a nagy nyugati nyelvterületekért felelős szerkesztők, többnyire felkészült irodalmárok, a politikai korlátok figyelembevételével ugyan, de ezen belül szigorúan esztétikai-kritikai szempontok szerint igyekeztek úgy válogatni a külföldi könyvtermésből, hogy a különböző irodalmak színe-java jelenjen meg magyarul. Mivel ez a gyakorlat elmúlt, ma már a német, francia, horvát, arab stb. szerzők, kritikusok és irodalomtudósok is számon kérhetnék a magyar kiadókon, miért nem adják ki az irodalmukat, illetve miért épp azt adják ki, amit kiadnak. Mint egy korábbi *Jelenkor*-beli cikkemben* már megírtam, a kortárs német nyelvű irodalmak hazai kiadása „siralmasan” (ez a filosz jelzője) hiányos és esetleges.

A kortárs magyar irodalom németországi megjelenésének igen jót tett, hogy idestova harminc esztendeje rendszeresen meghívják jelentős magyar írókat egy-egy éves berlini vendégeskedésre. Egy idő múlva szinte már kézzől kézre adták őket a barátok és pártfogók, a kritikusok és kiadók. Bizonyos, hogy számos magyar irodalmi mű, remekművek és kevésbé fontos alkotások, nem jelenhettek volna meg németül, ha nem alakul ki az a hálózat, amelyben egyik író ajánlotta a másikat, egyik könyv a másikat, egyik siker a másikat.

* „Györffy Miklós: Világirodalmunk világtalansága”, in: *Jelenkor*, 2002/3., 309–313. o.

Valószínűleg Kertész Imre sem kapott volna Nobel-díjat, ha valamikor a kilencvenes évek elején valaki(k), nyilván mások ajánlására meg a magyar irodalom iránt megnövekedett érdeklődés hatására, fel nem fedezi(k). A *Sorstalanság*ot éppenséggel felfedezheték volna már másfél évtizeddel előbb is, hiszen az már akkor megvolt.

Egyszerre akadtak fordítók is. Nem mindig a legjobbak, de Hildegard Grosche (Nádas), Christina Viragh (Kertész, Márai), Terézia Mora (Esterházy) meg mások egyszerűen, úgy látszik, remekeltek. A magyar irodalomtudomány mulasztása, hogy még nem történt meg ezeknek a fordításoknak az összehasonlító kritikai elemzése, hiszen sok tanulságot nyújthatnának mind a majdani fordításoknak, mind általában a magyar irodalom fordíthatóságának ominózus kérdésében. Az kétségtelennek látszik, hogy vannak könnyebben és nehezebben fordítható íróink. De lám, a látszólag könnyebben fordítható Kertész *Sorstalanság*ának is csak a második, az előzőnél jobban sikerült német fordításban sikerült áttörnie. Tudunk olyan jelentős magyar regényről, amelyet ki akart adni egy német kiadó, ám a gyengén sikerült fordítása miatt elállt tőle. Nem elég tehát a jó kapcsolat, a befolyásos ajánló, a fordításra érdemes mű és a kiadói szándék, igényes kiadó – éppen a mű és sikere érdekében – a fordításra is ad. Bár így volna ez nálunk is a külföldi szerzők fordításaival. Ezekről gyakran ki sem derül, hogy rosszak, mert nincs sem szerkesztés, sem kritika. Az olvasó meg kapja, amit kap.

Hogy végül is a külföldi olvasó mit olvas ki a lefordított és kiadott magyar irodalmi műből, erről tudunk a legkevesebbet. Egyáltalán kik ezek az olvasók, és mi készíteti őket arra, hogy megvegyék valamelyik magyar szerző könyvét? Ha már ott tart valaki, mint Márai és Kertész, vagyis szerepel a bestseller-listákon, a dolog egyszerűbbnek látszik, de mit kezdünk azzal, ha valaki, és nem akárki, mesterműnek olvassa *Az igazit*? Mindenekelőtt persze örülünk, és talán újraolvassuk a regényt, amennyire tudjuk, egy képzeletbeli német olvasó fejével – csakhogy magyarul nem azt a könyvet olvassuk, amelyet a német kritikus olvasott. Lehetséges, hogy Christina Viragh német fordításában *Az igazi* egyszerűen az lett, ami talán magyarul is lehetett volna, de végül is nem lett? Vagy lehetséges, hogy *Az igazi* ma a német közegben olyasmiről szól, ami nekünk eszünkbe sem jutna róla? Egy alkalommal, *A gyertyák csonkig égne*nek egy németországi vitáján azt fejtegették többben, bizonyos fókig a magyar közreműködő értetlenkedésével szembeszállva, hogy ez a regény a barátságról szól, arról az értékről, amelynek manapság náluk egyre nagyobb az ázsiója, mert az emberek szenvednek a hiányától. Matt, volt kénytelen magában megállapítani a magyar irodalmár. Ugyanakkor eszébe jutott, hogy Thomas Bernhard egyik általa fordított darabjáról a magyar színházak, amelyek előadták, és a magyar kritikusok, akik írtak róla, kitartóan úgy vélekedtek, hogy az a bécsi nagypolgárság dekadenciájáról szól, és ezért nem sok közünk van hozzá. Nyilván nem ugyanazt a darabot olvasták.

Karátson Endre vitaindítójának kérdésére – „Kinek írunk?” – végeredményben kicsit nyeglén úgy válaszolhatnánk, hogy annak, aki kiad és elolvas bennünket. És hogy kit ad ki a külföldi kiadó, kit ki hogyan fordít le, kit hogyan értenek, és kinek lesz sikere, ezt szinte lehetetlen kiszámítani és megtervezni. A hazai – különben itthon is folyamatosan vitatásra érdemes – kánon bizonyosan csekély szerepet játszik benne. Annál nagyobb szerepet játszhat, hogy a külföldi kiadóikkal személyes kapcsolatot ápoló, esetenként baráti viszonyban lévő sikeres magyar író kit ajánl kiadásra. Ha jól tudom, legutóbb ilyen ajánlásnak köszönhetően jelentek meg a frankfurti Suhrkampnál és arattak sikert Örkény egypercesei. Na, ugye, mondhatnánk nekik, és hány ilyen szerző van még a tarsolyunkban! *A mi magyar irodalmunk kincsestárában!* Bár ők az efféle hazafias büszkeségre nem kíváncsiak, azt talán mi is némi jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy az irodalmat, a szép-irodalmi könyvkiadást, az olvasást egy bizonyos szinten alul vagy felül (?), a tömegfogyasztásra szánt bestsellerek globalizált piacán kívül még mindig a személyes ízlés és szeszély az emberi kapcsolatok esetlegessége irányítja.

KINEK ÍRUNK, ILLETVE FORDÍTUNK?

Karátson Endre izgalmas kérdéseket pendített meg vitaindító tanulmányában. A magyar irodalom külföldi fogadtatása olyan téma, amiről minden bel- és külföldön élő magyar hosszan tudna értekezni – ha lenne kinek. Most itt az alkalom, de nem akarok visszaélni vele, ezért csak megkísérlem néhány címszó alatt összefoglalni mindazt, legalább a legfontosabbakat, amit erről mondhatok.

Elvárások. Karátsonnak tökéletesen igaza van abban, hogy a magyar író és költő (még ha hosszabb ideje él távol Magyarországtól, akkor is) más elvárásokkal közeledik saját művei vagy az általa nagyrabecsült kortársi művek fordításához, mint a fordítást befogadó nyelv „bennszülöttje”. Jellemző történet, hogyan akartam terjeszteni a magyar irodalmat Angliában szinte rögtön azután, hogy friss magyar menekültként kutató-ösztöndíjat kaptam az oxfordi egyetemen. Forradalomból jöttem, tehát mi sem látszott kézenfekvőbbnek, mint az, hogy csináljunk egy magyar *forradalmi versantológiát* Adytól Illyésen és József Attilán át a *Piros a vér a pesti utcán* című forradalmi versig. Erre a célra próbáltam jó angol fordítókat toborozni – a csoda az, hogy egyet-kettőt találtam is, és például Vernon Watkins így készített egy-két jó fordítást József Attila verseiből. Viszont maga a vállalkozás nem kecsegtetett sok sikerrel, mivel – ahogy azt Cushing tanár úr velem bizalmasan közölte – az angolok nem rajonganak a forradalmakért. Az ő „dicsőségesük” nagyon rég volt, egy évszázaddal a francia előtt, és különben is: Nagy-Britannia békés ország. Egy idő után igazat kellett neki adnom – az angol kiadók nem ostromoltak ajánlataikkal, én meg meguntam a kiadókerekesést, s így az elkészült anyag nagy része később besorolódott abba az óriás-antológiába, amit Tábori Pál kezdett (a Gara-féle francia antológia angol hasonmásaként), Kabdebó Tamás folytatott és végül Makkai Ádám hozott tető alá 1996-ban.¹

Pár évbe telt, amíg megértettem: hibás elvárásokkal közeledtem az angol olvasóhoz. Az antológia helyett elkezdtem bemutatható költőkben gondolkodni, s lett is ebből egy közös Corvina–Oxford University Press kiadvány, a Kodolányi Gyulával közösen szerkesztett, első és azóta is egyetlen Nagy László-kötet, 1973-ban. (Ezt Magyarországon a folyóiratok szinte teljesen elhallgatták, bár az angol kritika többsége jól fogadta.) Mulatságos módon ez a kötet kihívta egy ötvenhatos emigráns költőtársam szigorú bírálatát, mert úgymond: „ezek a versek nem hangzanak úgy angolul, mint magyarul”. Az illető túl magasra adta fel a labdát, amit azonnal le lehetett csapni: nincs az a fordítás, amelyik teljes hangzó-azonosságot tudna teremteni, azon egyszerű oknál fogva, mivel a két nyelv fonetikája és ejtése, sőt: egész hangzásrendszere teljesen különböző. Még a magyarban is nehéz olyan hangzásokat létrehozni, mint a verlainé-i „Ősz húrja zsong / jajong, busong / a tájon...”, pedig a magyar a legtöbb indoeurópai nyelvhez képest találékony és rugalmas nyelv. A jó fordítás a legjobb esetben is csak megközelítheti az eredeti szöveg minőségét, leképezve annak egyes sajátosságait és újratervezve szerkezetét a befogadó nyelv közegében.

Nagy László után (akinek főleg Tony Connor volt a fordító-partnerem) az évek során fordítottam Clive Wilmer angol költőbaráttal együtt vagy húsz magyar költőt, meg-

¹ Akit ez a versantológia, az *In Quest of the Miracle Stag* érdekel, annak a második kiadást kell ajánlanom 2000-ből, amelyben az első kiadás legtöbb hibája már ki van javítva.

jelent angolul két Radnóti Miklós- és két Petri György-kötetünk, az utóbbi 1999-ben, meglepően élénk kritikai fogadtatással.² A fordítások közben megtanultam: az angol versolvasó nem azt várja el, hogy a vers 'magyar ízekkel' hasson rá, az eredeti nyelvi zamata őt egyáltalán nem érdekli. Mindössze meggyőző versszöveget vár, jó angolsággal, tehát ha erőltetett rímeket vagy kiváltázott hexametert kap helyette, akkor csak vállat von és esetleg azt mondja: az eredetiben ez biztos jobb volt. De nem fog megtanulni magyarul ahhoz, hogy ellenőrizze, így van-e valóban.

Árukapcsolás. Karátson a Gara-féle antológia kapcsán megjegyzi, a magyar irodalomnak ez a párizsi nagykövete és megszállottja „a magyar 1956-tal a magyar költészetet igyekezett érvényre juttatni”. Más kérdés, hogy ez nem egészen sikerült neki. Tegyük hozzá, hogy Angliában például nagyon kevesen olvasnak élő költőktől verset, még az olyan kiugró sikernek, mint amilyen Ted Hughes *Birthday Letters* (*Születésnap levelek*) című gyűjteménye volt (százazernél több példányt adtak el belőle), sem csak esztétikai okai voltak, sőt. A könyv 'pikantériáját', vagyis a szélesebb olvasóközönségre ható sajátosságát az jelentette, hogy Hughes ezeket a verseit az 1963-ban öngyilkosságot elkövetett első felesége, Sylvia Plath emlékére írta. A különben klinikailag kimutathatóan paranoid költőnő, Plath nevét halála után szinte azonnal a feminista mozgalom írta zászlajára. Szerintük Hughes hűtlensége 'üldözte halálba' Plathot, de nem minden kégyermekes családjára öli meg magát, ha a férje elhagyja, különösen nem akkor, ha a szétválástól kezdve félelmetesen jó verseket kezd írni. Mindegy, a fentiekből nyilvánvaló, hogy a szélesebb közönség még ebben az esetben sem annyira (a hivatalos Koszorús Költő) Ted Hughes írásművészetére volt kíváncsi, mint inkább arra, hogyan is kezeli a költő a még mindig kényes Plath-témát.

Egy-egy kiugró siker esetében tehát vagy a jótékony félreértés, vagy a szerző személyéhez fűződő ilyen-olyan asszociációk lépnek működésbe. A hatvanas-hetvenes években a manchesteri Carcanet Press elég sok európai költőt adott ki, például Pilinszkyt is ők jelentették meg először Ted Hughes és Csokits János fordításában.³ Hughesnak már akkor is neve volt, a fordítások többsége is jól sikerült, a kritikák is kedvezőek voltak, a könyv (legjobb tudomásom szerint) mégis elég nehezen fogyott. Mint ahogy általában az idegen költők angolra fordított versei, amelyek rendszerint az Arts Council vagy valamilyen alapítvány támogatásával jelennek meg. A hatvanas években (amikor az angol olvasó-elit kezdte felfedezni a kelet-európai költészetet és olyan nevek, mint Herbert, Holub, Vasko Popa vagy Weöres bekerültek a versértők tudatába) a Carcanet Press ilyen jellegű kiadványai közül csak egyetlenből adtak el több ezret, ha jól emlékszem, tízezerrel többet – Jeszenyin *Egy huligán vallomásai* című művéből ahol a cím „vitte” a kötetet. (A magyar prózai művek hazai sikerlistáján, gondolom, hasonló félreértés segítette Esterházy Péter *Kis magyar pornográfia*-ját). A gyakorlat az, hogy a kilencvenes években már jól fordított és kitűnő kritikákat kapott fordításkötetektől sem adnak el – mit Angliában, angol nyelvterületen! – pár száznál többet. Amióta a könyvtárak költségvetése jelentősen csökkent, és az iskolákban minden eddiginél kevesebb figyelmet fordítanak a versolvasásra, nem sok angol kiadó vállalja a lírát. Hogy hazabeszéljek: George Szirtessel közösen szerkesztett angol nyelvű magyar versantológiánk, a *The Colonnade of Teeth*⁴ (harmincöt költő, Szabó Lőrincről Ferencz Győzőig) 1996-ban jelent meg, de számos lelkes kritika ellenére csak tavalý jutott túl a bűvös ezres eladási példányszámon.

² György Petri: *Eternal Monday*, Bloodaxe Pubrs., Newcastle, 1999.

³ János Pilinszky: *Selected Poems*, Carcanet New Press, 1976

⁴ G. Gömöri–G. Szirtes (szerk.): *The Colonnade of Teeth. Modern Hungarian Poetry*, Bloodaxe Books, Newcastle upon Tyne, 1996 (Poetry Book Society Recommended Translation).

De még ebben a relatív sikerben is (amit persze nem lehet összehasonlítani például Márai Sándor kirobbanó világsikerével) némi szerepe volt annak, hogy Magyarország, a magyar tudósok és művészek az elmúlt tíz évben megint divatba jöttek Angliában és az Egyesült Államokban. Ebből a szempontból még az álromantikus és kissé giccses *Az angol beteg* című film is hasznosnak bizonyult, jóllehet a valódi Almásyhoz kevés köze van a filmre vitt történetnek. Sebestyén Mártát alighanem sohasem ismerte volna meg a nyugati nagyközönség, ha nem énekel ebben a filmben. De hadd idézzek egy jellemző kritikából, amely egy angol irodalmi folyóiratban látott napvilágot, és a fent említett, Szirtessel szerkesztett versantológiánkról szól: „Azok, akiknek fejében megragadt a gondolat, hogy Magyarország egy egészen rendkívüli futballcsapattal az 1950-es években jutott kultúrájának (!) magaslataira, most megkönnyebbülve mondhatnak búcsút ennek a nyilvánvalóan abszurd elképzelésnek, ha megveszik és sokat lapozgatják ezt a könyvet.” Puskás Öcsitől Weöres Sándorig elég hosszú az út, de az ilyen, futball-asszociációkkal 'árukapcsoló' kritikáknak is megvan a maguk haszna.

Nagyjából mégis túljutottunk a „Puskás-korszakon”, csakúgy, mint a „Gábor Zsazsa-korszakon”.⁵ Úgy tűnik, néhány prózaíróknak köszönhetően kulturális ismertségünk jelentősen növekedőben van: Konrád Györgynek már a rendszerváltás előtt is neve volt Amerikában, Nádas Péterről pár éve igen elismerő hangon írtak az angol lapok, s most a Nobel-díjnak köszönhetően Kertész Imre neve is fel-felbukkan a napilapok hasábjain. Viszont, amire nem számítottunk: Márai Sándor Európa-szerte és most már Angliában is „befutott”. És mivel futott be? *A gyertyák csonkig égnekkel*, ami a legtöbb irodalomértő magyar szerint nem tartozik szerző legjobb művei közé. Mégis, mégis. Márai majd két héten át szerepelt az angliai bestseller-listán, amelyen nagyítóval kell keresni a külföldi szerzők munkáit, sőt pár hónapja még egy nagy cambridge-i könyvesbolt olvasóklubja is beszélgetést rendezett az *Embers (Parázs)* címen lefordított műről. Ráadásul a könyvet Carol Jane Greenaway nem is magyarból, hanem németből fordította! Viszont a hölgy jól tud angolul, és ez a fontos. A „Márai-jelenség” azért jelenség, mert sikere nem árukapcsolással történt, hanem jó terjesztői munkával – az amerikai kiadó dobta először piacra, és azóta szinte minden egyes angol napilap közölt róla recenziót. De egyáltalán nem biztos, hogy amennyiben valaki lefordítja az *Egy polgár vallomásait* (még hozzá magyarból és olvashatóan), annak is akkora sikere lesz, mint a régi világ iránti nosztalgiával telített *Embersnek*, hiába ajánljuk mi az angol olvasónak azzal, hogy ez „Márai legfontosabb műve”.

Áttörés? Kinek írunk? Magunknak és mindenkinek, aki magyarul olvas (szoktam mondani). Illetve egy olyan virtuális vagy lehetséges olvasónak, aki minden szavunkat, fordulatunkat érti, tudja, miért *kell* rímelnünk az egyik versben és miért nem szabad a másikban. Mármost ilyen olvasó csak magyarul létezik, ha létezik. Ezért a kérdés inkább így kell hangozzék: kinek fordítunk? A más nyelvű (ideális) olvasónak. Akiket talán meg lehet fogni egy-egy Máraival vagy Radnóttal, Weöressel, Pilinszkyvel, de akiknek a fejébe nem lehet és nem is szabad belevetni, hogy a magyar olyan különleges irodalom, amit kötelességük olvasni. Ezért a gyakran ismételtetett vágykép, az „áttörés” ábrándja merő illúzió, mert *frontáttörést* tételez, amely katonai kifejezés mögött a hódítás vágya lappang. Ha a mai nyugati könyvpiacra tömegesen jelennének meg és kapnának égbemenesztő kritikákat magyar művek, akkor sem lehetne arról beszélni, hogy végre, végre!, bevettük Bécs vagy Párizs várát. Először is, mert az igényes kritika és az olvasottság között alig van összefüggés: Márai *Emberséről*, illetve a szerző németül kiadott könyveiről én

⁵ Volt idő, amikor Amerikában, ha valaki bemutatkozásnál hozzátette, hogy „magyar vagyok”, erre az új ismerősök azonnal „Gábor Zsaszával” (hollywoodi, többszörösen férjezett magyar színésznő) reagáltak, mert rajta kívül más magyart nem ismertek.

csak egyetlen fanyalgó kritikát olvastam egy amerikai lapban, igaz, azt J. M. Coetzee, az idei irodalmi Nobel-díjas írta (persze még jóval a díj odaítélése előtt). Legjobb tudomásom szerint ez a negatív kritika egyáltalán nem befolyásolta azokat, akik meg akarták venni a Márai-könyvet (amelyből egyébként állítólag film is készül Amerikában, Milos Forman rendezésében). Másodszor, mert a legtöbb esetben az emberek nem azt mondják magukban, hogy „milyen remek a magyar szépirodalom”, hanem azt, hogy milyen jó ez a Márai, Nádas, Esterházy, Konrád nevű szerző. Név szerint ezt a szerzőt fogják keresni a könyvesboltokban, ha már olvastak tőle valami érdekeset. De még arra se lehet igazán számítani, hogy Márai Sándor más könyveinek *A gyertyák...*-hoz hasonló sikere lesz szer-
te a nagyvilágban, hiszen például a kitűnő *Föld... föld...* már elég régen megjelent angolul,⁶ anélkül, hogy az angol-amerikai kritika észrevette volna. (Persze lehet, hogy a könyvsiker mindig a fordítás minőségének, illetve a kiadó ismertségének és terjesztői munkájának a függvénye).

Egyszóval felejtsük el az „áttörés” szót, és rendezkedjünk be a „térnyerésre”. Utóbbi megvalósítható; most, az Úr 2003. évében elég jó esély van arra, hogy a legtöbb nyugati országban egy kicsit többet vesznek majd magyar szerzők műveiből, hogy a költők elit-hírneve mellett a mai magyar prózaírók közül többen felkerülnek a könyvesboltok újra-rendelés-listájára. Nem tagadom, hogy ebben része van Kertész Imre Nobel-díjának is, de például angol nyelvterületen egyelőre Kertésznek inkább csak a nevét ismerik, mint legjobb műveit. A térnyerési stratégiában elég nagy szerepe lehet azoknak a (többnyire még ’56-ban) külföldre települt magyar íróknak, költőknek és fordítóknak, akik eddig is szorgalmazták jó magyar művek kiadását Nyugaton és ezután is ezt fogják tenni, remélhetőleg hathatós hivatalos segítséggel. Most kezdődik a Magyar Kultúra Éve Nagy-Britanniában: majd tíz hónap múlva meglátjuk, mennyit segített a térnyerésben az a jelentős összeg, amit Budapestről a magyar kultúra s ezen belül a szépirodalom itteni fordítására, népszerűsítésére és terjesztésére előirányoztak.

⁶ *Memoir of Hungary 1944-1948*, Budapest, Corvina-CEU Press, 1996, Albert Tezla (ford.).

Gömöri Györgynek

(A költőt sose sajnáld)

*Kérdezlek, hogy mi bánt, mikor a
vén bárdot marasztalod.
Nem tetszik (Neked) a vén költő
újdonsült szerelmi násza.
S költészetét is kétségbe vonod.*

*Mily zavar ez, mely (Veled) ily
olcsó szavakat hallat?
Mi az, hogy tépett babérkoszorú?
S szava igazát oktanul balgán
megtorpedőzod?*

*Kérdezlek, az fáj, hogy él még a
Költő, kinek a század mocsát
és megrongyult hitét nyakába
varrták, ki hordja, hurcolja,
kiáltja és fújja, fiatalon, ősen,
délcegen és megtörten a kicsorbult,
elmocskolt emberi reményt?
Hogy még rozoga bozontjával is
üzenni tud? Hogy nem teszi
le a varázspálcát, melyet csak
Ő és teljesen egymaga faragott?*

Taphta Lú

Miskolc, 2003. október 03.

A fenti szöveg válasz Gömöri György *Egy öreg költőre* (Jelenkor, 2003/9.) című versére. Név és cím a szerkesztőségben.

THOMAS BERNHARD

A vadásztársaság

Bruno Ganz-nak

Tudakozódtam e bábok mechanizmusa után,
és hogy miképpen volna lehetséges
úgy irányítani egyes tagjaikat és pontjaikat,
ahogy a mozdulatok vagy a tánc ritmusa
megköveteli,
anélkül, hogy szálak miriádjait
tartaná kezében az ember.

Kleist

Szereplők

TÁBORNOK
TÁBORNOKNÉ
ELSŐ MINISZTER
MÁSODIK MINISZTER
HERCEG
HERCEGNŐ
ANNA, szakácsnő
ASAMER, favágó

ÍRÓ

A tábornok vadászháza

A vadászat előtt

Nagy cserépkályha

Karosszékek, székek

Trófeák

Lemezjátészó

Kártyapakli az asztalon

ÍRÓ az ablaknál

Egyfolytában föl-alá járkáltam

két kezemmel a homlokomat fogva

ezt tudnia kell

de hiába a döntő szó mely hiányzott

az aforizmához nem jutott eszembe

TÁBORNOKNÉ az asztalnál ül, kinéz

az ablakon

Havazik

ÍRÓ

Az ablak örökös nyitogatása

és csukogatása miatt

képtelen voltam

megmelegedni

úgyhogy kénytelen voltam

belebújni ebbe a prémmellénybe

ismeri ugye ezt a mellényemet

szétnyitja, majd összecsucja a prémmellényét

ez az én lengyel prémmellényem

természetesen azonnal Lengyelor-

szágra emlékeztem

Három nap Krakkó

és senkivel egy árva szót sem

semmi

Tábournokné kezébe veszi a kártyapak-

lit, mintha játszani akarna, Író elveszi

tőle, és a kártyalapokat az asztalra

szórva azt mondja

Hiszen elküldtem önnek a gobelin

vázlatát

A muflont

ovis musimon

az ablakhoz megy

Emlékszik ugye

hogy érkeztem meg Varsóba

szó szerint hat vagy hét lépéssel

előttem

a lezuhanó jégcsap

azon nyomban megölt

ezt tudnia kell azon nyomban

egy fiatal nőt

mint kiderült

egy fiatal agrármérnök feleségét

A lengyelországi vadászatok most

nagyon népszerűek

Hányszor járt a tábornok Lengyel-

országban

TÁBORNOKNÉ

Háromszor

ÍRÓ *eljön az ablaktól*

Szeretem azt az országot

nincs még egy amelyet úgy szeret-

nék

TÁBORNOKNÉ

Havazik

egyfolytában havazik

Először semmi hó

aztán meg egyfolytában havazik

ÍRÓ

Először azt hittem

meleg lesz a tél

de hideg lett

szikrázóan tiszta

és hideg

Folyton arra gondoltam

hiszen úgyis melegít a lengyel mel-

lényem

ez a mellény amelyet Krakkóban

vettem

TÁBORNOKNÉ

És benne a Lermontov

ÍRÓ *az ablakhoz megy*

Aztán persze már

az ágyban sem melegedtem meg

kihúzza a mellénye alól a KORUNK

HŐSÉT, és felolvás belőle:

Ami enget illet csak egyvalamiről

vagyok szilárdan meggyőződve

mondta az orvos

És mi volna az? kérdeztem mert

hallani akartam

egy olyan ember véleményét aki

eddig hallgatott

Hogy előbb vagy utóbb
egy szép reggelen
meg fogok halni válaszolta
*Összecsurkja a könyvet és visszadugja
a mellényébe*
Mint tudja egyfolytában
Lermontovot olvasom

TÁBORNOKNÉ

Sherry

ÍRÓ *tölt magának egy pohár sherryt, a
Tábornoknének is, és visszamegy az
ablakhoz*

Két óra Lermontov
és aztán megint két óra Lermontov

TÁBORNOKNÉ

Vagy két óra Majakovszkij
és aztán megint két óra Majakov-
szkij

ÍRÓ

Vagy Puskin
Most hirtelen eszembe jutott az
aforizma

A nyugalom majd jóváteszi
De nem tudtam folytatni
egyre csak A nyugalom majd jóvá-
teszi

kis szünet után

Nem a nyugalom nem tesz jóvá
semmit

De így sem ment tovább sehogy
sem ment

Az aforizma gondoltam folyton Az
aforizma

A nyugalom majd jóváteszi
és a folytatás

Nem a nyugalom nem tesz jóvá
semmit

Hanem hanem hanem

Érti egész idő alatt

arra gondoltam

mondtam is magamban fennhan-
gon tagoltan

Hanem hanem hanem

folyton-folyvást

fel-alá járkálva

kinyitottam az összes ablakot

mert nem bírtam ki érti
a csukott ablakok tébolyát
Ez a hideg nagyságos asszonyom
és a gondolat
hogy meg fogok fulladni
és hogy valami tévedésről van szó
Aztán lejttem ide
és kevertem a kártyát
egyfolytában kevertem a kártyát

TÁBORNOKNÉ

A kártyát amit ön úgy megvet

ÍRÓ

Kevertem és kevertem
vagy egy óra hosszat
Aztán megint fenn a szobámban
A nyugalom majd jóváteszi A nyu-
galom

De a döntő szó nem jutott eszembe
Ha két kézzel próbálja is
összeroppantani a fejét

Aztán arra gondoltam megint
hogy befűtök magam
de nem volt hozzá erőm
valójában bezárkóztam a szobámba
és kihúztam a zárból a kulcsot
Nagy deformáció ez tudnia kell
kihúztam a kulcsot

és kitártam az ablakot
aztán visszacsuktam az ablakot
erre eltűnt a kulcs
egy órán át

kerestem a kulcsot
közben egyfolytában
az aforizmára gondoltam
egyfelől volt a kulcs
másfelől az aforizma

Micsoda állapot

Érti nagyságos asszonyom ha már
egy aforizmát

sem tud az ember teljesen kimon-
dani

még kimondani sem

így azzal a gondolattal töltöttem az
egész éjszakát

hogy nem tudom többé elejétől vé-
gig elmondani az aforizmát

Valami olvasmánnyal elterelni a fi-
gyelmem az aforizmáról
gondoltam
egyfolytában olvasmánnyal elte-
relni
Reggel úgy keltem föl
hogy egy pillanatra sem hunytam
le a szemem
de közben egész idő alatt
a csonka aforizma
miközben öltözködtem
mosakodtam
öltözködtem
a borotválkozás és a fésülködés
alatt

az a vesződés a cipőszíjakkal
Aztán egyszer csak mikor mentem
a postára
hirtelen
miközben valami egész másra
gondoltam
tehát csak úgy a postára menet
a falu főterén nyüzsgő emberek
közepette
gondolatokkal fajtalanzkodva
fajtalanzkodva
ebben a hidegben
miközben mondtam valamit a pol-
gármesternek
aki nekem mondott valamit
eszembe jutott az aforizma
Korrektül így hangzik az aforizma
A nyugalom majd jóváteszi
Nem a nyugalom nem tesz jóvá
semmit
hanem
a kedvezőbb testmozgás
hanem
a kedvezőbb testmozgás
E pillanatban nagyon kimerült vol-
tam
nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Üljön le
Író leül
Hol izgatott

hol újra megnyugszik
hosszú időn át izgatott
akkor aztán újra megnyugszik

ÍRÓ

Valami szörnyűség ez
a nyelvből
a fejből

TÁBORNOKNÉ

Akkor csak ül itt
tompán
némán
lógó fejjel
Akkor jön ez az örület határáig
menő hallgatás
semmi más

ÍRÓ

Semmi más
Egyre csak ez a semmi

TÁBORNOKNÉ

És ilyenkor jut az eszébe
hogy huszonegyezzünk
szakadatlanul
naphosszat
és egy szót se szól
csak nyer
folyton csak nyer
ijesztő biztonsággal
Én meg csak veszték
ugyanolyan
szakadatlan
és ijesztő biztonsággal
kezébe veszi a kártyapaklit

ÍRÓ

Az összes kártyajáték közül ez a
legbárgyúbb
*kiveszi a Tábornokné kezéből a kártya-
paklit és az asztalra helyezi*
engem mégis lenyűgöz és megigéz
mindenesetre

TÁBORNOKNÉ

És közben délutánról déutánra
estéről estére
és egész éjszakákon át
mikor ön nem hajlandó dolgozni
én halálra keverem magam
nevet és megismétli

halálra keverem magam

ÍRÓ *nevetve*

Halálra keverem magam

halálra keverem magam

TÁBORNOKNÉ

És akkor

mikor már teljesen ki vagyok me-
rülve

ÍRÓ

Apatikus

TÁBORNOKNÉ

Apatikus vagyok

kimerült és apatikus

ÍRÓ

Mikor már úgy gyűlöli ezt a játékot
mint semmi mást

TÁBORNOKNÉ

Mikor már teljesen kimerült vagyok

ön azt mondja

még egy játszmat

És aztán újra meg újra

még egy játszmat még egy játszmat

Fenyegetően mondja

fenyegetően érti

Önnél

önben

minden fenyegető

Eszébe nem jutna hogy hagyjuk

abba

hogy abbahagyjuk

mert kimerültem

holott tényleg holtfáradt vagyok

és nemcsak én maga is

holtfáradt

még egy partit mondja

még egyet még egyet

és játszunk

játsszunk tovább

játsszunk mintha

meg akarnánk tébolyodni

ÍRÓ

Nincs még egy kártyajáték

amely jobban megigézne

és nincs ami azáltal

hogy egyfolytában felizgat nagysá-

gos asszonyom

nagyobb biztonsággal

megnyugtathatna

TÁBORNOKNÉ

Kínoz most

azzal hogy nem játszunk

most nem játszunk

Kínozni akar ezzel

kínozni

kínozni

Ha kedvem van

játsszani

nem játszik

De ha önnek van kedve játszani

akkor játszunk

akkor egyfolytában játszunk

az öntudatlanságig játszunk

Játsszunk egy partit

mondtam én

ön azonnal elhárította

egyből elhárította

Én játszani akarok

ön elhárítja

ÍRÓ *feláll, az ablakhoz megy*

Mintha egy állapoton

egy benső állapoton

egy lelkiállapoton

kártyázással

javítani lehetne

TÁBORNOKNÉ

Áthidalni az időt

semmi más csak áthidalni az időt

kinéz

miközben odakinn havazik

míg meg nem jön a férjem

ÍRÓ

Van akkor még ez a fejfájásom

mindig ugyanaz a fejfájásom

mindig ugyanaz a fejfájásom

TÁBORNOKNÉ

Rögtön a fejfájására tereli a szót

azonnal beszélni kezdett

elhárította amit mondtam

én azt mondtam játsszunk

játsszunk

ÍRÓ

Játsszunk mert megszoktuk

TÁBORNOKNÉ

Mert mint maga mondja
a kártyázásnál nincs jobb módja
hogy az ember elviselje a fejét
kezébe veszi a kártyapaklit, aztán visz-
szateszi az asztalra
Mivel én játszani akartam
ön nem játszik
rögtön elterelte a figyelmet a kár-
tyázásról
a m a g a fejfájására terelte
az é n fejfájásomról
a m a g a fejfájására

ÍRÓ

Nem lehet egyfolytában játszani
nagyságos asszonyom
mert tényleg beleőrül az ember
kinéz
Sötétedik

TÁBORNOKNÉ

Az erdő miatt
hirtelen lesz
sötét
Ha majd aztán
kivágják az erdőt
ez elmúlik
végleg elmúlik

ÍRÓ

Elhallgatni egy halálos betegséget
ez hallatlan szörnyűség
bejön Asamer balról, karjában kemény-
fa-hasábokkal, rak a cserépkályhában
égő tűzre

TÁBORNOKNÉ

Ez a hirtelen sötétség
tudja
egyik percről a másikra

ÍRÓ

Most már tudok mindent
a szuvalkról
mindent nagyságos asszonyom
és a szembetegségről
amelyet szürke hályognak
neveznek

TÁBORNOKNÉ

Mivel a háttérben

itt ez az irdatlan erdő
egyik percről a másikra

ÍRÓ

A szürke hályog ezt tudnia kell
és a szübugarak
A rettentő
és a szörnyűséges

TÁBORNOKNÉ

Ha majd itt
minden le lesz tarolva
a sötétség már nem
hirtelen fog
beköszönteni
akkor majd lassan jön

ÍRÓ

Hogy a tábornok
a minisztereivel
még leül egy asztalhoz
még hozzá a saját asztalához

TÁBORNOKNÉ

A férjem
helyesen cselekszik
Asamerhez
Negyedóra múlva
lezárni a kályhát
jól megrakni
és negyedóra múlva lezárni
Asamer
Bármelyik percben jöhet a tábor-
nok
Meg vannak vetve az ágyak a mi-
nisztereknek
be van fűtve a szobákban
jól befűteni Asamer jól befűteni
magában
már két hónapja
nem volt befűtve
jéghideg minden
az Íróhoz
Nem elég
egy nappal azelőtt befűteni
hogy megjövünk
egy teljes héttel előbb
kell befűteni
hidegek a falak
árad a hideg a falakból

ÍRÓ

Mindent tudok
a szűbogarakról
nagyságos asszonyom
a szürke hályogról pedig
többet tudok
mint a szemorvosok

TÁBORNOKNÉ *Asamer*hez

Kell egy hét a falaknak
hogy átmelegedjenek
de a férjem azt mondja
túl sokba kerül
már egy héttel előbb befűteni
mint hogy megjövünk

ÍRÓ

A szuvalak
és a szürke hályog
hogy a férje ne lássa a szuvalakat
közvetlenül a Tábornokné arcába
és a vese megbetegedése
mint hirtelen
kevésbé gyötrő
halálnem nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Pedig mennyi fánk van
nevet
milyen irdatlanul sok fánk
Hát még ha ki lesz vágva az erdő
akkor lesz csak igazán rengeteg
fánk
annyi hogy belefulladásunk
és az a különös
hogy nem é n gondoltam a szu-
vakra
a férjem
nem é n
a férjem
a férjem beszélt folyton a szuvalakról
*Asamer*hez
annyi fát amennyi csak belefér
és aztán
egy negyedóra múlva
lezárni

ÍRÓ *Asamer*hez

Akkor ontja majd a kályha igazán a
meleget

tudja *Asamer*
TÁBORNOKNÉ

Hús évé
ismerem a viszonyokat
de még soha nem
fűtöttek be idejekorán
Soha nem sikerült meggyőződnöm
a férjemet arról a tényről
hogy már egy héttel előbb

ÍRÓ

L e g a l á b b egy héttel előbb

TÁBORNOKNÉ

Legalább egy héttel előbb
mint hogy idejövünk
be kell fűteni
Asamer el
A férjem attól fél
hogy a kelleténél több fát
elfűthetnek ezek az emberek
Hogy valami olyasmit tesznek
amiről mi nem tudunk

ÍRÓ

Asamer
miféle név ez

TÁBORNOKNÉ

Hogy nem látjuk
mi mindent művelnek
És most az egész erdőt ki kell vágni
mert az egész erdő csupa szű

ÍRÓ

Bostricida
xylophaga

TÁBORNOKNÉ

A szemével
mehet akárhová
nem látja a szuvalakat
az egész erdővészből nem lát sem-
mit
És ha senki nem mond neki sem-
mit róla
nem is tudja meg

ÍRÓ

A miniszterek azért jönnek
hogy megdöntsék
és támogatják
nevet

az egyik miniszter
a bal karjánál fogva támogatja
holott nincs is neki bal karja
és a másik miniszter
a jobb karjánál fogva támogatja
de mind a ketten megdönteni akarják

TÁBORNOKNÉ

Hetvenszerkilencven kilométer
számolja ki
mennyi az

ÍRÓ

Óriási terület nagyságos asszonyom

Igazi nagybirtok

TÁBORNOKNÉ

Egész éven át
azt mondogatja
körmére kell nézni
a favágóknak
a favágóknak
és a többi erdei munkásnak
a körmére kell nézni
álmában is gyakran mondogatja ezt
aztán felriad
kiveri a víz
dől róla a víz tudja dől róla a víz
és azt mondja
körmére kell nézni a favágóknak

ÍRÓ

Csak el kell ezt egyszer képzelni
Hetvenszerkilencven kilométer
és szuvas az egész
mivel pedig az ilyen erdőt
amelyet megtámadtak a szuvak
ki kell irtani
a helyén óriási kopár síkság
tátong majd
A törvény szövege nagyságos
asszonyom úgy szól
hogy azt a fát
amelyet megtámadtak a szuvak
ki kell vágni
és ha az egész erdő szuvas
az egész erdőt ki kell vágni
És ha a szuvtól megtámadott
erdő tulajdonosának

nincsenek meg az eszközei
hogy maga vágassa ki az erdőt
az állam irtja ki az erdőt
ámde ha valakinek megvannak
hozzá az eszközei

TÁBORNOKNÉ

Felriad éjjel
és hirtelen azt mondja
körmére kell nézni a favágóknak
örökké az a gondolat gyötri
hogy valami olyat tesznek
amit nem szabad megtenniük
Mert mindig két világról beszél
az egyik a hátunk mögött van
és abba hirtelen kell belenézni
mint mondogatja
váratlanul
A hercegben teljesen megbízik
ha valami a férjem akarata ellenére
történik
a herceg köteles jelenteni
a herceg felelős érte
A férjem százszázalékig megbízik
benne
A hercegnőt
szembaja miatt szereti
Aki ilyen szépség léte-re nem lát
semmit
mondja
vagy majdnem semmit
A herceg a férjem legfőbb bizalmasa
A herceg védelmezi a férjemet
a favágók folyton ismétlődő arcát-
lanságaival szemben
a favágókat viszont
a férjem kíméletlenségével szem-
ben védelmezi

ÍRÓ

Emberfia nem jön többé
a vadászházba
ha kivágták az erdőt

TÁBORNOKNÉ

Olyan korban élünk
amikor a közönséges ember
minden követelése teljesül

ilyen a férjem szerint soha nem
volt azelőtt

ÍRÓ *kezébe veszi a kártyát és keverni kezdi*
Halálra keverni
halálra keverni
az asztalra dobja a kártyapaklit
Nem árt
kicsit megszakítanom a munkám
ha az ember a fejével
váratlanul
teljesen váratlanul nagyságos asz-
szonyom
hirtelen másik tájékra vetődik
mintha valami
frissítőbe merítenék
Megszakítani
a munkát
elfelejteni
ami írt
ha ez lehetséges volna

TÁBORNOKNÉ
Szüntelenül ez a félelem
hogyan felfedezik az embert

ÍRÓ
Mert itt az erdőben
a háború után
csak az éhség
és a denúnciació
uralkodott
meg minden időnk legzordabb tele
Asamer be

TÁBORNOKNÉ *Asamerhez, aki rak a*
tűzre
Negyedóra múlva lezárni

ÍRÓ
A fűtés művészete
a lelkiismeretesség művészete
a tűzre rakásé
a pontos ajtózáras
művészete
Ehhez a művészethez kevesen ér-
tenek
és ahhoz sem
hogyan szabályos időközönként
a kályhát ki kell takarítani
Asamer feláll és menni akar

TÁBORNOKNÉ *hozzá*

Mindegyik szoba legyen jól befűtve
forró téglát a tábornok úr ágyába
és a miniszterek ágyába is forró
téglát
Az ebéddel várunk
míg megjönnek az urak
Anna tegye hidegre a kompótot
hirtelen
El van-e lapátolva a hó mindenütt
nézzon utána Asamer el van-e jól
lapátolva mindenütt

ÍRÓ

Behavazódni
Ha egyszer csak minden teljesen
behavazódna

TÁBORNOKNÉ

Nem a reggeli szürkületkor
az esti szürkületkor
jelentkezik kelet felől lassan min-
den
lassan érti
ha este váratlanul
beköszönt a sötétség
akkor hirtelen sötét lesz
Hosszú ideig nem gyújtani lámpát
Hallgatni a beszélőket
de nem látni
Hallgatni a tüzet a kályhában
de nem látni semmit
Hallgatni a tüzet a kályhában
de nem látni semmit
vagy legalább csak annyira
hogyan ne fájjon

ÍRÓ

Ha kivágták az erdőt
nem fog többé ilyen fájdalmas hir-
telenséggel
beköszönteni a sötétség
mintha nagy hirtelen
kioltanák a nappali fényt

TÁBORNOKNÉ

Kétszáz favágót
kell pótlólag fölvenni

ÍRÓ

A herceg vesztegetésről beszélt

TÁBORNOKNÉ

Képzeld csak el
huszonnyolc traktor
és töméntelen sok motoros fűrész

ÍRÓ

Ha egy fej megengedheti magának
hogy kibírjon ekkora zajt

TÁBORNOKNÉ

Ő nem lesz itt
ő nem fog látni semmit
ő nem fog látni semmit
és hallani sem semmit
Először azt gondoltam
én sem leszek itt
de most azt gondolom
nekem itt kell lennem
Mert nekem csak a gondolat volt
kibírhatatlan
hogy kivágják az egész erdőt
nézni amint dőlnek le a fák
Asamer egy cédulával a Tábornoknéhez
Tábornokné elolvassa a cédulát, aztán
Jól van Asamer

Asamer el

Anna
nem mer bejönni
holnap haza akar menni
egy fél napra
Ha ön itt van
nem mer bejönni
ilyenkor cédulát küld
nevet

ÍRÓ

Mikor történt
mikor fedezte föl
hogy a szuval

TÁBORNOKNÉ

Másfél éve
De akkor már késő volt

ÍRÓ

És az ő betegségét

TÁBORNOKNÉ

Egy éve

ÍRÓ

Az ilyenek akiknek ez a bajuk
nem bírják visszatartani a vizeletet

hosszadalmas
ugyanakkor fájdalmas folyamat
Épp jókor jön így
a szürke hályog

TÁBORNOKNÉ

Teljesen megmagyarázhatatlan
hogy az erdő minden pontján

ÍRÓ

Ilyen óriási erdőről lévén szó

TÁBORNOKNÉ

Egyszerre
jelennek meg a szuval
ez megmagyarázhatatlan
a talajművelési főiskola professzo-
rai
a fejükhez kapnak
Először Ez lehetetlen
kizárt dolog
nincs rá semmi magyarázat
hogy ez teljességgel természetellenes
El sem tudja képzelni micsoda
helyzet

A szakemberek ingerültek voltak

ÍRÓ

A tudománynak
mindig torkára forr a szó nagysá-
gos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Mert senki sem hitt
az egyidejűség
lehetőségében
Mert az ilyesmi egész egyszerűen
ellentmond a természet törvényei-
nek

ÍRÓ

A természet törvényeinek

TÁBORNOKNÉ

Minden fa kérge
szinte egyszerre

ÍRÓ

Egyszerre
halt el
száradt ki
pusztult el nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Ő ezt már nem láthatta

de mindenki más
annál világosabban látja
Az Asamer volt az első
aki felfedezte
Szerencsére
azt hitte a férjem
csak egy pár fatörzsről van szó
Látom még a férjemet
ott állt ahol most ön
ott az ablaknál
én ott ülök
ahol most ülök
ekkor bejön az Asamer
rak a tűzre
és azt mondja
szuvas néhány fa
erre fölnevet a férjem
ahogy nevetni szokott
És megkérdezi az Asamert hol
az Asamer pedig megmondja
mindjárt itt a vadászház mögött
a férjem hamar megfeledkezett az
egészről
Én akkor már tudtam mekkora a
katasztrófa
hogy a szübugarak
benn vannak az összes fában
és a professzorok nagy titokban
jöttek
hogy semmit ne tudjon meg a fér-
jem
Ha szürke hályogja van
márpedig szürke hályogja van
mondták
akkor úgyse lát semmit
mondták
Ott álltak az ablaknál
ahol most ön áll
Egész héten
vizsgáloztak az erdészek
keresztül-kasul minden zugot át-
vizsgáltak
és a szübugarak
ott voltak minden fában
Lábon hagyni
az egész kiszáradt erdőt

lábon hagyni gondoltam
faljanak föl a szuvalk mindent

ÍRÓ

Ebből a szempontból nézve
és nagyon helyesen látva
tiszta szerencse a betegsége
és hozzá még a szürke hályog

TÁBORNOKNÉ

Mindenkit elhallgattattam

ÍRÓ

Az ilyen szuvalktól megtámadott
erdőt

mindenestül ki kell irtani

TÁBORNOKNÉ

Mindig féltem

hogy elterjed a szóbeszéd

féltem hogy a férjem fülébe jut

ÍRÓ

Hogy az írásművén dolgozik
az élete főművén nagyságos asszo-
nyom

és életének ez a főműve teljesen le-
foglalja

szüntelen a városi szobájába zár-
kózva él

ez most a javára szolgál

TÁBORNOKNÉ

A fiatal tisztek végzik helyette
a minisztériumi munkát

Másrészt egyébre se gondol

csak az erdőre

az erdőnél semmi sem fontosabb
számára

tudja

mindig minden

az erdőre koncentrálódott benne

ÍRÓ

Akkor aztán egy irdatlan szabad
térséggel

lesz itt majd dolgozunk

TÁBORNOKNÉ

A férjemnek itt támadtak

a legjobb gondolatai

ÍRÓ

Ötletek

gondolatok

TÁBORNOKNÉ

Itt támadtak a legjobb gondolatai
nem a városban
itt vidéken
az erdőben
naphosszat egyedül tudott lenni
zavarták
még az erdei munkások is
kitért előlük
csizmásan
és ceruzával papírral a kezében

ÍRÓ

És a zöld kalapjával
a fején

TÁBORNOKNÉ

Ha meghallotta az erdei munkásokat
kerülőt tett
Gyakran évekig
egy szót sem váltott velük
egy szót sem
kivéve az Asamert
Csak lehetnék az erdőben
mondja mindig
Az erdőben gondolkodom
Ez a sok változás
ezek alapján véve
mind a férjem sétáira
vezethetők vissza
mindaz ami megváltoztatta ezt az
államot
megszilárdította
mint a férjem mondja mindig
ilyen erdő kell az embernek
hogy ilyen gondolatai lehessenek

ÍRÓ

Ilyen jellem
mint a férjének a jelleme
Tudni a háttérben működni
ez is tőle való
mint az
hogy egy olyan erdőben ahol van
minden
csak nyugalom nincs
a Tábornokot idézve
Egy olyan erdőben ahol van min-
den

csak nyugalom nincs
ott minden megvan az elmém szá-
mára

TÁBORNOKNÉ

A háború végén
itt rejtőztünk el
ha megtalálnak
megölnék
Az erdőben voltunk
érti
nem a vadászházban
a vadászházba nem mertünk be-
lépni
Aki bement a vadászházba
azt megölték
mindenkit megöltek a vadászház-
ban
Egyfolytában attól félni érti
hogy felfedezik az embert

ÍRÓ

Ha valakik mint önök
olyan irdatlanul nagy vagyont sze-
reztek
és akkor
például a saját irdatlanul nagy er-
dejükben
kénytelenek rejtőzködni
A félelem hogy megölik egy ilyen
irdatlanul nagy erdőben

TÁBORNOKNÉ

Hirtelen
felfedezik

ÍRÓ

Egy ilyen erdőben
ahol minden van
csak nyugalom nincs
Ha két óriási vagyomból
egyetlen óriási vagyon lesz
nagyságos asszonyom
és az ember abban
kénytelen elrejtőzni

TÁBORNOKNÉ *kinéz*

Most már
teljes a sötétség
Asamer bejön és lezárja a kályhát
Ha már csak lépéseket lehet hallani

de látni semmit
csak hallani lehet már
látni semmit
Asamer fel akarja gyújtani a villanyt
Ne Asamer
csak semmi fény
jól le van zárva a kályha
az Íróhoz
Tudja
én félek
a férjemtől
és gyűlölöm a minisztereket
ezt a kettőt kezdettől fogva gyűlöl-
tem
becsapják a férjemet
kihasználták
éveken át
évtizedekig kihasználták
ő szerezte nekik az állásukat
egyiküket tudja már huszonnégy
évesen
el kellett helyeznie a minisztérium-
ban
a miniszterek mindent a férjemnek
köszönhetnek
és most becsapják őt
el akarják távolítani
eltávolítani érti
most azért jönnek a férjemért
hogy lemondásra kényszerítsék
Az aljasságtól sehol nincs bizton-
ságban az ember
Legszívesebben
egyedül
a sötétben
először erőltetnie kell az embernek
aztán megszereti ezt az állapotot
először kényszer
Senki nem viseli el a sötétet
hogy nem történik semmi érti
erőltetni kell
rákényszerítenie magát az ember-
nek
aztán megszereti ezt az állapotot

ÍRÓ

Egy napon összetette vagyonát

a férje vagyonával
hogy az így létrejött óriási vagyon-
ban
rejtőzködniük kelljen
TÁBORNOKNÉ
De most nyugalom van
nincs háború
semmi sincs

ÍRÓ

És megjelentek a szuvalk

TÁBORNOKNÉ

A szuvalk

Asamerhez

Lezárta a kályhát Asamer

ASAMER

Igen nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Ez a szüntelen figyelem

és munka

sőt félelem tudja

míg egyáltalán megmelegsik az
az ember

Asamer el

Tábornokné utánaszól

Gyújtsa fel a kerti lámpát Asamer

És jól ellapátolni mindent

mindent jól ellapátolni

az Íróhoz

A miniszterek hihetetlen támoga-
tást kapnak

egyházi oldalról

A férjem gyűlöli az egyházat

ÍRÓ

Ő a született ateista

TÁBORNOKNÉ *feláll, felgyújtja a vil-
lanyt, visszautl*

Mielőtt bevonul a klinikára

még egyszer vadászik egyet

Én beszéltem rá

ÍRÓ

Lassanként

valószínűleg a halálos betegség ha-
tására

amelyről nem is tud

hallgatni kezd magára nagyságos
asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Rábeszéltem

ÍRÓ

Most

egyszerre

nem akarja többé bántani

TÁBORNOKNÉ *patetikusan*

A hallgatás falát

húztam fel köréje

semmit sem szabad

tudnia

a szuvakról

ÍRÓ

Fölteszem magamban a kérdést

valóban nem tud-e semmit a tábornok

hogy vajon csakugyan nem tud-e semmit

vagy csak úgy tesz mintha nem tudna semmit

Az kétségtelen hogy ez a vég nagyságos asszonyom

Értsen meg nagyságos asszonyom egy tábornoknak meg lehet mondani

amit meg kell mondani

őszintén érti nagyságos asszonyom hogy mi van vele

TÁBORNOKNÉ

Neki nem

nem neki

ÍRÓ

Olyan férfinak

akinek legfőbb ismertetőjegye

a kíméletlen őszinteség

Mert az ilyen felvilágosult ember

egészen másfajta értelemmel él

nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Nem tudja

nem szabad tudnia

Szakadatlanul

teljesen mindegy mikor és hol

egyre csak az erdejéről beszél

ÍRÓ

Sikerült tehát

eltitkolnia előle

a szuvakat

Elhallgattatni

az erdészeket

és a favágókat

és mindenkit akinek köze van az erdőhöz

mert igen nehéz dolog ám

az embert

aki arra született hogy beszéljen

hallgatásra bírni nagyságos asszonyom

még hozzá hosszú időn keresztül

egy egész társaságot

amelynek máson se jár az esze

mint a kíváncsiskodáson

és pletykák terjesztésén

Szüntelen

és úgy vélem intelligens megvesztegetéssel

sikerült hát keresztülvinnie

amit elhatározott

TÁBORNOKNÉ

Senki emberfia

senki

nem szólt egy szót sem

ÍRÓ

Tény mindenestre

hogy a szuval

mindent elpusztítanak itt

mindent ami összefügg a vadász-
házzal

mindent felzabálnak

mindent

TÁBORNOKNÉ

Az orvos

halálos betegségről beszél

mint ön

egészen nyíltan

csak idő kérdése

a legrövidebb idő

ÍRÓ

Ezért

és mert

csak a legrövidebb idő kérdése

titkolja el előle a szuval

És a szürke hályog
amelytől nem lát
az ön szövetségese
Megdöbbenő
hogy bizonyos körülmények között
milyen nyíltan
járnak el az orvosok

TÁBORNOKNÉ

Egy kis beavatkozás
azt hiszi a férjem

ÍRÓ

Közben ön
még mielőtt az orvosok rájöttek
volna
már gyanakodott
hogy a férje
halálos beteg
Megváltozott
mondogatta
már régóta

TÁBORNOKNÉ

Hirtelen
megváltozott
A banketton
történt

ÍRÓ

Emlékszem
a bankettre
a lemezjátszóhoz megy, és fölteszi
Händel 5. csembalószvitjét
De miközben ön azt hitte
a betegség csak később
sokkal később fog kitörni
megtörtént a motorfűrészes bal-
eset
Olyan sérülés
mint a motorfűrészes sérülés
kirobbantja a halálos betegséget
És mikor a férje holnapután
bevonul a klinikára
és talán éppen akkor
mikor végrehajtják rajta a beavat-
kozást
amely nem is beavatkozás
hiszen mint jól tudja
roppant bonyolult

és ráadásul nagyon veszélyes mű-
tétről van szó
mikor ön nagyságos asszonyom
el van készülve a legrosszabbra
ledőlnek az első fák
Aztán jön a lábadozás ideje
a tengerparti
a római élet
melyre úgy vágyik

TÁBORNOKNÉ

Rómában jön el a vég

ÍRÓ

Akkor majd ön visszajön
és a fák már mind a földön hever-
nek
és lehet hogy egész erdőből
semmi sem látszik többé

TÁBORNOKNÉ

Természetesen tud valamit
de a tényleges valóságot nem tudja
Beszéltem a miniszterekkel
Hogy meg fog halni elmondtam
nekik
Férjem a tábornok a legrövidebb
időn belül meg fog halni
csak várjanak
aki a legrövidebb időn belül meg
fog halni
azt nem kell lemondásra kénysze-
ríteni
Most van szükségük a döntésre
most
A férjem nem mond le
Meghal
de nem mond le
értik
Esze ágában sincs lemondani
Megmondtam a minisztereknek
hogyan megtámadták a szuval az er-
dőt
és hogy az egész erdőt ki kell irtani
Nem használt semmit

ÍRÓ

Előfordul
az értelmiségiek körében nagysá-
gos asszonyom

hogy egy férfi motorfűrészre ragad
vagy valami más szerszámmal nyúl
amelyhez az égvilágon semmi köze
hogy egy értelmiségi egyszer csak
azt gondolja
ő most kidönt egy fát
egyszeriben szükségét érzi az ilyen
hogy szögeket verjen bele egy falba
valaki aki hosszú éveken át egy-
folytában az íróasztalnál ült
hirtelen egy kavicsbányában terem
vagy egyszerűen elmegy az erdőbe
azt hiszi hirtelen az ilyen
hogy valamit szét kell zúznia vagy
el kell vágnia
mint ahogy az ön férje a tábornok
is fogta magát
és hirtelen elment az erdőbe egy
motorfűrészrel
egyszer csak kitör az ilyen a fejéből
és elmegy az erdőbe
és kidönt egy fát
vagy a kavicsbányába megy
vagy megöl egy embert érti
vagy hirtelen olyan alsónadrágot
húz
amilyenben a favágók járnak
olyasvalaki aki mindig a legfino-
mabb fehérműt hordta
egyszeriben durva birkabőr csiz-
mában mászkál
vagy nemezsapkát nyom a fejébe
holott különben a legválasztéko-
sabb kalapokhoz szokott
Ilyenkor aztán nagyságos asszo-
nyom
rettentő és igen gyakran halálos sé-
rülésekre kerül sor
A tábornok a motorfűrészrel bele-
vágott a lábába
és e sérülése kirobbantotta
tulajdonképpen halálos betegsé-
gét
mindenkiben ott lappang valami
halálos betegség
és elég egy apró gyakran teljesen

jelentéktelen sőt gyakran nem is
észlelt sérülés

az máris kirobbantja

TÁBORNOKNÉ

Szerencsére vele volt az Asamer

Ő hazacipelte az erdőből

a vadászházba

És hogy egy jó sebész keze alá ke-
rült az

odakintről lépések, beszéd, nevetés

ÍRÓ

A tábornok

leállítja a zenét

Nem történt tehát baleset

*Tábornok, hiányzik a bal karja, Minisz-
terek, Herceg és Hercegnő belépnek,
Szakácsnő, Asamer, akik legsegítik ka-
bátjukat, aztán kimennek*

Tábornok átöleli a feleségét

Író a háttérben marad

Herceg és Hercegnő az ajtónál

TÁBORNOK

Ez a hirtelen hőesés

minden be van havazva

minden be van havazva

Az utolsó szakaszt gyalog

ÍRÓ

Száraz és hideg tél

tábornok úr

TÁBORNOK felkiált

Az író úr

*Tábornok és Író odamennek egymás-
hoz és kezet ráznak*

Hogy a feleségem ne unatkozzék
szórakoztatja

a filozófiájával

jobban mondván a filozófiáival

Mutatkozzék be

a titkárnőm

látta a komédiáját

inkább operett volt azt hiszem

kitűnő előadás

A történetcsináló

vagy az úgynevezett történetcsiná-
ló a darabjában

inkább operettjében

nagyon tetszett neki
Betanulni egy ilyen szerepet
ahhoz komédiás fej kell ugyebár
olyan fej mint valami gép
és átlagon felüli tehetség
tehetségesnek kell hozzá lenni
a színésznek tehetség kell
tehetség tehetség
a színésznek tehetség kell
és olyannak kell lennie mint egy gép
színházfejjel
nem pedig színházi fejjel
kell a színésznek világra jönnie
nevet
mindenkihez
üljenek le
üljünk le
kérem üljenek le
mind leülnek

TÁBORNOKNÉ *kérdőn*

Sherry pálinka

MIND *összevissza*

Pálinka sherry

sherry pálinka

TÁBORNOKNÉ *a Tábornokhoz*

Féltem

hogyan jössz

hogyan történt valami

TÁBORNOK

A miniszterek segítségével

TÁBORNOKNÉ

Még sohasem volt

ekkora hó

TÁBORNOK

Őrületében az író komédiát ír

inkább operettet

és a színészek

bedőlnek

ennek a komédiának

operettnak

És akkor azt hiszi a világ a művelt

világ

hogyan valami filozofikus dologról

van szó

Az író megrohamozza a filozófiát

vagy filozófiák egész seregét

és a színészek feje helyébe a magá-
ét helyezi
és ha tragédiáról van szó
azt állítja
komédia az
ha pedig komédiáról
azt állítja
tragédia
holott nem más az mint operett
Az írók drámai folyamatba
kényszerítik a színészeket
és ehhez bármilyen eszköz jó nekik
színészellenes
drámai folyamatba
nem más az egész mint ellentmon-
dás
a Miniszterekhez
Jól vigyázzanak mit mondanak
ez az úr
színre viszi
amit lát
gondolják meg mit adnak elő
és mit hallgatnak el uraim
mert úgy kerül színre
mint valami filozofikus dolog
ami nem más mint aljasság
Ez az úr operettet csinál önköből
a Miniszterek nevetnek
A herceg a leghallgatagabb
a hercegnő pedig a legbájosabb
A herceg verseket ír
és néha fel is olvassa nekünk őket
a felesége
két bájos gyermekével
foglalkozik
Íróknak pedig megfigyel
ezt tudniuk kell
de nem a valóságot figyel meg
hanem valami mást
a Miniszterekhez
A ballisztikához uraim
egyáltalán nem ért
de tőle való uraim a szó
mely így hangzik állami ármány
*bejön a Szakácsnő, mondani akar vala-
mit*

TÁBORNOKNÉ

A vacsora

jelt ad a Szakácsnőnek, hogy távozzon

Szakácsnő el

Tábornokné feláll

Mind felállnak

TÁBORNOK

Rettentően éhes vagyok

Mind kimennek

Tábornok az Íróról

Átláthatatlan elme

teljességgel átláthatatlan elme

Mind kimentek

Függöny

A vadászat alatt

A vadászházból jól látható az erdő

Tábornokné és Író pálinkát iszogatva,

nevetgélve kártyáznak, amikor fel-
megy a függöny

TÁBORNOKNÉ *lapjait az asztalra csap-*
va a jelenet végéig a nyereséget és
veszteséget jegyzi fel egy cédulára

Nyertem

nyertem

fogja a kártyapaklit, kever és oszt

ÍRÓ

Ez a harsány nevetés

ez a harsány nevetése nagyságos
asszonyom

megnézi a lapjait, húz még kettőt

Nagy az érdeklődés

a halálos betegségek iránt

igazán

az asztalra csapja a lapjait

nyertem

a színházi folyamatok iránt

Tábornokné kever, oszt

Író iszik

Ha megfigyelői vagyunk

és nem részesei a történésnek

belenéz a lapjaiba, húz még kettőt

Az ostobaság

és a céltalanság

olyan eszközök amelyekkel

erre egyáltalán nem való emberek

TÁBORNOKNÉ *két kézzel az asztalra*

csapva

Nyertem

nyertem

nyertem

iszik

ÍRÓ

Nem kell részt vennünk

részesei vagyunk úgyis

de részt vennünk benne nem kell

Ha a megfigyelőképességünket

lapjait az asztalra csapja

Nyert

keverjen

keverjen

Tábornokné gyorsan kever

Egy vagyon

egy vagyon

tényleg egész vagyon

fogja a lapjait

Lehetséges

lehetséges

TÁBORNOKNÉ *szokatlanul sok lapot*
húz

Mi lehetséges

ÍRÓ

Lehetséges

hogy nem is halálos betegség

nevet

lehetséges hogy egyáltalán nem

halálos betegség

A legjobb története az

amelyben azt adja elő

hogyan szakadt le a bal karja

Sztálingrádnál

nevet

TÁBORNOKNÉ

Majdnem elvérzett

ÍRÓ

Valahányszor elmeséli ezt

ön mindig ezt a két szót mondja ki

a végén

majdnem elvérzett
mire ő azt feleli
Legádázabb ellenségemnek sem
kívánom
azt a szibériai hideget
mindketten nevetnek

TÁBORNOKNÉ

Elsőnek azt kívánta
hogymenjünk el a müncheni
Oktoberfestre
de mire mehettünk volna
végül mégse mentünk

ÍRÓ

Mert fél karral
Nem lehet hintázni

TÁBORNOKNÉ

Nem lehet hintázni

ÍRÓ

Nem lehet hintázni
nem lehet hintázni
nem lehet hintázni

TÁBORNOKNÉ *az asztalra csapja a lap- jait*

Nyertem
nyertem
látja
most nyerek
hogyaztán újra veszítsek

ÍRÓ

Keverjen
gyorsan keverjen
Ennek a játéknak az az egyetlen ér-
telme
hoggyorsan kever az ember
és még gyorsabban játszik
Egy óra elteltével nagyságos asszo-
nyom
egyszeriben olyan lassan kezd ke-
verni
Gyorsan keverni
gyorsan érti
*kiveszi a kezéből a kártyapaklit, gyor-
san megkeveri*
Ilyen gyorsan látja
így kell keverni
huszonegyezni így kell

így így
oszt
Fél karral
nem lehet hintázni
annyi mindent nem lehet
fél karral csinálni

De a testi fogyatékosok
a nyomorékok
a legbecsvágyóbbak
öt lapot húz
Ha megfigyeljük ezt
ha belepillantunk
a történelembe
ha végigtekintünk a történelmen
ha belebocsátkozunk
ebbe az értelmetlenségbe
A nyomorékok uralkodtak a vilá-
gon
nem a többiek

TÁBORNOKNÉ

Az anyósom
a férjem anyja
csinálta belőle
azt aki lett

ÍRÓ *lecsapja a lapjait*

Nyertem
*Tábornokné kever, oszt, hirtelen na-
gyon gyorsan*
Ez egy diktátum
semmi más mint diktátum
hat lapot húz magának
újra meg újra azon kapjuk magun-
kat
hogyegezkedünk az undorítóval
akár valami ügyről van szó
akár undorító emberekről
újra meg újra
undorító dolgokkal érintkezünk
újra meg újra undorító emberekkel
is
vonz bennünket az undorító
iszik
A vadászat például
undorító
én undorodom a vadászattól
A vadászat undorító

TÁBORNOKNÉ

Gyűlöli önt
de nem olyan mélyen
ahogy ön gyűlöli őt
lecsapja a lapjait
nyertem

ÍRÓ

Itt látható például egy úgynevezett
tekintélyes ember

TÁBORNOKNÉ

Felolvas nekem
a kéziratából
de én utálom
a hangját
és főleg azt amit felolvas

ÍRÓ

Pedig maradandó minden
amit ír
minden maradandó
És a kompetenciája
felülmúlhatatlan
Megvesztegethetetlen ember
az asztalra csapja a lapjait

TÁBORNOKNÉ

Már megint ön nyer
Egyszer kétszer én nyerek
de aztán ön következik
akkor aztán ön nyer mindig
fogja a paklit, kever, oszt
A padláson
ezt tudnia kell
még ott van a katonaköpenye
És a katonaköpeny alatt
az egyenruhája
amelyet akkor viselt
mikor leszakadt a karja

ÍRÓ

Majdnem elvérzett

TÁBORNOKNÉ

Eltette
a szekrény kulcsát
amelyben ezeket a katonai holmikat őrzik
Az a kívánsága
hogy ebben az egyenruhában

temessék el

ÍRÓ

És egy gyalultatlan puhafa-koporsóban

TÁBORNOKNÉ

És egy gyalultatlan puhafa-koporsóban

ÍRÓ *az asztalra csapja a lapjait, iszik*

Nyertem

Tábornokné hirtelen fölnevet

Miért nevet

Miért nevet

Ez a harsány nevetése

Tábornokné oszt

Fácános év

azt olvastam

fácános év ez az idei

TÁBORNOKNÉ

Gyűlöli a kártyát

Mindig is így volt

mikor ő vadászik

én itt várok

itt vártam

mindig

egyedül

ÍRÓ

A szürke hályog eleinte
semmi fájdalmat nem okoz
hirtelen lépnek fel a fájdalmak

TÁBORNOKNÉ

Mikor céloz

azt mondja

mintha fátyol mögül

mikor lő

fátylon át lő

fátylon át

ÍRÓ *lecsapja a lapjait*

Nyertem

Tábornokné összeszedi a lapokat, kever, oszt

Író iszik, hat lapot húz

Megeskette

az erdészeket

és a favágókat

minden figyelmét

kizárólag arra fordította

hogy férje elől
a szuvakat
elhallgassa
*bejön Asamer, hogy ellenőrizze a kály-
hát*

TÁBORNOKNÉ

Jól van Asamer
Majd ha visszajön a társaság
csak akkor rakjon rá
csak akkor

ASAMER

Igenis nagyságos asszonyom
kimegy

TÁBORNOKNÉ

Ezeknek az egyszerű embereknek
a hűsége
valójában
mindig taszított
egyszerűen taszít
iszik
kintről lövések

ÍRÓ

Fácános év
nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ

Huszonegy
huszonegyem van

ÍRÓ

Nekem is huszonegyem van

TÁBORNOKNÉ

Valahányszor huszonegyem van
magának is huszonegye van
fogja a lapokat, kever, oszt

ÍRÓ

Ha megduplázzuk
öné az esély

TÁBORNOKNÉ *nyolc lapot húz*

Fölötte

ÍRÓ *kiteríti az asztalra a lapjait*

Huszonegy

TÁBORNOKNÉ

Látja
lecsapja a lapjait
Magával játszani azt jelenti
mindig veszíteni
veszíteni

érti
veszíteni
fogja a lapokat, kever, oszt

ÍRÓ

Irdatlan nagy összeget
kell kifizetnie nekem
iszik

TÁBORNOKNÉ

Gyakran megtörténik
hogymondok valamit
amit nem volna szabad kimondani
Őn a legkíméletlenebb ember
akit ismerek
nincs még egy ember
akiben több kíméletlenség volna

ÍRÓ *az asztalra teríti a lapjait*

Nyertem
két ászom van

TÁBORNOKNÉ *fogja a lapokat, kever, oszt*

Az igazság az
Ha valaki más
ennek csak parányi részét
megengedné magának
Másrészt

ÍRÓ

Másrészt

TÁBORNOKNÉ

Másrészt
élvezet
És a legnagyobb élvezet
önnel kártyázni
Mikor ilyen harsányan fölnevet
és valami filozófiai kérdést
forgat a fejében
vagy valami illetlenséget

ÍRÓ *lecsapja a lapjait*

Nyertem

TÁBORNOKNÉ

Hallotta
valami illetlenséget
kever, oszt, iszik
E társalgásnak az az előnye
hogymond egy rettenetes ember

ÍRÓ *lecsapja a lapjait*

Nyertem

TÁBORNOKNÉ fogja a lapokat, kever,
oszt

Akkor telefonálok

írok

telefonálok

lövések

telefonálok

És mindig ez a bizonytalanság

hogy jön-e egyáltalán

megszégyenítő

Hiszen hányszor mondja

hogy jön

aztán mégsem jön

Hányszor írok

és választ sem kapok

Már előző nap

a szobájába vitetem a borát

a kedvenc márkáját

a süteményeket hidegre tétetem

ÍRÓ az asztalra csapja a lapjait

Nyertem

Iszik

TÁBORNOKNÉ fogja a lapokat, kever,
oszt

Minden önért van

az egész ház

önre vár

És akkor mégsem jön

Hirtelen

talán egy hét múlva

ha szerencsém van

egyszer csak itt terem

Semmi bocsánatkérés

semmi

mintha mi sem történt volna

eszik-iszik

és nevet

De hogy nevet

Hogy nevet

Hogy tud nevetni

ÍRÓ leteríti a lapjait, nevet

Nyertem

TÁBORNOKNÉ fogja a lapokat, kever,
oszt

Akkor huszonegyezünk

és hallgatunk

Aztán hirtelen elmegy

ÍRÓ

Ha megnézünk egy embert

mindegy hogy milyen embert

egy haldoklót látunk

egy haldokló az illető

És mindig pontosan akkor látjuk
annak

mikor felébredünk

Mozdulatlanságra vagyunk ítélve

érti

halottak vagyunk

minden halott

minden halott bennünk

minden halott

lecsapja a lapjait

nyertem

nevetve

nyertem

nyertem

ÍRÓ és TÁBORNOKNÉ nevetve

Nyertem

ÍRÓ

Ha valami van

a halál az

Hallunk egy hangot

lövések kintről

kérdezzük ki az

A halál az

Ez a szép ember mondjuk

A halál az

Ez a pontos munka

A halál az

Tábornokné kever, oszt

Író kilenc lapot húz

Amit publikálunk

A halál az

Magányosak vagyunk

Elhalt mindenünk

A halál az

Ezek az arcok érti

egyszerre mind halottak

látjuk őket

és hirtelen az látjuk hogy halottak

hirtelen halottak

Minden arcot

halottnak látunk
Gyalázat hogy az emberek
a halott arcukkal
lövések
Az eszközeink
iszik

Ha észnél vagyunk nagyságos asszonyom
minden elsötétedik
Késlekedünk
késleltetjük
gyűlöljük
ami vagyunk
Amit leírunk
az a halál

TÁBORNOKNÉ *az asztalra teríti a lapjait*

Ön nyert
ön nyert

ÍRÓ

Amit látunk
a pillanat
a végpont
a halál
Meghal egy barát
minden meghalt
látja
az asztalra teríti a lapjait
Tábornokné fogja a lapokat, kever, oszt
Ha bemegyünk a szobánkba
megkérdezzük magunktól
miért
hol vagyunk
mikor a szobánkban vagyunk
lövések
Egyedül vagyunk
vagy nem egyedül
zenét hallgatunk
vagy nem hallgatunk zenét
Minden egyes tárgy
a halál nagyságos asszonyom
Amihez hozzányúlunk
elhalt
elhalt
amihez hozzányúlunk
elhalt nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ és ÍRÓ *nevetve, össze-
vissza*
Elhalt
elhalt
lövések

ÍRÓ

Megvetjük
amit hallunk
Amit látunk
megvetjük
Ez az ember
ezzel az érzéssel mondjuk
ez az ember
ezzel a múlttal
ez az ember
ezzel az arccal
az asztalra teríti a lapjait
Nyertem
Tábornokné fogja a lapokat, kever, oszt
Várunk valamire
egy emberre
egy halálos betegségre
állandóan várunk nagyságos
asszonyom
állandóan és áhítatosan
Ebbe betegszünk bele
ezért vagyunk
mindnyájan
halálos betegek
Mindig valami más
egy másik
emiatt vagyunk boldogtalanok
öt lapot húz
Mi ez a gondolat
kérdézzük magunktól
amelyből kiindultunk
Az okot firtatjuk
Ez az ok
vagy az az ok
kérdézzük
És ha az egyiket elfojtottuk
máris ott a másik
Hová jutunk ha folyton azt mondjuk
mi és mi
és folyton a jellemünkre
hivatkozunk

Jellemgyengességgel
 vádoljuk az egyéneket nagyságos
 asszonyom
 és ugyanakkor
 úgy hivatkozunk az igazságtalan-
 ságra
 mint a jogra
 de az élet
 jobban mondva a lét nagyságos
 asszonyom
felkiált
 Nyertem
az asztalra csapja a lapjait
 lidérces álom
Tábornokné fogja a lapokat, kever, oszt
 Ha egy embert látunk
 föl kell tennünk magunknak a kér-
 dést
 mi minden függ össze ezzel az em-
 berrel
 mi minden ezzel a jellemmel
 és így bárminemű tárggyal
 ily módon szüntelenül
 a megtébolyodás határán vagyunk
 Mert örökké mindent elutasítani
 a fejet megtagadni nagyságos
 asszonyom
 az lehetetlenség
 A tények mindig
 ijesztőek
 a gondolatok pedig annyira azok
 hogy szétmarják az anyagot
 és így mindig minden bomlófélben
 van
 érti nagyságos asszonyom
 ez pedig kétségbeejtő számunkra
 Az ember
 kétségbeesett ember
 minden más hazugság
 De akkor
 mert annyira következetesek va-
 gyunk
 percről percre minduntalan
 elveszítjük az összefüggést érti
 és durva hamisítás minden
 Egyszeriben a felszínen

gondolkodunk
lövések
 és a fejünkhöz kapunk
 Nagy visszaélés az egész
 semmi más
 TÁBORNOKNÉ *az asztalra teríti a lap-
 jait*
lövések
 Ön nyert
 ÍRÓ
 Nyertem
lövések
Író az asztalra csapja a lapjait
Tábornokné fogja a lapokat, kever, oszt
Író iszik, öt lapot húz
 Akkor fölteszem magamnak a kér-
 dést
 miért jövök el ide
 Mi keresnivalóm van itt
húz még két lapot
 Mi dolgom van itt
 Mi a T á b o r n o k Ú r
 Mi az E l n ö k Ú r
lövések
 Ő egy idealista
 A miniszterek kényszeríteni fogják
 Kénytelen lesz engedelmeskedni
 Valószínűleg már a szavát vették
 Ismerem ezeket az embereket
 ezek az emberek hajthatatlanok
 egy ilyen m i n i s z t e r ú r ugyan
 mi az
 Nézze csak meg ezeket az embere-
 ket
 De a pusztá megvetéssel
 nem megy semmire
 a világon semmire
 TÁBORNOKNÉ
 Ő egy idealista
 ÍRÓ *iszik*
 De aki idealista az tökfeg
az asztalra veti a lapjait, felkiált
 Nyertem
 TÁBORNOKNÉ *fogja a lapokat, kever,
 oszt*
 Maga ezzel

a kommunista gondolatkinsével
ÍRÓ *nevet, húz négy lapot*

Huszonegy
TÁBORNOKNÉ

Huszonegy
ÍRÓ

Megduplázni
Tábornokné kever, oszt
Milyen szép is az
mikor keresztül-kasul
bejárom önnel
az erdőt
iszik

TÁBORNOKNÉ

Ezek az emberek
mondja a férjem
akik csak le akarnak
rombolni mindent
akik mindent felbomlasztanak
akik mindent leszólnak
lecsapja a lapjait

ÍRÓ *kiteríti a lapjait az asztalra*

Nyertem
Én nyertem

TÁBORNOKNÉ

Az ön természete olyan
hogy mindig mindent meg akar
változtatni
lövések

ÍRÓ

Hallja
hallja
lövések

Ha boldogok vagyunk
például itt a vadászházban
ámítjuk magunkat valamivel
de ha boldogtalanok vagyunk
ha előnt bennünket a boldogtalan-
ság érzése
akkor is az önámítás állapotában
vagyunk
Amit látunk
az valami más nagyságos asszonyom
Ez az ember mondjuk
de ez nem az hanem valaki más
ez a levegő nem az amit beszívok

Ezek a kártyalapok
a magasba tartja a lapokat
mások érti nagyságos asszonyom
És minden olyan patetikus
hogy alig bírjuk elviselni
A folyamatok csak megtévesztően
hasonlók mindig
Az értelmünk is valami más
De tökéletesen átjár bennünket a
halál

nyomorék világ ez a világ
és az emberi természet nyomorék
természet

és ha a szépségről beszélünk
csak mikroszkopikus értelemben
lehet róla szó

Amit a legszebbnek látunk ma-
gunk körül

az csonkaság nagyságos asszonyom
Bár jönnek emberek

de nem azok mások jönnek

Ez az egész vadásztársaság

egy másik vadásztársaság

Hirtelenjében egy szólásmondás
nagyságos asszonyom

filozofikus szólás

de az egész filozófia ostobaság

kiteríti a lapjait az asztalra

Nyertem

Tábornokné fogja a lapokat, kever, oszt

Író iszik, húz öt lapot

A környező világnak nagyságos
asszonyom

füle van

a fej ellen

és hogy lerombolja a szellemet

bármilyen eszköz jó neki

az asztalra csapja a lapokat, felkiált

Nyertem

TÁBORNOKNÉ *két kézzel csapkodva az*
asztalt

Ön nyert

ön nyert

lövések

Függöny

A vadászat után

*Tábornok, Tábornokné, a Miniszterek,
Herceg, Hercegnő, valamint az asztal-
nál ivó és dohányzó Író*

Reggel öt óra tájban

TÁBORNOK

Kedves író uram
az egyenruhás tábornoki élet
soha nem
szenzibilis embernek való
még kevésbé a rendkívül érzékeny
alkatnak

Ámde ha szabad emberről van szó
mint amilyen ön

Író harsányan nevet

aki a szabadságával azt csinál amit
akar

Író harsányan nevet

Ez azonban más lapra tartozik
Mindenesetre ön olyan ember
akinek nyitva a szeme és a füle
és aki nem hallgat el semmit
ilyen a természete

ELSŐ MINISZTER

Huszonhat nyúl

tábornok úr

négy fácán

két borz

Ez abszolút rekord

TÁBORNOK

Legalábbis

ilyen rövid idő alatt

uraim

Figyelembe kell még venniük

rövidlátásomat

és azt a körülményt

hogy Sztálingrádnál elvesztettem

a bal karomat

TÁBORNOKNÉ

Leszakadt róla

TÁBORNOK

Leszakadt uraim

leszakadt

TÁBORNOKNÉ

Majdnem elvérzett

a férjem

ÍRÓ a Tábornoknéhoz

Majdnem elvérzett

TÁBORNOK

Én mondom önöknek

uraim

be voltunk kerítve

de kitartottunk

a végsőkhöz

TÁBORNOKNÉ a Miniszterekhez

A legnagyobb csata

az összes csaták történetében

TÁBORNOK

Az összes csaták történetében

Íróhoz

Ön kétségkívül egy másik világ-
ban él

Ön egy kommentátor

lehajt egy pohár pálinkát

TÁBORNOKNÉ

A férjem szigorúan el van tiltva

az alkoholtól

TÁBORNOK

Abszolút tilalom uraim

abszolút

ÍRÓ

A sorscsapások

mint tudjuk

az emberek természetéből fakad-
nak

és az egész történelem

nem más mint sorscsapás

És ha a jövőbe tekintünk

ott sem látunk semmi mást

TÁBORNOKNÉ

Holnapután

a férjem bevonul a klinikára

úgyiszlóván csak néhány napra

TÁBORNOK a Miniszterekhez

Úgyiszlóván csak néhány napra

értik

Nekem épp kapóra jön

ez a klinikai tartózkodás

Lélegzetvételnél szünet ezt tudni-
uk kell

nagy erőfeszítéseim közepette
hogy előrehaladjak művemben

TÁBORNOKNÉ

Előtte még egyszer
vadászni akart egyet a férjem

MÁSODIK MINISZTER

A tábornok úr híres arról
hogy milyen nagy vadász
kollégájához

A tábornok úr a legmagasabb ki-
tüntetésekkel büszkélkedhet
amelyek csak léteznek a vadászat
terén

TÁBORNOK *a Miniszterekhez*

Tudják
a vadászaton regenerálódok
Teleszívom magam levegővel
teljesen kicserélődöm
új ember lesz belőlem
A feleségem különben megveti a
vadászatot

Egy mesterkelt érzés befolyása
alatt áll
tudják

amely a vadászat ellen hangolja

És ennek a férfinak is

az Íróra mutat

a befolyása alatt áll

az Íróhoz

Az olyan eszméssel
amilyenek az ön eszméi
megrontja az ártatlan elméket
teljesen használhatatlanná teszi
a különben jól használhatókat

Őrült társadalom

amely tűri az ilyesmit

nevet, aztán a Miniszterekhez

a komplikációk arra valók uraim
hogy felszámoljuk őket
hogy felszámoljuk

TÁBORNOKNÉ

Néhány hét múlva a férjem újra el-
foglalja hivatalát
klinikai kezelése után
a legnagyobb eréllyel
fog hozzá

újra a munkához

a Miniszterekhez

Ha látták volna

milyen hihetetlen tömegű állam-
politikai olvasmányt
rendelt meg magának
hogy majd vigyem be neki a klini-
kára

A férjem nagyon figyel olyan kér-
désekre

amelyek a fejlődést illetik

TÁBORNOK

A világpolitikai helyzet uraim
amely most egyre jobban kiéleződik

TÁBORNOKNÉ

Azzal is meg vagyok bízva
hogy naponta bevigyem neki a kli-
nikára

a legeslegújabb újságokat
és a legfontosabb folyóiratokat

a Miniszterekhez

A férjemnek sok a terve

a Herceghez

ezt persze megsínyli az erdő

Ha többet foglalkozik politikával

hátterbe szorul az erdő

a Miniszterekhez

De a herceg gondoskodik róla
hogy az erdőt ne érje semmi kár

TÁBORNOK *felkiált*

Olyan erdőőrt mint a herceg
keresve sem találunk

ÍRÓ

Azt olvastam

hogy kimondottan fácános év ez az
idei

TÁBORNOK

Fácános év

fácános év

hallják uraim

felkiált

És akkor összesen négy fácán

ELSŐ MINISZTER

Nagyon szép fácánok

TÁBORNOK

Figyelemelterelés

például vadászattal
uraim
koncentráció
utána figyelemelterelés
értik
az Íróhoz

A koncentráció minden
ugyebár

TÁBORNOKNÉ *az Íróról*

Ő a legkevésbé sem hagyja zavar-
tatni magát
nem tűri a legcsekélyebb irritációt
sem
tökéletesen elzárkózik
nem enged senkit a közelébe
És az is a férjem egyik mondása
hogy ezeknek a folyamatos zakla-
tásoknak
egyszer véget kell érniük

TÁBORNOK

A herceg megvéd
ő távol tartja tőlem ami terhes
nemcsak testileg hanem ami még
fontosabb
szellemileg is
azonkívül vele a természetről is
tudok beszélgetni
rajta kívül ezt senkivel sem tudom

TÁBORNOKNÉ

Csak nem hagyni hogy irritálják az
embert

mondja mindig a férjem
csak nem hagyni hogy irritálják

TÁBORNOK *a Miniszterekhez*

Itt az ideje
hogy keményebbek legyünk min-
den téren
súlyosabb büntetéseket kell kiszabni
hiszen mint láthatjuk
teljesen lezüllött társadalommal
van dolgunk
tökéletesen ellomposodott világgal

HERCEG

Néhány hét tábornok úr
és viszontlátjuk itt a vadászházban
A legszebb évszakban

Időközben pedig
végzik itt a munkát

TÁBORNOKNÉ *a Miniszterekhez*

Egy ilyen óriási birtokra
emberek százainak kell állandóan
rendkívüli figyelmet fordítani
Egy ilyen óriási birtokon állandóan
figyelni kell minden apró részletre
Ha nem volna ez az erdőnk
a férjem nem az volna
aki

A hadsereg
és az erdő
a városi zaklatottság
és a vidéki nyugalom
felváltva értik

a Miniszterek bölintanak

ÍRÓ

Az egyik ugyanúgy
mint a másik

TÁBORNOK *a Miniszterekhez*

A herceg a legkiválóbb erdőőr
a bécsi talajművelési főiskola dip-
lomása

ízig-vérig tudományos alkat
aki azonban nem vesztette el
lába alól a talajt

Publikációi
rendszeresen megjelennek a szak-
folyóiratokban
és feltűnést keltenek szakmai ber-
kekben

Ilyen jól megalapozott ember meg-
engedheti magának
hogy verseket írjon szabadidejé-
ben

TÁBORNOKNÉ

A herceg nélkül
semmi

de semmi
közvetlenül a Herceghez

Férjem maximális bizalmát
élvezi

a Miniszterekhez

Járás és gondolkodás
gondolkodás és járás

értik

Ez az erdő

TÁBORNOK

A tény hogy vadászaton

éleződnek a gondolatok

A levegő belégzése

a várakozás

tapogatózás előre

a szem pásztázása értik

A csend amelybe

aztán beledördül a lövés

MÁSODIK MINISZTER

A tábornok úr

elmagyarázta nekem

hogyan kell tartani a fegyvert

TÁBORNOK *válaszul hirtelen*

Így

mutatja

nem így

mutatja és nevet

MÁSODIK MINISZTER *a Tábornoknéhez*

Tíz éve már

hogyan utoljára

vadászaton voltam

A Dolomitokban nagyságos asszonyom

TÁBORNOK

Járás és állás felváltva

járás és állás

és gondolkodás

a Herceghez

Lepus europaeus

ovis musimon

cervus sika

Ma huszonkét vadász volt

sok új arc

a Miniszterekhez

Parasztlegények

favágók

és a favágók fiai

zsúfolásig teli vendéglő

a Herceghez

Holnap esedékes

a vadászoknak járó magasabb illetmény

a Herceg mindent följegyez

a magasabb bér

a favágóknak

Bárcsak meg lehetne

tartani az embereket

a Miniszterekhez

Egyszerűen elmennék a gyárba

vagy kétszer annyit fizet nekik az ember

már föl se ismertem őket mind

A többségükkel

együtt jártam iskolába

Asamer be egy ölnyi keményfával,

hogyan rakjon a tűzre

Asamer

hogyan vagy

Meggyógyult a feleséged

a Miniszterekhez

Eltávolították a golyváját

tudják

teljesen elpackázott mütét

Asamerhez

Hogy van a feleséged

mit csinál a tüdeje

Hol jobb

hol rosszabb

nevet

aztán egyszer csak vége

De komolyan Asamer

köhög még

ASAMER

Nem tábornok úr

TÁBORNOK

Nem tábornok úr

És a gyerekek

a Miniszterekhez

érdeklődni kell a gyerekek iránt

nemcsak az egyszerű embereknel

először az asszony iránt aztán

a gyerekek iránt

Asamerhez

Mindegyiknek jó a bizonyítványa

még soha más gyerekeknek

nem volt a faluban jobb bizonyítványuk

a Miniszterekhez, miközben Asamer rak a tűzre

Karácsonykor a feleségem
úgynevezett karácsonyi játékot ta-
nít be nekik
Csupa angyal hófehér mind tudják
És fentről leszól
az Úr hangja
Asamerhez

A te gyerekeid mindig olyan szé-
pen
mondják fel a verseket
egyikük sem akadt meg soha

a Miniszterekhez

Utána aztán mindig
finom vacsora
és persze ajándékok a gyerekeknek
a feleségem választja ki őket
Karácsony előtt bemegy a kocsival
a városba
és ajándékot vásárol a gyerekek-
nek

Asamerhez

És hogy van a lábad Asamer
jársz az orvoshoz

a Miniszterekhez

Dohányos és érszűkületes a lába
azzal pedig rendszeresen
orvoshoz kell járni
rendszeresen

Asamerhez

Sekrestyés vagy még

ASAMER

Igen tábornok úr

TÁBORNOK

És sírásó is

ASAMER

Igen tábornok úr

Asamer feláll és kimegy

TÁBORNOK *a Miniszterekhez*

Ilyen emberek uraim
nincs már többé

TÁBORNOKNÉ *a Miniszterekhez, a*

Herceghez és a Hercegnőhöz

Lássanak hozzá

tessék egyenek

az Író kezébe ad egy szelet kolbászt

ÍRÓ *kezében a szelet kolbással*

Az időnket
egy eszmére pazaroljuk
amely soha nem visz semmire
Az ember élete nagyságos asszo-
nyom
végeredményben nem más
mint az ember katasztrófája

TÁBORNOK

A hentes fia

A tanár fia

Az orvos fiai

A favágók fiai

Az erdészfiúk

a herceg gyermekei

mind megtanulják

a feleségem verseit

ő írja őket

Karácsonyi játék uraim

igazi színdarab

és ott

a vele szemközti sarokba mutat

ott a sarokban

vannak kirakva az ajándékok

És minden gyereknek

valami individuális

valami teljességgel individuális

originális uraim

már húsz évvel ezelőtt is

volt ilyen karácsonyi játék uraim

A herceg

egy herceget játszott

a színdarabban

és a hercegnő

egy hercegnőt

TÁBORNOKNÉ

És a férjem szólaltatta meg

az Úr Hangját

TÁBORNOK

Ahogy a herceg meghajolt

a király előtt

arra még mindenki úgy emlékszik

mint a legszebb meghajlásra

a Herceghez

Tizennégy éves volt akkor

a Miniszterekhez

Az anyja abból élt

hogy ő főzött
 a legkülönfélébb vadásztársasá-
 goknak
 vagy esküvői társaságoknak
 vagy a legkülönfélébb temetése-
 ken
 És ő javította ki a fehéreneműt a ma-
 jorságokban
 és a kastélyokban
a Herceghez
 Óriási vagyont
 vesztettek el ősei Csehországban
 A hercegnő atya hadnagy volt
 és Finnországban esett el
 Ismertem még gyerekkorában
 Hallom a hangját
 Ezt a gyerekes
 ezt a gyerekes hangot
a Hercegnőhöz
 Az úrnapi körmeneteken
 az atya ura vihette a Mária-képet
 Ez különleges kitüntetés volt
 Egyszer felbukott atya ura a Má-
 ria-képpel
 és fölsebezte a fejét
 Súlyos fejsérülés ezt tudniuk kell
az Íróhoz
 Az idő
 túlhaladt
 mindenen
 túlhaladt
 mindenen
 A herceg egyik bácsikája
 francia követ volt Bécsben
 és a herceg egy másik bácsikája
 attasé volt a francia követségen
a Miniszterekhez
 A herceg
 verseket ír
 a szabadidejében
 néha felolvas belőlük a feleségem-
 nek
 Mindenki ír itt
 mindenki
 Ez a legfurcsább
 hogy itt mindenki ír

az Íróhoz
 Igazam van abban
 hogy amit ön ír
 az valami nagyon filozofikus
 még ha komédiának nevezi is
 Vagy akkor van igazam
 ha azt mondom
 amit ír az komédia
 de közben ön azt állítja
 filozófiáról van szó
nevet
 Aki itt él
 az mind ír
 ha nem favágó
 akkor ír
 tudják-e
 hogy még az erdészek is írnak itt
a Miniszterekhez
 egyrészt sokat járkálnak itt az em-
 berek
 másrészt írnak
 felváltva járnak és írnak
 ez itt a változatosság
az Íróhoz
 Mikor utoljára itt volt
 éppen egy komédiát írt
 jobban mondva olyasvalamit
 amit ön komédiának nevez
 én magam nem érzem komédiának
 amit ön komédiának nevez
 A komédia végtére is sziklaszilárd
 fogalom
 amit ön ír annak semmi köze hozzá
 Amit ön ír
 annak a komédiához semmi köze
 a komédián én valami mást értek
 de még színművön is
 Komédia azt mondja
 holott az egésznek semmi köze a
 komédiához
a Miniszterekhez
 De fogalmakról nem szabad
 az íróval beszélgetni
 Sok minden amit megfigyelt itt a
 vadászsházban
 benne van ebben az ön által írt

és színre is vitt
 jól jegyezzük meg színre is vitt
 komédiában
 Én nem járok színházba
 elvből nem járok
 a színházban van valami ellen-
 szenves
 valahányszor színházban vagyok
 mindig eszembe juttatja mennyire
 ellenszenves
 még ha nem tudom is megmagya-
 rázni magamnak
 mi benne az ellenszenves
 de ellenszenves
 De talán éppen azért foglalkozik a
 színházzal
 mert ellenszenves önnek
 Ellenemre vannak a színészek
 ha beszélni kezd egy színész
 megfájdul a fejem
 Apám is gyűlölte a színészeket
 Rosszul leszek
 a színpadi ágálástól
 valójában csak a dilettáns színhá-
 zat bírom elviselni
 a külvárosi színpadokat
 a műkedvelő előadásokat zárt tár-
 saságban érti
 de nem a színházat
 mint magas művészetet
 az Íróhoz
 Kedves író uram
 ön egy megvetésre méltó művé-
 szetet űz
 a feleségem csodálja önt
 a Miniszterekhez
 A feleségemnek szüksége van egy
 ilyen emberre
 a vadászat nem érdekli
 a magány pedig gyötrelmes
 az Íróhoz
 Amit lát itt
 azt színpadra viszi
 a Miniszterekhez
 Mint komédiát uraim
 Az író úr ugyanis komédiaíró

bejön a Szakácsnő több borospalackkal
 TÁBORNOKNÉ
 Tegye oda a palackokat
 a kályha mellé
a Szakácsnő leteszi a palackokat a
kályha mellé és kimegy
Tábornokné a Tábornokhoz
 Az Annának kell egy férfi
 érted egy férfi
 TÁBORNOK a Miniszterekhez
 Türelem uraim
 türelem
 A döntésemet akarják
 és én döntöttem
a többiekhez
 A betegségem
 mondják az urak
 de természetesen
 a politikai megbízhatatlanságomra
 gondolnak
 A klinikai kezelésemről beszélnek
 a lábadozásomról
 a testi gyengeségemről értik
 és az ebből a testi gyengeségemből
 eredő elmebetegségemről
 de a politikai megbízhatatlansá-
 gomra gondolnak
 Hogy lemondok mint érdemekben
 gazdag férfiú
 akit a hivatalos lemondása napján
 kitüntetnek a legmagasabb rend-
 jellel
 Bankett a kancellárnál etcetera
 A legmagasabb rendjel
 a Miniszterekhez
 Türelem uraim
 türelmesnek kell lenniük
 az ember legyen türelmes
íszik
 Mindenki ír
 mindenki ír itt
 Kártyázás
 vagy semmittevés
 vagy írás
 A mi írónk
 komédiát ír

és mindnyájan akik itt ülünk
 szerepelünk a komédiájában
 Felmegy a függöny
 Ott ülünk
 és egy komédia vagyunk
az Íróhoz
 Állandóan jegyzetel
 még olyankor is amikor úgy lát-
 szik
 hogy nem jegyzetel
 akkor is hallgat bennünket
 figyelmesen hallgat
 még amikor félrenéz akkor is
a Miniszterekhez
 Nézzék csak teleírja az agyát
 az agyának ezeket a benső falait
 teleírja
 tele
 teleírt agy
 telis-tele írt agy
 és ezáltal teljesen elsötétült agy
 olyan sebességgel teleírt agy
 hogy már minden egymásra van
 írva benne
 mint egy őrült agyában
 Az agyának az egész belső fele
 amit már ő maga sem tud olvasni
az Íróhoz
 Aztán megállapítja
 hogy egyáltalán nem tudja már
 maga sem olvasni
 amit felírt
 az agyába
a Miniszterekhez
 mint egy őrült
 uraim
 És a feleségem azt kívánja tőlem
 hogy én személyesen hívjam meg
 az író urat
 Akkor én írok az író úrnak
 Látogasson el hozzánk író úr
 korrektül írok uraimért
 Jöjjön vadászatot tartunk
 értik
az Íróhoz
 Olyan sebességgel írja tele az agyát

és örületében olyan kíméletlenséggel
 hogy aki így cselekszik uraim
 az beszámíthatatlan ember
a Miniszterekhez
 Egy komédia értik
 Egy komédia
 És ha leszakítjuk az egészet
 mint egy darab papírt egyszerűen
 leszakítjuk
 megszakad a komédia
iszik
 Hirtelen elszakad
az Íróhoz
 így van ugye
 abba maradt
 vége szakadt
ÍRÓ, miután elhallgatott a Tábornok
 Az emberek akik mindenütt bele-
 ütköznek valamibe
 mert a fejük egy vonal
 a világ felszíne meg
 egy deformáció
 Nagy hirtelen feladjuk
 Egyedül kell lennünk
 elhalunk
 halottak vagyunk
 Mihelyt megnéziünk egy embert
 jó alaposan
 meglátjuk rajta
 hogy halott
 egyik egzisztencia a másik után
 és amit hallunk
 az is halott
 Amit mondanak
 amiben iskolázzuk magunkat
 állandóan gyakorolunk és isko-
 láznunk kell magunkat
 innen nézve azt kell mondanunk
 lám ott egy halott megy
 mikor látunk egy embert
 aki előttünk megy
 Ha van tudásunk
 akkor tudjuk
 hogy halottak vagyunk
a Tábornoknéhoz

De persze szeretjük
az elhalási lehetőségeinket
szeretjük
és feljegyezzük
és publikáljuk őket
Megbízunk
a halálban
Ez az ember gondolom
és minden halott
így állandóan félünk
ha találkozunk ezzel vagy azzal az
emberrel
mert olyankor látjuk
hogy halottak vagyunk
Mikor felébredünk
látjuk hogy ami érdekel bennün-
ket
az semmi
semmi mondjuk magunkban sem-
mi
Semmi az összes teremtettt lélek
semmi minden tudomány
semmi minden természet
Csupa halott dologgal foglalko-
zunk
*feláll a Herceg, elhoz két palackot a
kályhától, kihúzza belőlük a dugót, és
tölt mindenkinek*
Felébredünk és azt látjuk
hogy semmi sem érdekes
és ezt minden érdeklődés
nélkül állapítjuk meg
Mert semmi érdeklődés nem lehet
bennünk
mondjuk magunkban
És megreggelizünk és felöltözkö-
dünk nagyságos asszonyom
és társas érintkezést folytatunk
Valami munkába menekülünk
nagyságos asszonyom
fejszét fogunk a kezünkbe
vagy az íróasztalhoz ülünk
vagy a pályaudvarra rohanunk
vagy megírunk valamit
vagy már csak orvosságokat sze-
dünk be

folyton csak orvosságot nagyságos
asszonyom
Eleve érdektelenségre ébredünk
akár emberek között vagyunk
akár nem
a Herceg leül
akár a városban ébredünk akár
nem
az érdektelenségnek mindig
ugyanabban az állapotában
ezt állapítjuk meg
mert nem tudunk újra elaludni
és mert nem öljük meg magunkat
sem most sem később nagyságos
asszonyom
erről van szó
mert nincs hozzá erőnk
Ugyanazok az emberek
ugyanazok a szükségletek nagysá-
gos asszonyom
ugyanazok a viszonyok és folya-
matok
ezáltal teljesen világosan látjuk
nagyságos asszonyom
a természetet
az egész természetet mint érdekte-
lenséget nagyságos asszonyom
és betegséget
pontosabban szólva mint halálos
betegséget
Napról napra halálos betegsé-
günkre ébredünk
elalszunk
és a természet mindig egyforma
halálos betegségére ébredünk
és mindig érdektelenség van ben-
nünk
minden más hazugság
ez az állandó szakadatlan járkálás
abszolút szellemi és testi öntudat-
lanságban nagyságos asszonyom
ez tény
Félünk attól
amit megteszünk
ahogy félünk attól is
amit nem teszünk meg

És azonkívül minden csak azáltal
 létezik
 hogy azt képzeljük
 a létünk elviselhető lét nagyságos
 asszonyom
 ezáltal létezőnk
 De nem beszélünk erről
 és ha beszélünk róla
 úgy beszélünk róla
 mintha az
 amiről beszélünk
 nem volna valóságos
 egyáltalán nem volna valóságos
 nagyságos asszonyom
 Egyfolytában olyasvalamiről be-
 szélünk
 ami nem valóságos
 hogy kibírjuk
 hogy elviseljük
 mert a létezésünkben szórakozási
 mechanizmust csináltunk
 nem mást mint silány szórakozási
 mechanizmust nagyságos asszo-
 nyom
 művészettermészeti katasztrófát
 nagyságos asszonyom

TÁBORNOK *mozdulatlanul a földre
 nézve kinyújtott lábbal megismétli*
 Művészettermészeti katasztrófát
 ÍRÓ

Mikor felébredünk
 megállapítjuk
 akaratgyengeségben
 szenvedünk
 mert alapjában véve nem állunk
 semmi másból
 mint a halálból
 elviselhető életet érzünk
 érzéseket érzünk
 nagyságos asszonyom
 De az igazságot csak a halottak
 mondják ki
 Ha a tábornok társaságában va-
 gyok
 szívesen hallgatom őt a fegyver-
 tanról

különösképpen a ballisztikáról
 nagyságos asszonyom
 ő azonban egy filozófiai tárgyba
 kapaszkodik
 Ilyen körülmények között
 nem jöhet létre beszélgetés
 Irodalomról akar társalogni
 például Heinrich von Kleistről
 én azonban
 erről nem szívesen beszélek
 A hadtudomány érdekel nagysá-
 gos asszonyom
 ő azonban
 a komédiáról kérdez
 így módon az ön férje és én
 mindjárt nehézségekbe ütközünk
 Nemsokára elhallgatunk
 Akkor következik hogy a tábornok
 azt mondja
 én mindent megfigyelek
 A megfigyelésnek ez a fajtája nagy-
 ságos asszonyom
 lassanként mindenkit irritálni kezd
*Tábornok feláll, a lemezjátszóhoz
 megy, fölteszi a Haffner-szimfóniát,
 aztán visszamegy a helyére, és leül
 ugyanabba a testhelyzetbe, mint az
 előbb. Nagyon halk zene*
 A bűnfogalom ostobaság nagysá-
 gos asszonyom
 Ha félünk a leírástól
 az ostobaság
 Egy komédia képzelje csak el
 amelyben a tábornok játssza a fő-
 szerepet
 és ennek a tábornoknak halálos be-
 tegsége van
 Sztálingrádnál leszakították a bal
 karját
 És egy napon elmegy az erdőbe
 és megsebesíti a lábát a motoros
 fűrésszel
 ugyanakkor pedig megállapítják
 hogy szürke hályogja van
 Hozzá két miniszter nagyságos
 asszonyom

akik lemondásra kényszerítik a tábornokot
elképzelek egy vadászatot
egy vadásztársaságot
legszebb vadászházaink egyikében

a külvilágtól tökéletesen elvágott vidéken

Magántáját kell elképzelnie

Két jól öltözött urat

hív meg a tábornok a vadászatra

Hozzá még egy herceg

a tábornok oldalán

a hercegnő

aki oly bájos, amilyen hallgatag

És lehetséges nagyságos asszonyom

hogy bátorkodom szuvakat is felléptetni

a Miniszterekhez

Amit leírt valaki uraim

az valami más

mint ahogy az is más

amit megfigyelt valaki

Minden más

a Tábornoknéhoz

lehetséges hogy valami filozófia

mondaná a tábornok

Ha egy félkarú tábornok lép fel a darabomban

az egy másik

És lehetséges nagyságos asszonyom hogy azt mondják

én magam is benne vagyok a szín-darabomban

De az valaki más

TÁBORNOKNÉ *a Tábornokról*

Ha olyan roppantul megerőlteti magát valaki

mint a férjem

egy ilyen magas

egy ilyen fontos hivatal ezt tudniuk kell

egy ennyire kíméletlen korszakban
bort tölt magának, aztán a többieknek is

Idegen nyelvekkel próbálkoztam

idegen nyelvekkel

természettudományos tanulmányokkal

kiönti a bort, felborít egy poharat, felállítja, nevet

Még idegen nyelvekkel is

ÍRÓ

Az ember be van zárva

a szerencsétlenségébe

belebolondult

A szuvakról tudok most már mindent

És a szürke hályogról is nagyságos asszonyom

TÁBORNOKNÉ *az ablakon kinézve*

Tiszta

hideg és tiszta

ÍRÓ

Tiszta éjszaka

mindnyájan kinéznek, csak a Tábornok nem változtat a testhelyzetén

HERCEGNŐ *szünet után és a többieknél hosszabban nézve ki az ablakon*

Szép

ÍRÓ

És mindent eltörölni

mindent

semmit sem huzamos időn át meghagyni

tudományokat

barátságokat

rokonságokat

eltörölni

eltörölni

Így én két évtizeden át azzal foglalkoztam

hogy mindent eltöröljek

mindent ami létrejött azonnal eltöröljek

TÁBORNOKNÉ *még mindig kifelé nézve*

Hideg és tiszta

ÍRÓ *a mellénye alól előhúzza a Lermonotovot, felüti a könyvet és felolvas belőle:*

Ennek az estének az élménye
 meglehetősen mély nyomot hagyott
 bennem
 s felbolygatta idegeimet
 Nem tudom biztosan
 hiszek-e most az eleve elrendelés-
 ben vagy nem
 de ezen az estén erősen hittem
 hogy létezik ilyen
 a bizonyíték elképesztő volt
 s én noha csúfolkodtam öseinkkel
 s szolgálatkész asztrológiájukkal
 akaratlanul is
 az ő kerékvágásukba zökkentem
 de hamar megfogtam magam ezen
 a veszélyes úton is
 mivel az az elvem
 hogy semmit sem utasítok el hatá-
 rozottan
 semmiben sem hiszek vakon
 elvettem a metafizikát
 és kezdtem a lábam alá nézni
 Helyénvaló is volt ez az óvatosság
 mert kis híján elestem
 nagy tömegű puha
 de érezhetően élettelen valamiben
 botlott meg a lábam
 Lehajlok
 a hold éppen lesütött az útra
 és mit látok
 Egy karddal kettéhasított disznó
 fekszik előttem*
*összecsucskja a könyvet, bort tölt magá-
 nak, s miközben kitölti magának a
 bort, hirtelen mindnyájan fölnevetnek,
 kivéve a Tábornokot*
Író a folytatódó nevetés közben
 Lermontov
 a Miniszterekhez
 Lermontov uraim
 Tábornok feláll, átmegy a szomszéd
 szobába, alighogy a szomszéd szobába
 ér, újra nevetésben tör ki mindenki
 Származást

eredetet
 mindent eltörölni
 értik
 mindent eltörölni
*jobb keze mozdulataival alátámasztja,
 amit mond*
 el
 el
 el
 Szabaddá kell tennie magát az em-
 bernek
 Akkor egyszerre
 természetszerűleg alábbhagy ez az
 erő
 A kor értik
 Az emberek összevásárolnak min-
 dent
 bebiztosítják magukat
 lesz tudományuk
 pártjuk
 művészetük
 egyszeriben mind menedéket ke-
 resnek
 hirtelen katolikusok lesznek
 vagy újra katolikusok lesznek
 hogy meg ne tébolyodjanak
 A bizonytalanság
 a gyökértelenség
 a fékevesztettség állapotában ki-
 tartani nagyságos asszonyom
 az igen
 ezt az érthetetlen nyelvet beszélni
 ezt az egyedül érvényes érthetet-
 len nyelvet
 védekezni az ellen hogy megértes-
 se magát az ember
*Tábornokné egy kézmozdulattal felbo-
 rít egy poharat, úgy hagyja, másikba
 tölt magának*
 Mert ha föladtuk
 akkor vagyunk emberek
 a Tábornokról
 Az utóbbi időben
 igen gyakran emlékszik

* Áprily Lajos fordítása

Paulusra
akit a fogságba esése előtti este
neveztek ki vezértábornaggyá
mert Hitler azt hitte
Paulus öngyilkosságot fog elkövetni
de Paulus is az életet választotta
a halhatatlanság helyett

TÁBORNOKNÉ

Valahányszor ha az erdőbe megy
és talál egy megfagyott vadat
a megfagyott katonákra gondol

ÍRÓ

A katonák ezreire és százezreire
csupa megfagyott emberre nagyságos asszonyom

A bűvölet hogy hallom
amit annak idején hallottam
mondja

a megfagyott vad

mondja

és azonnal

mindezek az arcok

látok egy ágat a földön

azt hiszem

egy kar

egy láb

egy halott feje

a Miniszterekhez

Ha alaposan megfigyeli az ember a
tábornokot

lassan világosodik

megállapítja

hogy nincs benne

szemernyi rezignáció sem

Hallani pedig

egy hatvanéves tábornokot hallanak

a Tábornoknéhoz

A legmélyebb hatást az keltette
bennem

a Miniszterekhez

és amiben éles elméje

a legrendkívülibb világossággal fejeződik ki

az a fejezet

amelyben a tábornok leírja
utolsó találkozását Paulus vezértábornaggyal

Van érzéke a halottak iránt

aminthogy írásában

egyébként is a halál játssza a főszerepet

sajátságos módon a halál foglalkoztatja

a legmélyebben

Leírása a megfagyottakról

nézetem szerint a legrendkívülibb

és legmeggyőzőbb

halálábrázolás

lövés a szomszéd szobából

a Tábornokné felugrik, mindenki fel-

áll, a szomszéd szoba ajtaját nézik. A

Herceg az ajtóhoz megy és kinyitja. A

szomszéd szoba padlóján a Tábornok

fekvő holttestét látni

Bejön Asamer és a Szakácsnő

Író leállítja a zenét

TÁBORNOKNÉ *a Szakácsnőhöz*

Hozza a mosdótálat

gyorsan

a mosdótálat

Csend

Fejszék és fűrészek döntenek kezdik az

erdő fáit, egyre intenzívebben, egyre

hangosabban

ÍRÓ

Hallja nagyságos asszonyom

hallja

TÁBORNOKNÉ

A favágók

ÍRÓ

Milyen derekasan dolgoznak

Vége

Jegyzet *A vadásztársasághoz*

A színészek mint szereplők a tábornoki egyenruhás tábornok és az író kivételével vadászkosztümöt viselnek. A darab háromtétéles, az utolsó tétel a „lassú tétel”.

Th. B.